JAKUBOVICH-PAIS

Ó-MAGYAR OLVASÓKÖNYV

Paulus

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

30

Ó-MAGYAR OLVASÓKÖNYV

ÖSSZEÁLLITOTTA

JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ

PÉCS
A DANUBIA KIADÁSA
1929

Minden jog — a compendium-készítés joga is — fenntartva

DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJA, PÉCSETT.

TARTALOMJEGYZÉK.

		Lap
Bevezetés	I. Nyelvemléktípusok — — — — — — —	V
	II. Szempontjaink a szerkesztésben — —	XXXV
I.	Arab-perzsa kútfők — — — — — — —	1
II.	Konstantinos Porphyrogennetos: De administrando imperio 950—1. körül — — — — — — —	5
III.	Liutprand: Antapodosis 959—62. körül — — —	12
IV.	A veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevele 1002. előtt — — — — — — — —	14
V.	A tihanyi apátság alapítólevele 1055. — — —	18
VI.	Sár ispán ítéletlevele 1131. körül — — — —	26
VII.	A dömösi prépostság adománylevele 1138/1329. —	28
VIII.	P. mester (Anonymus): Gesta Hungarorum 1147—52. körül — — — — — — — —	35
IX.	A nyéki várnépek kiváltságlevele 1165. — — —	44
X.	Benedek veszprémi ispán végrendelete 1171. —	46
XI.	Joannes Kinnamos: Epítome 1180—3. körül —	49
XII.	A székesfehérvári keresztesek javainak megerősítőlevele 1193. — — — — — — — — —	52
XIII.	Imre király adománylevele Ugrin győri püspök számára 1198. — — — — — — — —	62
XIV.	A Halotti Beszéd és Könyörgés 1200. körül —	65
XV.	A tihanyi apátság javainak összeírása 1211. — —	73
XVI.	Ajkay Istvánné hitbéri egyezséglevele 1228. — —	79
XVII.	A Váradi Regestrum 1208—35. — — — — —	81
XVIII.	Csák nemzetségbeli Miklós ispán végrendelete 1237.	88
XIX.	Albeus főesperes pannonhalmi összeírása 1237—40. közt — — — — — — — — — — — —	93
XX.	Tanukihallgatás a Katapán nemzetségbeliek birtokosztálya tárgyában 1247. körül — — — — —	97
XXI.	Perbesei Balzsam asszony birtokeladása 1277. —	100
XXII.	Határmegállapítás a Balassa és Madách család őseinek birtokai közt 1278. — — — — — — —	102
XXIII.	Tanuvallatás Szentgáli Jakab ispán hatalmaskodása ügyében 1292—7. közt — — — — — — —	106
XXIV.	A váradi püspökség tizedjegyzéke 1291—4. közt —	111
XXV.	Parabuch comes adománylevelének átirata 1266/1300.	119
XXVI.	Ó-magyar Mária-siralom 1300. körül — — —	123
XXVII.	Gyulafehérvári Glosszák 1310—20. körül — —	132

Lap

XXVIII. Tornai János mester birtokadománya 1314. — 139
XXIX. A jászok kiváltságlevele 1323.— — — — — 142
XXX. Vági Benedek és Miklós osztálylevele 1326. — 146
XXXI. Szlavóniai határjárólevél 1337. — — — — 149
XXXII. A Zovárd nemzetségbeliek birtokosztálya 1322/38. 154
XXXIII. Inquisitio a becskereki polgárok hatalmaskodása tárgyában 1342. — — — — — — — — — 158
XXXIV. Fegyverneki Mikcs ispán és Bedej mester hrussói várnagy perbeli egyezséglevele 1343. — — — 160
XXXV. Ősi Ivánka tiltakozása 1344. — — — — — 165
XXXVI. Laczkfi András székely ispán bizonyságlevele 1344. 167
XXXVII. Gergely mester besenyő kapitány visszabocsájtó levele 1346. — — — — — — — — — — 169
XXXVIII. Köncsög kún kapitány engedélylevele 1347. — 171
XXXIX. A Königsbergi Töredék és Szalagjai XIV. század dereka — — — — — — — — — — 173
XL. Veszprémvármegyei gonosztevők levelesítése 1351. 192
XLI. Nyugtatólevél Ravasz felesége, Kata asszony hitbérének és jegyajándékának kifizetéséről 1359. — 198
XLII. A győri káptalan jelentése Nagy Lajos királyhoz Miske birtok tulajdonjoga tárgyában végzett vizsgálatáról 1364. — — — — — — — — — 200
XLIII. Vizsgálat az Andi Tamás és a récsei nemesek közt vitás birtokrész hovatartozása tárgyában 1372. — 208
XLIV. A zselicszentjakabi monostor tiltakozó levele 1382. 214
XLV. A Liptai és a Turóci Regestrum 1391. — — — 217
XLVI. Zsigmond király parancsa némely nagykúnsági szállások visszabocsájtása tárgyában 1395. — — — 231
XLVII. Ugocsavármegyei gonosztevők levelesítése 1409. 233
XLVIII. Maróthi János mácsai bán tiltakozása 1418.— — 238
XLIX. A legrégibb latin-magyar szójegyzékek XIV. század vége — XV. század eleje — — — — — — 245
L. Rotenburgi János deák magyar nyelvmestere 1418—22. közt — — — — — — — — — — 277
LI. Zsigmond király adománylevele a Kállay család számára 1427. — — — — — — — — — 285

Függelék
I. A XI—XII. századból eredetiben fennmaradt okleveleink jegyzéke — — — — — 291
II. Tájékoztató a fontosabb oklevél-kiadványok nyelvtudományi használhatóságáról — — 302

Rövidítések — — — — — — — — — — — 306
Hibaigazítás — — — — — — — — — — — 307

BEVEZETÉS.

I.

NYELVEMLÉK-TIPUSOK.

A XV. század harmincas éveiből való a Jókai (azelőtt Ehrenfeld)-kódex, az első ismert írott magyar könyv, az első olyan nyelvemlék, amelynek tömeges és soknemű anyagából a magyar nyelvnek egy bizonyos rendszere felállítható.

A Jókai-kódex előtti időből háromféle típusú nyelvemlékeink vannak: 1. szórványok, 2. szövegek, 3. szójegyzékek.

1. Szórványok.

A Magyar Nyelv XXIV, 338—40 kifejtett megokolás szerint szórvány-nyelvemlék nevet adjuk az idegen szövegekben előforduló magyar szavaknak, szókapcsolatoknak és tulajdonneveknek, sőt esetleg nem is magyar, de bizonyos mértékig magyar vonatkozású nyelvelemeknek. A szórvány név elsősorban jellemezheti ezeknek az emlékeknek azt a természetét, hogy idegen szövegbe ékelődnek, ettől

függenek és egymástól elszigetelve jelentkeznek, továbbá megfelelhet annak a vonásuknak, hogy nem nyujtanak szerves beszédalakulatot, hanem idegen szöveg beszédegységeibe beleolvadó — kevés kivétellel — egyes nyelvelemeket.

Legkorábbi és a jelzett időben legközönségesebb nyelvemlék-típusunk a szórvány.

IX—X. századi arab-perzsa földrajzi művek közlik a magyarság népnevét és két méltóságjelelölő szavát. Mostani ismereteink szerint ezek az első feljegyzések, amelyek biztosan a magyarság nyelvére vonatkozó adatokul tekinthetők. „A magyarság nyelvére" és nem „a magyar nyelvre" — mondottuk, mivel különösen a két méltóságjelölő a magyarsághoz kapcsolódó török népelemek nyelvének az emléke is lehet. Egyébként még az arab írás elnagyolt hangjelölése is meglehetősen csökkenti ez adatok nyelvtörténeti értékét.[1]

A X. század közepétől kezdve tűnnek fel a bizánci és nyugati kútfőkben olyan adatok, amelyek mint a magyar nyelv szórvány-emlékei figyelmet érdemelnek. Ezek az emlékek idegenektől valók, akik nem tudtak magyarul. Adataikkal szem-

---

[1] Itt jegyezzük meg, hogy az, ami könyvünk 2—4. lapján van a népnévről, némi módosításra szorul. T. i. *Németh Gyula* utólag megállapította, hogy a legjelentősebb forrásnak, Ibn Rusta-nak a kéziratában valójában nem الْمَجْغَرِيَّة, hanem الْمُجْغَرِيَّة áll, ami *el-modžgerijje*-nek olvasandó (vö. MNy. XXV, 8).

ben tehát ott kísért a kétség, hogy a magyar hangokat a maguk nyelvének hangjaival és helyesírási jeleivel mindenütt elegendő mértékben bírták-e megközelíteni. Mindamellett legalább a X—XII. századi idegen kútfők magyar vonatkozású adatainak felkutatása és gyüjteményben való közzététele a magyar nyelvtörténet szempontjából is fontos feladat. Ezért várjuk nagy érdeklődéssel *Moravcsik Gyulá*nak nemsokára kiadásra kerülő művét, amely a bizánci forrásokban megőrzött török meg magyar nép-, személy-, hely- és köznevek foglalata. De ezért tartanók kívánatosnak, ha ugyancsak hamarosan megjelenhetnék a nyugati kútfők magyar vonatkozású anyaga is, amit tudtunkkal *Gombos F. Albin* gyüjtött össze és tart kiadásra kész állapotban.

A hazai történeti kútfőket, amelyeknek egyes részletei legalább is a XI. század második felébül erednek, szintén számba kell vennünk nyelvtörténeti forrásaink között. Mivel azonban adataik a különböző feldolgozások, átírások, másolások során módosításon, az újabb és újabb nyelvállapothoz való alkalmazáson eshettek át, nem tekinthetjük őket kronológiailag pontosan rögzíthető nyelvállapot feltétlenül hiteles emlékeinek.

■

A szórvány-emlékeket legbővebben a hazai oklevelek szolgáltatják. Az oklevelek közül egy, amely egyszersmind a legelső magyarországi oklevélszöveg: a veszprémvölgyi apácák 1002 előttről való adománylevele görög nyelvű és a benne előforduló

magyar szórványok görög betűkkel írottak. A többi oklevél az 1055-iki tihanyi alapítólevéltől kezdve néhány városi oklevél kivételével latin nyelvű.

A szórványok vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagynunk a beágyazó oklevél diplomatikai jellegét. Célszerű tehát vázolnunk, hogy abban a nyelvtörténeti korban, amely itt bennünket érdekel, diplomatikánk minő változásokon, illetőleg fejlődésen ment keresztül.

Oklevéladásunk a magyar királysággal és kereszténységgel egykorú. Azonban királyságunk első harmadfél századából, a tatárjárás előtti korból, meglehetősen kevés egykorú, eredeti oklevelünk maradt fenn. Legszegényebb természetesen eredeti oklevelekben a XI. század és a XII.-nek első fele; a XII. század közepétől a tatárjárásig terjedő száz évben úgyszólván évtizedenként növekszik számuk.

Tíz oklevelet, illetőleg oklevélszöveget ismerünk, mely legelső királyunk, Szent István (1001—1038.) nevében van kiállítva. De ezek közül tulajdonképen csak egynek, a korra is kétségkívül legrégibbnek, magyar szórványait használhatjuk fel nyelvészeti szempontból kétségtelen hitelű adatokul. Ez a már említett, a veszprémvölgyi apácák számára 1002. év előtt görög nyelven kiállított oklevél, melynek szövegét átiratban Kálmán király 1109. évi renovatiója őrizte meg. Írója bizánci vagy balkáni szláv pap lehetett. A többi kilenc oklevél latin nyelvű. Közülük csak egy, a pannonhalmi 1001. évről keltezett alapítólevél bír az eredetiség külső látszatával, hitele azonban felet-

tébb kétséges. A fennmaradó nyolcnak szövegét kései átiratokból ismerjük, nagyrészük betoldásokkal van megrontva (interpolált), vagy egészében hamisított. A pannonhalmi külsőségeiben is, a többiek pedig — mivel jóformán csak szövegüket ismerjük, csupán erről beszélhetünk — fogalmazásban az egykorú német-római császárok, III. Ottó és II. Henrik okleveleit utánozzák, s legújabb megállapítás szerint egy 1002. év nyarán II. Henrik kancelláriájából Szent István udvarába került, Heribert C. jelzésű alkalmazott kiállítási, illetőleg fogalmazási sajátságait mutatják.

Szent István után következő királyaink alkalomszerint (ad hoc) megbízott oklevélírói: püspökök, udvari káplánok egy ideig még utánozni igyekszenek a nyugati, ünnepies formában kiállított uralkodói oklevelek külsőségeit, szövegezésre azonban csakhamar a notitiák, chartae pagenses színvonalára süllyednek.

A két típus között átmeneti formának tekinthető I. Endre király (1046—1060.) 1055. évi tihanyi alapítólevele; egyszersmind az első kétségtelen hitelű, eredetiben fennmaradt oklevelünk, mely hozzá még magyar ember kezéből kelt. Irója a legrégibb Gestáinkból is ismert nevű Miklós püspök, ki az oklevéladás idején véletlenül jelen volt a királyi udvarban. Oklevelének kezdő- és záró-formulái (Krisztus-monogramm, hosszabbított írás, királyi monogramm, tanuk névsora, megpecsételés, külön dátum-sor stb.) emlékeztetnek az ünnepies kiállítású, nyugati oklevelekre; de szabadon fogalmazott narratiója már meg-

lehetős primitiv, lépten-nyomon — többször ragozott — magyar hely- és határnevekkel, sőt szókapcsolatokkal van átszőve, s ezen szórványai legrégibb hazai eredetű nyelvemlékeink.

Szent László király (1077—1095.) 1093 körüli pannonhalmi conscriptiójának már csak a kezdete emlékeztet a nyugati uralkodói oklevelekre, záróformulái teljesen hiányzanak, még datálva sincs. Guden és Dávid dux Szent László-korabeli oklevelei alig különböznek az egyszerű notitiáktól. Még ezeknél is kezdetlegesebb az a latin szöveg, mellyel Kálmán király (1095—1116.) a veszprémvölgyi görög oklevelet 1109-ben renoválja. Iróját, Simon pécsi püspököt, nyilván csak görög nyelvismerete képesítette e feladatra.

Nemcsak külső kiállításával, hanem fejlett szövegezésével is kiválik a sorból Kálmán király két zoborhegyi (1111. és 1113. évi) oklevele. Fejlett szerkezetüket alighanem hitelességük rovására kell írnunk.

A fokozatos esés II. Béla idejéig tart. A kivétel nélkül egyházak vagy egyházi testületek számára szóló királyi és magán adományleveleket az udvari papok, capellanusok, notariusok, többször azonban a megadományozott egyházak vagy testületek scriptorai fogalmazták, és letisztázva csak megerősítés, megpecsételés végett mutatták be a királyi udvarban.

Szent István óta csak II. Béla (1131—1141.) és II. Gyécsa (1141—1162.) korában látunk ismét némi szervezettséget a királyi okleveleket kiállító udvari hivatalban. A külföldön, kivált Párizsban kiművelt ud-

vari papok: kápolnaispánok, káplánok, magisterek és notariusok újításainak nyoma tagadhatatlan. Egy-egy király uralkodása alatt néha hosszabb ideig ugyanazon egyének végzik az oklevélkiadás egyes teendőit: a fogalmazást, tisztázást és megpecsételést. E korszakból való a dömösi prépostságnak 1138. évi, elég gonddal megszerkesztett adománylevele, mely egyúttal az első terjedelmes magyar személy- és helynévlajstrom.

III. István korában (1162—1172.) újabb esést tapasztalhatunk. A fennmaradt oklevelek legnagyobb részét kimutathatólag ismét nem a királyi udvarban írták, hanem az érdekelt felek készen vitték oda a királyi pecséttel való megerősítés végett. Azért azután ahány oklevél, annyiféle írást és szerkezetet mutat.

A magyar királyi kancellária megszervezője tulajdonképen III. Béla (1172—1196.). Híres, 1181. évi oklevelében olvasunk azon határozatáról, hogy minden előtte vagy a királyi udvarban tárgyalt és elintézett ügyről és jogi aktusról írásos bizonyság, oklevél állíttassék ki: „ego B(ela) illustrissimus rex Hungarie considerans et in futurum mee regie maiestati precauens, ne aliqua causa in mei presencia uentilata et definita in irritum redigatur, necessarium duxi, ut negocium quodlibet in audiencia celsitudinis mee discussum scripti testimonio confirmetur." (Orsz. Levéltár Dl. 22., III. Béla Emlékezete 345.)

A III. Béla uralkodása előtti korból mindösszecsak mintegy negyven darab eredetiben vagy közel-

korú másolatban fennmaradt oklevelünk van, s ezeknek fele nem régibb a XII. század közepénél. Méltán nevezik tehát diplomatikusaink a XI. századot és a XII. század első felét „okleveletlen" kornak. Nem oszthatjuk azonban teljesen azon nézetüket, hogy Magyarországon ezen korszakban nem is igen írtak sokszorosan több oklevelet, mint amennyi eredetiben vagy átiratban ránk maradt. Nehezen hihető, hogy királyaink érsekségeket, püspökségeket vagy birtokokkal dúsan ellátott prépostságokat és monostorokat alapítottak és gazdagítottak volna megfelelő alapító- vagy adománylevelek nélkül. Hisz például a veszprémi püspökségnek vagy a pannonhalmi, tihanyi és bakonybéli apátságnak jelentéktelenebb adományokról is maradtak fenn eredeti oklevelei e korból. A pannonhalmi apátságnak meg a XII. század derekáról egész sereg kisebb magánadományról királyi pecséttel megerősített dokumentuma van. Való igaz, hogy ezen tárgyukra nézve egynemű oklevelek szerkezete nem egyöntetű, formuláris részeikben sem mutatható ki megállapodott, közös mintákra visszavezethető rokonság, írásuk azonban legtöbbször olyan gyakorlott, hogy íróikat feltehetően több esetben állították hasonló feladatok elé. Figyelmet érdemel még e szempontból a Kálmánféle II. decretum (De Judeis) 3. és 4. fejezetének az a rendelkezése is, hogy ha keresztény zsidótól vagy zsidó keresztnytől 3 pensa összegnél nagyobb kölcsönt, illetőleg értékesebb árút vesz, a kölcsön összege, illetőleg az árú értéke, a két fél és a jelenvolt tanuk

neve írásba foglaltassék (in chartulam scribere), s az a két fél pecsétjével is elláttassék (*Závodszky*, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai 195—9).

Véleményünk szerint tehát mindez nem a mellett szól, hogy e korban nagyobb birtokadományok és egyéb jogi cselekmények megtörténtének bizonyítása végett az írástudó egyháziak is a legtöbb esetben elégségesnek tartották a jelenvolt tanukra vagy az ügyben eljárt királyi poroszlókra (pristaldus) való puszta szóbeli hivatkozást. Így aztán azt is következtetjük, hogy a III. Béla előtti „okleveletlen" vagy „írásreactiós" korban is jóval nagyobb volt az okleveles gyakorlat, s ez időből is több oklevelünk pusztult el, mint diplomatikusaink általában vélik.

III. Béla reformja Saul (később kalocsai érsek), Kalán (később pécsi püspök), Adorján budai prépost (később erdélyi püspök) és Katapán székesfehérvári prépost (később egri püspök), nagyműveltségű, nyilván külföldön, Párizsban iskolázott kancellárok nevéhez fűződik. A királyi oklevelek alkotórészeinek mindezideig változó sorrendje a kezükből kelt, külsőre is egyre kifogástalanabb kiadványokban megállapodik. A kancelláriának alattuk kialakult szervezete némi fejlődés után lényegében az egész Árpád-korban változatlan marad.

Az írásbeliség fokozódásával felszaporodott munka és felelősség egy része a II. Endre korában (1205—1235.) fellépő, rendesen préposti rangban levő,

alkancellárokra (vicecancellarius) hárul. Később az egész hivatal vezetése az ő válluikra nehezedik, s a kancellári cím érsekek, püspökök névleges méltosága válik. Az oklevelek tényleges leírását, tisztázását végző notáriusok számának folytonos gyarapodása az egyazon időben kiadott királyi oklevelek írásának különbözőségéből állapítható meg.

Egy-egy királytól kibocsátott oklevelek száma az utolsó Árpádok alatt már százakra, az Anjouk alatt pedig ezrekre megy. A XIV. század derekától kezdve a király igazságügyi (bírói) kiadványait már külön hivatal, a titkos kancellár (secretarius cancellarius) vezetése alatt álló u. n. kis kancellária (cancellaria minor, secreta) bocsátja ki.

A XII. század végén II. Endrének mint horvát, szlavón, dalmát és halomföldi hercegnek, majd a XIII. század folyamán a királynéknak, ifjabb királyoknak és a többi királyi hercegnek is külön, önálló oklevelkiadó hivataluk, kancelláriájuk lesz (*Fejérpataky László*, A királyi kancellária az Árpádok korában. 1885.).

A tudós, legnagyobbrészt külföldi iskolázottságú főpapok felügyelete alatt kiadott királyi, királynéi, ifju királyi s hercegi oklevelek nemcsak külső kiállításra, de szövegezésre is elérik a XIII. században, s az Anjou-korban is megtartják a nyugati uralkodói kiadványok magas színvonalát. Később, különösen Zsigmond korában azonban már azt tapasztaljuk, hogy az egyre tömegesebb okleveltermelés a külső csin és gondos szerkesztés rovására megy.

A XI. században és a XII. század első felében kizárólag az egyháziak részéről igénybevett és alkalmazott írásbeli, illetőleg okleveles bizonyítás előnyeit a jelenvolt tanuk, az ügyekben eljárt pristaldusok szavahihetőségére alapított szóbeli bizonyítás felett lassanként az írástudatlan laikusok is felismerték. Hosszú évek során a tanuk, pristaldusok elhaltak, vagy feledékenységből, esetleg anyagi haszonért könnyen meg is változtathatták vallomásukat. A kevés gonddal megőrízhető, bőrhártyára rótt igazság ellenben legyőzte az idők viszontagságait. Az oklevélre függesztett nagy királyi vagy egyéb hiteles pecsétnek még a műveletlenebb világiak szemében is megvolt a tekintélye. Csakhogy a széles ország egyre szaporodó lakosai a bíróságok elé nem tartozó, ügyes-bajos, perenkívüli jogeseteikben nem fordulhattak minduntalan a királyi kancelláriához írásos bizonyítékért. E körülmények teremtették meg a hiteleshelyek (loca credibilia) intézményét. Már a XII. század végéről van néhány oklevelünk, melyet nagyobb egyházi méltóságaink vagy testületeink (esztergomi érsek, veszprémi, székesfehérvári káptalan) adtak ki hiteles pecsétjük alatt, — a maguk vagy más egyháziak ügyében. A XIII. század elején azután mind gyakrabban előfordul, hogy magánfelek is felkeresik ügyeikben bevallásaikkal (fassio) a közeli egyházi testületeket, székes- és társaskáptalanokat, majd a szerzetesrendek (bencések, premontreiek, ciszterciták, később a keresztesek, sőt apácák) konventjeit, ezek hiteles pecsétjével megerősített írásos bizonyítékért.

A század harmincas, negyvenes éveiben általánossá válik e szokás. A meglevő szokást erősíti meg azután törvényileg a második, 1231. évi, aranybulla 21. pontja, megfosztván egyúttal a poroszlókat is az önálló bizonyítás jogától: „Et quia multi in regno leduntur per falsos prestaldos, citaciones vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium diocesani episcopi vel capituli; nec falsificatus prestaldus possit se iustificare, nisi eorundem testimoniis, in causis vero minorum vicinorum conventuum et claustrorum testimoniis."

Már a XIII. század második felében, de még inkább a következő századokban a hiteleshelyek fejtik ki Magyarországon a legnagyobb oklevélkiadó gyakorlatot, elannyira, hogy XIV—XV. századi okleveleink túlnyomó zömét ők szolgáltatják. Nemcsak a magánfelek fordulnak hozzájuk jogügyleteikben (adásvétel, csere, zálogbaadás, ajándékozás, végrendelkezés, birtokosztály, egyezkedés, ügyvédbevallás stb., stb.) bevallásaik írásba foglalásáért, hanem a hiteles pecséttel bíró országnagyok, nádor, országbíró, bán, vajda, sőt még a király is, ha mint magánbirtokos szerepel. Mindez utóbbiak azonkívül a peres és perenkívüli jogélet minden mozzanatában is igénybe veszik közreműködésüket. A királynak és az ország nagybíráinak hozzájuk intézett megkeresésére (mandatum) azok elé megidézik a peres feleket, tanuvallatásokat, vizsgálatokat (inquisitio) tartanak, felveszik a felek tiltakozását, jelentést tesznek a királynak (relatio) az adománybirtokok

nagyságáról, beiktatják azokba az adományost, a birtok határait is megjárják s mindezt hiteles oklevelekbe foglalják, felmutatott oklevelekről hiteles átiratokat (transsumptum) készítenek stb., stb.

Egy-egy káptalan vagy konvent hiteleshelyi működésének hatásköre bizonyos szomszédos területre volt korlátozva, csak a királyi székhelyeken működő hiteleshelyek (székesfehérvári káptalan és keresztes konvent, budai káptalan, később a boszniai káptalan is) jogköre terjedt ki különös kiváltságképen az ország egész területére. A királyi hatalom a XIV. századtól fogva ellenőrző jogot gyakorolt a hiteleshelyek felett. Ha visszaéltek a hiteles pecsétjükbe helyezett bizalommal, meg is fosztotta őket a hitelességi jogtól. Nagy Lajos király 1351. évi decretumának 3. cikke az elszaporodott kisebb konventektől megvonta a hiteles oklevelek kiadásának jogát: „Minuti eciam conventus ab emanacione litterarum suarum super perpetuacione possessionum conficiendarum cessent et eorum sigilla omni careant firmitate." *(Jerney János,* A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Száz rézmetszetű pecsétképpel. Magyar Történelmi Tár 1855. II, 1—166; *Franz Eckhart,* Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Innsbruck, 1914.; ebből szemelvények: Hiteles helyeink eredete és jelentősége: Századok 1913 : 641—55).

A királyi kancellária és a hiteleshelyek után a legbőségesebb középkori oklevélanyagot az egyházi és világi igazságszolgáltatás közegei bocsátották ki.

Az egyházi bíróságok, az ú. n. szentszékek,

a szoros értelemben vett egyházi ügyeken kívül számos oly világi ügyben is ítélkeztek, melyeket a középkor felfogása az egyházi jog körébe utalt. A házassági kötelékre s a vele kapcsolatos vagyonjogi ügyekre: hitbérre, hozományra, jegyajándékra és leánynegyedre vonatkozó perekben, továbbá végrendeleti, uzsora- és tized-ügyekben a világi bíróságokkal egyetértve vagy azoktól függetlenül az egyházi bíróságok jártak el. A bírói funkciót az érsekek és püspökök rendesen helynökeik (vicarius generalis) által gyakorolták, miért is ezeknek ítéleteivel a középkor folyamán gyakrabban találkozunk, mint a főpapi oklevelekkel.

Ezeknél természetszerűleg hasonlíthatatlanul nagyobb oklevélkiadó gyakorlatot fejtettek ki az ország világi nagybírái: a nádor, országbíró, tárnokmester, erdélyi vajda és a délvidéki bánok.

A nádor (comes palatii, palatinus comes, regni Hungarie palatinus) kezdetben csak a királyi udvarnokok és azok felett bíráskodott, kik önszántukból járultak elébe. Idők folyamán a királyi kúrián és azon kívül is az ország legfőbb bírájává lett. Már a XIII., de főként a XIV. és XV. században saját kúriáján, vagy mint ambuláns bíró az országban körüljárva, eleinte 5—6, később rendszeresen 2—2, vagy kivételesen csak 1—1 megye előre meghirdetett közgyűlésén (proclamata congregatio, generalis congregatio), a megyék hatóságának: ispánnak vagy alispánnak, négy szolgabírónak és tizenkét nemes esküdtbírónak közreműködésével, nyilt mezőségen, szabad ég alatt ítélkezett

vagyonjogi és bűnügyekben egyaránt. Ugyanígy szolgáltatott igazságot Erdélyben a hét magyar megye együttesen tartott közgyűlésén a vajda (woyuoda Transsiluanus) és Tótország (Szlavónia) nemességének közgyűlésén a szlavón bán (banus tocius Sclauonie). Az országbíró (curialis comes, judex curiae domini regis) a király személyes jelenléte elé terjesztett ügyekben a királyi kúrián gyakorolta bírói hatalmát. A tárnokmester (tavernicorum regalium magister) ugyanott a városi polgárság peres ügyeinek főbírája volt.

A megyék hatósága: az ispán vagy alispán és négy szolgabíró (comes vel vicecomes et quattuor judices nobilium) esküdt nemes bírótársak (jurati assessores) közreműködésével a megye székhelyén, saját törvényszékén (sedes judiciaria, sedria) szolgáltatott igazságot. Rendesen kezdetleges szövegezésű, barbár latinságú ítéletleveleikkel a XIII. század végétől kezdve mind gyakrabban találkozunk. Később, a XIV—XV. században, bármely perenkívüli ügyletről is adhattak ki közhitelű oklevelet, sőt régebbi oklevelekről átiratokat is készíthettek, mint a hiteleshelyek.

A kiváltságos városok is törvénykezési szabadsággal bírtak. Az ítéletet a választott városbíró és a tizenkét esküdt polgár (judex et duodecim jurati cives) mondta ki. A városi polgárság perenkívüli, vagyonjogi stb. ügyleteiről is ők adtak ki hiteles oklevelet. *(Hajnik Imre,* A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899. M. Tud. Akadémia kiad.)

Kis részben itáliai olasz (italicus), jobbára azonban inkább észak-francia és vallon-olasz (gallicus, latinus) és német (teuthonicus) telepítésű városaink hatóságai a XIII. század második és a XIV. század első nagyobb felében kivétel nélkül latin nyelven állítják ki okleveleiket. Magyarosodó városaink továbbra is megtartják ezt a szokást, német városaink ellenben a XIV. század második felétől kezdve, eleinte szórványosan, majd a XV. században mind sűrűbben és következetesebben használják kiadványaikban a német nyelvet. Az országos hatóságokkal azonban ők is latinul érintkeznek.

Említettük, hogy legelső ismert hazai oklevelünknek, a veszprémvölgyi görög oklevélnek írója bizánci vagy balkáni szláv pap lehetett, Szent István király többi oklevelét pedig nyilván a német császári udvarból átköltözött német kancelláriai alkalmazott szövegezte. Későbbi latin nyelvű okleveleink írói azonban az 1055. évi tihanyi alapítólevélen kezdve az egész középkoron át legnagyobbrészt magyar származású és magyar anyanyelvű vagy pedig teljesen elmagyarosodott clericusok: világi papok és szerzetesek, majd a XIV—XV. században részben világi litteratus deákok voltak. Középkori latin okleveleink magyar nyelvű szórványainak legszorgalmasabb gyüjtője és magyarázója, *Szamota István* véleménye szerint okleveleink írói nemzetiségre nézve legalább 95%-ban született magyarok (NyK. XXV, 130). Ha az erdélyi Szászföldön vagy Szlavóniában, meg az egyre jobban tótosodó Felvidék külső szélein működő

egyházi és világi oklevéladó testületeknek és városi hatóságainknak scriptorait vagy notariusait ide nem számítjuk, semmi okunk sincs, hogy e százalékszámon változtatást tegyünk.

A scriptorok magyar voltát elsősorban a latin okleveleik szövegébe ágyazott magyar nyelvű szórványok (személy-, később ragadvány- meg családnevek, hely- és határnevek, továbbá közszók) általánosságban meglepő jó magyar helyesírása árulja el. E helyesírás nyilván külföldi hatások következtében koronként ugyan változik, fejlődik, bizonyos időszakokon belül azonban meglehetős mértékben következetes. De meg a magyar szórványoknak a latin szövegbe ékelése kapcsán igen gyakran jelzik is az oklevélírók, hogy a beírt magyar szavak mindennapi közbeszédükből valók, sőt nem ritkán világos szóval is kifejezik, hogy azok magyar anyanyelvükből vannak az oklevél szövegébe iktatva. A magyar határnevekhez és közszókhoz az elibük kiírt latin megfelelőket ugyanis redesen: „*wlgo* (vulgo), quod *wlgo* dicitur, *wlgariter* (vulgariter) dictus, vocatus, vocatur" szavakkal csatolják; gyakran előfordulnak azonban e kapcsolatokban ilyen kifejezések is: „in *nostro vulgari, materna-liter* dicitur, in *nostro hungarico* appellatur, in *hungarica et materna lingua* nuncupatur, vocitatur in *hungarico*, in *vulgari* et *materno sermone* vocatur" stb. Ha mármost ugyanezek mellett még a határnevet vagy fogalomszót német, szláv vagy oláh nevén is szükségesnek tartják körülírni, mindig kiteszik: „*secundum* teuthonicos, olahos, teuthonice, saxonice, in

sclauonica lingua" stb. Néhány ilyen példát *Szamota* gyüjtéséből, az Oklevélszótárból idézünk: 1360: in porta Posoniensi, que porta sancti Michaelis vocitatur versus Marhek wlgariter Zarrazwam, Teutonice vero duer Mauth uocati (Pannonhalmi apátság levélt. 31. Dd.). — 1366 : cuiusdam montis lilimperg saxonice nominati in wlgari autem nosro Wiolaheg dicti (Orsz. Levélt. Dl. 5476.). — 1363/1371 : ad vnum locum Teglauar uocatum wlgariter, secundum vero Olachos Charamida nominatum (Orsz. Levélt. Dl. 5782.). — 1408 : quadam Silua wlgo Bykerdew vocata sclauonicum autem Bukowyna diceretur (Orsz. Levélt. Dl. 9416.).

A nemzeti nyelvű elemek, magyar szórványok természetesen nem egyenlő bőséggel fordulnak elő okleveleinkben. Korok és oklevélnemek szerint nagymértékben változik a mennyiségük. Az oklevélíró gyakorlottsága és egyéni tetszése, megszokása is nagy szerepet játszik e tekintetben. A XI—XII. század nem hivatásos, alkalomszerűleg megbízott oklevélírói könnyen másolják az idegenből, nyugati okleveles gyakorlatból átvett formuláris részeket, de az oklevelek szabad fogalmazást kívánó, az oklevéladó rendelkezése szerint változó narratiójában nemcsak a latin stílussal, de sokszor még a grammatikával is gyötrelmesen birkóznak. Így aztán, mivel latin nyelvtudásuk nem győzi, rendesen meg sem próbálkoznak a kevésbbé közönséges latin szavakkal értelmezhető határnevek vagy magyar szavak lefordításával, hanem egyszerűen magyarul írják oda, sőt a magyar elemet

nem egyszer magyar raggal kapcsolják bele a latin szövegbe.

A gyér lakosságú országban eladományozható föld eleinte bőven állott a király rendelkezésére, könnyen osztogathatta az egyházaknak a terjedelmes birtokokat. De kevés volt és ezért nagy becse is volt a munkáskéznek. Ezért nagy alapító- vagy adomány-leveleink, egyházi vagyonösszeírásaink gyakran szükségesnek találják a szolgálónépeknek családonként (mansio), sőt személyenként, névszerint való felsorolását is. Így azután nyelv- és művelődéstörténeti szempontból rendkívül becses, gazdag személynévlajstromok keletkeztek. Ilyen magyar névlajstrom például a dömösi prépostság 1138. évi adománylevele, mely mintegy 60 körülhatárolatlan birtokon nyolcadfélszáz, vagy a tihanyi apátság javainak 1211. évi összeírása, mely 2000-nél is több magyar szolga és szolgáló nevét sorolja fel. Még a legterjedelmesebb XV. századi jobbágyösszeírások sem közelítik meg e számokat.

A XI—XIII. századi terjedelmes alapítólevelek (litterae fundationales), adománylevelek (donationales), egyházi birtok- és vagyonösszeírások (conscriptionales), a XIII—XV. századi nemzetségi- vagy családi birtokosztályok (divisionales), határjárólevelek (metales), végrendeletek (testamentales), tanuvallatások (testimoniales), vizsgálatok (inquisitionales), jobbágy-összeírások (conscriptiones jobagionum) és levelesítések vagyis latrok és gonosztevők összeírásai (proscriptionales), vagyonlajstromok (inventaria):

azok az oklevélfajok, amelyekben a legtöbb magyar nyelvű szórványt találjuk. Másfajta okleveleinkben jobban érvényesül Nyugat fejlett diplomatikája és megkötött formuláival, pontosan szabályozott stilisztikájával háttérbe szorítja az anyanyelvi elemeket. Ez oklevelekben a magyar nyelv leginkább csak a személy- és helynevek (határnevek) révén tart meg bizonyos csekélyebb szerepkört, amennyiben ezek fordítatlanul hagyását, sőt érintetlenségét a személyazonosítás és helymeghatározás szabatosságának szempontja kívánta (mai kifejezéssel anya- és telékkönyvi szempontoknak mondhatnók). A szabatosság követelményét — néha a fordítás nehézségeivel is küzdve — gyakran úgy igyekeznek kielégíteni, hogy a latin szóhoz odaírják a magyart is, s ily módon igen értékes glosszaszerű adatokat szolgáltatnak a magyar szótörténet számára.

Nagy óvatosságot kíván az átiratok és az egykorú vagy bebizonyíthatólag még a középkorban kelt hamis oklevelek magyar szórványainak nyelvtörténeti felhasználása. Az átírók gyakran már száz év mulva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezenkívül pedig a magyar szórványokat igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése és helyesírása szerint írják át. Az ilyen átírt oklevelek, ha az eredetihez képest 100—150 évnél nem későbbiek, és ha a bennük előforduló magyar szavak és hangalakok kronológiai hitelét az eredetivel egykorú példák is támogatják, szükség esetén mégis számbavehetők (vö. *Szamota:* NyK. XXV, 130).

A feltüntetett keltezéssel bebizonyítottan egykorú hamisítványok magyar szórványai minden aggodalom nélkül felhasználhatók, mivel a nyelvtörténet tudománya előtt teljesen közömbös a „fides forensis" hiánya. Nehezebb a helyzetünk a kései hamisítványokkal szemben. A hamisítók ugyanis gyakran a koholmányukra írt keltezés korának eredeti okleveleiből igyekeznek adataikat összeszedni, ezeket azonban szükség szerint saját korukbeli adatokkal pótolják ki. Így azután, ha meghatározható is a koholás időpontja, a hamis oklevél régi és újabb eredetű adatai teljesen megbízhatatlanokká válnak. Azért tehát, ha a hamisítvány tetemesebb idővel újabb, mint a kor, melybe gyártója beilleszteni szándékozik, leghelyesebb, ha nyelvtörténeti szempontból figyelmen kívül hagyjuk. De viszont épen a nyelvtörténet tudománya az, amely egyes koholmányok korának megállapításánál segítségére lehet az oklevéltannak, azzal, hogy a bennük foglalt szórványok helyesírásából vagy egyéb nyelvtörténeti sajátságaiból kikövetkeztetheti az oklevél-hamisítás korát.

A keresztény egyház feje, a római pápa, Szent István király ideje óta szakadatlan, kölcsönös érintkezésben állott magas egyházjogi méltóságot betöltő és gyakorló királyainkkal, mint a magyar egyházak legfőbb kegyuraival, valamint magukkal ezen egyházakkal és egyházfőikkel is. A Magyarországra küldött legrégibb pápai bullák, úgyszintén azon pápai regestrum-könyvek is, melyekbe a pápai kancellária ezeknek szövegét bejegyezte, elpusztultak. VII. Ger-

gely egy másolatban fennmaradt (1073—1085.) és III. Ince (1198—1216.) eredeti regestrum-köteteiben, valamint a pannonhalmi főapátság, esztergomi érsekség és káptalan, meg a veszprémi püspökség és káptalan egyesített levéltárában őrzött néhány XII. századi eredeti pápai bulla szövegében, nagyon gyéren bár, találunk már magyar szórványokat: személy- és helyneveket. A következő századokban igen nagyra nő a magyar vonatkozású pápai kiadványok száma. Magyar elemeiket azonban tanácsos a legnagyobb bizalmatlansággal kezelni, mert a pápai kancellária leginkább olasz vagy az avignoni korszakban (1309—1376., illetőleg 1411.) francia alkalmazottai igen gyakran eltorzítják a magyar neveket. Túlnyomó részben hasznavehetetlen vagy a legjobb esetben is csak tájékoztató, de semmiesetre sem bizonyító erejű a XIV. századi avignoni pápai tizedszedők összeírásainak (1332—1337.) roppant magyar helynév-, valamint a XIV—XV. századi pápai supplicatiós (kérvényező) kötetek hely- és személynév-anyaga is. (*Theiner Ágoston*, Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia I—II. Romae, 1859—60. és Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I. Budapest, 1896., Monumenta Vaticana Hungariae. Series I. tom. I.: *Fejérpataky*, Pápai tizedszedők számadásai. Budapest, 1887., magyarázza: *Ortvay Tivadar*, Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején I—II. Budapest, 1891—2.; *Bossányi Árpád*, Regesta Supplicationum 1342—1394. I—II. Budapest, 1916—8.)

Hogy végül némi fogalmat nyújtsunk ránk maradt középkori okleveleink számáról, megemlítjük, hogy a M. Kir. Országos Levéltár az 1526. évig bezárólag, eredetiben, átiratban és másolatban több mint 39.000 darab, a M. Nemz. Múzeum levéltára törzsgyüjteményében és örökletétként elhelyezett 140 főúri és nemesi családi levéltárában körülbelül ugyanannyi mohácsi vész előtti oklevelet őriz. Gazdag középkori anyagban a kolozsvári Erdélyi Múzeum levéltára is. Egyházi archivumaink közül az esztergomi prímási és székesfőkáptalani, a pozsonyi társaskáptalani, a pannonhalmi bencés főapátsági (belekebelezve a bakonybéli és tihanyi apátsági levéltár), továbbá a jászai és leleszi premontrei konventi házi- és hiteleshelyi levéltárak a leggazdagabbak. Városi levéltáraink közül a pozsonyi, soproni, kassai, körmöc- és selmecbányai, főúri levéltáraink közül pedig a hg. Eszterházy-cs. budavári, a hg. Batthyány-cs. körmendi és a hg. Festetics-cs. keszthelyi, a gr. Zichy-cs. zsélyi, a gr. Erdődy-cs. galgóci, a gr. Károlyi-cs. budapesti, a gr. Révay-cs. kisselmeci, a gr. Vay-cs. berkeszi és a gr. Teleki-cs. gyömrei stb. levéltárában őrzik a legtöbb középkori oklevelet.

2. Szövegek.

Míg a szórványoknak a mult megörökítésével és a jogi élettel kapcsolatos írásbeliség adott létet, addig a legelső ránk maradt szöveget az egyházi életnek köszönjük.

Legrégibb szöveg-emlékünk, a Halotti Beszéd, 1200 tájáról való, és rajta kivül valóságos szöveget a korból még csak kettőt tudunk felmutatni: az Ó-magyar Mária-siralmat meg a Königsbergi Töredéket. Irtak-e már a Halotti Beszédnél korábban is magyar szövegeket, müvelték-e nagyobb mértékben a magyarul irast a XIII—XIV. században: olyan kérdések, amelyek igazában az irodalom- és müvelődéstörténetre tartoznak. Mindamellett közvetve érdeklik a nyelvtudományt is, s ezért mi sem mellőzhetünk néhány idevágó észrevételt.

A magyarság, amely századok hosszú során át mélyreható politikai és műveltségi érintkezésben állott különböző török népekkel, és amelynek a nyelvében a *betű* és az *ír* ősi bolgár-török jövevényszavak, minden valószinűség szerint korán átvette és huzamos időn át használta a törökség jelentékeny részének sajátos irását, az ú. n. rovás-irást. Adatszerűen ugyan nem igazolható, de mint lehetőség nem nyomható el, hogy a pogány ősiség maradványaként élhetett az az Árpád-királyok idejében — legalább szórványosan, bizonyos csoportoknál vagy egyéneknél — a szorosabb értelemben vett magyarságnál is, nemcsak a székelységnél, ahonnan legrégibb emlékeit ismerjük. A készség, amelyet az ősi irás használata fejlesztett ki és örökitett át, természetesen elősegithette az irás egyéb formáinak, így a nyugati irásrendszernek az elsajátitását és elterjedését is.

Hogy a magyar kereszténység és királyság első

harmadfél századában: a tatárjárásig az írásbeliség milyen színvonalon állott, illetőleg mozgott, arra nézve nem lehet egészen mértékadó az ez időből ránk maradt emlékek száma. A tatárjárás katasztrófája nemcsak az embereknek, hanem az emberi műveknek is rendkívüli arányú pusztulását idézte elő. S mikor ez annyira nyilvánvaló, vajjon teljességgel valószínűtlen-e az, hogy a tatárdúlás a korai magyar művelődés írásos termékeit is szinte teljesen elseperhette? Vagy mivel magyarázható meg, hogy ekkori emlékeink zöme olyan helyekről való, amelyek a veszedelemnek nem estek áldozatul (pl. Pannonhalma, Esztergom vára, Veszprém)?

Akárhogy vélekedjünk is Kálmán „zsidó-törvény"-ének az írásbeliségre vonatkozó intézkedéséről, annyi józanságot fel kell tennünk Kálmánékról, hogy az írástudásnak bizonyos elterjedtségére alapították azt. A XI—XII. századi oklevelek csekély számát és diplomatikai fejletlenségét elsősorban a fentebb (XII—XIII. l.) jelzett körülményekből magyarázhatjuk, nem pedig okvetlenül abból, hogy az írásosság akkor általában gyenge lábon állott.

Hazánk történelmi földrajza ily irányú rendszeres feldolgozás nélkül is arra vall, hogy az Árpád-korban ezer számra voltak egyházas községeink. S ahol egyház volt, ahol misét mondtak, ott nem igen hiányozhatott a misekönyv vagy egyéb liturgikus segédkönyvek. Sőt ezt nemcsak szükségletnek, hanem követelménynek tarthatjuk, különösen, amikor már a Szent István-féle Decretorum liber II. caput 1. „De regali

dote ad ecclesiam" címen ezt mondja: „Decem villę ęcclesiam edificent... Vestimenta vero et coopertoria rex prevideat, presbiterum et libros episcopi." *(Závodszky* i. m. 153.)[1]

---

[1] Szent László 1093 körüli pannonhalmi birtok- és vagyonösszeírása az apátság könyvtárának 80 kódexét sorolja fel. Cerbanus XII. századi szerzetes Dávid pannonhalmi apátnak (1131—1150.) ajánlott művében, mely Szent Maximus és Damaszkusi Szent János görög egyházatyák egyes könyveinek latin fordítását tartalmazza, ámulva említi a szent könyvek sokaságát, amellyel Szent Márton konventje bővelkedik. A fordításnak alapjául szolgáló görög kódexeket a pásztai bencés-monostor könyvei közt találta (MKönyvszemle 1926 : 190).

Még arab könyv is került 1094-ben Magyarországból a corvey-i (a Weser mellett) bencés apátság birtokába. Ugyanezen apátságnak 1379-ben Bramburgi Joachim arab és héber könyveket ajándékozott, melyeket korábban egy magyarországi háborúban zsákmányoltak (A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I, 360).

1276-ban Csák-nemzetségbeli Péter nádorispán felégette a veszprémi székesegyházat és a vele kapcsolatos káptalani iskola 3000 márkát érő könyvtárát *(Fejér*, Cod. Dipl. VII/2, 47). 1277-ben Jungnak nevezett Alárd fia Vizaknai Gyán az erdélyi szászok élén Gyulafehérvárra rontott és a székesegyház könyveit is elpusztította (MKönyvszemle 1923 : 139—40). Lodomér esztergomi érsek 1297. évi levelében leírja a borzasztó tűzvészt, mely IV. László idejében Székesfehérvár városát, a koronázó székesegyházat és annak összes, drágamívű szertartás- és misekönyveit is elhamvasztotta: „quod totum ecclesie ipsius edificium, mira quondam... constructum, cum tota Ciuitate albensi horrendis incendijs est consumptum, adeo quod et libri, officiandis seu celebrandis diuinis sacramentis sumptuose conscripti et non pauca auri rutilantis et gemmarum preciosarum fulgore contexta, non parum artificiosis operibus orna-

Az egyházi könyveknek ez alapon joggal feltehető tömegessége mellett az Árpád-korból ilyen emlékünk mégis csak kettő van: a Pray-kódex és a XIII. század első feléből való Németújvári Missale![1]

Hogy oklevél ebből a korból, különösen már a tatárjárást követő évtizedekből, olyan nagy számmal maradt ránk, egyházi könyv pedig ennyire gyéren, annak természetes magyarázata, hogy az oklevelet a mindennapi használaton kívül őrízték, a mise- és szertartás-könyv azonban a szinte folytonos forgatás következtében elkopott, szétrongyolódott. Azonkívül az oklevelet jogi értéke miatt igen gondosan óvták, ellenben az egyházi könyv, amely pótolható volt, a templomokkal, kolostorokkal együtt pusztult, kallódott el. Sőt nem egyszer szükséges is volt e könyvek megújítása, felváltása, mivel a palaeographiai eltérések miatt későbbi korban a pap nem tudta, vagy ne-

---

menta consimilibus uix vnquam in Vngaria uisis uel auditis, ardoribus sunt consumpta." *(Knauz,* Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II, 424.)

[1] Legújabban értesültünk arról, hogy a zágrábi egyetemi könyvtár három hasonló természetű — eddig ismeretlen — kódexet őriz: Hartwig győri (??) püspök XI. századi vegyes tartalmú pontificaléját, az esztergomi püspökség (!) XI—XII. századi pontificale-benedictionaléját és a bélai bencés apátság XII—XIII. századi sacramentariumát *(Morin Germain,* Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe et XIIe Siècles: Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 1926. VI, 54—67; vö. MKönyvszemle 1927 : 327—9). A külföldi kutató meghatározásai még megerősítésre szorulnak.

hézkesen tudta olvasni a régies típusú írást. Sőt kiselejtezhették azokat azért is, mivel az egyházi életben fellépő újítások (új ünnepek, szentek stb.) miatt tartalmilag szintén elavultak.

Ha mármost a korunkra jutott két egyházi írott emlék közül az egyik magyar szöveget tartalmaz, nem lehetett az olyan ritka az elveszettekben sem.

E tekintetben nem hagyhatjuk számításon kívül azt a körülményt, hogy az egyházi életnek voltak olyan mozzanatai, amelyekben a nép nyelvét mindenesetre alkalmazni kellett. Erre nézve hivatkozunk a Kálmán alatt (1104-ben vagy 1105-ben) tartott első esztergomi zsinat 2. határozatára: „Ut omni dominico die in maioribus ecclesiis evangelium et epistola et fides exponantur populo, in minoribus vero ecclesiis fides et oratio dominica." Ugyanez a capitulumok közt így van jelezve: „De sermone ad populum." (*Závodszky* i. m. 197—8.)

Hogy az ily módon végzendő tevékenységénél az Árpád-kori magyar pap nem egyszer folyamodott anyanyelvén írott segédeszközökhöz, az van legalább annyira valószínű, mint az ellenkezője. Amint a Pray-kódex liturgia-részlete a temetési szertartás előírásai közé iktatva a latin sermo mellett magyar nyelven írott mintát is adott a népnek elmondandó halotti beszédre, amint ugyanaz az egyik temetési oratiot latin szövegén kívül magyarul is közölte a Halotti Beszéd után álló Könyörgés ben, ilyen természetű magyar szövege-

ket épen úgy foglalhattak magukban más egyházi könyveink is.

Mi azon a véleményen vagyunk, hogy a ránk maradt emlékeknek nem annyira a számát, hanem inkább bizonyos jellemző vonásait kell alapul vennünk a magyar nyelvi írásgyakorlat fokának a megítélésénél.

Így ha a XI—XII. századi magyar szórványok helyesírását vizsgálat alá fogjuk, lehetetlen a kollektivitás számos jelét, egy határozott rendszer körvonalait fel nem ismernünk, lehetetlen nem látnunk azt, hogy az egyes oklevélírók nem teljesen elszigetelten kísérleteznek magyar nyelvelemek írásos megrögzítésével. Ahogy az idegen helyesírási rendszerek jegyeit magyar hangokra alkalmazzák, annyi gyakorlottságot, sőt nem egy tekintetben megállapodottságot mutatnak, amennyit XI—XII. századi írástudóink bajosan szerezhettek volna meg néhány imitt-amott elszórt magyar szó feljegyzésével.

Miképen szórványaink helyesírása huzamosabb fejlődés bélyegeit hordja magán, hasonlóan a Halotti Beszéd nyelve is olyan határozott stilisztikai készséget árul el, amilyen előzmények nélkül alig képzelhető. Joggal gondolhatunk tehát arra, hogy a Halotti Beszéd nem tartozik a szövegezésre vállalkozó első magyar stilisztikai próbálkozások közé.

Korántsem tartjuk jogosultnak a *Pauler*-féle felfogást, amely az Árpád-kori magyar műveltséget kicsinyelve azt vallja, hogy e kor magyar papságáról

valami nagyobb tudományosságot, s e tudományosságból eredő nagyobb számú műnek elveszését nincs okunk feltenni (A m. nemzet tört. az Árpádházi kir. alatt I², 357—8). Azt hisszük, a kifejtettekből több joggal következtethetjük azt, hogy a jelzett korszakban nálunk, főképen az egyházi élet körében, számottevő latin nyelvű írásos tevékenység folyt, és ezzel, bár jóval szerényebb mértékben, magyar nyelvű írásosság is velejárt. E hitünkkel mi azokhoz a nézetekhez csatlakozunk, amelyeket *Zoltvány Irén* „A magyarországi bencés irodalom a tatárjárás előtt" c. tanulmányában (A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I, 358—65), valamint *Katona Lajos* „A magyar irodalom története a mohácsi vészig" c. egyetemi előadásában (1908—9. II. félév 38. lap) hangoztat.

A XIII. században már még jobban megvoltak a feltételei és indítékai az egyházi jellegű magyar szövegek keletkezésének, mivel a század folyamán mindinkább tért hódítottak nálunk az új prédikátorrendek: a ferencesek és a dömések. E rendek tevékenységével az egyházi élet súlypontja a néppel való mind közvetlenebb érintkezés felé terelődött, s ezzel a nemzeti nyelv szóban meg írásban egyre nagyobb szerephez jutott. Az egyház hivatalos nyelvén, latinul kidolgozott beszédminták használata közben a prédikátoroknak nem egyszer volt szükségük maguk vagy mások készítette anyanyelvi glosszákra, magyarázatokra, emlékeztetőkre, vázlatokra (Löweni Glosszák, Gyulafehérvári Glosszák). — Ehhez járult, hogy az említett szerzeteseknek voltak apáca-testvéreik is:

a klarisszák, dominikának, beginák, akik nagyrészt nem tudtak latinul, s ezért ájtatoskodásuk végzésénél magyar nyelvű — verses és prózai — szövegekre szorultak (Ó-magyar Mária-siralom, Königsbergi Töredék). — Vö. *Thienemann Tivadar,* Kódexirodalmunk eredete: Minerva II, 56.

E megjegyzéseinkre alapozva nyugodtan merjük nyilvánítani azt a meggyőződésünket, hogy több XI—XIV. századi nyelvemlékünk lappanghat még külföldön. Nem mondunk egyebet, csak azt, hogy a franciaországi cisztercita és premontrei rendek hagyatékának átkutatása is sikerrel biztathat, mert hiszen ezek a rendek huzamos időn át szoros kapcsolatot tartottak fenn magyarországi testvéreikkel, s az érintkezésükkel járó könyvcsere révén magyarországi kódexek kerülhettek és maradhattak meg Franciaországban.

3. Szójegyzékek.

A harmadik nyelvemlék-típusra, a szójegyzékekre vonatkozó tudnivalókat a belőlük nyujtott szemelvényekhez illesztett előzékben közöljük.

II.

SZEMPONTJAINK A SZERKESZTÉSBEN.

Lehetnek olyanok, akik nem találják megfelelőnek könyvünk címében az „ó-magyar" megjelölést. Szolgáljon megnyugtatásukra, hogy mi ezzel a kifejezéssel nem akarunk állást foglalni a magyar nyelvtör-

ténet korszakainak kérdésében. T. i. véleményünk szerint a magyar nyelv életének sarkalatos fordulatai eddig még nem tisztázódtak annyira, hogy valóban megbízható alapon jelölhetnők ki a kisebb-nagyobb fejlődési mozzanatokat. Az „Ó-magyar Olvasókönyv" feliratot épen ezért nem definiáló, csak tájékoztató címnek szántuk, amely — azt hisszük — könyvünk tartalmának nagyobb részére ráillik.

*

Az anyagot a következő szempontok szerint válogattuk össze:

1. A szórvány-emlékeket tartalmazó források közül elsősorban azokra voltunk tekintettel, amelyek legtöbbet szerepelnek az újabb nyelvtörténeti vizsgálódás napirendjén (pl. Konstantinos, veszprémvölgyi görög oklevél). A többinél pedig arra törekedtünk, hogy minél változatosabb anyagot szolgáltassanak, példákkal illusztrálják a nyelvtörténeti fejlődés fontosabb mozzanatait, s — már amennyiben ez lehetséges — a különböző vidékek nyelvjárását tükröztessék. Néhány oklevélben a Magyarországon jelentkező rokonnépektől — úgymint besenyőktől, kúnoktól, jászoktól — eredő tulajdonneveket mutatunk be.

A forrásokat lehetőleg egészükben közöljük, csak a túlságosan nagy terjedelmüekből (pl. az 1138-iki dömösi adománylevélből, az 1211-iki tihanyi összeírásból) vettünk részleteket. Természetesen igyekeztünk arra is, hogy a mi szempontunkból henye idegen szöveg minél kevesebb helyet foglaljon el.

2. A szöveg-emlékeket — magától ér-

tetődik — mind közöljük, mégpedig, ahol lehet, latin megfelelőikkel vagy forrásaikkal együtt.

3. A szójegyzékekből nagy terjedelmük miatt mutatványokat adunk.

*

Nagy teret adunk a szórvány-emlékeknek. Tesszük ezt abban a tudatban, hogy milyen nagy értéket jelent ez a nyelvemlék-típus épen a magyar nyelvtörténet számára.

A szórványoknak teljes értékű nyelvtörténeti adatokul való felismerése aránylag újabb keletű. Tudománytörténeti szempontból érdekes volna végigmenni ehhez a felismeréshez vezető folyamaton; ilyen áttekintésnek azonban itt nincs helye. Mégis néhány megjegyzést nem hallgathatunk el, minthogy ezzel tulajdonképen könyvünk előzményeire világítunk rá.

A felfogással szemben, amely a szórványokban inkább csak kuriózumokat, hulladékokat látott, fordulatot hozott *Szamota István*nak „A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele, mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke" című dolgozata 1895-ben (NyK. XXV, 129—67). E kezdeményéhez csatlakozó gyüjtő munkásságának eredményeként látott napvilágot *Zolnai Gyula* szerkesztésében a Magyar Oklevél-szótár (1902—1906.) és lett nélkülözhetetlen segédeszközévé a nyelvtörténeti kutatásnak. — A másik, aki új utat vágott ezen a területen, *Melich János*, mégpedig elsősorban a tulajdonnevekre vonatkozó vizsgálataival, amelyek kétségbevonhatatlanul igazolják, hogy a tulajdonnevek nem esnek kívül a

nyelvi élet folyamatain, s így a tulajdonnévi adatok a közszóiakkal teljesen egyenlő értékű nyelvtörténeti emlékek lehetnek. Ugyancsak *Melich* tágította nyelvemlékeink körét a görög források figyelembevételével.

Az utolsó három évtized folyamán nyelvünk történeti szempontú tanulmányozásában mindjobban fokozódó jelentőséget nyernek a szórványok, s ennek igen nagy része van abban a lendületben, amely az időszak magyar nyelvtudományában mutatkozik. Hogy a szórványok felhasználása mennyire mozdította és mozdíthatja elő nyelvtudományunk fejlődését, a tekintetben rámutatunk *Gombocz Zoltán* és *Melich János* hangtörténeti felfedezéseire, valamint külön meg együtt (Magyar Etymologiai Szótár) végzett szófejtő munkásságukra. *Szinnyei József* és *Mészöly Gedeon* a Halotti Beszéd hang- és alaktanát tárgyaló tanulmányaikhoz azzal vetnek biztos alapot, hogy első szövegemlékünket a szórványokkal kapcsolatba állítva tárgyalják. Sőt nemcsak a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudományban, hanem a turkológiában és szlavisztikában is lendítő erőként hathat a szórványok feldolgozása, amint ezt *Gombocz, Melich, Németh Gyula, Rásonyi Nagy László* eddigi eredményei igazolják.

*

Esetleg felvethetné valaki, nem volna-e célszerűbb a beágyazó szövegek teljes közlése helyett a szórványokat szótárszerűen összeállítani — ha vannak — az értelmező idegen szövegrészletek kíséretében. Ezzel szemben azt mondhatjuk, hogy filológiailag sza-

batos és eredményes munkát csak akkor végzünk, ha a forrást a maga megbontatlan egységében vizsgáljuk át. Hiszen a szórványok gyakran egymást magyarázzák, vagy csak kapcsolatosan világítanak rá bizonyos jelenségekre; azonkívül pedig az idegen szövegnek nem ritkán épen a távolabbi részletei nyujtanak útbaigazítást.

Ezért talán nem tévedünk, amikor azt hisszük, hogy könyvünk a Magyar Oklevél-szótárba foglalt szórvány-gyüjtemény után is bizonyos szükségletet elégít ki.

*

Összeállításunkba eredetiben fennmaradt emlékeket vettünk fel. Kivételt csak a következő esetekben tettünk: 1. a dömösi prépostság 1138. évi adománylevelének 1329-ből való átirata, 2. P. mester Gesta Hungarorumának XIII. századi másolata, 3. a Váradi Regestrumnak Fráter György-féle 1550. évi kiadása. Ezek t. i. általánosságban annyira magukon viselik az eredetihez való ragaszkodás jeleit, hogy a különben rendkívül értékes anyag mellőzése semmiképen sem volna indokolt. Parabuch comes 1266-ban kelt adománylevelének 1300-iki, a Zovárd-nemzetségbeliek 1322-ben kelt birtokosztályának 1338-iki átiratát azért is közöljük, hogy az átírt oklevélre példákat mutassunk be.

Közléseinket az eredetiből vagy fényképről írtuk le. Csak az arab-perzsa kútfők, Liutprand és Kinnamos adatainál, az 1211. évi tihanyi és az 1237—40. évekből való Albeus-féle pannonhalmi összeírásnál,

Köncsög kún kapitány 1347. évi engedélylevelénél folyamodtunk kiadásokhoz.

Amennyire a nyomdatechnikai körülmények engedik, az eredetit minden részletében tökéletes palaeographiai hűséggel másoljuk.

*

Az 1200-ig terjedő időből meglehetősen csekély számú oklevél, s így egyszersmind kevés szórvány maradt. 1200 után nemcsak az okleveles anyag szaporodik mindjobban fokozódó mértékben, hanem épen az 1200-as év tájáról megjelenik a legelső szövegemlék is. A szűkös voltánál fogva különösen becses XI—XII. századi anyag tanulmányozását óhajtjuk biztosabb alapokra helyezni azzal, hogy a bezárólag 1200-ig kelt és eredetiben vagy ezen kori másolatban fennmaradt hiteles okleveleinkről a f ü g g e l é k ben teljes jegyzéket adunk. A jegyzék a következőkről világosít fel: *a)* kelet, *b)* oklevéladó vagy kiállító, *c)* tárgy, *d)* hollét, *e)* fénykép vagy képmás, *f)* legjobb közlés, *g)* fontosabb tudnivalók irodalma.

Jónak látjuk, ha ugyancsak a f ü g g e l é k ben némi tájékoztatást nyujtunk arról is, hogy a főbb oklevél-kiadványok milyen mértékben elégítik ki a nyelvtudomány követelményeit.

*

Az emlékeket kronológiai rendben, nem pedig típusok szerint elkülönítve adjuk. Nézetünk szerint a kronológiai elrendezés sokkal alkalmasabb a nyelv szerves fejlődésének szemléltetésére. Hiszen pl. a Halotti Beszéd, nyelvének a jellegében, több közösséget

mutat a korabeli szórványokkal, mint a Königsbergi Töredékkel, amely jóval későbbi nyelvfejlődési fokozat terméke. — Egyes esetekben természetesen meg kellett elégednünk a hozzávetőlegesen megállapítható időrenddel.

*

Nyelvészeti magyarázatokat, felvilágosításokat nem adunk. Meggyőződésünk szerint tudniillik sokkal sürgősebb szükségleteket elégítünk ki, ha nem tanulmányt, hanem minél több tanulmányozni való anyagot bocsátunk rendelkezésére a kutatóknak vagy érdeklődőknek. Azonkívül a nyelvtudósoknak bizonyára sokkal jobban a kezükre járunk, ha szakjukba vágó jegyzetek helyett olyan tudnivalókat közlünk, amelyek az ő rendes munkakörüktől félreesnek, de amelyeknek ismerete híján nem egyszer sötétben tapogatóznak. — Itt a bevezetésben meg a függelékben is a szórványokkal azért foglalkozunk bővebben, mivel elsősorban ez a nyelvtörténeti anyag az, amelynél számos nyelvtudományi kérdés történettudományi, diplomatikai tájékozottságot követel. Nyelvtudományi természetű jegyzetek mellőzését kívánja még, hogy a kiadvány az egyetemi oktatás szolgálatára is készül segédkönyvül; ilyennél pedig célszerűbb, ha a magyarázatokat az előadó tanár nyujtja a hallgatóknak.

NYELVEMLÉKEK A JÓKAI-KÓDEX ELŐTT

SZÓRVÁNYOK ÉS SZÖVEGEK

I.

ARAB-PERZSA KÚTFŐK.

E források legrégebbike egy útleirás 860. tájáról. Szerzőjét és szövegét közvetlenül nem ismerjük, de tudjuk, hogy Abū Muʿhammad ibn Aʿhmad *al-Džeihānī*, Naçr ibn Aʿhmad szamanida (bokharai) emir minisztere († 941.), kiírta Kitāb al-masālik wa-l-mamālik (A közlekedési vonalak és birodalmak könyve) c. munkájába, és csak helyenként bővítette közbeszúrásokkal. Az utóbbi alapvető földrajzi mű szintén elveszett, azonban későbbi földrajzi írók annyira felhasználták és oly szolgai módon követték, hogy néhány fejezete majdnem szószerint helyreállítható.

Ide tartozik mindenekelőtt az arab Abū ʾAlī Aʿhmad ibn ʾOmar *ibn Rustah*-nak Kitāb al-ʾalāʾiq an-nafīsah (A becses drágaságok könyve) c. munkája, amelynek szövegét *de Goeje* adta ki a Bibliotheca geographorum arabicorum VII. köteteként (2. kiad. Leyden, 1892.). *Ibn Rustah* művét a hidžreh III. századának második felében (K. u. 913. előtt) készítette, még pedig nyilvánvalóan *Al-Džeihānī* nyomán. T. i. egyes fejezetei szószerint egyeznek *Al-Maqdīsī* arab történetíró könyvének földrajzi fejezetével, amelyben a fent idézett Kitāb al-masālik wa-l-mamālik c. mun-

kára lépten-nyomon hivatkozik, már pedig ezek az idézetek más íróknál *Al-Džeihānī* neve alatt szerepelnek.

Al-Džeihānī-ból merített a perzsa Abū Saʿīd ʿAbd al-ʿHajj ibn až-Zaʿhʿhāk ibn Muʿhammad *al-Gardēzī* is 443/1051-ben írt Zēn al-axbār (A híradások ékessége) c. művében. Ennek a törökökre vonatkozó részleteit első ízben *Barthold* közölte Mémoires de l'Acad. de St. Pétersbourg VIII. sor. I. köt. 4. sz. (1897.) 80—103. és tőle függetlenül *gróf Kuun Géza* KelSz. II—IV. (1901—3.).

Ugyancsak *Al-Džeihānī*-n alapul Abū ʿUbeid ʿAbdallāh ibn ʿAbd al-ʿAzīz *al-Bakrī* (432/1040—487/1094.) spanyolországi mór tudós Kitāb al-masālik wa-l-mamālik c. műve, vagy legalább is annak az északi népekről szóló fejezete. Ezt *Gayangos* spanyol orientalista kézirata után először *Defréméry* adta ki a Journal Asiatique 1849. évf.-ban, utóbb pedig *Kunik és Rosen* a pétervári akadémia Zapiski-jában XXXII. köt. 2. sz. (1878.) 28 kk.

A *magyar* népnév مجغريه *mdžγrijjah* az arab *Ibn Rustah*-nál (Bibl. Geogr. Arab. VII, 142). Az *Al-Bakrī* szövegében (Zapiski XXXII/2, 45) található محفريه *mʿhfrijjah* valószínűleg írás- vagy közléshiba. — مجغريه *mdžγrijjah* van *Al-Džeihānī* perzsa és török leszármazóinál (*Al-Gardēzī*, *Muʿhammad-i-ʿAufī* stb.)[1]

---

[1] E néven a későbbi korok írói közül *Abū-l-Fidā'* (XIV. sz. első fele) Baskardiá-t érti, vagyis a középkori Magna

A keleti íróknál a *magyar* népnéven kívül még két magyar méltóságnévvel is találkozunk. *Ibn Rustah* ezeket egymással kapcsolatban említi: „Főnökük mintegy húszezer főnyi lovascsapat élén nyargal. A főnök كندة *knd*(h/a/e)-nek neveztetik. Ez a név királyuk címe, mert a rajtuk uralkodó férfi neve جله *džl*(h/a/e), és a mdžγrijjah közül mindenki arra fülel, amit harc és védelem dolgában, valamint egyebekben *džl*(h/a/e)-nak nevezett főnökük parancsol nekik." (Bibl. Geogr. Arab. VII, 142).

Al-Gardēzī párhuzamos helyén ez áll: „Fejedelmüket كندة *knd*(h/a/e)-nek hívják és ez nagyobbik királyuk neve; aki az ügyeket intézi, azt جله *džl*(h/a/e)-nak nevezik; a magyarok azt teszik, amit a *džl*(h/a/e) parancsol (MHK. 167 kk.).

Al-Bakrī csak a *knd*(h/a/e)-t említi, a *džl*(h/a/e)-ról hallgat: „A mʿhfrijjah (helyesen: mdžγrijjah) bálványimádók; királyuk címe *knd*(h/a/e)" (Zapiski XXXII/2, 45).[2]

Hungariá-t, amely szerinte a mai földrajzi hosszúság 78° 44′ és a szélesség 51° 44′ alatt fekszik (ed. *Reinaud* I, 222 kk). Ugyanő a dunamelléki magyarságot *hunkar*, *hungar* és *basqirt* néven említi, egy ízben pedig *mādžār* néven, amikor a Duna leírásával kapcsolatban szól a Qašqaṭaγ hegységről, amelyben „különböző fajtájú hitetlenek lakoznak, mint pl. *al-aulāq* (oláh ?), *al-mādžār* (magyar) és *as-serb* (szerb)".

[2] *Abu-l-Fidā'* némi rövidítésekkel veszi át *Al-Bakrî* szövegét. Így a *knd*(h/a/e)-re vonatkozó mondatot is elhagyja.

A legtöbb arab szöveg, s köztük az idézettek is, a magánhangzókat nem jelöli, úgyhogy a mássalhangzók után általában feltehetünk magánhangzót, még pedig akármilyent. Ezért nem lehet megállapítani, hogy az arab betűkkel leírt *mdžγrijjah* (az *-ijjah* ∾ *-ijje* arab melléknévképző, a. m. magyar *-i*) és *džl*$\binom{h}{a}_{e}$ alakok mögött milyen magánhangzók lappanganak. Vagyis az arab-perzsa feljegyzések miatt bátran lehetett: *magyar, magyer, megyer* stb.; *gyula, gyila* stb. A *knd*$\binom{h}{a}_{e}$-nél az a megszorítás, hogy a k e f jellel írt szókezdő *k* után valószínűleg magas hangzót kell felvennünk; tehát *kënde, künde* stb. A magyar kiadásokban és fordításokban odaolvasott magánhangzók mind csak későbbi magyar hangalakokból való visszakövetkeztetés eredményei.

Az arab-perzsa források *knd*$\binom{h}{a}_{e}$-jével összevethetjük az *Ibn Faδlān*-nál előforduló كندر خاقان *kndr χāqān*-t, a khazar másodkirály, a *χāqān b*[*u, ü, o, ö*]*h* vagy pusztán *b*[*u, ü, o, ö*]*h* helyettesének a nevét (*Jāqūt* Mu'džam al-buldān. Ed. *Wüstenfeld* II, 938). كندر *kndr* alighanem írásbiba كندو *kndw* helyett, a melyben a *w* hangértéke *u, ü, o, ö* egyaránt lehet.[3]

[3] Ennek a fejezetnek az anyagát *Kmoskó Mihály* egyetemi tanár úr volt szíves rendelkezésünkre bocsátani. Rajta kívül még *Németh Gyula* egyetemi tanár úr támogatott bennünket több becses felvilágosítással. Fogadják mindketten hálás köszönetünket.

II.

KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS: „DE ADMINISTRANDO IMPERIO".

— 950—951. KÖRÜL. —

VII. Konstantinos Porphyrogennetos, Bölcs Leo fia, bizánci császár. 912—45. névleges uralkodó, csak 945—59. tényleges birtokosa a hatalomnak. Hajlamainál és az akkori békésebb viszonyoknál fogva jelentékeny tevékenységet fejtett ki az irodalom és tudomány terén, részben mint művelője, részben mint irányítója és pártolója ezeknek. A rá vonatkozó fő adatokat és irodalmat l. *Karl Krumbacher*, Geschichte der byzantinischen Litteratur (*I. Müller:* Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft IX/I.) München, 1897. 2. kiad. 252—257. l.; MHK. 95—9. és *J. B. Bury*, The treatise De adm. imp. Byz. Zeitschr. XV. (1906.) 561—63. l. Műveinek nagyon fogyatékos kiadása *Migne*, Patrologia Graeca 109. köt. 225. l.; 112. és 113. köt.

Magyar őstörténeti és nyelvtörténeti szempontból saját egyéni művei közül legfontosabb az, amelyet rendesen latinul „De administrando imperio" címen szoktak idézni. Ebben — tulajdonképen a fia számára — a birodalmon kívüli területek földrajzát írja meg és azokat a módszereket jelöli meg, melyeket a birodalom érdekében a szomszéd népekkel való érintkezésnél követni kell. Ennek az iratnak a főértékét az északi, keleti és nyugati (jórészt a magyarokkal érintkező) népekről szóló tudósítások adják, s a közlések megbizhatóságáról a munkának említett gyakorlati célja kezeskedik. Legbecsesebb kézirata a párizsi Nemzeti Könyvtár 2009. számú kódexe a XII. századból; a XVI. századból

való másik kódexe ugyanott 2661 (2967). szám alatt; a Vatikánban van a Codex Palatinus Gr. 126. az 1509-ik évből. Modern szövegkritikai kiadása még hiányzik. Eddig még legjobb *I. Bekker*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Const. Porph. III. Bonn, 1840. Nálunk behatóan tanulmányozta és magyarra fordította *Szabó Károly:* Magyar Akadémiai Értesítő 1860. 61—167. és Magyar vezérek kora. *Gr. Kuun Géza*, Relat. Hung. II. A kiadások néhány magyar nevének olvasását javítja *Moravcsik Gyula:* MNy. XXII, 82—84.

Konstantinos ebben a munkájában több helyen foglalkozik a magyarokkal, akiket következetesen τοῦρκοι-nak nevez. Az egykorú magyarokra vonatkozó értesüléseit részben a magyaroknál járt követeitől, részben az udvarában megfordult magyaroktól nyerhette, a korábbi eseményekről szóló adatait pedig valószínűleg a régibb bizánci követjelentésekből meríthette. Legbővebben beszél a magyarokról a 38., 39. és 40. fejezetekben, amelyeket 950—1. táján írt. A 38. fejezetben kerül szóba Levedia, a kangar besenyők támadása miatt történt kettészakadás, Etelköz, Árpád fejedelemmé tétele; a 39. fejezet szól a magyarokhoz csatlakozó kabarokról és nyelvükről, a 40. fejezet meg a magyar törzseket, az etelközi katasztrófát, a mai hazában való megszállást, a fejedelmeket és Árpád leszármazóit tárgyalja.

Szemelvényeinket a párizsi 2009. sz. görög kódexnek a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában őrzött teljes fényképéről másoltuk.

Κεφάλαιον λη'. 38. §. **Párizsi Cod. Graec. 2009. 108*b*—109*a* l.**

Περὶ τῆσ γενεαλογίασ τοῦ || ἔθνουσ τῶν τούρκων καὶ ὅθεν κατάγονται. ✻ ||

Ὅτι τὸ τῶν τούρκων ἔθνοσ πλησίον τῆσ || χαζαρίασ τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν || ἔσχον (ἐποιεῖτο) εἰσ τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον | Λεβεδία ἀπὸ τῆσ τοῦ πρώτου βοεβό- || δου αὐτῶν ἐπωνυμίασ. ὅστισ βοέβοδοσ. || τὸ μὲν τῆσ κλήσεωσ ὄνομα Λεβεδίασ |

προσαγορεύετο. (ὃ) τὸ δὲ τῆσ ἀξίασ ὡσ καὶ || οἱ λοιποὶ μετ' αὐτόν βοέβοδοσ ἐκαλεῖτο. || — — —

(Ua. 109*b*—110*a* l.)

— — — ἀναμεταξὺ δὲ τῶν || τούρκων συναφθέντοσ πολέμου καὶ τῶν || πατζινακιτῶν τῶν τηνικαῦτα κάγ- || γαρ ἐπόνομαζομένων, τὸ τῶν τούρκων || φοσσάτον ἡττήθη (ἡτῃήθη) καὶ εἰσ δύο διῃρέθη | μέρη. καὶ τὸ μέν ἓν μέροσ πρὸσ ἀνατο- || λὴν εἰσ τὸ τῆσ περσίδοσ μέροσ κατῳκι- || σεν, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν || τούρκων ἀρχαίαν ἐπονυμίαν καλοῦν- || ται σάβαρτοι ἄσφαλοι· τὸ δὲ (τὸ) ἕτερον μέ- || ροσ εἰσ τὸ δυτικὸν κατῳκησε μέροσ, || ἅμα καὶ τῷ βοεβόδῳ αὐτῶν καὶ ἀρχη- || γῷ Λεβεδίᾳ, εἰσ τόπουσ τοῦσ ἐπονο- || μαζομένουσ ἀτελκούζου, ἐν οἷσ τόποισ || τὸ νῦν τῶν πατζινακιτῶν ἔθνοσ κατοικεῖ.

(Ua. 111*a* l.)

— — — ἐν τούτῳ οὖν || τῷ λόγῳ ἀρεσθεὶσ ὁ χαγάνοσ ἐκεῖνοσ δέ- || δωκεν ἀνθρώπουσ αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσ τοὺσ τούρκουσ ἀπέστειλεν, ὅ καὶ συλαλλή- || σαντεσ περὶ τούτου μετὰ τῶν τούρκων. || μᾶλλον οἱ τοῦρκοι τὸν ἀρπαδὴ γενέσθαι || προέκριναν ἄρχοντα εἴπερ σαλμού- || τζη[1] τὸν αὐτοῦ πατέρα, ὡσ ἀξιολογώτε- || ρον ὄντα καὶ περισπούδαστον ἔν τε φρο- || νήσει καὶ βουλῇ, καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκα- || νὸν πρὸσ τὴν τοιαύτην ἀρχὴν. ὃν καὶ || ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν χαζάρων ἔθοσ || καὶ ζάκανον πεποιήκασι, συκόσαν- || τεσ αὐτὸν εἰσ σκουτάριον. — — —

---

[1] Álmos fejedelem nevét az 1509. évben irt Cod. Vatic. Palat. Graec. 126. 64*a* és 64*b* lapján kétszer: ἀλμούτζης alakban írja ***Moravcsik Gyula*** szíves közlése szerint.

Κεφάλαιον λθ'. 39. §. **Párizsi Cod. Graec. 2009. 112*a*—112*b* l.**

Περὶ τοῦ ἔθνουσ τῶν καβάρων. ***

Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι κάβαροι ἀπὸ || τῆσ τῶν χαζάρων γενεᾶσ ὑπῆρχον. || καὶ δὴ συμβᾶσάν τινα παρὰ αὐτῶν ἀ- || ποστασίαν γενέσθαι πρὸσ τὴν ἀρχὴν αὐ- || τῶν, καὶ πολέμου ἐμφυλίου καθι- | στάντοσ, ἡ πρώτη ἀρχὴ αὐτῶν ὑπερί- || σχυσεν, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσ- φάγησαν || οἱ δὲ ἐξέφυγον καὶ ἦλθον, καὶ κατε- || σκήνωσαν μετὰ τῶν τούρκων εἰσ τὴν || τῶν πατζινακιτῶν γῆν, καὶ ἀλλή- || λοισ συνεφιλιώθησαν, καὶ κάβαροί τι- || νεσ ὠνομάσθησαν. ὅθεν καὶ τὴν τῶν || χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖσ τοῖσ τούρ- || κοισ ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν || αὐτὴν διαλέκτον ἔχουσιν· ἔχουσιν δὲ καὶ || τὴν τῶν τούρκων ἑτέραν γλῶσσαν. || διὰ δὲ τὸ εἶσ τοῦσ πολέμουσ ἰσχυρο- || τέρουσ καὶ ἀνδρειοτέρουσ δείκνυσθαι || τῶν Η̄ (ὀκτὼ) γενεῶν καὶ προεξάρχειν τοῦ || πολέμου προεκρίθησαν πρῶται γε- || νεαὶ. εἶσ δὲ ἐστιν ἄρχων ἐν αὐτοῖσ, ἤ- || γουν ἐν ταῖσ τρεῖσ γενεαῖσ τῶν καβά- || ρων, ὅστισ καὶ μέχρι τὴν σήμερον ἐστίν. *

Κεφάλαιον μ'. 40. §. **Uo. 113*a* l.**

Περὶ τῶν γενεῶν τῶν καβάρων καὶ τῶν τούρκων. *

Πρώτη ἡ παρὰ τῶν χα- || ζάρων ἀποσπαθεῖσα αὕτη ἡ προρηθεῖσα || τῶν καβάρων γενεά· Β̄ (δευτέρα) τοῦ νέκη· Γ̄ (τρίτη) || τοῦ μεγέρη· Δ̄ (τετάρτη) κουρτουγερμάτου· || Ε̄ (πέμπτη) τοῦ ταριάνου· Ϛ̄ (ἕκτη) γενάχ· Ζ̄ (ἑβδόμη) καρή· Η̄ (ὀγδόη) || κασή. καὶ οὕτωσ ἀλλήλοισ συναφθέν- || τεσ μετὰ τῶν τούρκων οἱ κάβαροι· εἰσ || τὴν τῶν πατζινακιτῶν κατῴ- κησαν || γῆν. — — —

(Uo. 113*a*—113*b* l.)

— — — τῷ δὲ τότε | καιρῷ τὸν Λιούντικα τὸν υἱὸν τοῦ ἁρπα- || δὴ εἶχον ἄρχοντα.

(Uo. 114*a* l.)

— — — ὁ δέ τό- || ποσ ἐν ᾧ πρότερον οἱ τοῦρκοι ὑπῆρ- || χον ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπονυμί- || αν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ || ἐτέλ· καὶ κουζού, ἐν ᾧ ἀρτίωσ οἱ πα- || τζινακῖται κατοικοῦσιν. οἱ δὲ τοῦρ- || κοι παρὰ τῶν πατζινακιτῶν δι- || ωχθέντεσ ἦλθον καὶ κατεσκήνω- || σαν εἰσ τὴν γῆν εἰσ ἣν νῦν οἰκοῦσιν.|| — — —

(Uo. 114*b*—115*a* l.)

— — — ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ πᾶσα τῆσ τουρκί- || ασ κατασκήνωσισ· ἀρτίωσ ἐπο- || νομάζουσιν κατὰ τὰσ τουτῶν ἐ- || κεῖσε ῥεόντων ποταμῶν ἐπονυμίασ || οἱ δὲ ποταμοὶ εἰσὶν οὗτοι, ποταμὸσ || ᾱ (πρῶτοσ) ὁ τιμήσησ· ποταμὸσ B̄ (δεύτεροσ) τούτησ, || ποταμὸσ Γ̄ (τρίτοσ) ὁ μορήσησ, Δ̄ (τέταρτοσ) ὁ κρίσοσ, || καὶ πάλιν ἕτεροσ· ποταμὸσ ἡ τί- | τζα. πλησιάζουσι δὲ τοῖσ τούρκοισ || πρὸσ μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέροσ οἱ || βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐ- || τοὺσ ὁ ἴστροσ, ὁ καὶ δανούβιοσ λεγό- || μενοσ ποταμόσ, πρὸσ δὲ τὸ βό- || ριον οἱ πατζινακίται, πρὸσ δὲ τὸ δυ- || τικώτερον οἱ φράγγοι, πρὸσ δὲ τὸ με- || σιμβρινὸν οἱ χρωβάτοι. — — —

(Uo. 115*a*—116*a* l.)

— — — ἔχουσι δὲ κεφα- || λὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆσ || γενεάσ τοῦ ἁρπαδή κατὰ ἀκολου- || θίαν, καὶ B̄ (δύο) ἑτέρουσ, τὸν τε γυλάν καὶ || τὸν καρχάν, οἵτινεσ· ἔχουσι τάξιν κριτοῦ· | ἔχει δὲ ἑκάστη γενεὰ

ἄρχοντα. Ἰστέ-||ον ὅτι ὁ γυλὰσ καὶ ὁ καρχάσ οὐκ εἰσὶ κύρ-||ια ὀνόματα, ἀλλὰ ἀξιώματα. * ||

Ἰστέον ὅτι ὁ ἀρπαδὴσ ὁ μέγασ τουρκίασ || ἄρχων ἐποίησεν Δ̄ (τέσσαρασ) υἱούσ, ᾱ (πρῶτον) τόν ταρκα-||τζοῦν· Β̄ (δεύτερον) τὸν ἰέλεχ· γ̄ (τρίτον) τὸν ἰουτότζαν || Δ̄ (τέταρτον) τὸν ζαλτάν.

Ἰστέον ὅτι ὁ ᾱ (πρῶτοσ) υἱὸσ τοῦ || ἀρπαδὴ ὁ ταρκατζοὺσ ἐποίησεν υἱὸν || τὸν τεβέλη· ὁ δὲ Β̄ (δεύτεροσ) υἱὸσ ὁ ἰέλεχ· ἐποίησεν || υἱὸν τὸν ἐζέλεχ· ὁ δὲ γ̄ (τρίτοσ) υἱὸσ ὁ ἰουτοτζάσ || ἐποίησεν υἱὸν τὸν φαλίτζιν τὸν νυνὶ ἄρχον-||τα. ὁ δὲ Δ̄ (τέταρτοσ) υἱὸσ ζαλτάσ. ἐποίησεν υἱὸν τὸν || ταξίν.

Ἰστέον ὅτι πάντεσ υἱοὶ τοῦ ἀρ-||παδὴ· ἐτελεῦ-τησαν, οἱ δέ ἔγγονοι αὐτοῦ ὅ || τε φαλῆσ καὶ ὁ τασῆσ καὶ ὁ ἐξάδελ-||φοσ αὐτῶν ὁ ταξίσ ζῶσιν.

Ἰστέον ὅτι || ἐτελεύτησεν ὁ τεβέλησ, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸσ αὐτοῦ· || ὁ τερματζούσ· ὁ ἀρτίωσ ἀνελθὼν φί-λοσ. | μετὰ τοῦ βουλτζοῦ τοῦ τρίτου ἄρχοντοσ || καὶ καρχὰ τουρκίασ.

Ἰστέον ὅτι ὁ βουλ-||τζοὺσ ὁ καρχὰσ ἐστὶν ὁ υἱὸσ τοῦ καλῆ || τοῦ καρχά, καὶ ὅτι τὸ μὲν καλὴ ἐστιν ὄνομα || κύριον τὸ δὲ καρχὰσ ἐστίν ἀξίωμα, ὥσπερ || καὶ τὸ γυλὰσ, ἔστιν μεῖζον τοῦ καρχά. * ||

Itt említünk meg még néhány X—XII. századi bizánci történetírót, kik müveikben magyar személynevek egykorú alakjait tartották fenn, így *Árpád*-nak és vezértársának, *Kurzán*-nak vagy *Kusán*-nak, *Bulcsú*- vagy *Bulcsúdi*-nak és az erdélyi *Gyulá*-k ősének nevét:

György barát (hamartolos) 842-ig vitt krónikáját 948-ig egy *logotheta* folytatta 963—969. közt. Müvének kéziratai közül a vatikáni (Cod. gr. 153.) a XII. századból való. Vannak még

kéziratai Párisban, Münchenben és Moszkvában is. (*Krumbacher*, i. m. II. kiad. 352.)

Bonni kiad. 1838. 854.: ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν Ἀρπάδῃ καὶ Κουρσάνῃ (vö. MHK. 106.).

Leo grammaticus 1013-ban írt Chronographiája 948-ig egyezik a *logotheta* elbeszélésével (*Krumbacher* i. m. 361.). Ebben: Bonni kiad. 1842. 267.: ταῖς κεφαλαῖς Ἀρπάδῃ καὶ Κουσάνῃ (!) (vö. MHK. 106.).

Joannes Skylitzes kuropalates (testőrkapitány) 1078—90. közt írt krónikájának adatait *Georgios Kedrenos* XI. század végén írt világkrónikája (Σύνοψις ἱστοριῶν, Historiarum compendium) tartotta fenn (*Krumbacher* i. m. 365—9.). Ebben olvassuk: Bonni kiad. 1839. II. 328.: Βουλοσουδής ὁ τούτων ἀρχηγος — Γυλᾶς, ἄρχων — τῶν Τούρκων . . .

Előbbiek művét kivonatolja *Joannes Zonaras* 1118. után írt: Επιτομὴ ιστοριῶν c. művében (*Krumbacher* i. m. 370.). Bonni kiad. 1897. III. 484.: Γυλᾶς — ὁ γὰρ τούτων ἀρχηγετῶν Βολοσουδής κεκλημένος.

Magyar irodalmuk: *Mátyás Flórián*, Történeti egyezések és tévedések. Akad. Tört. Ért. XVI. 15. *Thallóczy*: Századok 1896: 199. *Karácsonyi*: uo. 1900. 308. és Katholikus Szemle 1924. 389—93.

Joannes Kinnamos számos magyar nyelvi adatot tartalmazó Epitoméjából a XI. fejezetben mutatunk be szemelvényeket. Ugyanott emlékezünk meg *Niketas Akominatos*ról is.

III.

LIUTPRAND: „ANTAPODOSIS".

— 959—62. KÖRÜL. —

Liutprand szül. 915. körül; cremonai püspök 962.; meghalt 972. Antapodosis c. művét 959. előtt kezdte írni és 962. után fejezte be; a 887—950. évek történetét adja benne. Kézirata a müncheni királyi könyvtárban 6388. sz.; állítólag a sajátja, de *Köhler* cáfolja ezt. Kiadása: *Pertz*, Mon. Germ. Hist. Scriptores III. 273—339. l. Magyar fordítása és ismertetése: *Gombos F. Albin*, Középkori Krónikások VI—VII.

Mint követ megfordult Konstantinápolyban 949-ben, vagyis abban az időben, amikor *Konstantinos Porphyrogennetos* De administrando imperio c. művét irta. A magyarokat bizonyára ezért említi elvétve a bizánci íróknál használatos τοῦρκοι-nak megfelelő *turci* néven. Antapod. Lib. II. (Mon. Germ. Hist. Script. III, 288, 289, 293.)

A nyugati, latinul író évkönyvszerzők és krónikások közül ő az első, aki idézett művében magyar nyelvtörténeti szempontból figyelemre méltó adatokat tartott fenn.

A 933. évi merseburgi ütközet leírásában közli a magyarok csatakiáltását (II. könyv 30. bekezdés. Mon. Germ. Hist. Script. III, 294.):

„Haud mora, bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox κύριε ἐλείσον Kyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica *húí, húí* frequenter auditur."

Az Itáliában kalandozó magyarok vezérei közül névszerint is megemlíti a következőket: a 921—2. évi hadjáratban *Dursác* et *Bugat* duo reges (II. k. 61. Mon. Germ. Hist. SS. III, 299); a 924. évben *Salardo* praeduce (III. k. 2. Mon. Germ. Hist. SS. III, 303); a 947. évben *Taxis* Hungariorum rex (V. k. 33. Mon. Germ. Hist. SS. III, 336).

A 960—964. évekről szóló Historia Ottonis c. művének VI. fejezete (Mon. Germ. Hist. SS. III, 341) szerint a 963. évben a bolgár származású, de magyar nevelésű *Saleccus* XXII. János pápa bizalmasa volt.

IV.

A VESZPRÉMVÖLGYI APÁCÁK GÖRÖG NYELVŰ ADOMÁNYLEVELE.

— 1002. ELŐTT —

Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apácák számára 1002. előtt kiállított görög nyelvű adománylevele nem eredetiben, hanem Kálmán király 1109. évi latin nyelvű renovatiójával (megerősítésével) kapcsolatos átiratban maradt fenn. A M. Nemz. Múz. levéltára őrzi (M. P.). A görög szöveg leghívebb közlése: *Gyomlay Gyula,* Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről, Akad. Nyelv. Ért. XVII/8. (1901.) 10—13. képmással. Olvasására nézve észrevételek: *Czebe Gyula,* A veszprémvölgyi oklevél görög szövege, Akad. Tört. Ért. XXIV/3. (1916.). A latin szöveg közlése: *Fejérpataky László,* Kálmán király oklevelei, Akad. Tört. Ért. XV/5. (1892.), 33—5. Keletkezésének koráról és körülményeiről: *Fejérpataky* i. m.; *Hóman Bálint,* A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége, Turul XXIX. (1911.) 123, 167; uő, Szent István görög oklevele, Századok LI. (1917.) 99; *Szentpétery Imre,* Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele, Akad. Tört. Ért. XXIV/10. (1918.) 51. Az Orsz. Levélt. MODl. 11. alatti példánya (O. P.) *Hóman:* Turul XXIX, 169. szerint 1285—90-ből való hamisítvány.

A legelső magyaroszági oklevélszöveg, s egyszersmind a

legkorábbi magyar származású magyar nyelvemlék. Ugyanazon helyneveket a görög oklevél Szent István-kori, a latin renovatio pedig Kálmán-kori alakban nyujtja.

† Ἐν ονόματι τοῦ πατρὸσ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματοσ ˙ ἐντέλλομαι ἐγῶ στέφανοσ χριστιανὸσ ˙ ὁ καὶ κράλ πάσησ ο ὑ γ γ ρ ί α σ ˙ ποιοῦν- τα καὶ διοικοῦντα καὶ καταστένοντα τῶ μοναστήριον ˙ τῆσ ὑπεραγίασ θεοτόκου τοῦ μητροπολίτου ˙ τῶ εἰσ τω β ε σ π ρ ὲ μ ˙ καὶ ἐν αὐτῶ ἀθρύσασ ‖ πλῆθοσ μοναζουσῶν ˙ ὑπερ τῆσ ἐμῆσ ψυχηκῆσ σωτηρίασ ἅμα συμβείου καὶ τοῖσ τέκνοισ μου ˙ καὶ τῆσ π α ν ο ν ί α σ ἀπάσησ ˙ καὶ δίδομοι ἐν αὐτῶ τῶ μοναστηρίω ˙ ἐννέα χωρία ˙ μετα τῶν χωραφίων αὐτῶν ˙ τα ὀνόματα τῶν χωρίων αὐτῶν εἰσὶν ταύτα ˙ τῶ πρῶτον σ α γ ά ρ β ρ υ ε ν ˙ ‖ ἔχοντα καπνοῦσ τεσσαράκοντα ὁκτῶ ˙ καὶ ὁψαράδασ ἕξ ˙ καὶ ἕτερον χωρίον τὸ σ α μ τ ὰ γ ˙ ἔχοντα φαμιλίασ τριάκοντα ˙ ὅπερ ˙ ἐστὶν ‖ εἰσ τὸν δ ο ῦ ν α β ι ν ˙ καὶ ϟ' φαμιλίασ εἰσ τὸν ἐνθρωνιασμὸν τῆσ ὑπεράγίασ θεοτόκου ˙ καὶ τῶ πέραμα τοῦ σ ο μ β ῶ τ ο υ ˙ μετα καὶ περάτασ ἑ- ‖ πτὰ ˙ ὁμοίωσ καὶ τῶ πανηγύριν ˙ καὶ βεστιαρίτασ ἐξίκοντα ˙ καὶ ὁψαράδασ εἰσ τὸν δ ο ῦ ν α β ι ν δῶδεκα ˙ καὶ ξυλουργοῦσ τρεῖσ ˙ ‖ καὶ χαλκεῖσ δύο ˙ καὶ βουτζιάριν ἕναν ˙ καὶ τορνάριν ἕν ˙ καὶ εἰσ τοῦ π ω λ ο σ ν ί κ ο υ τοῦ μ ι ρ ά ἀμπελουργὸσ εἰσ ˙ καὶ εἰσ τοῦ π α- ‖ τ α δ ὶ ὁ μ ε λ ε κ δ ὶ σ ἀμπελουργὸσ εἰσ ˙ ἵνα δὲ ἔχει καὶ τοῦ νησὶν τὴν ἁγίαν τριάδα εἰσ μετόχιον ˙ ὁμοῦ δὲ πάντεσ τῶν χωρί- ‖ ων τα ὀνόματα εἰσὶν ταύτα ˙ α σ α γ ά ρ β ρ υ ε ν ˙ καὶ τοῦ μ ά μ α ˙ καὶ

τοῦ σάνδρου· καὶ τοῦ κνήσα· καὶ τοῦ τζίτουμ· καὶ τοῦ || σάμταγ καὶ τοῦ παδρούγου· καὶ τοῦ ζαλέση· καὶ . . . γριντζαρι· καὶ ἕτερα πλείωνα δίδωμι εἰσ τὴν ὑπὲραγίαν θεοτόκον τοῦ μητρο- || πολίτου τῶ μοναστήριον· ἵνα μέχρι συστείκη ὁ οὐρανὸσ καὶ ἡ γῆ· ἵνα εἰσὶν τοῦ μωναστηρίου· δίδωμη δὲ καὶ ἐξουσίαν ἐν ταύτη τῆ μονῆ· || ἵνα τοῦσ μη θέλονταστ κατοικεῖσαι εἰσ τὸ κράτοσ τῆσ ἁγίασ μονῆσ· ἄνευ προστάξεωσ τῆσ ἡγουμένησ καὶ τὸν ἀδελφαδῶν ἵνα || διοχθήτω ἐκ τοῦ τόπου ἄκον καὶ μὴ βουλόμενοσ· εἰ δε τίσ φοραθῆ· ἐξ αὐτῶν ὅνπερ δέδωκα εἰσ τὴν μονὴν ἀποκόψε· ἢ ἀποποι- || ήσασθαι τί· ἢ ἐκ τῆσ γεναιάσ μου· ἢ ἕτεροσ τίσ· εἴτε βασιλεῖσ· εἴτε ἄρχοντεσ· εἴτε στρατιγοὶ· εἴτε ἐπίσκοποι· εἴτε ἕτεροι || τινὲσ· ἵνα ἔχων τω ἀνάθεμα· παρα πατρὸσ καὶ υἱου καὶ ἁγίου πνεύματοσ τῆσ ἐνδόξου δεσποίνησ ἡμων θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου μα- || ρίασ· τῶν ἐνδοξων ἀποστόλων· καὶ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὁκτῶ πατέρων· καὶ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ ἀπ εμοῦ τοῦ || ἁμαρτωλοῦ.

Kálmán király 1109. évi latin nyelvű megerősítő-levelében a személy- és helynevek a következők: rege *columbano* . . . regi *columbano* . . . de monaſterio *bezpremenſium* monialium . . . *bezpremenſiſ* episcopi (βεσπρὲμ) . . . ſancti *ſtephani* . . . ſanctuſ *ſtephanus* (στέφανοσ) . . . *ſimone* quinque ecclesiarum episcopo . . . quincleſienſiſ (!) episcopi . . . Villa *zaarberin* (σαγάρβρυεν) . . . Uillam *zamtou* iuxta *danubium* (σαμτὰγ és σάμταγ . . . εἰσ τὸν δούναβιν) . . . inſulam in *ſild* . . . in ipſo portu *ſild* . . . Tercia uilla

eſt *mama.* (μάμα) quarta *ſcondur.* (σάνδρου) quinta *kineſſa.* (κνήσα) ſexta *citun* (τζίτουμ). In iſtiſ IIII^{or} uilliſ. *mama. ſcondur. kineſſa. citun* . . . Septima uilla eſt *ſerlouſ.* (ζαλέση ?) . . . Octaua uilla est *podruc* (παδρούγου) in qua uilla hab& filius *podruc* . . . Nona uilla est *grincear.* (γριντζαρι) . . . Et inuilla *polofinic* (πωλοσνίκου) . . . in portu *modocea.*

A helyek földrajzi fekvése:

Szárberény (Vörösberény) Veszprém m. *Csánki,* Magyarorsz. Tört. Földr. III, 222.

Szántó Pest m. Tas mellett Szentgyörgy puszta

Paloznak Zala m.	*Csánki*	III,	92.
Fadd (παταδὶ) Tolna m.	„	III,	408.
Máma Veszprém m.	„	III,	241.
Csitény „ „	„	III,	226.
Kenese „ „	„	III,	237.
Sándor „ „	„	III,	249.
Padrag „ „	„	III,	246.
Gerencsér „ „	„	III,	231.
Madocsa Tolna m.	„	III,	439.
Sarlós (ma Magyar-Sáros) Baranya m.	„	II,	520.

Melegdi személynév (μελεκδὶσ) l. OklSz.

V.

A TIHANYI APÁTSÁG ALAPITÓLEVELE.

— 1055. —

I. Endre király megalapítja, ingó- és ingatlan javakkal s szolgáló népekkel látja el a Szűz Mária és Szent Ányos püspök tiszteletére szentelt tihanyi bencés apátságot.

Az alapítólevél eredetije a pannonhalmi főapátság lt.-ában Tihany. Fasc. I. No. 1. Román minuta erecta írás. Két darab hártyából van összevarrva; két pecsét volt rajta, már elvesztek, de egy 1402. évi oklevélvizsgálatkor még látták ezeket az oklevélen. Képmása: *Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Akad. Tört. Ért. XXI, 3. Pannonhalmi Rendtörténet X, 16—17. Legjobb kiadása uo. 487—495; *Marczali*, Enchiridion fontium hist. Hung. 81—85. Irodalma: *Szentpétery Imre*, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1923. 12. sz.

Fejérpataky László eleinte egykorú másolatnak (A királyi kanczellária az Árpádok korában. 1885. 11), később egykorú másodpéldánynak tartotta (Kálmán király oklevelei. 1892. 17). *Szamota István*, A tihanyi apátság 1055-iki alapitólevele, mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke. NyK. XXV. (1895.) 129—167. szerint ez a legrégibb egykorú eredetiben fennmaradt oklevelünk, s egyszersmind nyelvemlékünk is. *Erdélyi László* bizonyítása szerint is kétségtelenül hiteles eredeti oklevél, amelyet Miklós püspök fogalmazása alapján, halála után tisztáztak le (A tih. apáts. krit. okl. 12—20, 37). *Jakubovich Emil* az oklevelet Miklós püspök kezeírásának tartja és néhány javítást tesz *Erdélyi* olvasásán (A tihanyi alapítólevél olvasásához. MNy. 1923—1924. évf.). *Szamota* számítása szerint

58 magyar szót, 9 magyar ragot és képzőt tartalmaz, sőt ezekből egy helyen csaknem teljes mondat kerekedik ki.

Az (I.) Béla herceg nevében a tihanyi apátság számára kiállított 1055. évi keltezésű (B.) oklevél 1416-ban gyártott hamisítvány (*Erdélyi L.*, A tih. apáts. krit. okl. 57).

(Christus) INNOMINE SANCTĘ ET INDIUIDUĘ TRINITATIS ANDREAS DEI ANNUENTE CLEMENTIA PANNONIORVM INVICTVS REX. ‖ Quoniam nonnulli mortalium plerumque hebetati mente ſiue per ignauiam. ſeu per neglegentię culpam. ſepiſſime etiam per ſeculariſ rei curam non multo poſt tempore perituram. ‖ quę uiderant & audierant obliuionił leuitatibus inſcii. inmemoreſque crediderunt. doctoreſ. philoſophi. patreſque nostri quamplurimi conſilio. prudentia. ‖ ſuaque inuenerunt induſtria. ut quicquid humanę filii propaginił ratum fieri decernerent. per manus ſcriptorum iugi ſtudio litterarum memoriił commen- ‖ darent. ne per carioſam uetuſtatem poſł& deleri. apud poſteri. ſucceſſoreſ ęui. Id ergo quia utile ipſił uiſum est & bonum. cunctił moderniſ ſapientibus ‖ utiliuſ idipſum uideatur. & optimum. Unde itaque xpianiſſimuſ ſceptrifer Andreaſ iuſſu auctoritatiuo ſub cartali teſtamento huiuſ priuilegii exarari ‖ edixit. thomo preſente ſeriatim monſtrante. quicquid ad ęcclesiam ſanctę marię. ſanctique aniani episcopi & confessoris. in loco qui uulgo dicitur *tichon* ſuper *balatin.* pro ſua ‖ & coniugił. filiorum filiarumque & omnium parentum ſuorum uiuorum ſiue defuncto-

rum ſalute tradidit. interriſ. cultiſ. & incultiſ. inuineiſ. inagriculturiſ. inſeruiſ. in | ancilliſ. inequiſ. inbubuſ & ouibus. & porciſ. inapibus & ipſarum cuſtodibus. & inornamentiſ eiusdem ęcclesię honori pertinentibus. Tradidit enim inibi glorioſuſ prefatuſ | rex locum preſcriptum inqua eadem inſula ſcilic& fun[data] est ęcclesia cumſuiſ terminiſ quorum nomina ſic adnotantur. Eſt lacuſ incircuitu. & uallum abantiquiſ labore | manuum operatum & factum. quicquid infrahęc continetur inpiſcationibus. inarundinetiſ. ibi pertinentia ſunt. Eſt in eodem lacu locuſ qui uocatur *p&ra* cum ceteris || inibi pertinenſ. Et hoc notum ſit cunctiſ. quod omnia quę illa clauduntur inſula. infru(c)tectiſ. incumulo. & inomnibus [preter] uineaſ ibi pertinentia ſunt. prata autem regalia | quę aduillam hunc(!) inſula proximam ad iacent. ad eandem ęcclesiam ſunt pertinentia. Eſt & portuſ ſuper lacum eundem ſimiliter pertinenſ. Riuuluſ namque qui dicitur. *fuk* fluenſ deprefato || lacu. hab& ſuperſe locum inquo tranſituſ est populorum aliquando per pontem. ſepe etiam per uadum. & hic ibi pertin&. Locuſ est aliuſ quidicitur *huluoodi* procedenſ ab eodem lacu. || quitotuſ ibi apend&. & ab eodem *huluoodi* quicquid est uſque ad monticulum. & exhoc uſque adlacum *turku*. quimediuſ adpopulum medius autem pertin& ad ęcclesiam. & hic || extenditur uſque ad *zakadat* inde admagnam uiam. exhinc uſque ad angulum *aruk*. & poſtea uſque adſ*eg*. acdeinde ad *urſa*. inde uero admagnum lacum. Preter hunc eſt || aliuſ locuſ. foenohabiliſ &aptuſ inter *zilu kut* & *kueſ kut*. ibidem.

pertinenſ. Similiter pertin& ibi aliuſ locuſ. *kert hel* nomine adſenum utiliſ. Rurſuſ est || locuſ pertinenſ adprefatam ęcclesiam. qui incipit abeodem lacu *bolatin.* cuiuſ est uocabulum *koku zarma.* tendenſ uſque admagnam uiam. quędirigitur in *keuriſ tue.* || & inde iterum uſque ad iam ſepe prenominatum lacum. Quęcunque autem continentur infrahęc. ſiue inſulę. ſeu ſeno habileſ terrę. ſeu prata proculdubio eiusdem ſunt ęcclesię. || preter hęc ſerui ęcclesię illiuſ cum terra & cumpiſcationibus. quampriuſ cum ceteriſ populiſ poſſidebant. ibidem pertinent. Arbuſta autem quamplurima per circuitum iacentia. || eidem domodei departe prenoti regiſ perminiſtrorum ſuorum manuſ ſunt deſignata. Inter *ſeku ueieze.* & uiam quę ducit adportum. ſiue inpiſcationibus ſeu inarun- || dinetiſ eidem ęcclesię adpendent. Cum hiſ quę preſcripſimus eſt aliuſ locuſ ineodem *bolatin.* inter *putu uueieze* & *knez.* adſanctam pertinenſ ęcclesiam cum ſuiſ piſcatio- || nibus & arundinetiſ. Preter iſta locuſ est cognominatuſ. *lupa.* ubi ſunt arboreſ diuerſi generiſ. cumulo. & pratiſ. ibi ſimiliter cum ſuiſ redditibus adpenden- || tia. & hinc circum iacent tria alia loca adſenum ſecandum non parum apta inibi adpendentia. Aliaſ est uilla quę uocatur *gamaſ.* inqua hab& prefata ęcclesia terram || quę duabus continetur uiiſ. quarum una uocatur *ziget zadu.* altera magna. quę ſimul adſanctum clementem terminantur. Silua autem quam ibi rex habebat || [circumquaque campiſ ibi adiacentibus][1]

---

[1] Eredetiben kivakarva, későbbi átiratokból kiegészíthető.

adprefatam pertin& ęcclesiam. Exceptiſ hiſ quę prenotata ſuperius uidentur. Aliuſ locuſ qui *giſnav* dicitur. || hęc talibus terminatur confiniiſ. iuxta *fizeg munorau kereku.* inde *uluueſ megaia.* poſt *monarau bukurea.* hinc ad*fizeg azaa.* deinde ultra || *fyzeg* ad*brokinarea.* & exinde adpublicam uiam. quę protelatur uſque ad *kurtuel fa.* inde uero ad *hurhu* hinc uſque ad aliam uiam. quę ducitur itervm || ad*monarau kerekv.* Quęcunque enim hiſ confiniiſ continentur [preter uineaſ][2] ad iam predictam ęcclesiam pertinentia ſunt. Adhuc autem est locuſ *mortiſ* dictuſ. || cuiuſ incipit terminuſ a *ſar feu. eri iturea* hinc *ohut cutarea.* inde ad*holmodi rea.* poſtea *gnir uuege holmodia rea.* & exinde *mortiſ uuaſara kuta* || *rea.* ac poſtea *nogu azah fehe rea.* inde ad*caſtelic* & *feheruuaru rea meneh hodu utu rea* post hęc *petre zenaia hel rea.* Cum hiſ eſt aliaſ uilla || quę uocatur. *fotudi.* inqua hab& eadem ęcclesia terram arabilem quę concluditur hiſ terminiſ. Magnauia inde *aruk tue* quę uallíſ usque ad*kangrez* uiam || extenditur quęque tendit uſque ad*lean ſyher* indeque ad*aruk fee* poſt ad*luazu holma* poſtea aduiam quę ducit ad *kaztelic.* Quicquid hiſ terminiſ || continetur ſimiliter ęcclesię prefatę adpendet. Ex alia parte eſt locuſ & terra arabiliſ cum pratiſ quę ibi ſimiliter deſignataeſt aminiſtriſ regiſ. Infra || terminoſ huiuſ ruriſ ſilua eſt quę hab& inicium(?) adportum *ecli* uſque ad*fidemſi.* ex inde admagnam uiam quęducit ad*aruk tue.* hinc uero adca-

---

[2] Eredetiben kivakarva, későbbi átiratokból kiegészíthető.

put || *p&re* poſthęc ad*bagat mezee.* & exinde [ad] *aſauuagi.* Contin& hęc ſilua quamplureſ paruulaſ piſcinaſ quę omneſ ſunt preſcripte ęcclesię preter treſ. || quarum duę ſunt regiſ. tercia namque ſancti michaeliſ. *Opoudi.* & *lopdi.* regiſſunt. Siquę uero ſunt arboreſ rubi fructiferę. ſiue nonfructiferę || eidem pertinent ęcclesię. cum hiſ quę pronotauimuſ. eſt locuſ adpaſcua equorum quihab& inicium ad[uiam] *baluuana* inparte orientali. || exinde ad *aui* poſt hęc ad *eleuui humuk* inde ad *harmu ferteu.* poſtea ad*ruuoz licu* indeque a[d *h]armuhig.* inde ad *iohtucou* posthęc || ad *babu humca.* inde uero ad *oluphel[rea]* poſtea ad *cueſti* inde per medium aquę quę uocatur *culun* ex qua ad*fekete kumuc.* hinc || enim ad*fuegneſ humuc.* poſtea ad *cueſ humuc.* poſt hęc ad *gunuſara* hinc uſque ad *zakadat.* ac deinde ad*ſerne holma.* poſt hęc ad *aruk* || quę ducitur uſque ad*baluuan.* Hęc loca quicquid inſe. infrutectiſ. inarundinetiſ. inpratiſ continent. huic domui dei adpendent. || Cum omnibuſ quę iam preſcripta ſunt addidit bonuſ rex eidem ſanctę ęcclesię. terciam partem forenſiſ tributum de*ſumig.* & cum eo ſimiliter || terciam partem in*thelena* cumportu & tributu. addidit etiam lacum *ſegiſti.*[3] Adſeruicium quoque diuinum ſtrenue & indefeſſe per- || agendum. ſed & adlaudem ac ſanctorum uenerationem monachorum gregem ibidem aggregauimuſ. quibus & neceſſaria queqe aduictum potum ſeu ueſtitum || forent ex regali habundantia adminiſtrauimus. ne in dei ſerui-

---

[3] Később *ſegiſto*-ra javítva ; l. MNy. 1923. 86.

cio tepeſcant. uel uacandi occaſionem habeant. Neautem in proceſſu temporum ſuper hiſ quę || adhonorem xpi. & ibi degencium ſibique famulantium ſuſtentacionem adprefatam ęcclesiam contulimus aliqua paciantur calumpnia. ſingulatim cuncta inpreſenti || cartula notarii manu adſignata habentur. Sunt igitur aratra XX. cum LX. manſionibuſ. Vinitoreſ cum uineiſ XX. equiteſ. XX. piſcatoreſ. X. || agaſoneſ. V. bubulci. III. paſtoreſ ouium. III. ſubulci. II. apinarii. II. coquinarii. II. ſutoreſ. II. fabri. II. aurifex. I. dolatoreſ. II. molen- || dinarii cum molendiniſ. II. tornator. I. ueſtimentorum ablutor. I. cerdo. I. ancillę. X. preter hęc ſunt emiſſarii. XXXIIII. cumſubditiſ equabuſ. || vaccę. C. Oueſ. ſeptingentę. Porci. C. apium uaſa. L. Preter hęc adneceſſaria fratrum per ſinguloſ annoſ conſtituimus dearmento regali. L. pol&roſ. || Inter omneſ namque ſunt ſeruorum ęcclesię manſioneſ. C. XL. Hęc omnia libera donatione adprefatum coenob[ium] contulimus. & nequiſ perſuccedentium temporum || curricula aliquid exhiſ defraudare uel retrahere audeat interminando deteſtamur. Siquiſ autem malo deprauatuſ conſilio iſtiuſ decr&i tranſ- || greſſor repertuſ fuerit ſequeſtratuſ adeo perp&ua feriatur uindicta. & XII. libraſ auri perſoluere cogatur. Et ut hęc deſcriptio rata atque incon- || uulſa permaneat. ſigilli nostri inpreſſione ſignauimus. fidelibusque nostris corroborandam tradidimuſ.

† Signum Benedicti archi episcopi. † Signum Mauri episcopi. † Signum Clementi(!) episcopi. † Signum lazari abbatis. || † Signum *Gilconi* comitiſ. † Sig-

num *Zache* comitiſ palatii. † Signum *Woiteh* || comitis. † Signum Nicolai episcopi.

ANDREAS [monogramma] REX.

† Signum *Lutouic.* comitiſ. † Signum *Ernei* comitiſ. † Signum *Viti* comitiſ. † Signvm || Martini comitiſ. † Signum *Helie* comitiſ. † Signum Andreę comitiſ. † Signum *Fancel* comitiſ. || † Signum *Nane* agaſoniſ. † Signum. *Cupan* iudicis. † Signum *Preca* inſertoriſ. † Signum *Celu* miniſter(!). || Anno ſalutiferę incarnationiſ unici numiniſ cęli ſeptempliciſ uniuerſęque creationiſ. Mill(esimo). L. V. feliciter. || regnante prefato uictorioſiſſimo. principe. anno regni ſui. VIIII. & cum eo nobiliſſimo duce. *B(ela).* conſcriptum eſt hoc || priuilegium abeatiſſimo preſule. N.(icolao). qui tunc temporiſ uicem procurabat notarii. incuria regali conſignatumque manu regiſ || iam ſepe preſcripti. preſentibus teſtibus. ||

Az alapítólevél helyneveinek meghatározását l. Pannonhalmi Rendtörténet X, 238. s köv. ll., 243 l. térkép; *Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Akad. Tört. Ért. XXI, 3: 33—35, 40—41.

VI.

SÁR ISPÁN ITÉLETLEVELE.

— 1131. KÖRÜL. —

II. Béla király Sár ispán itélete alapján megerősíti a bakonybéli bencés apátságot Szent László királytól 1092-ben kapott sószállító népeinek birtokában. II. István idejében Apos udvarnokispán ki akarta a 24 háznépet vonni az apát szolgálatából. II. Béla valószinüleg uralkodásának első éveiben küldötte ki itéletmondásra Sár comest. II. Béla ráfüggesztett pecsétje királyi oklevéllé teszi a gondos, szép írású kis hártyalevelet. Eredetije a pannonhalmi főapátság levéltárában: Capsa 52. P. Legjobb kiadása (néhány sajtóhibával): Pannonhalmi Rendtört. VIII. 272. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I. 57. sz. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Korát meghatározza *Erdélyi László*, A bakonybéli apátság Árpádkori oklevelei 29—30 és P. R. T. VIII. 247. Vö. *Fejérpataky*, Kálmán király okl. 47.

Anno dominice incarnacioniſ. XC. II.° regnante diuina gracia uictorioſiſſimo || rege ladiſlao. & episcopo *almario wezperienſi* paſtoralem curam feliciter exercente. || rex memoratus deo & beato Mauricio. XX-ti. IIII.or manſioneſ dedit. qui quatuor || uicibus per annum ſal deferrent ſcilic& ſex milia[1] lapideſ. fratribus illic deo & beato || Mauricio ſeruientibus Regnante itaque rege ſtephano. quidam diabolico

[1] *A ſex milia* szavakban vakarás látszik.

inſtinctu || uoluerunt predictaſ familiaſ a ſeruicio ſupradicte ęcclesię ſubtrahere & in || miniſterio *uduornicorum* ſubiugare. auctore quodam comite *udvornicorum opus* nomine. || quod fratres graue ferentes. ſitigiumque agenteſ cumeiſ. ante memoratum regem illoſque || deuincenteſ. iuſſu memorati regis reddite ſunt predicte familię deo & beato || Mauricio. Qui rex cum uiam uniuerſe carniſ fuiſſ& ingreſſuſ. & *bela* ſuſcepiſſ& || regni imperium : auſi ſunt predicti ſerui regiſ ſuſcitare placitum. qui ueni- || enteſ coram rege cauſati ſunt. Qui precepit ut cauſa diligentiſſime inquireretur. || iudicemque *ſar* comitem dedit. quorum diffinicioni interfuerunt principeſ *fonſol* || ſcilic& palatinus comeſ. *Mutmer. Mahal. Janus.* Marcus. Priſtalduſ uero *Butca* ex- || titit qui predictaſ manſioneſ iuſſu regiſ deo & beato Mauricio reddidit. || Teſteſ autem hii ſunt. *Buduſa.* Marcus. Laurencius. *vroſ* iudex. Conſtantinus. *Samudi.* || & hęc ſunt nomina predictarum familiarum. *Jan.* Pauluſ. Martinus. *Negus. Neſinc.* || *Nanaſca. Sacan. Walen. Deſce. Lawa. Bela. Bedadi. Kaſudi. Zagordi. Zachan.* || Michael. *Cuna. Cunei. Gnenu. Keta. Zaut. Scichul. Boguta. Reſcadi.* Nomina autem || ſeruorum regiſ quibus capita tonſa ſunt iuſſu *ſar* comitiſ. ſunt hęc. || *Luta. Keta. Taluta. Janca. Rodoan.*

VII.

A DÖMÖSI PRÉPOSTSÁG ADOMÁNY-LEVELE.

— 1138. —

II. Béla király az atyja, Álmos herceg, alapította esztergommegyei, hajdan talán pilismegyei dömösi prépostságot javainak és szolgáló népeinek birtokában megerősíti és újabb adományokkal gyarapítja.

I. Károly 1329. évi átiratában maradt fenn. Esztergomi káptalan házi levélt. Lad. 70. Fasc. 1. No. 4. Eredetije némi XVIII. századi nyomok szerint Nyitrán lappang. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Képmása: *Dedek Crescens Lajos*, Monumenta Eccl. Strigoniensis III. k. XII. tábla, kisebbítve; legjobb kiadása: *Knauz Nándor*, Mon. Eccl. Strig. I, 88—97 (néhány sajtóhibával); egészen hasznavehetetlen *Fejér György*, Codex Diplomaticus II, 94—109. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyz. I. 63. sz. Körülbelül 60 birtok- és több mint nyolcadfélszáz szolganév van benne felsorolva. A birtokok legnagyobbrészt távol a prépostság székhelyétől, a Koppány és Kapos völgyében, Somogy és Tolnamegyében meg a Tisza mentén, Szeged körül fel Sövényházáig, továbbá a Kórógy-ér és Kurcza mentén Csongrád, Békés és Biharmegyében s elszórtan Hont, Pest-Pilis, Veszprém stb. megyében feküdtek. *Karácsonyi János* szerint e birtokok az Árpádok családi birtokaiból kerültek ki (Árpád és az Árpádok díszmű 143—144), vö. *Csánki*, Magyarorsz. történelmi földrajza III, 465.

Az 1329. évi átirat az eredeti oklevél szövegét túlnyomórészben híven másolta, bizonyára azért, mert a közel kétszázados formákban nem ismerte már fel a saját korabelieket.

Részlet az adománylevél szövegéből:

In villa *Kobu*. Curpas. | Nemhw. Antu. Farkas. Euzen. Vſu. Bokon. Cegu. Bokolou. Keſa.

In villa *Degu*. Vlues. Bizau. Luſa.

In villa *Fekete*. Japuſa. Sceten. Ceuenez. Scegze. Bucicu. Cegu. Buci. vros. Mogdi. Budi. Wacdi. Janus. Iſadi. Reſu. Samudi. Mawag.

In villa *Sagu*. Tos. Mogwa.

In villa *Ruoſti*. Symon. Ilen. Ceke. Bere. Juanís. Muſin . . . | Radí. Ríſun. Díce. Cuſapa. Recedí. Calpas. Vlues. Soludí. Vgrín. Fugdí. vzdi. Abus. Subudí. Feledi.

In villa *Gan*. Atakur. cum alýs ſeptem manſionibus. vel duos (!) operatas domos dant. vel mille aſſeres per annum.

In Ciuítate *Naugrad*. Stephan. Sokol. Keneſu. Seznete cum fratre ſuo.

In villa *Bela*. Geke. Wiſa. Tebus. Cauka. quorum maior Baiadí. ||

In villa *Geu*. hec ſunt nomina ſeruorum. File. Bene. Wandí. Rece. Bulſu. Geugu. Gerolt. Cuctí. Mogdí. Sileu. Hadagí. Hokus. Sobolcí. Fíntoi. Iwedí. Galí. Moglov. Imes. Surgudí. Keſedi. Taudí. Vlcan. Hadagí. Cabadí. alter Cabadí. Coſu. Bene. Cencu. Janus. Cegedí. Zadar. Iſaudí. Samſín. Kuledí. Bula. Subudí. Tehel. Erneí. Boíon. || Mihal. Zeha. Hwruat. Hualata. Maglov. Maraut. Lengen. Arunt. vrovdi. Januſtí. Heímu. Saúldihama. Cehtí. Jacau. Sampat. Wekudí. Bedu. Beſe. Egírih. Tuca. Abram. cum fra-

tribus ſuis. Weíteh. Mihal. híj omnes cum terra ſua datí ſunt.

In villa *Tapai.* Bogín. Egre... Apa. Sotu. Morau. Hiskedí. Legudí. Baſa. Egebendí. Idegdí. Jakau. || Japuh. Cracín. Tumas. Gube. Hoduca. Vetus. Mortin. Cosu. Fotiodí.

In villa *Sakani.* Tortou. vtwendí. Leſudí. Cuzma. Damían. Marcel. Martín. vlas. Kene. Hercu. Loutu. Poſon. Fugou. Vros. Celene. Sipzeu. híj omnes cum terra ſua dati ſunt. Horum maior Ab(ram ?). voreod. cum filijs ſuís.

In villa *Lingu* hec ſunt nomina ſeruorum Nulos. || Euzen. Cepudi. Haladan. Pucí. Zadar. Kínis. Ibrun. Mortín. Babíſa. Dubur. Silte. Bedus. Samudí. Zatadí. Elees. Cibe. Demus. Dumku. Budí. Beleg. Beſenudí. Simun. Apa. Dauid. Janus. Heſedí. Mihudí. Gedi. Benus. Dímisa. Cepis. Quadan. Tuma. Si . . . dí. Budí. Cubos. Guden. Jacob. kuſti. Pucudí. vthoris. alter || Dímus. Simun. Martín. Kobu cum filÿs ſuis. Gertu. Miſcu. Sene. Suda. Embel. Turcu. Símon. Híj omnes cum terra ſua datí ſunt.

In villa *Bata.* Gabriel. Kehen. Ogus. Waſas. Weiteh. Elus. Paul. Míraſa. Elees. Mercudi. Benedí. Otus. Morís. Kuette. Símun. Na . . . Fonuſu. Janus. Keuerug. Vrínk. Tama. Vruſti. Mahali. Lampert. || Geu. Stamer. Muncadí. Samſin. Híj omnes cum terra ſua dati ſunt.

In villa *Kuleſer.* Pucus. Janus. cum. XViij. manſionibus debent dare per annum. L. porcos Horum maíor Cobu eſt.

In villa *Ecer* hec ſunt nomina ſeruorum. quí dant panem. Gurtin. Furna. Kuteles. Woſas. Munca . . . Embel. Síxtí. Surandí. Micula. Waltaudí. Bandí. Beſe. Tabus. || Bahatur. Wadadi. Ehíne. Tulhoidi Zeher. Budus. Bedí. Mogdi. Batí. Cenke. Scerecín. Buheteg. Egus. Cetín. Beken. Tottí. Oundi. Guursi. Beris. Itwan. Ceket. Sele. Warang. Micíc. Buus. Vncí. Getu. Munca. Kulondus. Matheus. Nue. Seter. Eſe. Be . . . e. Ticla. Embel. Mihali. Stephan. Soína. Marcus. Cimor. Sun- || thei. Keuereg. Selez. Samſun. Berendi. Apadi. Heíum. Sumbot. Sidemer. Scegun cum fratre ſuo. Sebaſtianus. Hij omnes cum terra ſua dati ſunt.

In *obad.* Mihal. vros. Budí.

In *Cetihida.* Cotu. Jacau. Iruge.

In villa *Herudi.* Tiburcí. Zamar. Ehudí. Buloc . . . Cupan. Eubag. queſudí.

In villa *Babuſa.* Magicí. Gumba. Wa- rus. Keſeudí. Pazarí. Fikura. Rulouz. Vlduríh. Vandí. Bulſu. Halaldí. Lougudí. Ketil. Endreí. Sumadí. Híj omnes cum terra ſua dati ſunt. Horum maior Scegun.

In Villa *Geyſce.* Hec ſunt nomina ſeruorum Embeldi. Ete. Cene. Olup. Turídí. Kaſa. Kacu. Obus. Oba. Kínis. S . . . le. Dauíd. Buſco. Fermenís. Apa.

In *Cucti.* Fekete. Fíuſt. Caſu. || Fele. Reuceg. Geurcí. Petír. Híj omnes cum terra ſua datí ſunt.

In villa *Hetten.* Egus. Machalí. Budetí. Koaliz. Matheus.

In villa *Doboz.* Ecíl. Baiadi. Luſadí. Sulucti. Burcu (?). Pazarí. Albun. Cobu. Abram.

In vílla *Surcudi.* Januſt. Mihaldí. Scefu. Cucí. Petus. Abadi. Budi . . . pus. Sumdí. Odus.

In villa *Cerep.* Guku. Munas. Sumdí. Bebuſ- || ti. Damían. Sarlaudí. Caſadí. Luas. Hadí.

In villa *Simur* ſunt. vii. manſiones preconum. quorum nomina ſunt. Sidemer. Marcus. Feledi. Werſendí. Dume. Fabían. Alecal. Bantas. Vzund. Mamadí. Vín. Gugu. File. Saba. Cunolk. Eldí. Mogdí. Keuerig. Buba. vſa. vraía. Michudi.

In vílla *Tamach.* Siholt. Suda. Tumas. Boloſoy. Lengen. Sum- || both. Martín. Heunes. Legia. Paceneg. Silte. Petus. Latus. Bulſu. Pentuk. Crachín. Alekal. Tume. Tuſedí. Martín. Suente. Etretica. Ceke. Opudi. Toſu. Tuke. vradi. Behu. vdelen. Perluke. Símun. Stephan. Kuut et Fíledí. Bandi cum fratre ſuo. Hec villa cum ſua terra data est. Horum maíor Bandí. Híj omnes preſcriptí ſeruí debent dare decimas || ſed vna queque manſio debet dare per annum duas Oues. et duos Cubulones faríne. frumentine. et duos Cubulones Círuiſíe bone. et. I. ſal. villa autem *Tahu.* et villa *Kalſar.* et villa *Hedekcut* et alíj ſeruí. qui habitant in villis. que ſunt circa *Cuppan.* debent dare per annum. lx. Cubulones marcíj. ſed qui laborant ín uineis. marcium non dant.

Circa *Tíciam* || villa *Geu* cum alíjs ſuís ſocíjs debent dare per annum. XXX. cubulos marcíj. Villa *Lingu* cum alíjs conſocialibus ſuis debent dare .XX. cubulos marci. Villa *Ecer* cum alíjs conſocíjs ſuis debent dare. XXX. cubulos marcíj. Villa *Geiche* cum villa *Damag* et cum alíjs conlaboratoríbus suis debent

dare. XXV. cubulos marcí. Villa *Hudus* et uílla *Ruofti* et uílla *Cobu.* et villa *Fekethe* cum alíjs conferuitorí-bus ſuis debent dare. X. cubulos marcíj.

A szemelvényben előforduló helynevek meghatározása:

Kobu — *Kab*, Veszprém m. *Csánki*, Tört. Földr. III, 236, 269.

Degu — *Dég*, Enying mellett Veszprém m. *Csánki* III, 227.

Fekete — *Fekete* falu, Veszprém m. *Csánki* III, 290.

Sagu — *Ság*, Somogy m. *Csánki* II, 639.; Tolna m. *Csánki* III, 448.

Ruofti — *Ravazd*, Tolna-Somogy m., elpusztult. *Csánki* III, 447.

Gan — *Gány*. Somogy m., elpusztult. *Csánki* II, 607.

Naugrad — *Nógrád*.

Bela — ?

Geu — (Al-)*Győ*, Csongrád m. *Csánki* I, 681.

Tapai — *Tápé*. Csongrád m. *Csánki* I, 684.

Sakani — *Zákány*, Csongrád m., Szegedhez tartozó tanyai kapitányság.

Lingu — *Ling*, *Ing*; 1356: *Leng* AnjOkmt. VI, 460, a Kurcza vize mellett (Csongrád m.).

Bata — *Báka* (?), elpusztult, néha Csongrádhoz, máskor Bács megyéhez számították. *Csánki* I, 679. II, 143, 150. (Füles-nél.)

Kuleſer — *Kölesér*, Csongrádban kellett lennie; a bihari *Kölesér* messze van ide.

Ecer — *Ecser*, Csongrád m. puszta a megye északi részén, Kúnszentmárton alatt.

Obad — *Abád*, Heves m. *Csánki* I, 57.

Cetihida — *Csetehida*, ma *Csete* major, Dévaványánál; a biharmegyei *Csetehida* messze volna.

Herudi — *Heregy*, Békés m. ?

Babusa — *Babocza*, ma *Báboczka* puszta Békés m.

Geyſce — *Décse*, ma *Décs* puszta Szarvas mellett. *Csánki* I, 650.

Cucti — *Kajt*, Csongrádban ?

Hetten — *Hetény*, talán Békésben.

Doboz — *Doboz*, Békésben. *Csánki* I, 650.

Surcudi — *Sarkad*, Biharban, a megye délnyug. sarkában. *Csánki* I, 621.

Cerep — *Szerep*, Biharban. *Csánki* I, 624, illetőleg Békésben, uo. I, 655.

Simur — *Csimor*, Bács megye?

Tamach — ?

Tahu — Kis-*Tava*, Tolna m. *Csánki* III, 453.

Kalfar — *Kulcsár*, Tolna m. *Csánki* III, 438.

Hedekcut — *Hidegkút*, Tolna m. *Csánki* III, 429.

Cuppan — Török-*Koppány*, Tolna m. *Csánki* III, 436.

Damag — a Tiszánál, a békésmegyei Décs mellett.

Hudus — *Hodos*, Veszprém m. Enying mellett. *Csánki* III, 234.

VIII.

P. MESTER (ANONYMUS): „GESTA HUNGARORUM".

— 1147—1152. KÖRÜL. —

Béla király jegyzőjének „Gesta Hungarorum"-a — a magyarok eredetének, beköltözésének, honfoglalásának és kalandozásainak ez az elbeszélése — a legelső eredeti szerkezetében és szövegezésében (bár valószínűleg félbenhagyott másolatban) ránk maradt hazai történeti kútfő. A művet a bécsi volt cs. és kir. Udvari-, most Nemzeti-Könyvtár 514. számú (24 hártyalevélből álló) latin kódexe tartotta fenn.

A XVIII. század közepe óta szakadatlanul folyó vita eredményeként már szóba sem jöhet, hogy a szerző I. vagy IV. Béla királynak lehetett volna a jegyzője. Megcáfolhatatlan jelek egész sora mutatja, hogy a Gesta a II. és III. Béla halálát (1141. és 1196.) követő évek közt eltelt félszázad alatt keletkezett. Történettudósaink az utóbbi évtizedekben kevés kivétellel III. Béla kora mellett foglaltak állást. De újabban egyre több és több nyomós érv merül fel amellett, hogy a szerző II. Béla jegyzője volt, és az 1147—52. évek között írta munkáját.

Az „Anonymus" személyiségét fedő homályba némi fény hatol be a szöveg élén álló *P dictus magister* kifejezés megfejtésével. — Hosszú időn át tartotta magát az a vélemény, amely a *P* betűben a *prae* igekötő rövidítését látva, a kifejezést *predictus magister*-nek olvasta, és így *elől mondott* vagy *fentnevezett mester*-nek értelmezte. E feltevés alól azonban teljesen kiesett az alap, amikor a *Kőgel Rafael*-féle ibolyán-

túli palimpsest-fényképezés alkalmazása útján kiderült, hogy a kódex írója a szövegnek azt a részét, amelyet most az első levél visszáján olvashatunk, eredetileg ennek a levélnek az előlapjára írta, de onnan kivakarta. Tehát az első lap a nem sikerült írás miatt utólag vált üressé, nem pedig valami díszes címirat számára volt fenntartva, amely a szerző nevét is jelezte volna. Így azonban az *„elől mondott mester"* utalásnak semmi értelme nem lehet. — Azonkívül a XII. századi latin levélstílusból a példák egész tömegét tudjuk kimutatni, ahol a személynevet, illetőleg ennek „sigla"-ként használt kezdőbetűjét a *dictus magister*-féle szerkezet követi. Ezek alapján bajosan lehet kételkedni a *mesternek mondott P.* vagy másképp *P. mester* értelmezés helyességében. Miután pedig az „Anonymus"-jelöltek körét így már a *P.* kezdőbetűs nevekre korlátoztuk, leginkább *Péter* óbudai (1124.), utóbb székesfehérvári prépostban (1134.) kereshetjük (II.) Béla király Gesta-szerző nótáriusát.

Az Anonymus-kérdésre vonatkozó nézetek kritikai ismertetését és a fentjelzett eredmények tüzetes bizonyítását l. *Jakubovich Emil*, P. mester (Adalékok az Anonymus-kérdéshez). *Gr. Klebelsberg*-Emlékkönyv. 1925. 169—213. és Akadémiai Értesítő 1926: 143—171. — A Gesta Hungarorum forráskritikai beállítását, műfaji méltatását, külföldi kapcsolatainak megvilágítását l. *Hóman Bálint*, A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. 1925. 44—49. — Adatai hitelességének megítéléséhez l. *Melich János* vizsgálatait: Magyar Nyelv XVII, 1—4, 75—78 (Bolgárok és szlávok); XIX, 71 (Laborc) stb. stb.

Használható k i a d á s o k: *M. Florianus*, Historiae Hungaricae Fontes Domestici II. Lipsiae, 1883. 1—51. — *Fejérpataky László*, Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól (facsimile-kiadás). Bp., 1892. Ugyancsak *Fejérpataky* közlése a Magyar Honfoglalás Kútfőiben (1900.) *Pauler Gyula* jegyzeteivel 381—463.

Újabb f o r d í t á s o k: *Szabó Károly*, Béla király névt.

jegyz. könyve a magyarok tetteiről. Pest, 1860. *Szabó Károly* fordítását adja az idézett *Fejérpataky*-féle hasonmáskiadás II. mellékletéül. *Pais Dezső*, Magyar Anonymus. (A Napkelet Könyvtára 14. sz.) Bp., 1926.; bevezetéssel, jegyzetekkel és térképpel. A kódex hiteles történetét 1636-tól megírta *Jakubovich:* M. Könyvszemle 1927.

*

A ma meglevő kézirat másolat, amely — amint paleográfiai jellegéből meghatározható — a XIII. századból, mégpedig ennek inkább a második feléből származik.[1] Több jel arra vall, hogy a másoló nem volt magyar ember, hanem valószínűleg francia. S bizonyára ennek köszönhetjük, hogy a latin szövegbe ágyazott, előtte értelmetlen, magyar nyelvi anyagot betűszerinti hűséggel írta le — természetesen a hibák, elírások leszámításával, amelyeket különben sűrűn követ el nemcsak ebben, hanem latinjában is. Annyi azonban kétségtelen, hogy a korábbi nyelvállapotot jobban ránk örökítette, mint a XIII. század második felének magyar nyelvén beszélő ember, aki a régi, de felismert formákat lépten-nyomon a saját nyelvérzéke szerint módosította volna. A Gesta magyar szórványainak hangjellege és helyesírása a II. Béla és II. Gyécsa korabeli oklevelekének felel meg és több olyan sajátságot mutat, amely a maga csoportos jelentkezésében III. Béla korában már nyelvtörténeti anakronizmus és valószínűtlenség volna.

[Előszó] 1*b* l.

——— petiſti a me ut ſicut hýſtoriam tro ¦¦ ianam bellaque grecorum ſcripſeram: ita et genealogiam regum ¦¦ Hungarie et nobilium ſuorum qualiter ſeptem principales perſone ¦¦ que *hetumoger* uocantur

---

[1] Már *Cornides Dániel* megállapította ezt, kinek „Vindiciae Anonymi Belae regis notarii", Budae 1802. c. posthumus műve egyébként is az Anonymus-kutatásnak egyik legjelentősebb, számos tekintetben ma is figyelemre méltó mozzanata.

de terra ſcithica deſcenderunt. uel qualis ſit terra ſcithica. et qualiter ſit generatus dux *almus*. || aut quare uocatur *almus* primus dux hungarie a quo regeſ hunga- || rorum originem duxerunt. uel quot regna et regeſ sibi ſubiugaue- || runt. aut quare populus de terra ſcithica egreſſuſ. per ydioma alie- || nigenarum hungarij et in ſua lingua propria *mogerij* uocantur tibi ſcri- || berem. — — —

1. §. 2a l. — Et primuſ rex ſcithie fuit *magog* filius iaphet. et gens || illa *ámagog* rege uocata est *moger*. — — — — — et in circuitu muro fortis- || ſimo edificauit. que per linguam hungaricam dicitur nunc || *buduuar*. et a teothonicis *ecilburgu* uocatur. —

3. §. 3a l. *De almo pri-*

Anno dominice incarnationis. d. ccc. XVIIII.° *mo duce.* || *vgek* ſicut ſupra diximus longo post tempore de genere *ma-* || *gog* regis erat quidam nobiliſſimus dux ſcithie. qui duxit || ſibi uxorem in *dentumoger.* x filiam *ęunedubeliani* ducis. || nomine *emeſu.* De qua genuit filium qui agnominatus est *almus.* || Sed ab euentu diuino est nominatus *almus.* quia matri eius pregnanti per || ſompnium apparuit diuina uiſio in forma aſturis. que quasi ue- || nienſ eam grauidauit. — — Quia ergo ſompnium in lingua || hungarica dicitur *almu.* et illius ortus per ſompnium fuit pronoſ- || ticatum. ideo ipse uocatus est *almus.*

6. §. 4a l. — — Quorum. VII. uirorum nomina || hec fuerunt. *Almus* pater *arpad. Eleud.* pater *Zobollu.* aquo genus || *Iaac* deſcendit. *Cundu* pater *curzan. Ound* pater *éte.* aquo genus || *calan* et *colloij* deſcendit.

x Dentéri Magyarország

Tolu pater *lelu. huba.* áquo genus *ze-* || *mera* deſcendit. VII-us. *Tuhutum* pater *horca.* cuius filij fuerunt || *Gyýla.* et *zombor.* aquibus genus *moglout* deſcendit. — — —

10. §. 6*a* l. — — — Tunc || prenominati duces cumanorum ſcilicet. *Ed. Edumen. Etu.* || *Bunger.* pater *Borlu. Oulad* pater *vrſuuru. Boýta* aquo genus || *Brucſa* deſcendit. *Ketel.* pater *oluptulma.* cum uidiſſent pieta- || tem *almi* ducis quam fecit circa ruthenoſ pedibus eius prouolutj. || ſe ſua ſponte duci *almo* ſubiugauerunt — — —.

12. §. 7*a* l. — — Et ſic uenientes per- || ſiluam *houoſ* ad parteſ *hung* deſcenderunt. Et cum illuc || peruenisſent. locum quem primo occupauerunt. *Muncas* no- || minauerunt eo quod cum maximo labore ad terram quam sibi ad- || optabant peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum ſuorum. xl. dies || permanſerunt. et terram ultra quam dici poteſt dilexerunt. — —

13. §. 7*b* l. — — — Et uocatus eſt *ar-* || *pad* dux *hung*$^{u}_{a}$*rie* et ab *hungu.* omnes ſui militeſ uocatj || ſunt *hunguari* ſecundum linguam alienigenarum. et illa uocatio || uſque ad preſens durat. per totum mundum. — —

17. §. 9*a* l. *De Zerenſze.*

ARpad uero dux et ſuj nobiles egreſſi de caſtro *hung* cum mag- || no gaudio ultra montem *turzol* caſtra metati ſunt. in || campo iuxta fluuium *tucota.* uſque ad montem *zerenche.* || et inſpicientes ſuper montana illa qualitatem illius loci et || nominauerunt locum illum

amabilem quod interpretatur in lin- || gua eorum *zerelmes* eo quod multum dilexerunt illum locum et a die || illa uſque nunc a *zerelmu* locus ille uocatur *zerenche*. — — — (9*b* l.) Et ibidem iuxta *tocotam* et infra ſiluas dux *arpad* dedit terraſ multas diuerſorum locorum cum ſuis habitatoribus || *edun(e)c* et *edumernec*. — — — Et in eodem loco caſtrum conſtruxit. terreum quod nunc in preſenti *hý-* || *muſuduor* nuncupatur.

18. § 9*b* l. — — *Bor-* || *ſu* uero accepta licentia egreſſuſ felici fortuna collecta multitu- || dine ruſticorum iuxta fluuium *Buldua* caſtrum conſtruxit. quod || uocatum est apopulo illo *Borſod* eo quod paruum fuerit. *Bors* || uero acceptis filiís incolarum inobſides. et factis metís. per mon- || tes *turtur*. reuerſus est adducem *arpad*. — — — —

22. §. 11*a* l. — — Quod cum renuntiatum || ſuiſſet duci *arpad* et ſuiſ *yobagyonibus* gauiſi ſunt gaudio || magno ualde. Et more paganiſmo fecerunt *aldumas*. et gaudium adnuntiantibus diuerſa dona preſentauerunt. — — —

27. §. 12*a* l. — — Et in loco illo qui dicitur *eſculeu* fidem cum iuramento firmaue- || runt. Et a die illo locus ille nuncupatus eſt *eſculeu* eo quod ibi || iurauerunt. *Tuhutum* uero a die illo terram illam obtinuit || pacifice et feliciter. Sed poſteritas eius uſque ad tempora ſanctj regis || ſtephani obtinuit. *Tuhutum* uero genuit *horcam*. *horca* genuit *geu-* || (12*b* l.) *lam* et *zubor* (!). *Geula* genuit duas filias quarum una uocabatur *ca roldu* et altera *ſaroltu* et *ſarolt* fuit mater ſancti regis ſtephani. || *Zumbor* uero genuit mínorem *geu-*

lam. patrem *bue* et || *Bucne* tempore cuius ſanctus rex ſtephanus ſubiugauit sibi terram | ultra ſiluanam — —

32. §. 13*b* l. *De caſtro vrſuur. et fluuio eguR.*

Poſtea dux *arpad* et ſui nobiles hinc egreſſi uenientes uſque || ad fluuíum *naragý* et caſtra metati ſunt iuxta ríuuloſ aquarum || a loco illo qui nunc dicitur *caſu.* Vbi etiam dedit terram mag- || nam *ouſadunec* patri *urſuur.* et ibi poſtea *urſuur* filius eius || ad caput eiuſdem fluminis caſtrum conſtruxit. quod nunc || caſtrum *urſuur* nuncupatur. Hinc uero dux *arpad* et ſui egreſſi || uenerunt uſque ad fluuíum *egur.* et ibi paratis tuguríís || plures dies permanſerunt. et montem illum ſuper quem || duci foliata fecerunt. nominauerunt *zenuholmu.* et caſtra eorum fuerunt a fluuio *ýſtoroſ* uſque ad caſtrum *purozlou.* || Deinde egreſſi uenerunt uſque ad fluuíum *zogea.* et caſtra || metati ſunt per crepitudinem eiuſdem flumínis a*thýſ-* || *cia* uſque ad ſiluam *matra* et ſubiugauerunt ſibi omnes || habitatores terre a *griſio* uſque ad fluuíum *zogeua* et uſque ad ſiluam *zepuſ.* Tunc dux *arpad* in ſilua *matra* || dedit terram magnam *edunec* et *edumenec* ubi poſtea || *pota* nepoſ eorum caſtrum conſtruxit. ex quorum etiam progenie || longo poſt tempore rex *ſamuel* deſcendit. qui pro ſua pietate || *oba* uocabatur.

40. §. 16*b* l. *De uictoria arpad ducis.*

Dux uero *arpad* et ſui militeſ adepta uictoria hinc e- || greſſi uenerunt uſque ad ſtagnum quod dicitur *curtuel-* || *tou.* et manſerunt ibi iuxta ſiluam *gemelſen* XXX. IIII-or diebus. || Et jn illo loco dux et ſuj nobiles

ordinauerunt omnes con- || ſuetudinarias leges regni. et omnia ſura eius qualiter || ſeruirent duci et primatibus ſuis. ——— Et locum illum ubi || hec omnia fuerunt ordinata. hungarij ſecundum ſuum || idioma nominauerunt *ſcerij*. eo quod ibi ordinatum || fuit totum negotium regni. Et dux locum illum de- || dit *oundunec* patri *ete*. a *thýſcia* uſque ad ſtagnum *Botua*. || et a *curtueltou* uſque ad ſabulum *olpar*. Poſtea uero tranſac- || tis quibuſdam temporibus. *ethe* filius *oundu* congregata multi- || tudine ſclauorum fecit inter caſtrum *olpar* et portum || *beuldu* edifi[ci]- cari caſtrum fortiſſimum de terra quod || nominauerunt ſclaui ſecundum ýdioma ſuum *ſurungrad*. id est nigrum caſtrum.

41 § 16*b* l. —— Hinc uero uenienteſ ad partes *budrug* || peruenerunt. et iuxta fluuium *uoijoſ* caſtra metati ſunt. || Et in partibus illis dux dedit terram magnam cum om- (17*a* l.)- nibuſ habitatoribus ſuiſ. *Toſunec* patri *lelu*. cum auunculo ſuo || *culpun* patre *Botond*.

50. §. 20*a* l. *De deualtatione pannonie.* Tunc dux *arpad* et ſui nobileſ cum || tercia parte exercitus ſui de *elciburgu*[1] egreſſi caſtra metati ſunt || iuxta campum putej ſalſi. Et inde equitanteſ uſque ad montem *bo-* || *doctu* peruenerunt. Dux uero *arpad* ab orientali parte dedjt *eleu-* || (20*b* l.)- *dunec* patri *Zolſu*[2]. ſiluam magnam que nunc *uertus* uocatur. propter clipeoſ the- || otonicorum in ibi dimiſſoſ. Ad radicem cuius ſilue iuxta ſtagnum *ferteu*. *Sac.* || nepoſ

Zobolſu longo poſt tempore caſtrum conſtruxit. Quid ultra. Dux autem *arpad* ęt ſui milites ſic eundo iuxta montem ſancti martinj caſtra metati ſunt. et de fonte ſabarie tam ipſi quam eorum animalia biberunt. Et montem aſcendenteſ et uiſa pulchritune[3] terre pannonie. nimis leti facti ſunt. Et inde egreſſi uſque ad*rabam et rabuceam* uenerunt. — — —

P. mester „Gesta Hungarorum"-a tulajdonneveinek magyarázatát l. *Pais Dezső* Magyar Anonymusának jegyzeteiben 102—150.

---

[1] *ecilburgu, Etilburgu* helyett.

[2] *Zobollu* helyett.

[3] pulchritudine.

IX.

A NYÉKI VÁRNÉPEK KIVÁLTSÁG-LEVELE.

— 1165. —

III. István király 22 pozsonyi várszolgát, kik a király mellett hűségesen kitartottak, a vár előkelői közé emel, illetve Szent István király fiaivá, szabadjaivá tesz. Eredetije Nyéki Végh Miklós levelesládájában. Fényképe a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Kiadasai: *Bél Mátyás*, Notitia Hungariae I, 114, II, 232, III, 545; *Fejér*, Codex Diplomaticus II, 171, 173—74, V 3, 253; *Wenzel*, Árpádkori Új Okmt. V, 186; vö. *Ortvay*, Pozsony város tört. I, 70; *Wertner*, Csukárdiak Századok 1893: 211; OklSz. *Királyfia* és *Szent* a. *Szentkirály-szabadja*. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 108. A helyenként rongált eredeti hiányai számos átiratából egé szíthetők ki.

Noſſe deſidero omneſ homineſ et preſenteſ et poſteroſ. Ego ſtephanus dei gratia rex || hungarie ſublimiſ ac triumphatoris *Geÿſſe* regiſ filius paterno ſucceſſus ſolio || iſtoſ homineſ inter ſuburbanoſ *po-ſonienſiſ* caſtri exiſtenteſ quorum nomina ſunt || *ombud . Colou . Euzen . Petu . vokud . Nichw . Numſa . Endre . Scerecin . Pentiki . Juna . keſud . Maca . Ceka . Murdar . Scar . Munka . petu . Juna . Fon-ſol . Nichuu . arichdi* . a caſtrenſi ſeruicio ſubtraxi . eo tamen tenore ut inter || procereſ eiusdem caſtri pro-

cereſ filij ſancti Stephani regiſ exiſtant ea uidelicet cauſa quod relictiſ ſuiſ omnibus me[cum ubiui]s ſteter[int] intrepidi. Que cauſa ut firma ſit || preſentia meorum nobilium [Luce] archiepiscopi *Miconil* archiepiscopi *Ompud* palatini comitis Laurentij curialis comitis. *Ruben* comitis *vanlegen* eiusdem caſtri *Scecu* comitis || Luce comitis. *Cabe* comitis [per] *bicenium* notarium meum aſcribi et ſigillo regali af- firmari precepi Siquis [uero in] poſterum hanc libertatem regia gratia conceſſa[m] apre- || dictiſ hominibus retrahere uoluerit ſub anathematiſ gladio feriatur et in cameram regiſ. C. libras auri perſoluat. factum est autem hoc teſtamentum || anno dominice carnationiſ. M·C·lxv^to Huius rei teſteſ SVNT E—N—J—D—J . & L—E—C—H—A—D . —

X.

BENEDEK VESZPRÉMI ISPÁN VÉGRENDELETE.

— 1171. —

III. István király pecsétjével megerősíti Benedek veszprémi ispánnak a veszprémi Szent Mihály-egyház és saját hozzátartozói javára tett végrendelkezését. Eredetije: Veszprémi káptalan lt. Orig. lad. I. Kál. No. 2. Fényképe: Magy. Nemzeti Múzeum levélt. Hibás kiad.: *Fejér*, Codex Diplomaticus IX/7, 632; vö. *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 116. sz. A végrendeletileg hagyományozott birtokok Somogy, Zala és Veszprém megyében feküdtek: *Ireg, Irög;* vö. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. II, 614; *Zamárdi* II, 657; *Kálozd* a *Pét* vize mellett III, 236; *Kál* III, 66; *Kesző* — *Keszi* III, 71; *Ninu, Nin, Nyim* II, 632; *Tálod* III, 114; *Luos—Lovas* III, 241 stb.

✝ Innomine Sancte & indiuidue trinitatis. Ab incarnacione domini anno M. C. LXX. I. Regnante gloriofo rege Stephano. fuifque uiuentibus. archiepiscopo *Lvca.* || & fuif fuffraganeis Stephano. Machario. palatino comite *ampudino.* curiali comite Laurencio. ceterifque dionifio. *Fulcone.* quorum inprefencia *Benedic* dei gracia comes *bezpre-* || *mienfif* terrena refpuenf et celeftia defideranf difpofuit. ut parte fue fubftancie. fibi christum faceret heredem. partemque cognatorum neceffitati fubuenire relinquere. Dedit

igitur pre- || dium *Irig* ecclesie [sancti Michaelis — quo ſunt IIII. manſio]neſ. in eodem predio unum *ioubagionem* nomine *Cetk.* et unam ſiluam. boues. oueſ. et equaciaſ Preterea inuilla *Zamard.* | dedit. VIIII. uineaſ cum duobus uinitoribus. Dedit eciam predium *kaluzd.* cum VIIII. manſionibus. ouibus. bubus. et equacíiſ. et cum duobus molendiniſ ſuper aquam *peit.* Dedit quoque predium *Kal.* cum duabus manſionibus. et duobus debitoribus. et cum. VIIII. uineiſ. dedit unum *ioubagionem* nomine *Petuſ* qui pre eſt eidem predio. Manumiſit quoque petrum. et thomam. ſupradicte || ecclesie clericaliter ſeruire. *Zumbot* et martinum fratrem eiusdem. *Ceca. Wca.* ordinauit ut per ſinguloſ annoſ — — ſeruicium exhibeant. admenſam fratrum dent. I. bouem. || X. gallinaſ. II. anſeres. L. panes. X. cubuloſ potus. II. cubicularioſ quorum nomina *Buhta. Mauog.* Dimiſit. quinque i - — — ut ſupradicte ecclesie libere ſeruiant. quorum nomina hec ſunt. || Pantaleon. *Filese. Obrata.* Johannes. *Viſica.* ancillarum quoque nomina hec ſunt. quaſ libertati c — — — i. *Zuna. Qurta. Vtuend. Pulna. Scina. Vrumes. Hugus. Béélſa.* Maria — | *Mana. Mulad.* ancillam nomine *Hituand* dedit. ut lauet albaſ ecclesie. Preterea dedit filie ſue terram in *Keſceh.* uineam. ſiluam. cum ſeruo *volóód.* vineaſ. II. in *Kengerec* cum uinitore. In *ninu.* II. uineaſ cum uinitore. predium in *Moyſa* cum omni que in eo eſt facultate. ibidemque dedit filie ſue uernuloſ. *Zumbur. Oduſ. Tiuan. Salad. Embel. Felad.* || *Arua. Boronſ. Seth. Abram. Jacob.* Marcus. In uilla *talud* dedit filie ſue terram ad tria arat-

ra. et. IIII. uernuloſ quorum nomina hec ſunt. *Zuga. Micou. Zerem. Burucci.* Voloque || uoſ non ignorare fratreſ. tam preſenteſ quam futuri. predium in*moyſa* regem mihi dediſſe. pro M. M. byſanciiſ. ablatum de *Moyſe* pro latrocinio. Decetero ſcire eciam debetiſ. quod ego *Benedic* filium fratriſ mei Egidium mihi infilium ad optioniſ elegi. dedique ſibi tria predia. *Bala. Cophuſ. Luoſ.* Scriba regis *Becen* ſcripſit benedicto. Eodem tempore comeſ capelle *Vido.* frater *Fulconis.* || Verum ne exaliqua parte mea uacillar& tradicio. regia auctoritate hoc priuilegium eſt factum. et regie maieſtatiſ ſigillo ſigillatum. Quicunque igitur huiuſ priuilegij continenciam. nefario auſu uiolauerit. dei filius qui exacheronticis tenebris animaſ erutas liberauit. ipſe ſua poteſtate eorum animaſ mittat ineaſdem tenebras eternaliter concremandas. ||

XI.

JOANNES KINNAMOS: „EPITOME".

— 1180—83. KÖRÜL. —

Joannes Kinnamos, a legnagyobb bizánci történetírók egyike, született 1143 körül, meghalt 1185 után. 1180—83 körül megírta Komnenos János (1118—1143.) és Mánuel (1143—1180.) bizánci császárok történetét 1118—1176-ig. Az előbbi Szent László királyunk leányának, Pirisk-nek (Iréne) férje, az utóbbi fia volt. Miként legelső gesta-íróink: Koppán, Szent László jegyzője, P. mester (Anonymus), II. Béla jegyzője, Kézai Simon, IV. László jegyzője, ő is udvari jegyző (γραμματικός βασιλικός) volt Mánuel császár mellett. Elkísérte urát európai és ázsiai hadi vállalataiba. János császár korával röviden végez, annál részletesebben beszél — mint szemtanu — a Mánuel alatt történt eseményekről. Magyarország XII. századi történetére a legbővebb és leghitelesebb kútforrás, különösen az 1151. évtől kezdve. Megírja II. István, II. Gyécsa és III. István görög háborúit és Mánuelnek közel félszázadon át folytatott mesterkedéseit, hogy hazánkat görög befolyás alá juttassa. Az események során számos magyar személy- és helynevet említ. Mánuel két pártfogoltjának, II. László és IV. István trónkövetelőknek felléptetésével kapcsolatosan hivatkozik az ősi magyar trónörökösödési törvényre (senioratus) és egyedül ő tudósít bennünket arról, hogy a magyarok a trón örökösét *„uram"* címmel illették (l. szemelvényünket).

Műve kivonatosan (Ἐπιτομή) maradt fenn a vatikáni könyvtár XIV. századi, végén csonka, 163. számú görög papírkódexében. Kiadta: *Cornelius Tollius* 1652. Trajecti ad Rhenum; *Du Cange* 1670. Párizs; Ed. Veneta 1729.; *Migne*. Patro-

logia Graeca 133. köt. 299—678. h., és *Aug. Meineke* a Corp. Script. Hist. Byzantinae-ban 1836. Bonn (l. *Krumbacher* i. m. II. kiad. 279).

Cod. Pal. Vat. Graec. 163. 254a l. (Bonni kiad. Lib. V. cap. 1. vége, 203. l.)

Ἰατζᾶ δὴ τούτῳ ἤστην μὲν ἀδελφὼ Βλαδίσθλαβος τε καὶ Στέφανος· οὐκ οἶδα δὲ ὅ τι προσκεκρουκότε ὑπερφυῶς ἐμισηθήτην αὐτῷ. ἀμέλει καὶ μετὰ πολὺν τὸν ἄλλοτε ἀλλαχόθεν δρασμὸν τέλος βασιλεῖ προσελθόντε χειρὸς ἐγενέσθην τῆς αὐτοῦ. καὶ ὁ μὲν βασιλέως ἔγημεν ἀδελφιδῆν ὁ Στέφανος, Μαρίαν τὴν Ἰσαακίου τοῦ σεβαστοκράτορος παῖδα περικαλλῆ καθάπερ εἴρηται οὖσαν, ἄτερος δὲ ἄζυξ διετέλει. τότε τοίνυν ἐπειδὴ τοῦ Ἰατζᾶ τετελευτηκότος θάτερον τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ δικαίου ἐκάλει θεσμὸς (νόμος γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὔννοις ἐστὶν ἐπὶ τοὺς περιόντας ἀεὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέφος διαβαίνειν), κατάγειν τούτους εἰς γῆν τὴν πατρῴαν βασιλεὺς σπουδῆς εἶχεν. Ἰατζᾶς γὰρ τὸν πάτριον παριδὼν νόμον ἐπὶ τὸν υἱὸν τὴν ἀρχὴν διεβίβασεν. Οὔννοι τοίνυν τὸ μέν τι τοῦτον αἰδεσάμενοι τὸν νόμον, τὸ δὲ καὶ τὴν βασιλέως εὐλαβηθέντες ἔφοδον, Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ τῆς ἀρχῆς παραλύσαντες θατέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῷ Βλαδισθλάβῳ ταύτην ἀπέδοσαν. τῷ γε μὴν Στεφάνῳ, φημὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, τὴν Οὐροὺμ ἀπεκλήρωσαν τύχην. βούλεται δὲ τοῦτο παρὰ Οὔννοις τὸν τὴν ἀρχὴν διαδεξόμενον ἑρμηνεύειν τὸ ὄνομα.

Kinnamos művében még a következő magyar személy-, hely- és méltóságnevek fordulnak elő: Ἀκούσης (Ákos), Ἀλμού-

ζης (Álmos hg.), Βακχῖνος, Βακχῖνον τὸν ἀρχιζουπάνον (Bagin, Bágyon?), Βασάκης (Bacsák?), Βελᾶν, Βελᾷ (Béla), Βέλοσις, Βελούσης (Belos), Βορίσης, Βορίτζησ (Borics), Γειτζᾶς, Γειτζᾷ, Ἰατζᾶς ὁ τῶν Οὔννων ῥὴξ, Ἰατζᾶν τῶν Παιόνων ῥῆγα (II. Gyécsa), Καλαμάνος (Kálmán, Borics fia), Λαδισθλάβω τῷ Παννονίας ῥηγὶ (László); Δέσε, Οὔρεσις (Dezse és Uros szerb uralkodók); ζουπάνους (zsupánok, ispánok), Μπάνον ταύτην καλοῦσιν Οὔννοι τὴν ἀρχὴν (bán); Βρανιτζόβης, Βρανιτζοβάν, Βρανιτζοβῖται (Barancs, barancsiak), Χράμον (Haram), Παγάτζιον (Bács), Πετρίκον (Kő), Σίρμιον (Szerém), Τεμίσης (ὄροσ, Temes hegy), Τιτελίου (Titel), Ζεύγμη, Ζεύγμην, Ζεύγμινον (Zimony); Χαλισίους, Χαλισίων (kalizok), Πετζινάκους (besenyők) stb. stb.

Nagyjában ugyanezen tulajdonnevek fordulnak elő *Niketas Akominatos (Choniates)* bizánci történetíró Ἱστωρία-jában (szül. a XII. század derekán, megh. 1220-ban). Ő is az 1118. évvel kezdi művét, ismeri, sőt felhasználja *Kinnamost* és az 1218. évig folytatja Bizánc történetét. A bonni Corpusban kiadta *I. Bekker* 1836. (l. *Krumbacher* i. m. II. kiad. 281).

XII.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KERESZTESEK JAVAINAK MEGERŐSITŐLEVELE.

— 1193. —

III. Béla király nagy, aranybullás oklevéllel megerősíti és gyarapítja birtokaiban a székesfehérvári keresztesek (Jánoslovagok) házát, a melyet Martyrius esztergomi érsek alapított és a király anyja, Euphrosina gazdagított. Eredetije a Magy. kir. Országos Levéltárban Dl. 27. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Eredetiből még eddig kiadatlan. Mátyás király 1464. évi hibás átiratából kiadta *Knauz Nándor*, Monumenta Eccl. Strigoniensis I, 142—146. A helyenként szakadozott eredeti hiányai pótolhatók IV. Ince pápa 1252. évi és Zsigmond király 1394. évi átiratából (Orsz. Levélt. Dl. 28. és 29. sz.). Az OklSz. többször ezeket idézi. Az oklevél hitelessége felett az 1913. évben folytatott hosszú vitát hitelessége javára döntötte el *Jakubovich Emil* azon megállapítása, hogy írása azonos III. Bélának Bertalan modrusi comes számára kiadott, ugyancsak 1193. évi aranybullás oklevelével. Irója, úgy látszik, III. Bélának azon *Wasca* nevű notáriusa, ki már 1181-ben is ír egy királyi oklevelet és szövegezése a király több más oklevelében is kimutatható. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzéke I, 155. sz. A felsorolt 55 birtok, melyeknek határait is megállapítja az oklevél, Zala-, Somogy-, Tolna-, Fehér-, Esztergom- és Borsodmegyében feküdt (l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. II, 672—3, III, 369, 465. stb.).

IN NOMINE SANCTE TRINITATIS ET INDIUIDUE UNITATIS. Bela dei gracia Hungarie. Dalmacie. Chroacie. Rameque Rex inperpetuum. Quoniam ſcrupulus queſtioniſ raro aut nunquam prouenit || et emergit. cum tituluſ poſſeſſionis autentici ſcripti beneficio poſteritatis memorie commendatur: ex officio regie celſitudiniſ iuſticie limitibus adherenteſ. piaque deuotione prouocati: quam erga domum hoſpita- || liſ ieruſalem gerimus et habemus: dignum duximus ab ipsiſ exordiri principíiſ. qualiter ecclesia beati regiſ ſtephani de *alba* in dominium prefate domuſ hoſpitalis fuerit deuoluta. Martirius uir honeſtatiſ eximie. ſtrigonienſiſ || ecclesie archiepiscopus primoſ in prefata ecclesia lapideſ poſuit. et eam fere ad medietatem uſque perduxit. ſed morte preuentus: conſummare non potuit. Tandem domina mater nostra inſtinctu diuine inſpirationiſ accenſa. pro remedio anime || ſue. et pro anima mariti ſui patriſ nostri pie memorie regis *Geýſſa*. et pro ſalute nostra. prefatum monaſterium opere deſiderato compleuit. et uaríiſ poſſeſſionibus copioſiuſ dotatum ac ditatum ob religionem et honeſtatem ipsiuſ do- || mui hoſpitaliſ perpetuiſ temporibus contulit poſſidendum. Hec igitur ſunt nomina prediorum que a domina matre nostra prefato monaſterio ſunt collata. *Ojvduor. Chergou. Zoloc. Godan. Atachin. Querequi. Igor. Chiz. Meger. Gan.* || *Nun. Berhin. Sumberhein. Mariada. Faeregiaza. Chepel. Liba. Horcha. Gant. Woroſt. Foda. Vilak. Tevel. Feteil. Dus. Petrella.*

Borz. Izca. Zoboca. Timar. Cheuz. Horta. Zold. Jonata. Boinca. Con- || col. Bodogth. Epceu. Sag. Agar. Boclar. Nodog. Necg. Warung. Goboz. Tudey. Vlcan. Toploza. Copuil. Areinnel. Ker. Fuinnes. Scequed. Halaz. Biwol.

In *Ojvduor* terra eſt circumquaque metiſ ſignata. Prima || meta incipit ab aqua que uocatur. *Cleſna.* a parte *marc.* et uadit ad pratum ubi facta eſt terrea meta. ſic meta intrat in ſiluam et uadit uſque ad *raquatiquerec.* Inde ad aliam aquam que uocatur *libouza.* et inde ad || monticulum [.de m]onticulo: uſque ad abieteſ. jnde ad arborem iuxta uiam poſitam. Ibi terra diuiditur cum com[it]e Egidio. De arb[ore] ſupradicta: tendit ad aliam arborem. Inde ad ueterem puteum. Ibi int[rat] in uiam. et || iuxta uiam meta uadit ad metam quouſque perueniatur ad ſiluam que dicitur *Bocor.* et ul[tra *b]ocor* uadit ad du[as] vlmoſ. et ibi diuidi[tur cum] iohanne filio comitiſ andréé. Inde meta ad metam uadit uſque ad aquam que uoca[tur] *Benenca.* Ibi || diuiditur cum *bocon.* Ab aqua predicta tendit ad duaſ populoſ. et inde ad aliam aquam que uocatur. *Tur.* Ab illa: ad aliam que uocatur. *Cleſna.* Ibi diuiditur cum *buzad.* Inde ad quandam arborem. circa quam eſt foſſa. Deinde uadit meta ad || metam uſque ad magnam uiam. Inde ad terream metam. Ibi diuiditur cum *Micus.* Inde meta uadit ad metam uſque ad monticulum. et ibi diuitur cum *jobagionibus* de *boka.* Inde ad alium monticulum. et ibi diuiditur cum *jobagionibus* de *bocovnicj.* jbi intrat in || uiam et

uadit uſque ad pirum. De piro uſque ad arborem *cequſa*. jbi diuiditur cum populiſ *ceche* comitiſ. Inde uſque ad monticulum. et ibi diuiditur cum *Wajoda*. Inde ad magnam uiam. et eſt ibi terrea meta. jbi diuiditur cum *pomlim*. et ſic perficitur meta uſque || ad aquam predictam que dicitur *cleſna*. iuxta *marc*.

In *Chergou* prima meta incipit a piſcina *abram*. et uadit uſque ad monticulum *areinqueleu*. jnde ad aquam *Lizcou*. jbi diuiditur cum antonio. et iuxta aquam illam tendit uſque ad *fertes*. jbi di- || uiditur cum petro. Inde ad aliam aquam *zorduc*. et eſt ibi arbor per quatuor partes diuiſa pro meta ſignata. et iuxta eandem aquam aſcendit ſuperiuſ ad terream metam. et ibi diuiditur cum *Both*. Inde deſcendit ad quercum. De quercu: ad *egerag*. et est ibi || *bigſa* pro meta. Inde ad pirum. Ibi intrat in uiam. et uadit ad aquam. *chernou*. Inde ad uiam *Sequeſt*. De uia ad alium (!) pirum. ibi diuiditur cum abbate ſancti jacobi. Inde ad piſcinam *Tureg*. Inde ad portum *Sorcod*. Inde ad *Gudejacara*. Inde ad *egris*. Inde ad por- || tum *libauz*. Inde ad aquam *vitmiz*. Ibi diuiditur cum *Cuna*. Inde ad aliam aquam. *Sidala*. Inde ad *cangeliſ*. Inde ad pirum. Inde ad monticulum. et est ibi terrea meta. Inde ad *bigquereg*. et ibi diuiditur cum Martino comite filio *Mircur*. Inde ad pontem *papa*. Inde || ad aquam *vegag*. jbi diuiditur cum Subulciſ nostriſ.

In *Zuloc* prima meta incipit ab aqua. *Rigauz*. jbi diuiditur cum *benedic*. Inde ad portum. jbi diuiditur cum filio thome comitiſ. Inde ad aquam *imola*. jbi tranſit ad quercum. et iuxta eandem aquam tendit

ad aliam || aquam *Galanaſ*. jbi diuiditur cum *vinceſlov*. et ibi intrat inuiam. *Bobouca*. et uadit ad aquam *Zudurýg*. jbi diuiditur cum ſeruiſ nostriſ. Inde de meta ad metam. et diuiditur cum paulo. Inde ad uillam. *Gurguteg*. Inde ad *cubuleſ*. Inde ad uillam *biſſenorum*. jbi di- || uiditur cum *Mour* filio comitiſ ſtephani. et ſic uſque ad uillam ſupradictam reuertitur. et diuiditur cum johanne filio comitiſ *turde*.

In *voroſt* prima meta incipit a *humerou*. et uadit ad pirum. Inde ad aliam pirum. jbi diuiditur cum uillaniſ de *coach*. Inde per metaſ tendit. || et diuiditur cum comite *Both*. Inde ad pirum. Inde ad piſcinam. Inde ad paruaſ vlmoſ. Inde ad magnam terream metam. ibi diuiditur cum johanne filio antoníí. Inde protenditur per metaſ. et diuiditur cum *cuzend*. Inde eciam per metaſ protenditur. et diuiditur cum filio *ſarcaſij*. Inde ad || treſ piroſ. jbi intrat in uiam. et uadit ad arborem. circa quam eſt foſſa. Inde ad duaſ arboreſ. jbi diuiditur cum thoma comite. et fratre ſuo griſogono. jbi intrat in uiam. et uadit uſque ad magnam terream metam.

In *horcha* prima meta incipit ab aqua || *ſuzeg*. jnde ad quercum. Inde ad magnam uiam. Inde ad monticulum qui uocatur *War*. jnde ad pirum. Inde ad aquam *ſuzeg*. Inde ad [latum] campum de meta ad metam. et ſic redit ad aquam predictam *ſuz*[*eg*].

In *Bodogth* prima meta incipit a *cutſev*. Inde ad || *hýcicequj*. Inde ad *quieſcut*. Inde ad *ſeldeſuer*. Inde ad *queſarc*. Inde ad *Mour*. Inde ad *Soruuld*. Inde ad *leajn Sewer*. Inde ad uillam *Berith*.

In *Sold* prima meta incipit a *cher*. et uadit uſque ad *biquacut*. Inde ad *Mogoloſ*. Inde ad *guga*. || Inde ad *Zounuch*. Inde ad *Sarcajn*. Inde ad *doboſ*. Inde ad foueam uulpiſ. et ſic reuertitur ad predictam uillam. *Sold*.

In *timar* prima meta incipit a *qieſcut*. Inde ad *cueſhýg*. Inde ad uiam *ſumug*. Inde ad *celeu ceg*. Inde ad perforatum lapidem. Inde ad || uallem. Inde ad lapidoſam foſſatam. Inde ad rubeam uiam et ſic reuertitur ad predictum puteum.

In *borriz* prima meta incipit a uilla petri. et tendit ad foſſatam. Inde ad *Keureſ bocor*. Inde ad *aldo cut*. Inde ad foſſatam ſacerdotiſ. Inde ad molendinum. || Inde ad monachum. Inde ad *borſod*. Inde ad uallem *arpad*. Inde ad *gireu*. jbi intrat in uiam *almaſ*. et uadit ad pirum. Inde ad perforatam arborem. Inde ad foſſatam petri. Inde ad *lovacol*. Inde ad *Ker*. Inde ad *Zamor*. Inde ad longam || foſſatam. jbi intrat in uiam. et uadit ad aliam foſſatam. Inde ad uiam *ſtrigonienſem*. Inde ad foueam uulpiſ. et ſic redit ad predictum locum.

In *bokon* prima meta incipit de *vguſa*. Inde ad *Moinnerov kerek*. Inde ad *bik kerek*. || Inde ad *Milar*. jnde ad ſiluam *toloý*. Inde ad *Gogud*. Inde ad *coach*. Inde ad *ſtamer*. Inde ad *Sag berk*. Inde ad *Nuchud*. et ſic redit ad predictam *uguſa*.

In *epzu* prima meta incipit a uilla *tacod*. ab aqua *Sar*. et uadit ad magnam || uiam. Inde ad caput putej. Inde ad campum. *tatu*. Inde ad uiam auellanoſam. Inde ad ſiluam *hýce*. Inde ad montem *ſumujl*. Inde

ad uiam *biren*. Inde ad uiam *Sap*. Inde ad uiam *Muncad*. Inde ad montem *aroud*. Inde ad *Seýr kev*. Inde ad uiam *hv-* || *gan*. Inde ad pratum. De prato tranſit uſque ad *hýgilkeu*. Inde deſcendit de meta ad metam uſque ad predictam [aquam] *Sar*.

In *Godan* terra est ad tria aratra.

In *ethechin* ad octo et Silua in tribus locis. primo ab oriente. et eſt in circuitu || foſſata pro meta. Secundo: ab occidente. quam diuidit magna uia. a dextra parte monaſterii eſt. a ſiniſtra Richardi. Sic de meta ad metam uſque ad pirum. Inde ad unam arborem. Inde ad puteum. et ſic procedit ad tertiam ſiluam. Inde ad mag- || nam uiam. et per uiam illam ad ecclesiam beate Marie.

In *jgol* est terra ad duo aratra. In *Warang* ad duo. In *copuil* ad duo. In *feýrhigaz* (!) ad unum. In *chepeil* ad unum. In *Quereki* ad quatuor. In *chiz* ad quatuor. In *berk* || ad unum. In *gan* ad duo. In *Meger* ad duo. In *beruen* ad quatuor. In *ſumberuen* ad unum. In *liba* ad quatuor. In *Mariad* ad quatuor. In *Nun* ad unum. In *tewel* ad unum. In *petrella* ad duo. In *Zoboka* ad quatuor. || In *Concoil* ad unum. In *boýnka* ad unum. In *boclar* ad quinque. In *jonata* ad duo. In *Sag* ad duo. In *agar* iuxta *ferteu* ad quinque. et in *ferteu* habent predicti fratreſ partem: ſicut ſerui nostrj. In *nodog*. est terra ad unum aratrum. In *Gnec* || ad unum. In *bilol* ad quinque. et eſt una inſula iuxta *danubium*. cuius meta incipit a foſſata una. et uadit uſque ad portum. et ibi est meta terrea.

In uilla *Olcan* prima meta incipit a puteo *hýnog.* et uadit ad montem *jntov.* | Inde ad foſſatam *odolohc.* Inde ad *Kac.* Inde ad arborem johanniſ. Inde ad *cenholm.* et ſic redit ad predictum puteum.

In *tudeu* prima meta incipit de uia *pochinta.* et uadit ad *hýgeſ holm.* Inde ad monticulum. Inde ad alium monticulum. Inde ad | *Loaz hýg.* Inde ad *huce arc.* Inde ad uallem *Duel.* Inde ad portam. Inde ad montem *Sceguen.* Inde ad aquam *ſum.* et dimidia parſ aque et pratj. pertinet ad predictum monaſterium. reliqua medietaſ ad juſ abbatiſ ſancti demetrij. et iuxta eandem | aquam tendit ad capud (!) magni lutj. Inde ad *Kaminat hýg.* et ſic redit ad predictam uiam.

In *franca uilla* ſunt treſ uinéé quarum una maxima est. quam dedit *Boronch.* In *toploza* terra est ad decem aratra. circumquaque metiſ ſignata. In *Quer* | ad tria a[ratra]. In *fuenes* ad. VI. aratra. In *Scequed* terra est in uno loco. metiſ aſſignata [cum] tribus truncíſ. et uadit uſque ad portum. et cum eodem portu monaſterií eſt. In *coboz* terra est ad duo aratra. In *halaz* ad [tria]. et eſt una | ſilua i[uxta] *danubium.* cuius meta ſub foſſata *Doloſa* incipit. et uadit uſque ad cap[ut piſcin]e que uocatur *Narag.* et finiſ illius per[ficitur ad] ſiluam ſancti benedictj. que uocatur *Culpen.* et ſunt ibi octo piſcine. quarum nomina [ſunt H-]*uze tov.* | *Ceraka. Tainad. Tarýneu. Ostumpa. Quieſtou. Gorumbuca. Narag.*

Predia illa quorum limiteſ in preſenti pagina ſunt annotati per clericum nostrum Demetrium

filium Gabrielis adhibitiſ cum eo teſtibus de prouinciíſ. exceptione || maioribus circuiri fecimus. et metaſ eleuari. quorum limiteſ notati non ſunt: per eundem Demetrium uideri fecimus. et nomina annotarj. nec inuentus eſt homo qui ad aureſ excellencie nostre aliquid contrarietatis contra prefatos uiroſ hoſpitaliſ || detuliſſet. Vnde ne in poſterum huic donationj a quoquam auſu temerario valeat contradici: eam preſentiſ pagine patrocinio communimus. Infuper *etiam noſ* uolenteſ celeſti gazophýlacio aliquid aggregare: ad ſuſtentacionem || pauperum. quibus prefata domus neceſſaria cotidiana ſubminiſtrat: liberoſ denarioſ de *Ojvduor*. et *Chergou*. qui ad juſ regale pertinebant. uſque ad ſummam Sexaginta marcarum perpetuiſ temporibus condonamus. Si uero de hííſ || locíſ diſponente domino populus in tantum excreuerit. ut ſummam ſexaginta marcarum liberi denaríí excedant: exceſſum uoluntatj regum qui nobis ſucceſſuri ſunt relinquimus. Data eſt carta per manus magiſtri *Kathapani*. albenſis. || prepoſiti. aule regie cancellaríí. Anno ab incarnatione domini Millesimo. Centeſimo. Nonageſimo Tercio. Venerabili *job ſtrigonienſi* archiepiscopo exiſtente. venerabili *Saule colochenſi* archiepiscopo exiſtente. Petro *agrien-* || *ſi* episcopo. *Calano* quinqueecclesienſi episcopo. et eodem tocius dalmacie atque chroacie gubernatore. *Baillezlavo Wacienſi* episcopo. *Vgrino geurienſi* epiſcopo. *Johan bezprimienſi* episcopo. Adriano transſiluano episcopo. Dominico *Zagrabienſi* || episcopo. *Mog* palatino comite. et eodem *baachienſi*. Dominico

curiali comite. et eodem *budrigienſi.* Andrea comite de *ſuprun. Both* comite de *Bihor.* Machario comite de *Zaunuch.* Stephano comite de *voroſt.* Egidio comite de *Zala.* Fulcone comite de *volwar.* Stephano comite de *Braina. Poznan* comite de *talena.* o — o — o — o — o — o — o — o — o — o — o — o — o — o.

XIII.

IMRE KIRÁLY ADOMÁNYLEVELE UGRIN GYŐRI PÜSPÖK SZÁMÁRA.

— 1198. —

Imre király Ugrin győri püspöknek adományozza a sopronmegyei Mihály birtokot több szolga és szabados családdal. Eredetije: Magy. Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyüjteményében. Képmása: Tudományos Gyüjtemény 1834. III, 97. és *Horvát Árpád,* Oklevélhasonmások gyüjt. III. tábla. Legjobb kiadása: *Horvát Árpád,* Diplomatikai írástan 113—114. Irodalma: *Szentpétery,* Kritikai jegyzék I, 172. sz.

✝ INNOMINE SANCTE TRINITATIS ET INDIUIDUE UNITATIS. Hemericus dei gracia Hungarie Dalmacie Chroacie rameque rex inperpetuum. || Quoniam factiſ que ſcripti carent autentico proceſſu temporiſ ſolet obliujo nouercari. Hoc ſingulare remedium adinuenit humana || ſollercia ut quod memoria dignum creditur teſtimonio literarum commendetur. Quapropter poſteritatiſ memorie dignum duximus declarare || quod predium pauli . nomine *Michal* . *iobagioniſ* caſtri *ſuprunienſiſ* ob ſui facinoriſ uindictam quod in regie ſerenitatiſ maieſtatem commiſit. — || *vgurino* . *geurienſi* episcopo contulimus . cum omnibus pertinenciiſ ſuiſ iure perpetuo poſſidendum . quia integritatem

ſue deuocioniſ ex || multiſ rerum argumentiſ concepimus. Continentur autem in eodem predio . VIIII . manſioneſ ſeruorum. *Eurud* cum uxore et cum . IIII . filiíſ quorum || nomina hec sunt . *funer ſcuke zeu . locuſ* . *Mouruc* . et duabus filiabus quarum nomina hec ſunt . *Zumbotca* . *picur* . altera manſio . ſcilicet . *funer* . cum || uxore . *cune* cum duobus filiíſ quorum nomina hec ſunt . *ſida* . et *but* et duabus filiabus ſcilicet *ſukete* et *bith*. Tercia manſio . *Michael* cum uxore et duobuſ || filiíſ . ſcilicet *cupur* . *curacun*. Quarta manſio . *Mogd*. cum uxore *cucad* . et duobus filiíſ . ſcilicet *pribur* . et *cucou*. Quinta manſio *feldeſ* . cum || uxore . *Mahtelt* . et cum una filia . *cupuran*. Sexta manſio . *ſumurcuc* . cum uxore nomine . *geta* . et cum una filia nomine *emelev* . et cum uno filio || paruulo. Septima manſio . *iacov* . cum uxore ſua . *ſcereteu* et duobus filiíſ . quorum nomina sunt *guzu* . et *cimoz* . et duabus filiabus ſcilicet — || *ioatec* . et *thuc*. Octaua manſio cum uxore et duobus filiíſ. Nona manſio . *ſoruuld* . cum uxore et quatuor filiíſ . preterea ſunt || X. capita ſeruorum non habencium uxoreſ. Martinus. Egidius . *vaſard* . *bene* . *cinc* . *dume* . *Tumpa* . *Micuſe* . *buke* . *bud* . In eodem autem || predio habentur . IIII . manſioneſ libertinorum . *bucca* . cum uno filio . *Zumbot* . *vendic* . cum fratre ſuo . *Tipſu* . *Geuden* . cum uno filio || paruulo . *cozug* . cum . IIII . filiíſ . *vſ* . *ded* . *beuſ* . *cuc* . Vt autem hec noſtre donacioniſ ſeries firmius inpoſterum robur obtineat || ſigilli noſtri munimine iuſſimus inſigniri . Datum per manus magiſtri *catapani agrienſiſ* ecclesie electj pari-

ter auléé regie || cancellarij . Anno dominice incarnacionis Millesimo . centesimo nonagesimo octauo . Venerabilj *iob* . *Strigoniensi* archiepiscopo || Deo amabili . *Saulo colocensi* archiepiscopo . *Calanano* (!) quinque ecclesiense episcopo . *Vgurino Geuriensi* episcopo . Adriano ultra siluano episcopo || Johanne *cenadiensi* electo. *Elav.* palatjno comite et eodem *baciense* . Egidio curialj comite regine . *Elau* curiali comite et || et (!) eodem *cenadiense* . *Mica bichoriense* comite . et eodem cubiculariorum magistro existentibus.

XIV.

A HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS.

— 1200. KÖRÜL. —

Ismert legrégibb, összefüggő szövegű, magyar nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd és Könyörgés, egy a XII. század utolsó éveiben (1192 után) megkezdett és a XIII. század legelső éveiben (1203 előtt) befejezett, 172 hártyalevélre román minuta erecta írással írt misekönyv 154*a* lapján olvasható. A misekönyvet legelső ismertetőjéről, *Pray György* jezsuita történetíróról († 1801.), *Toldy Ferenc* Pray-kódexnek nevezte el. A kódexet a pozsonyi társas-káptalan adományából 1813 óta a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára őrzi kézirattári osztályában, régebben *Quart. Hung. 387.*, újabban *Nyelvemlék 1.* jelzet alatt.

A Pray-kódex liturgikus értelemben nem teljes misekönyv *(missale plenum, plenarium)*, hanem a misének csak egyes részeit tartalmazó *sacramentarium*, és mellette a papnak a teljes mise elmondásához még más liturgikus könyvekre *(antiphonale-* vagy *graduale*-ra, *lectionarium*-ra és *evangelionarium*-ra) is szüksége volt, amilyen könyvekkel Szent István király II. Decretumának 1. fejezete szerint a püspökök tartoztak ellátni az egyházakat. Ezzel szemben a Pray-kódex számos olyan részletet is tartalmaz, amely tulajdonképen nem szerves része a misekönyvnek és nem található fel az egykorú külföldi teljes misekönyvekben, *missale plenum*-okban sem. A Pray-kódex az egyetlen ismert Árpád-kori magyarországi *sacramentarium*, míg a körülbelül félszázaddal későbbi, második ilynemű emlékünk, a Németújvári Misekönyv, már *plenarium*.

Máig vita tárgya egyháztörténet-íróink közt, hogy hol írták a Pray-kódexet. Az sincs még véglegesen tisztázva, vajjon eredetileg püspöki, világi papi vagy szerzetesi egyház számára készült-e. Mindezideig legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy világi papok számára készült liturgikus könyvek szövegének felhasználásával valamelyik dunántúli bencés monostorban, úgy lehet, épen Pannonhalmán írták. E feltevés mellett szólnak a kódex egykorú bejegyzései, amelyek szerint azt a XIII. század első felében, legalább is 1228-tól a tatárjárásig a pannonhalmi apátságnak Pozsony és Nyitra megye határán elterülő ősi, Szent Istvánkori *„terra Sala"* vagy *„terra Wag"* nevű birtokán, a pozsonymegyei Deáki és időnként a szomszédos Taksony faluk egyházában használták misekönyvül. Innen kerülhetett később a pozsonyi káptalan könyvtárába (l. *Réthei Prikkel Marián* és *Zalán Menyhért* alább idézett értekezéseit).

A Pray-kódex főbb részei:

I. *Kánonok*, azaz a Kálmán király idejében (1104 után) tartott első esztergomi zsinatok végzései.

II. *Libellus in ordine Romano* vagy *Ordinarius*, amely a mise, az officiumok és a böjtök rendjét tárgyalja. *Zalán Menyhért* meghatározása szerint e rész nem más, mint Bernoldus Constantiensis sanct-blasieni (Schwarzwald) bencésnek († 1100.) *Micrologus de ecclesiasticis observationibus* című 1085. körül írt műve.

III. *Kalendarium*, egyházi naptár (benne a magyar szentek: Szent Adalbert, Szent István, Szent Imre, Szent Gellért és Szent László ünnepei a rendes helyükön, vörös betükkel feltüntetve találhatók) egészségi szabályokkal, a szerencsétlen napok jegyzékével, kronológiai, csillagászati és necrologicus (halálozási) bejegyzésekkel stb.

IV. A *Pozsonyi Évkönyvek*-nek nevezett legrégibb magyarországi annales, mely 997-től 1187-ig terjed, későbbi kezektől származó kiegészítésekkel. Hozzá csatlakozik egy utólag bejegyzett *király-lajstrom* Szent Istvántól II. Endre uralkodásának 6-ik évéig, vagyis 1210-ig.

V. Két *husvétmutató tábla.* Az első az 1151—1300., a második az 1171—1276. évekre számítja ki husvét napjának mozgó ünnepét.

VI. *Praeparatio ad missam,* a papnak a miséhez való előkészülete.

VII. *Ordo et canon missae,* miserend.

VIII. Különböző *misék: a)* proprium missarum de tempore (egyházi időbeli misék), *b)* proprium missarum de sanctis (a szentek tiszteletére rendelt misék, köztük a magyar szentek miséi), *c)* commune sanctorum és missae votivae (a szentek általános miséi és fogadalmi misék), *d)* missa in agenda mortuorum (halotti misék), *e)* *benedictio*-k (különféle áldások és könyörgések); *f)* temetési szertartások, *g)* proprium missarum ordinis Sancti Benedicti (a bencés szentek miséinek elején csonka gyűjteménye).

A temetési szertartások utolsóelőtti fejezete a megboldogult hivőnek sírverembe lebocsájtott holtteste felett mondandó „*Sermo super sepulchrum*" rubrummal jelzett magyar Halotti Beszéd és Könyörgés. Ezt utolsónak egy „*Hic faciat sacerdos sermonem populo*" utasítással bevezetett hosszabb latin elmélkedés követi, mely nem fordítása ugyan a magyar beszédnek, de tárgyára, eszméire és gondolatmenetére rokon vele, sőt különösen az elején szorosabb, kifejezésbeli egyezéseket is találunk benne. Ezért a magyar nyelvemlék egybevágó helyeinek megvilágítására alább egész terjedelmében közöljük ezen latin *sermo*-t is. A 32 sorra terjedő magyar szöveg utolsó 6 sora, a Könyörgés, hű fordítása a temetési szertartásokhoz tartozó egyik latin *oratio*-nak, melyet világszerte, az egész kereszténységben elmondott a temetést végző pap, miután a nyitott sírba háromszor földet hintett és elmondta a „*De terra psalmasti me*" kezdetű responsoriumot. Eredeti latin szövegét, amely csaknem szóról-szóra egyezően megtalálható a legrégibb, V—XI. századi külföldi misekönyvekben és agendákban is, alább magából a Pray-kódexből (152*a* l.) közöljük.

Maga a Halotti Beszéd 227, a Könyörgés 47, az egész nyelvemlék tehát mindössze 274 szóból áll. De szó-

tárilag nem tartalmaz többet 190 szónál, mert egy-egy szó többször is előfordul benne.

A Pray-kódex és a Halotti Beszéd felfedezőjének *Schier Xystus* tudós Ágoston-rendi szerzetest († 1772.) kell tartanunk, ki a kódexet és bebizonyíthatólag nyelvemlékünket is első ismertetőjénél, *Pray Györgynél* előbb ismerte.

A kódexnek és nyelvünk legrégibb összefüggő emlékének immár másfélszázadnál is idősebb irodalmát *Pray* 1770-ben Nagyszombatban megjelent Vita S. Elisabethae viduae nec non B. Margaritae virginis c. művével nyitotta meg, a mű 249. l. B. jegyzetében 7 soros mutatványt közölve a nyelvemlékből. Dissertatio hist. crit. de Sacra Dextera divi Stephani regis (1771.) és Diatribe in dissertationem hist. crit. de S. Ladislao (1777.) c. műveiben pedig a kódex egyes részleteit ismertette először. A Halotti Beszédet egész terjedelmében először *Sajnovics János* közölte Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse c., ugyancsak 1770-ben Nagyszombatban megjelent műve 3—8. l. *Faludi Ferenc* olvasásával; utána *Koller József*, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1782. I. 414. l., ue. kötetben a kódex több részlete is ki van adva. A nyelvemléket legrészletesebben *Révai Miklós* magyarázta az Antiquitates literaturae Hungaricae (Pest, 1803.) I. kötetében. A kódex legbehatóbb liturgikus ismertetését *O. A. (Ocskay Antal)* adta *Döbrentei Gábor* Régi Magyar Nyelvemlékek című nagy gyűjteménye I. kötetének első felében (Buda, 1838.) LXXIII—CIV. l.

Oskar Blomstedt finn tudós: Halotti beszéd, ynnä sen johdosta vertailevia tutkimuksia Unkarin, Suomen ja Lapin kielissä (Helsingfors, 1869.) címen egész könyvet írt a nyelvemlékről. A kódexre és nyelvemlékre általánosságban figyelemre méltó megállapításokat találunk még a következő értekezésekben: *Békési (Concilia) Emil*, Irodalmi felfedezés. Magyar Sion 1874: 425—435, 529—537. *Ő.* A Halotti Beszéd kora és hazája. Figyelő 1877. III, 321—327. — *Fraknói Vilmos*, A Pray-codex. Magyar Könyvszemle 1879: 275—8. — *Zolnai Gyula*. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Budapest, 1894. 51—72. — *Széchy Károly*, A Pray-kódex ügyében. Iro-

dalomtört. Közlemények 1895: 1—23. — *Réthei Prikkel Marián*, A Pray-Codex. Pannonhalmi Rendtört. I. Bpest, 1902. 439—472. (1903. külön is.) — *Szinnyei József*, A Halottí Beszéd másolat voltáról. MNy. 1905: 20—3. — *Mészöly Gedeon*, A HB. nemmásolat voltáról. Nyr. 1908: 289. — *Trócsányi Zoltán*, A HB. másolat voltáról. NyK. 1909: 213. — *Melich János*, Révai Miklós első magyarázata a HB.-ről. MNy. 1908: 1—12, 54—62. — *Czebe Gyula*, A HB. és Könyörgés s a görög és latin szertartás. EPhK. 1915: 34—42 (a HB. és az utána következő latin *Sermo* szövegének egybevetése). — *Isoz Kálmán*, Latin zenei paleográfia és a Pray-kódex zenei hangjelzései. Bpest, 1922. A Budavári Tudós Társ. kiadv. — *Karácsonyi János*, Hol írták a HB.-et? MNy. 1925: 221. — *Zalán Menyhért*, A Pray-kódex forrásaihoz. Magyar Könyvszemle 1926: 246—78. *Uő.* A Pray-kódex benedictioi. Uo. 1927: 44—66. — *Ernyey József*, A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése. Uo. 1927: 67—83. stb.

Sermo ſup(er) ſepulchrum.

Latiatuc feleym zumtuchel || mic vogmuç. ÿſa pur eſ chomuv uogmuc. Menÿi miloſtben || terumteve eleve mív iſemucut adamut. eſ odutta vola neki || paradiſumut hazóá. Eſ mend paradiſumben uolov gimilcíctul || munda nekí elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl. Ge || mundoa nekí meret nu(m) eneÿc. ÿſa kí nopun emdul oz gimilſ || twl. halalnec halaláál holz. Hadlaua choltat terumteve iſten || tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. eſ evec oz tiluvt || gimilſtwl. eſ oz gimilſben halalut evec. Eſ oz gimilſnec vvl || keſeruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola. || Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec. || Horogu vec iſten. eſ veteve wt ez muncaſ vilagbele. eſ levn || halalnec eſ

puculnec feze. eſ mend w nemenec. Kic ozvc. || miv vogmuc. Hug eſ tiv latiatuc ſzumtuchel. iſa eſ num || igg ember mulchotia ez vermut. yſa mend ozchuz iarov || vogmuc. Wimagguc uromc iſten kegilmet ez lelic ert. hug || iorgoſſun w neki. eſ kegiggen. eſ bulſcaſſa mend w bunet. || Eſ vimagguc ſzen achſcin mariat. eſ bovdug michael archangelt. || eſ mend angelcut. hug uimaggonoc erette. Eſ uimagguc || ſzent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia. eſ ketnie. || hug ovga mend w bunet. Eſ vimagguc mend ſzentucut. || hug legenec neki ſeged uromc ſcine eleut. hug iſten ív ui- || madſagucmia bulſaſſa w bunet. Eſ zoboducha wt urdung || ildetuitvl. eſ pucul kinzotviatwl. eſ vezeſſe wt paradiſu(m) || nugulmabeli. eſ oggun neki munhi uruzagbele utot. eſ || mend iovben rezet. Eſ keaſſatuc uromchuz charmul. *Kirl.* [Kyrieleyson].

*

Scerelmeſ bratym uimagguc omuc ez ſcegin ember lilki ert. || kit vr ez nopun ez homuſ vilag timnucebelevl mente. || kinec ez nopun teſtet tumetívc. hug ur uvt kegilmehel || abraam. yſaac. iacob. kebeleben helhezie. hug birſagnop || ívtua mend w ſzentíí eſ unuttei cuzicun iov || felevl iochtotnia ilezie wt. Eſ tiv bennetuc. *clamate III. K.* [Kyrieleyson].

*

Hic faciat ſacerdoſ ſermonem populo.

Optime noſtiſ fratreS karissimi dei misericordiam. quanta gracia dominuſ deuſ gratificauerat primum adam patrem nostrum. ſed diabolo ſuadente dum peccauit. quid ſibi & omnibus ſuiſ poſteriiſ tunc promeruit. ecce fratreſ uidetiſ oculiſ ueſtriſ Conſiderate fratreſ in quanta beatitudine conſtabat ille primuſ adam. quod & eum non mori. ſed ineternum uiuere creauerat dominuſ. Delectabilem domum dederat ei dominuſ. ſcilicet paradyſum. ſed eo ibi manente precepta domini post poſuit. poſtquam adiabolo deceptus. de illo uetito fructu comedit. et in illo fructu. et sibi et omni humano generi mortem comedit. Soluſ ipſe peccauit. tunc fratreſ. utinam ſoli ipſi ſuffeciſſet hoc periculum perpeti. Sed quid per ezechielem prophetam dicit nobis dominus. conſideremus fratreſ. Patreſ inquit tunc comederunt vvam acerbam. ſed modo dentes filiorum obſtupeſcunt. Videtiſ fratres cotidie oculiſ uestriſ. quoniam cotidie obſtupeſcunt denteſ noſtri. cum et cottidie mortiſ amaritudine amaricamur. Paradiſuſ erat fratreſ manſio nostra. non iſta fouea. ſed primi parentiſ nostri tranſgreſſio promeruit nobiſ hanc manſionem. Tunc fratreſ expulſi ſumus ab illa delectabili domo. et incidimus in manus diaboli. qui et multo tempore detinuit noſ ſub poteſtate ſua. Tandem miſericorſ dominuſ recordatuſ eſt quoniam puluiſ ſumus. deſcendit de celo ad terram. ac per multa tempora perditum hominem queſiuit. et inuenit. que & precioſo ſanguine ſuo redemit. ſicque gaudenſ illuc

eum || reduxit. unde et primum corruerat. Igitur fratreſ non iſta fo-||uea eſt manſio nostra. ſed ſicut beatus paulus dicit. ita est nobis cre-||dendum. Nostra inquit conuerſacio inceliſ eſt. Quibus fratreſ || parata eſt illa celeſtiſ manſio. optime noſtiſ. Iuſtiſ. || & omnibus illis. qui in hoc ſeculo inbono opere perſeuerant. Debi-|toreſ ſumus fratreſ. ut homo hominem. mortaliſ mortalem ſepeliat. || & pro eo oracionem faciat. eique adeo misericordam imploret. Ro-||gamus igitur uoſ fratreſ. ut ſicut uoſ adeo cotidie queritiſ uobiſmet ipſiſ miſericordiam. et remiſſionem. ſimiliter queratiſ & huic miſe-||ro homini hodie adeo miſericordiam. et ſi cui aliquid peccauit. omneſ prodeo || hodie remiſſionem faciatiſ sibi. *Alia.* Orate fratreſ hodie | pro eo quatinus dei misericordia hic eum requieſcere faciat. et finito mundi termino || cum omniſ homo reſurget. quando et dominuſ deuſ adiudicium ueniet. tunc | per interceſſionem beatiſſime uirginiſ marie. et omnium ſanctorum ſuorum | iſte miſer homo non adiudicium ſed ad dei graciam reſurgat. *Kyrl.* [Kyrieleyson]

A Könyörgés latinja a **Pray-k. 152*a*** l.-ról.

Oremus. Fratres karissimi pro ſpiritu cari[e] nos-tri[e]. quem[a] dominuſ de laqueo huius ſeculi uocare || dignatuſ eſt. cuius corpuſculum hodie ſepulture traditur. || ut eum[a] pietaſ domini immenſa. inſinum abrahe. yſaac. & iacob. || collocare dignetur. ut cum dieſ[a] iudicíí aduenerit. inter ſanctoſ & || electoſ ſuos eum inparte dextera collocandum[a] reſuſcitari faciat.

XV.

A TIHANYI APÁTSÁG JAVAINAK ÖSSZEÍRÁSA.

— 1211. —

II. Endre király Uros pannonhalmi — volt tihanyi — apát kérésére összeiratja a tihanyi apátság birtokait és szolgáló népeit. Eredetije: Pannonhalmi főapátság lt. Tihany, Fasc. 1. No 5. Ugyanezen jelzet alatt megvan az oklevél eredeti fogalmazványa is, melyről a megpecsételt királyi oklevelet — úgy látszik — diktálás után írták le, mert a két példány *kétezernyi* személy- és helyneve igen sok esetben eltérő helyesírással van írva (szemelvényeinkben [ ] közt). Kiadása: Pannonhalmi Rendtört. X, 502—17. Ennek olvasását vettük át. *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár I, 106—26 1399. évi nádori átiratból közli az oklevelet. *Erdélyi László*, A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása (Nyelvtud. Közl. 1904: 388—416) betűrendes csoportosításban és helyesírásbeli összehasonlítással közli az eredeti és a fogalmazvány tulajdonneveit. A helynevek megállapítását l. PRT. X, 128—33. s más ll. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 262. sz.

Részlet az összeírásból (Tihany és Kolon):

Preterea *curiales comites*, quos prefatus rex ad tuendum salubriter populos monasterii sui constituerat, successorum eorundem nomina, qui *in* eadem *insula* degunt, sunt hec: Pousa [Pausa], filius Zombot cum filio suo Albeo; et Zalas, filius Werusset [?]; Lukeu, filius Zecheu; et Stephan, filius curialis comitis

Alexandri. — Ceteri vero *ioubagiones* hii sunt: Mortunus, filius Syquid; Mihal, filius sacerdotis Reze; filii Thadey: Magnus, Salbeu; et frater eius Mateus [Matteus] cum filio suo Neuualch; filii Motus: Pousa et Petra; filius sacerdotis Helie, Martinus [Martunus]; filii Op sacerdotis: Joan et Marcus. Hii sunt *ioubagiones equites* ecclesie, servicium inpendentes.

Artifices hii sunt: filius Buhte, Bogar; filius Boda, Mihal, cum fratre suo Martino et filio suo Widu; Paulus, filius Johannis, Emticius [Paulus filius Johannis emticius] cum patre et matre et sorore et fratre eius; Kysideh cum filio suo, Paulo; Kereu, filius Thorsol. *Fabri* vero sunt hii: Stephan, filius Kynus, cum filiis suis: Buche [Bunche] et Siquid [Sikit]; filius Petesse, Methe, cum filiis suis: Cheb, Wus. — Sunt *sutores* hii: Joan, filius Scesun, cum filiis suis, Nicolao et Gregorio [Georgio]; filius Potcan, Zelsa; filius Bod, Adamas et nepotes eius; filii Chimos: Symoud [Simoun], Beyd, Laurentius; filius Chet [Cet], Marcu. — Hii sunt *coci:* filii Muchou: Huldus cum filiis, Cedhe, Ouson, frater eius Numud cum filiis suis, Warou, Peti; filii Soruld: Wagia et frater eius; filii Wasard: Megzeg, Endus; filius Feleh, Jordan cum filiis suis, Michaele et Buhtus; filius Sata, Matey [Matoy]; filii Zephal: Mortun, Mortunus; filius Marci, Latomas. — Isti sunt *pelliparii:* filius Bort, Zorida; filius Kesereu [Keseru], Kerus cum filio suo, Mocsa; filius Fulbert, Moraz; filius Pet, Pousa; filius Lucus, Fulcus; et unus *pelliparius,* nomine Seruus, pro remedio anime datus. — Hii sunt *vdornici:* filius Tome, Wardau, cum filiis suis, Petro et

Jacobo; filii Johannis; Chendur, Gengur, Gerus cum filio suo, Modorod; filii Marcelli, Chemeh et Chala; filius Cusit, Fornos; filii Zombot: Mich, cum filio suo Bocha, et frater eius, Arud, cum filio suo, Tencus [Teucus]; filius Mocsa, Syquid, cum filio suo, Comou; filius Satad, Culesed, cum filiis suis: Ws, Peter [Petur], Cusit, Zuiteu. — Hii sunt *pistores:* filius Petri, Stephan, cum filio suo, Paulo; filius Moncha, Moglau, cum filiis suis, Forcos, Forcot; filius Moncha, Hoiud, cum filiis suis, Bolcsoy, Forcos; filius Petri, Paulus cum filiis suis, Teke, Sentus, Bene cum filio suo Nuhu; filius Zekeu [Zeukeu], Ws; filius Emse, Sentus, Chidur; filius Wida, Mog; filii Borid, Zot, Bota, Forcos [Forcas], cum filio suo Micu, cum fratre suo Cusit; filius Pet, Illaba, cum filio suo Jacobo; filius Feud, Mihud. — Isti sunt *piscatores:* filius Regusse, Juke; filius Bonchi [Bonci], Dom. — Hii sunt *vinitores:* filii Hysou, Feguueres cum filio suo Wche [Wuche] et frater eius Foci; filii Georgii, Jacobus, Nicolaus, Feuche, Mocicud cum filiis suis Monciud et Texe. — Hii sunt *pulsatores:* Nen, Jouta, Zeme, filii ancille; Beid cum filio suo Pococj; filii Etey, Pauca et Theke; Keneh [Keueh] cum filiis suis, Stephan, Cegue. — Isti sunt, qui *congregant clericos:* filius Babun, cum filio suo Piscut. — Isti sunt *agricolee:* filius Mohal, Andreas cum filio suo Buxi; et Michileu, cum filio suo Bote; filius Gerete, Radista, cum filio suo Gregorio; Wosud, filius Sombot; filius Nuhu, Adrian, cum filio suo Boda. — Isti sunt sunt (!) *filii ancillarum:* Samson, filius Magdalene, cum fratribus suis, Timu et Nicard; filius Supind, Sala;

filii Susanne, Bos cum fratre suo Mochi; filius Tenlalou, Poteu [Potcu]; filius Capirca, Paul; filii Hugsoy, Tocus [Toncus], cum fratre suo Zentus et sorore sua Manga [Mauga]. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

In predio *Colon* isti sunt *ioubagiones:* fili (!) Cheke, Petur, cum filio suo Syxto et nepote suo Thencu [Tencu], Paul, cum filio suo Pousa, Jacobus, cum filio suo Muncha [Monca]; filius Tucus, Sephal, et frater eius Zalas, cum filiis suis Michaele, Micha [Mica] et Vros; filii Got, Turba, Karason, Zentus, Tviodorus [Tuiodorus]; filius Cheke [Ceke], Tjuan [Tiuan]. — Isti sunt *agasones:* filius Wros, Chemos, cum filiis suis Vosud, Liuci, et frater eius Chekes cum filiis suis Woda, Sombot; filius Tholloyd, Forcos, cum filio suo Johanne; filius Chencud [Cencut], Thecu [Tehcu], cum filio suo Wosa [Wossa]; filius Heim [Heym], Hagya [Hagia]; et filii Kuleh, Johannes, Pous. — Et est Veytheyh [Veyteh], qui est *de udornicis Bigachiensibus,* cum filio suo Vct. — Et isti sunt *servi:* filius Eld, Syquiteu [Siqiteu], cum filiis suis, Fiod, Duba; filii Sompcu, Wrus, Tolpa, Demetrius; filii Eleus [Elus], Choma, cum filiis suis Voca, Zombot et Egidius; fratres sui, Chypa, Vocu, Voci, Volca; filii Buc, Sicus, Zesum; filii Stephan [Stefan], Beneduc, cum filiis Matia, Elia; frater eius Forcos, cum filiis suis, Janus, Johannes; et alter frater eius, Cusid, cum filio suo, Sorloud; filii Nemelh, Petur, Paul, Zeuke; filius Vete, Dudeh; filius Chekud [Cekud], Eguche [Eguiceh]; filius Sumos, Vidikes, Ludeh, Ditmar [Detmar]

cum filiis suis, Hosued, Zotur; Zemse cum filio suo, Nimigey; filii Hegeh, Mogus, Het [Heteh]; filius Theke [Tehke], Keue [Keueh], cum filio suo, Nicholao [Micholao]; filii [filius] Lucus, Wendeg, Ladizlaus; filii Mogd, Waca [Wacha], Pentuc; filius Wta, Iba; filius Pentuc, Morodehc [Morodic]; filius Zoga [Zogu], Cumpurd; filius Eguid, Vuiche, cum filio suo, Thoma; filius Keseyd, Keuueche [Keuuehche]. — Connumeratis hiis dicendum est, quibus metis terra predicti predii *Colon* confirmetur. Prima meta incipit de *Balanus* et tendit ad meridiem; et est ibi meta, in qua est pinus, deinde ad Gonaches [Couaches (!)]. Et inde tendit metis interpositis ad vallem erbosam, et est ibi ffossa (!), iuxta quam sunt due mete. Et inde extenditur cum desitate (!) metarum ad collem, qui vulgo dicitur *Appatfeereh [Apatfeereh]*; et sub colle illo sunt due mete. Et inde egreditur ad *Ferteu*, et inde metis interpositis extenditur ad aliud *Ferteu*, et de alio ad tercium et ibi sunt due mete; inde flectitur metis interpositis ad *Ruozlicou [Rouozlicou]*, ubi est meta, in qua est pinus. Et inde ad tres monticulos, qui sunt in sabulo, sub quibus sunt mete. Et inde egreditur ad monticulum, qui vulgo numcupatur *Zouafeereh*, iuxta quem est meta, in qua est et populus. Et ibi incipit commetari cum terra de villa *Herbon*, et vergit ad occidentalem plagam, metis interpositis ad *Feneues*, et ibi sunt due mete, et in alia est pinus. Et inde egreditur cum metarum densitate ad montem, qui vocatur *Varfeereh*, iuxta quem sunt due mete, in quibus est pinus. Inde tenditur ad campum, deinde ad sabulum, *Bab*. Et inde

dirigitur metis interpositis ad *Homuholm*. Et inde vergit ad stagnum, et ibi sunt due mete, et inde ad villam *Michola* et *Rodussa*, que est locata in terra ecclesie; et iuxta eandem (ecclesiam)* villam est [fossa], in qua est meta. Inde transit ad stagnum, deinde tendit versus ecclesiam Sancte Crucis usque ad villam, iuxta quam sunt due mete; inde ad stagnum *Colun* cum densitate metarum extenditur, et ultra *Colon* in rippa sunt due mete. Inde tendit ad occidentalem plagam ad montem sabulosum, in [inde] metis interpositis dirigitur ad monticulum, qui vocatur *Cuest*, ibi sunt due mete; et inde ad monticulum tercium, ibi due mete. Et inde ecclesia incipit habere terminum cum terra ecclesie de *Felduar*, dirigiturque metarum densitate [denpsitate] ad alium montem *Cuest;* ibi sunt due mete; deinde transit ad piuum (!) [bivium] et ibi sunt due mete, et incipit habere terminum cum terra Egydi. Inde egreditur — — — venit adusque pomerium Laurentii — — — et incipit habere terminum cum civilibus Albensibus — — — extenditur ad aliam viam, que ducit ad stagnum *Colon;* — — ad sabulum, ubi incipit habere terminum cum terra *Lodorf*. — — venit ad montem, qui vocatur *Choache [Cohache]* — — deinde venit metis interpositis usque ad locum, qui vocatur *Zacadat*. — — venit ad viam fossam, et in eadem est meta iuxta stagnum *Hueseos [Hvseos]*. — — et ibi incipit commetari cum terra ville *Hugoron* — — — Inde revertitur et concluditur cum predicto termino *Balanus*.

---

* Áthúzva.

XVI.

AJKAY ISTVÁNNÉ HITBÉRI EGYEZSÉG-LEVELE.

-- 1228. —

A veszprémi káptalan előtt Ajkay Istvánné és férjének rokona Pál az asszony hitbérére nézve megegyeznek. A két (esetleg több) példányban kiállított oklevél alul majusculás ABCD derékon kettévágott betűkkel cyrographált. Eredetije a Thaly családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadása: Hazai Okmánytár III, 1. — Ajka Veszprém m.-ben (*Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. III, 218).

Uniuerſum *veſprimienſis* ecclesie Capitulum omnibus preſenſ ſcriptum inſpecturiſ ſalutem. Vniuerſitatj uestre eluceſcat uxorem Stephani de uilla *Aika* cum fratre ſui priſtaldi videlicet Thome ſacerdotis de eadem uilla adnoſtram acceſſiſſe preſentiam! et nobis retuliſſe . quod dotem ſuam a Paulo cognato mariti ſuj coram Bartholomeo episcopo *veſprimiensi* iuris ordine requiſiſſet . ſed tandem Petrus filius *Abram* et *Thochtel* cum ceteris *iobagionibus* inter ipsam || et predictum Paulum cognatum mariti ſuj pacem inhunc modum componentes! pro dote memorate mulieri hec que || ſubſequuntur aſſignarunt immobiliter poſſidenda . videlicet ducenta iugera terrarum et partem duorum molendinorum et liberti- || nos . quorum nomina hec

ſunt. *Rigou* . cum filio ſuo *Bech* . germanus ejus *Keſerey*[1] . *Cheme* filius *Ber. Eſtiga* cum || duobus filiis ſuis *Yegis* videlicet et *Hog. Michou* cum tribus filiís ſuiſ . *Micula* . *Cingul* . *Reuka* . *Chuda* cum || tribus filiís ſuis . *Hegun* . *Marchus* . *Mortunus* . *Chopov* . *Muna* . *Tenke* . et preterea ancillas quarum nomina hec ſunt || *Cheperka* cum filiabus ſuis *Scinta* . *Scentev* . *Giluad* . *Draga* et una neptis dicte *Cheperke.* Ne autem factum || preſens abhominum memoria euaneſceret ! litterarum preſentium indiciís et sigilli nostri munimine fecimus roborarj ! || Datum per manum Johannis *veſprimiensis* lectoris . Anno gracie M̊. cc̊. XX̊. VÍIJ. Bartholomeo episcopo . Johanne prepoſito . Salomone || cantore . Mathia cuſtode exiſtentibus.

---

[1] *Keſereu*-böl javítva.

XVII.

A VÁRADI REGESTRUM.

— 1208—1235. —

A Váradi Regestrum a váradi székeskáptalan első ismert jegyzőkönyve, mely kisebb részében az előtte mint hiteles hely *(locus credibilis)* előtt 1208—1235 közt létrejött és általa írásba foglalt egyezségek, bevallások, végrendelkezések, adás-vételi-, csere- és egyéb ügyletek kivonatait tartalmazza. Árpád-kori jog-, társadalom-, művelődés- és nyelvtörténetünk egyik legbecsesebb emlékévé azonban azon túlnyomóan nagyobb része avatja, amelyben ugyanezen idő alatt a váradi székesegyház előcsarnokában, Szent László sírja közelében megejtett tüzes-vaspróbák ügyeseteit foglalja lajstromba. Ilyen istenítéletnek *(ordalia, prauda)* is nevezett próbákra *(examen, iudicium ferri candentis)* az ország világi bírái leginkább bűnügyekben, egyesek ellen társadalmi állásuk kiderítése végett indított ú. n. status-perekben, nem ritkán azonban birtok- és adóssági perekben is Váradra, Szent László sírjához küldték poroszlóik kíséretében a pereskedő feleket.

Természet szerint leginkább az alperesnek kellett ily módon tisztáznia magát a vád alól. Bűnügyekben a vádlott mindig személyesen tartozott kiállani a próbát, egyéb ügyben helyettest is állíthatott. A próba egész Európában azonos liturgikus szertartások: mise, benedictio-k és oratio-k meg külső formaságok kíséretében — melyeket a Váradi Regestrum is részletesen leír — ment végbe. A tüzesvaspróba eszköze előzőleg ünnepies formák közt megáldott, azután megtüzesített 1—3 fontos vasdarab volt, melyet a vádlott fél vagy helyettese

meghatározott távolságra tartozott vinni. Ha bekötözött és a káptalan pecsétjével lepecsételt keze bizonyos idő elmultával a kibontáskor sértetlennek találtatott, a vádlott felmentést nyert (tisztáztatott, igazoltatott, *mundatus, iustificatus est),* de ha megégette magát, a világi bíróság részéről súlyos büntetés várt reá *(combustus, convictus, iudicatus est).* A bűnös fél gyakran az istenítélet előtt magába szállt és bevallotta bűnét, máskor a felek próba nélkül kiegyeztek vagy megszöktek.

A Váradi Regestrumban 389 (később) megszámozott ügyeset van, valójában azonban 394 ügy kivonatát tartalmazza, mert egyes számok alatt néha 2 ügy van tárgyalva. Több mint 30 vármegyét és várispánságot, 600 községet és 2500 ügyfelet, nádort, országbírót, comest, poroszlót, bilochust stb. említ név szerint.

A Váradi Regestrum nem maradt fenn eredetiben. Az eredetinek már akkor széthullott, összekuszálódott hártyaleveleiből *Utyeszenity Fráter György,* váradi püspök, Erdély kormányzója, nyomatta ki 1550-ben Kolozsvárott, *Heltai Gáspár* sajtóján. A rendkívül ritka, csak néhány teljes példányban ismeretes nyomtatvány címe: Ritvs explorandae veritatis, qvo Hvngarica natio in dirimendis controuersijs ante annos trecentos & quadraginta vsa est, & eius testimonia plurima, in Sacrario su(m)mi te(m)pli Varadien. reperta. Colosuarij 1550. (l. *Szabó Károly,* Régi Magyar Könyvtár. II, 10—1. l.).

Fráter György ezen kiadása nyelvészeti célokra csak kellő óvatossággal használható, mert meglehetősen sok benne az olvasási és sajtóhiba. Azonfelül az eredetinek néhány személy- és helynevét *Heltai* a saját és nem a XIII. század magyar helyesírásával közli, jóllehet előszavának tanusága szerint különös figyelmet fordított arra, hogy az eredeti, írott példány szövegét híven, hozzáadás és változtatás nélkül nyomassa le: „Praecauimus autem studiosè, ne a nobis ullum verbum, quod in exemplari scriptum fuit, ommitteretur, aut adderetur, aut quicquam immutaretur." Leggyakoribb olvasási hibái: az *n*-et az *u*-val, a *t*-t a *c*-vel, a *c*-t az *e*-vel, a *z*-t

a *h*-val, a *mi*-t a *nu*-val, a *K*-t az *R*-rel, az *N*-et a *H*-val cseréli fel és viszont. *Heltai Gáspár* helyesírását ismerjük fel a: Thoufő, Veyzlő, Kuckelluu, Iratz, Czuna, Békes, Poroßlo stb. tulajdonnevekben.

A Váradi Regestrum szövegét másodszor *Bél Mátyás* adta ki Adparatus ad Historiam Hungariae I. Decas. Posonii, 1735—40. 190—278. l.; azután *Endlicher István László*, Monumenta Arpadiana. Sangalli, 1849. 640—742. — *Balássy Ferenc*, Mutatványok a Váradi Regestrumból. Bpest, 1881. — *Kandra Kabos*, A Váradi Regestrum. Bpest, 1898. (igen hibás magyarázatokkal és magyar fordítással). — Legjobb kiadása: *Karácsonyi János* és *Borovszky Samu:* Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom, az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Kiadja a váradi káptalan. Bpest, 1903. E kiadás az eredeti jegyzőkönyv ügyeseteinek összezavart sor- és időrendjét igyekszik helyreállítani. Bírálja *Domanovszky Sándor:* Századok 1905: 162—8. *Karácsonyi* válasza uo. 1905: 275—6. Vö. *Hajnik Imre*, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpádok és Anjouk korában. Bpest, 1899. 249. l. Istenítéletek; 251—8. l. Próbák.

A szemelvényeink elé írt első szám az 1550. évi kiadás, a második, zárójelek közé tett szám a *Karácsonyi-Borovszky*-féle időrendbe szedett kiadás sorszáma.

257. (Nr. 35.) 1213. év.

Mahtel impecijt dominam *Genuruch* de venefitio Iudice Nicolao comite Tranſyluani Epiſcopi ex praecepto domini ſui, Priſtaldo *Mada*, *Mathel* (!) vero renuntiauit *Waradini* iudicio candentis ferri.

157. (Nr. 61.) 1213. év.

Beda Varnog, *Igeben*, *Hodnog*, *Iſac* Centurio & *Vodaſa*, de caſtro *Clus*. coram iudice Criſtoforo comite,

Priſtaldo Fabiano impecierunt *Banſam* de villa *Naduduor*, & fratres eius. ſ. *Comam*, *Iſoum* & *Elexium* dicentes eos extorres, Qui cum miſſi iurare *Varadinum* parati eſſent iurare, prenominati aduerſarij confeſſi ſunt eos terram habere ad tria aratra, nec adiurauerunt eos.

241. (Nr. 161.) 1216. év.

Tunc & *Legyn* caſtrenſes *Bichorienses* de villa *Gyan*, coadiuuantibus *Luca* principe exercitus, & Matthia Centurione, impecierunt Libertinos *Forcos* & *Kelemen*. ſ. *Iſeput*, *Bulſuhut*, *Chimont*, *Salhat*, *Meduet*, *Ilobarut*, hos omnes cum filijs ſuis. Item *Belat*, *Egidut*, *Tadeuſut* pro conciuibus ſuis. *Kelemen* autem & *Forcos* dixerunt eoſdem ſuos eſſe libertinos et accepto iudice a domino Rege Andrea, *Smaragdo* comite, & priſtaldo *Iula* filio *Vacae*, inter multos adduxerunt *Micam* comitem in teſtimonium, cuius teſtimonio cum praefatus iudex eſſet contentus, ex praecepto Regis, poſuit ſuper iuramentum ipſius *Mice* comitis, vt .ſ. ipſo ſuper ſepulchrum ſancti Ladiſlai Regis iurante, praenominati Libertini, prenominatis *Kelemen* & *Forcos* redderentur, Cumque *Mica* comes ſtaret ad ſanctum ſepulchrum iuraturus, praedici caſtrenses reconciliati ſunt cum *Kelemen* & *Forcos*, ita .ſ. quod ipſi reddiderunt praenominatos libertinos, praefatis *Kelemen* & *Forcos* ſed in puritate promiſſa, compromiſerunt enim *Kelemen* & *Forcos*, quod receptos libertinos ſuos, in inferiorem condicionis ordinem non deprimerent, ſed in eodem ſtatu .ſ. Libertinorum retine-

rent, Generaliter de ipſisquoque Caſtrenſibus alia ablata non requirerent.

67. (Nr. 182.) 1219. év.

Iordan de villa *Keze*, & *Keiguez* de villa *Shol*, impecierunt *Vgudut*, *Obudut*, *Scecam*, & *Scemhegit* ſeruos Thomę & Andreę & *Dudorc* (!), & *Bencium*, libertinos eorundem de furto. Iudicibus *Elia* comite de *Békes*, & *Biloto Zeuen*. priſtaldo de *machya* de villa *Meh*, prenominatorum furum quattuor .ſ. *Vgud*, *Buncij*, *Obud*, & *Sceca*, portato ferro combusti ſunt & ſuſpenſi. *Dodor* veniens prę nimia infirmitate ferrum portare non potuit. *Scemhegi* in eadem ſeptimana .ſ. Exurge domine, non comparuit.

45. (Nr. 213.) 1219. év.

Abſolon & *Gyuri* (!) filij, *Iohachin* & *Solomun* gener eiuſdem impecierunt *Numicolohod* (!) archidiaconum, & filium eius *Ladizlaum*, & fratrem eiuſdem *Numhium*, & filium eiuſdem *Tiburcium*. Hos omnes de villa *voſvari*, Item Iacobum de villa *Achya*. *Miculam* de villa *Sadan*, cum filio ſuo, Andream de villa *Popi*, Michaelem de villa *Chicu*, Cornelium de villa *Merluz*, *Tencam* de villa *Maria*, cum duobus ſeruientibus Andream & *Felten* de villa *Monor*, Demetrium & *Narad*, & *Toul* de villa *Ylye*, & omnes villanos *vduornicorum* de *Er*, pro quibus portaturus erat ferrum *Thepſa*, hos inquam omnes inpecierunt de occiſione praenominati *Ioachin*, quos Nicolaus comes palatinus diſcuciens per Priſtaldum Regis *Temam* de villa ſui nominis, & per Priſtal-

dum ſuum *Moulam* nomine, miſit ad iudicium ferri candentis *Varadinum*. vbi omnes praenominati aduerſarij taliter conuenerunt, quod *Abloloni* & *Gyurconi* perſoluerent ſeptuaginta & vnam marcas, coram Capitulo *Agrienſi* .ſ. viginti quattuor in feſto Mariae Magdalenae, & totidem et ibidem in feſto Natiuitatis Sanctae Mariae. Item viginti tres in feſto Omnium Sanctorum. Sed cum eis non crederent, praenominati *Numuolohod*, *Nuhu*, *Micula*, *Tenka*, & item *Sopou* de villa *Achya*, *Abraham* de villa *Cupanchi* & *Nuodum* Archidiaconus pro illis fideiuſſerunt. Poſtea idem aduerſarij conuenerunt ſatisfacere iudici, partem vero priſtaldi *Abſolon* et *Gyurco* tenentur perſoluere. Item ſepe iam memorati *Numuolohod* & *Nuhu* deberent conſtituere *Chenadini* homicidam *Opodinum*.

360. (Nr. 371.) 1229. év.

Ciues caſtri *Bolondus* de villa *Leginer*, *Motcu*, *Vnuca* *Hertugug*, *Luchy*, *Vgud*, *Baldu*. *Bila*, & alij impetierunt quoſdam de eadem villa, filios *ioubagionis* ſancti Regis, .ſ. *Serkenteu*, *Marcel*, *Acel*, *Mogya*, & *Vs*, dicentes, quod eorum eſſent conciues, ſimili offitio ideſt debito caſtrenſium ſubiacentes. Illi autem dixerunt ſe eſſe filios *ioubagionum* ſancti Regis, & hoc idem dixerunt, vt priſtaldus eorum perhibuit. *Ioubagiones* eiuſdem caſtri, videlicet *Matha* princeps exercitus, *Chichur*, *Sceret*, *Mogy*, *Peremus*, *Thomas*, *Ind*, *Albeus*, *Gyurca*, *Poula*, *Budius*, *Henchu*, Centuriones & alij. Quorum teſtimonio Martinus comes eorum non contentus, per priſtaldum nomine *Nuetlen*

de villa *Olſuc*, miſit ad examen ferri candentis *Waradinum*, vbi praenominati actores ſe ipſos regognoſcentes (!), candentis ferri ſubterfugerunt iuditium, dicentes prędictos aduerſarios ipſorum eſſe filios *ioubagionum* ſancti Regis, & aſſerentes ſe falſo de ciuili ſeruitio illos impecijſſe.

XVIII.

CSÁK NEMZETSÉGBELI MIKLÓS ISPÁN VÉGRENDELETE.

— 1237. —

A székesfehérvári káptalan előtt néhai Ugrin esztergomi érsek öccse, Miklós ispán végrendelkezik fehér-, sopron-, csanád-, torontál- és temesmegyei birtokai és a rajtuk lakó szolganépek felől. Eredetije két példányban őriztetik a Kisfaludy családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letéteményezett levéltárában. Az egyik példány alul, a másik fölül cyrographált derékon kettévágott ABCDEF majusculás betűkkel. A két példány helyesírásbeli eltéréseit ( ) közt adjuk. Kiadva Hazai Okmt. I, 16—9. Hibás és hiányos kiadása *Fejér*, Cod. Dipl. IV/1, 78. Birtokneveit megfejti *Karácsonyi János*, Magyar Nemzetségek I, 311—2.

In nomine patrif et filij et fpiritus fancti Amen. Albensis ecclesie capitulum uniuerfis prefentibus et pofterif prefentef litteraf infpecturif falutem inperpetuum. Vir nobilif et illuftris comef. Nycolauf. frater. *Vgrini* archiepiscopi || quondam *Strigoniensis* de genere. *Chac.* cum filio fuo primogeníto. *Ysac* inprefencia nostri conftitutus publica inhunc modum retulit afercione. EGo comes Nycolauf frater. *Vgrini.* archiepiscopi quondam *Strigoniensis* precauens || infuturum diffeffionef fortaffe et contencionef inter filios meos futuraf uolenf preuenire poffeffiones meas et

facultateſ teſtamentaliter diſtribuí. Primam terram que eſt ſuxta ecclesiam ſancte crucíſ legauí tribus filííſ meíſ incommune. || videlicet. *Yſac.* primogeníto meo. Laurencio . et Johanni . taliter diſponendo . ut quilibet eorum ſuper eam terram adſuum uelle edifica conſtituat. Edificia uero (mea) Juníori filio meo legauí. Et porcionem meam de silua. *Wertus.* || ſímíliter eíſdem íncommune legauí cum sex custodibus siluarum . qui inuilla *Ecur* cohabitant . de quibus duo (!). scilicet. Gregorium . et *Jaxam (Jaxa)* . *Yſac* . legauí. Reliquos uero quatuor . scilicet. Georgíum . *Berſam* . *Zugud.* et || *Miſcam (Mixam)* . duobus mínoribus legauí. Et ipsam terram . *Ecur* . ipsíſ tribus íncommune . Deinde . *Yſac* filio meo inprimíſ legauí terram . *Kerequj* . cum septem libertíníſ . quorum nomina hec ſunt . *Nvchu* (*Nuhu*). *Tyvodor* (*Tiuodor*). *Mogchu* . *Rodus.* || *Jba* . *Moguſ* et *Schereda (Zereda*). Item legauí eidem terram deuilla . *Celum* . abſque libertíníſ . Item legauí eidem terram . *Vrund* . cum quatuor libertíníſ . quorum nomina hec ſunt. *Egud* . *Acholt* . *Buzad* . et *Mathey (Mathe*). Item legauí eidem terram || *Tuboed (Toboyd)* . cum ſeptem libertíníſ . quorum nomina hec ſunt . *Jnciman* . *Andereaſ* (Andreaſ). *Bugur* . *Erous* (*Ereuſ*) . *Jocobus* . *Forcoſ* et *Mochy.* Item legauí eidem terram . *Ker* . cumduobus libertíníſ . quorum nomina ſunt hec. *Forna* . et *Tegz* . Legauí eciam eidem terram . *Vrſe* . cum sex libertíníſ . quorum nomina . *Alex* . *Yſa (Iſa)* . *Borotk* . *Endere* (*Endero*). *Chirus* . et *Egucha.* Item de ínuenticííſ meíſ . eidem . *Yſac* legauí duo . predia . scilicet . *Mihal* . et *Kazmer* .

que mihi ſupra dictus archiepiscopus . *Vgrinus* donauerat . cum ſeptem libertíníſ . quorum nomina hec ſunt. *Fekete* (*Fequete*) . *Topa* . *Mihal* . *Typſu* (*Tipſu*) . *Sumboth* (*Sumbot*) . *Pentuc* . et *Vs.* Itaque . *Yſac* filio meo legauí (haſ) terraſ ínocto uilliſ prenominatiſ . et íneiſdem libertínos . Trigínta quinque ínibi nominatos . et preter hos eidem . *Yſac* . treſ libertinoſ legauí de *Hovd* (*Houd*) . quorum nomina . ſunt . Clemens . Paulus . et filíuſ . Martíní . et legauj eidem unum . preconem . nomine . *Ogua* (*Ogua*) . deuilla . *Beren.* Deínde mínoribus filííſ meiſ. Laurencio . et Johanni legauí terram . *Bu-kud* (*Buchud*) . cum Vigínti quinque . libertíníſ . quorum nomina . hec ſunt . *Eud* . *Jegda* . *Burzv* (*Burzu*) . *Jbrachun* . *Yuachun* (*Jvachun*) . *Yuan* (*Jvan*) . *Jvanus* . *Marquolf* (*Marcoluf*) . *Buda* . *Turda* . *Heydereh* (*Hedereh*) . *Gregor* . *Guda* . *Motog* . *Forcos* . *Reſa* (*Reyſa*) . *Chepan* . *Kelta* . *Myxa* (*Mixa*) . *Yvan* (*Jvan*) . *Fenerus* . *Gebuſ* (*Guebus*) . *Beud* . *Poznan* . et *Bocon* (*Bokon*). Item legauí eiſdem terram. *Petlend* . cum sex libertíníſ . quorum nomina ſunt. *Varoud* (*Waroud*) . *Chida* . *Bedd* . *Chenka* . *Pouca* . et *Renka* . Legauí eciam eiſ terram de *ChacVara.* Item legauí eiſdem terram. *Waya* . cum quatuordecím libertíníſ . quorum nomina . *Neurenc* cum filio ſuo. *Buhta* . *Degur* (*Dagur*) . *Reucheg* . *Vrbanus* . *Olbert* (*Albert*) . *Vre* (*Vrey*) . *Jlia* . *Besv* (*Beſu*). *Kema* . *Pouſa*. *Vonc* (*Wong*). et *Yvan* (*Jvan*). Legauí eciam (eiſ) terram *Beren* . cum duobus preconibus . quorum nomina. *Tekero* (*Tekerov*) . et *Scemov* (*Scemeu*). Legauí eciam terram. *Cheztreg* (*Cheſtreg*) .

cum quatuor decim libertíníſ . quorum nomina ſunt hec. *Demetur* . *Ban* . *Egud* . *Botou* . *Reuka* . *Zurugd* . *Odus* . *Olpu* (*Olup*) . *Scentuſ* . || *Puth.* . *Gentus* . *Benka* . Marcus . et *Jovbos* (*Joubos*). Item legauí eiſdem terram. *Zyman* . et terram *Zanad* . et terram *Zuos* . et terram . *Scekozov* (*Scekozo*) . et terram . *Vinga*. Et de *Houdu* (*Houd*) . Legauí eiſdem quinque libertínos . quorum nomina hec ſunt . *Cheq-* || *mez* (*Chekmez*) . *Solomun* . *Pouſa* . *Chobona* . et *Kazmer* . et deterra que est apud ſanctam crucem . legauí eiſdem duoſ libertínos . quorum nomina ſunt. *Modor* . et *Vaſard* (*Waſard*). Item uero deínuenticiſ meíſ legauí eiſdem . Laurencio scilicet et Johannj . predíum . *Gue-* || *duch* (*Gveduch*). quod ſupradictus archiepiscopus mihi condonauerat . Item legauí eiſdem uíneaſ quas in *Zamard* habeo. Legauí eciam eiſdem de terra. *Celum* sex libertinoſ. quorum nomina ſunt . *Euda* . *Quza* (*Kuza*). *Kerdou* (*Kerdeu*) . *Kerou* (*Kereu*) . *Fornos* . et *Bencus* (*Benqus*) . His || diſtributiſ terram *Houd* . mihi retínuí . quamdíu uítam deus mihi produxerit temporalem . poſt mortem uero tribuſ filiíſ meíſ incommunj legabo. Item retínuí mihi. Trigínta Quinque libertínos . quorum ſeptem retínuí deuílla *Vinga* . || et eorum nomina hec ſunt . *Artus* . *Areuſ* . *Zarand* . *Coſma* . *Beneduc* . *Benus* . et *Rophoen* . deuilla . *Zekzo*[v] (*Zekozou*). retínuí Quatuordecím libertínos . quorum nomina ſunt hec. *Chekez* . *Widuſ* (*Vidus*) . *Wida* (*Vida*) . *Beſer* . *Victor* . *Porch* . *Vros* . *Nuza*. || *Paul* . *Geregur* (*Gregor*) . *Scug* (*Schuc*) . *Echka* . *Geche* (*Gueche*) . et *Petkv* (*Petqu*). Item deuílla

Gueduch . retínuí nouem (libertinos) . quorum nomina ſunt . *Forcoſ* . *Widus* (*Vidus*) . *Mortun* . *Neurenc* . *Micloul* . *Marhev* (*Marcheu*) . *Chila* . *Moguſ* . et *Joub* . de *Houd* . re[ti]nuí || quatuor . quorum nomina hec ſunt . *Oth* . *Gelianus* (*Gujlianus*) . *Chomoz* . et *Chegerev* (*Chegueren*). Eciam retínuí mihi unum preconem. nomine *Weched* (*Wachad*) . deuílla . *Beren* . et eos omneſ Trigínta Quinque libertinos prenominatos ſic proprio retíneo arbitrio. || Vt qualitercunque méé placuerit uoluntati . taliter ínultimíſ meiſ. diſponam. Item habeo treſ uillaſ empticiaſ . quaſ non pono índiſtribucione . ſed retineo arbitrio meo . quarum nomina. sunt hec. *Guth* . *Trucman* (*Trucmen*) . et *Micloul* . cum omnibus ſuiſ || pertinencííſ et familia . ut ínultímíſ meíſ cuicunque mihi placuerit defiliíſ meiſ, uel filiabus uel ínelemoſinaſ liberaliter legabo. Itaque preſcriptus comeſ. Nycolaus cum filio ſuo . *Yſac* omnem preſcripti ſeriem teſtamenti ínpre- || ſencia nostri capituli . scilicet . Albensis . ſeriatim aſſerendo humaniter postulauít et Benígne . vt preſcriptum teſtamentum et enarratum litteríſ noſtris dupliciſ íncíſione alphabeti . et ſigilli nostri munímíne firmaremus. || Noſ igitur íuſte peticioni conſencienteſ iam dictam ſeriem teſtamenti . preſentibus litteríſ . et dupliciſ alphabeti íncíſione et ſigillo nostro muníuímus ínperpetuum. Datum anno gracie. M̊. C̊C̊. X̊X̊X. VÎJ. Michaele preposito || ab ammíníſtracione ſuſpenſo . Martíno cantore . Paruo Martino custode . Silueſtro decano exiſtentibus.

XIX.

ALBEUS FŐESPERES PANNONHALMI ÖSSZEIRÁSA.

— 1237—1240. KÖZT. —

IV. Béla király Albeus nyitrai főesperessel összeiratja a pannonhalmi bencés apátság birtokainak határait, szolgáló népeit és azok köteles szolgálatait. Eredetije elveszett. Egykorú eredeti fogalmazványa: Pannonhalmi főapátság lt. Fasc. 68. No. 8. 159 cm. hosszú és 48 cm. széles rotulus, hártyatekercs, az írás a hátán is 65 cm.-nyire folytatódik. Korát az 1237. évre határozza meg *Karácsonyi János*: Századok 1903: 934. Legjobb kiadása: Pannonh. Rendtört. I. 771—87. Szemelvényünket innen vettük át. Részlethasonmásai uo. I. 192 és 199. A fogalmazvány egykorú és későbbi betoldásait ( ) közt adjuk, a [ ] közé tett névváltozatok pedig egy XIV. századi másolatból valók. — A szemelvénybe felvett *Varsány* (Vosyan) és *Keresztur* (Sancta Crux) Veszprém, a *Zselic* erdő (Silva Zeles) Somogy megyében van.

Szemelvények az összeírásból:

In predio *Vosyan* hec sunt nomina *jobagionum:* Nicolaus, *Cecunte*, *Pentuc*, *Pethke*, qui cum sua cognatione preter parvulos et iuvenes sunt XXI mansiones; et isti tenentur servire sicut *iobagiones* de *Hymud*. Hec sunt nomina illorum, qui debent vinum portare (in eodem predio) cum domino abbate (ubique per regnum Vngarie): *Vonyz*, *Gurgu*, *Burzu;* et isti tenentur ad omnia servitia, sicut superiores. Hec sunt nomina *(coquorum)* in eodem predio: *Rec*, *Queuerug*, *Zouorug*,

Tomas; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut coci de *Hymud*. Hec sunt nomina *fabrorum* in eodem predio: *Chomov, Buzte* (cum filiis); et isti tenentur ad eadem servitia, sicut fabri de *Hymud*. Hec sunt nomina *carpentariorum* (de eodem predio): *Guzu, Ereus,* Stephanus, *Benke, Zallas, Beneduc* cum filiis; et isti eodem servitio, sicut carpentarii de *Hymud*. Hec sunt nomina *sutorum* de eodem predio, qui alio nomine *tymar* (dicuntur): Stephanus, *Vodos, Vodu;* et isti non tenentur, nisi ad hoc officium. Hec sunt nomina *vduornicorum* de eodem predio: *Cenkez, Arpad, Golombus, Feud, Beneduc,* qui preter parvulos et iuvenes sunt XXX mansiones; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut *vduornici* de *Hymud*. Et hec sunt nomina *aratorum* servorum de eodem predio: *Sumboth, Bocsa, Gune, Cheneu, Cegzeu* cum filiis. (Hee due ville proxime dicte habent terram secundum communem considerationem vicinorum cum silvis et fenetis ad quinquaginta aratra vallatam cum multis metis; et est conterminalis cum hijs villis, scilicet *Ohzynfolua [Ghzynfolua], Ylmar, Rada,* due) *Sag, Fuyn, Gyrolt (Liquiuosian), Roman.*

XV. In predio *Sancte Crucis* sunt hec nomina *jobagionum: Vasar,* Georgius, *Bede, Kese (Scemus [Semus]* cum filiis, nepotes ancille ecclesie), qui cum cognatione sua sunt XIIII mansiones; et isti tenentur ad servitia sicut *jobagiones* de *Hymud*. Hec sunt nomina *pistorum* in eodem predio: *Latamas, Benke, Kycum;* et isti tenentur ad eadem servitia, sicut pistores de *Hymud*. Hec sunt nomina *fabrorum* de eodem pre-

dio: *Colov*, Paulus, *Moruc*, qui cum sua cognatione sunt preter iuvenes et parvulos VI mansiones; (et isti tenentur ad servitia) sicut de *Hymud*, est et unus *coquus* in eodem predio nomine *Cysar*, et iste tenetur ad servitium sicut coci de *Hymud*. Hec sunt nomina *equestrium* de eodem predio: *Budurog, Joachym;* et isti tenentur ad eadem servitia, sicut equestres de *Hymud*. Hec sunt nomina *aratorum* in eodem predio: *Hetenc, Moncha*. Hec sunt nomina *auri fabrorum: Arym, Meke;* et isti tenentur ad omnia servitia, sicut superiores. Hec autem villa secundum tenorem privilegii regis Andree habet terram ad decem aratra, preter nemora et silvas et feneta, vallatam undique multis metis antiquis et novis; et est conterminalis cum hijs villis, scilicet *Feyn, Cezneyc, Kugere* et *Vosyan*.

— — — — — — —

— —

In silva *Zeles* (sub uno gyro predia sive circulo metarum sunt X ville [predia] *subulcorum* (quorum nomina sunt hec: *Marcadou [Marcadon]*, due ville *Zyrunke [Cyrunke], Durche, Valuusfey, Nyrokol*, due ville, que vulgo appellantur *Sancti Ladizlay*, villa *Bozais [Boza]* et villa de *Karan)*, que wlgo nuncupantur *guznoov [goznoov]*. In quibus prediis hec sunt nomina *servorum: Vnuka, Vylyam, Beche, Buze, Venceslaus, Bacsa, Scenka* et ceteri, qui preter parvulos et iuvenes sunt trecente mansiones. Et isti debent dare porcos annuatim monasterio, videlicet due mansiones unum bonum et pinguem porcum (et tenentur dare de bono frumento ad sexcentos *accones* et

abscindere ligna ad vasa paranda et portare ultra fluvium *Copus* ad molendinum ecclesie, et procurare abbatem, sicut de predio *Tepey*, bis in anno, vere et ieme, sicut cetera predia monasterii). Preterea annuatim ad calciamenta fratrum debent dare LX cutes caprinas cum propriis arvinis, scilicet ad pascha viginti, in assumptione Beate Marie viginti, ad festum Sancti Martini XX; et ad cetera servitia tenentur sicut *vduornici* de *Hymud;* et habent terram cum silvis et fenetis ad LX aratra. Conterminales (villas) habent has: villa *Luca, Belc (tauarnici), Scarozlo, Abram,* villa *Helye,* villa *Gregorii,* (nepotes *Macharii* cum villis suis), monasterium *Sancti Jacobi* (et villa comitis *Chu, vduornici* regis B.), ecclesia *Sancte Trinitatis,* nepotes *Poth* comitis, filii *Ilemeres [Hilemeres], Luca* cum cognatis. Et isti omnes commetanei. (Infra predicta vero predia) et isti conterranei, scilicet filii Pauli, Dominicus et *Vidus* (habentes) terram ad IIII aratra arabilem sine silvis et sine metis. Similiter et populi regine, (qui sunt XV mansiones), habent terram ad octo aratra cum silvis infra metas et silvas ecclesie *Sancti Martini* et alii nulli.

Preterea in *Tata* habet IIII bona molendina in duabus domibus; et alia quatuor in *Fyzegtu*, et unum in villa *Bylie* cum XX iugeribus terre.

XX.

TANUKIHALLGATÁS A KATAPÁN NEMZETSÉGBELIEK BIRTOKOSZTÁLYA TÁRGYÁBAN.

— 1247. KÖRÜL. —

A Katapán nemzetség Bálvány-Szakállasi ágának tagjai, Tamás és Balian, tanukkal igazoltatják, hogy elhunyt fitestvérükkel, Apórral kötött osztozkodásuk alkalmával utóbbinak Káva puszta jutott, de a rajta lakó négy szabados nem volt Apóré. Eredetije a Magy. Nemzeti Múzeum lt. *Véghely Dezső* gyűjt. Pecséttöredékéből ítélve az esztergomi káptalan kiadvanya. Kiadva: Hazai Okmt. III. 8—10. A felsorolt helyek nagyrészt Komárom megyében keresendők. Vö. *Karácsonyi J.*. Magyar nemzetségek II, 331.

Hec sunt nomina teſtium Thome et *Baliani,* quos produxerunt inoctavis Johannis baptiste contra | Marcum comitem *Huntenſem.* Nicolaus comes filius Johannis. *Janus* de *Milartew.* Pau- | lus filius Nicolay pro ſe pro *Farcasio* et pro *Catpano.* Alexander filius Pauliní comitis, | Johannes filius Stephani pro ſe et pro fratre ſuo Nicolao. iſti omnes ſunt de genere *Cathpan* et | dicunt quod iidem Thomas et *Balianus* cum fratre eorum nomine *Opour* dum adhuc uiueret fecerint, || diuiſionem in poſſeſſionibus ſuiſ, et inporcionem eiusdem *Opour* comitis quoddam predium nomine

Coa ceſſiſſet, || et quod quatuor capita libertinorum, *Becheu, Dana . Ondornuk,* et *Buhtus,* ipsi ſidem || Thomas et *Balianus* de alio predio ipsorum adduxiſſent nomine ſuo ad predium *Kawa* supra- || [dictu]m et quod ipsi libertini in nullo pertinuiſſent *Opour* comiti. Item Alexander de villa *Weyk,* || pro ſe et pro [fratre ſuo] *Olth[man]* et Paulus de *Concol* idem. Thomas et *Paradan* || de *Aba* idem. Item de villa *vrs Chudur* pro ſe, et pro ſratre ſuo *Micov* idem. Item de || villa *Gothouch Nogud. Wid* pro ſe et pro fratre ſuo *Ochuz* idem. Lampertus pro ſe et pro || *Chena* fratre ſuo idem. Item Marcellus pro ſe et pro *Baſeus* fratre ſuo idem. Item *iobagio-* || *nes* de *Kamarun, Bobas* clericus, Petrus, *Corlardus* idem. Item de *Solga geur,* || *Wancha . Iwan .* Stephanus idem. Item Conradus comes de villa *Nema* idem. *Pouka,* || curialis comes de *Kamarun* idem. Item Symon pro ſe et pro Abraam pro Paulo et *Almus,* || de *Solga geur* idem. Item *Iwan* de *Louth* pro Pangracio filio *Saras,* Alexandro de *Louth,* || et Leuſtachio de *Scemera* idem. Item Georgius officialis abbatis de *Catpan* pro ſe et pro domino ſuo idem. || Item Dyoniſius de *Bolteh* pro ſe et pro fratre ſuo Andrea et pro *Iwanka* de *Tholma* idem. Item || *Demeter* pro tota villa *Gormoth* idem. Item *Farcaſius* ſacerdos de *Ekly* idem. Petrus de || *Louth. Job* de Sancto Paulo . *Scemeyn* ſacerdos idem. *Golombus* clericus idem. Item || *Iwan* pro tota villa *Nandur.* Item Azarias pro ſe et pro alia villa *Nandur* idem. || Item de villa *Zakalus . Endres,* Nicolaus . *Ceken . Feneres . Muca . Cana .*

Cho- || *dov* clericus, Marcus. *vbus* idem. Item de *Megerch, Nolcha* . *Cozma* . *Turey*. Item || Andreas et *Deeus* de villa *Kefceu* idem. Item da villa *vrs Bench* et *Anas* idem, || *Iwanus* de *As* idem. Item *Lukach* de *Zelebeg* idem. Item *Bech* et *Jona* de *Leal* idem || Item de alia villa *Leal Iwanka*. Item *Hozug* pro villa *Gueg* idem. *vgocha* || pro villa *Oucha* idem. Item *Wida* de *Nema*, pro Luca et *Moyfa* fratribus fuif idem. Item || Laurencius pro tota villa *Kamarun* idem. Item *Arad* et *Scereda*, pro tota villa *Ton* || idem. Item Andreas pro fe et pro fratre fuo. Egidio idem. Item Stephanus pro Marco et || pro *Kemino* cognatis fuif idem. Item *Job* de *vrkey* idem.

XXI.

PERBESEI BALZSAM ASSZONY BIRTOK-ELADÁSA.

— 1277. —

A vasvári káptalan bizonyságlevele arról, hogy Perbesei Jakab leánya, Balzsam asszony a szomszédok beleegyezésével eladta földjeit Sorki Doroszló fia Doroszló mesternek, a Rumy család ősének. Felső szélén kettévágott ABCD betükkel cyrographált hártyaoklevél a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyüjteményében. Kiadva: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár IX, 182—3. Az oklevélben említett helyek Vas megyében, nagyrészt Körmendtól délnyugatra és nyugatra keresendők; l. *Csánki*, Magyarorsz Tört. Földr. II, 140, 700, 766, 783 és 794.

Nos Capitulum ecclesie ſancti Michaelis de Caſtro ferreo Notumfacimus tenore preſencium vniuerſis quod domina *Balſam* filia Jacobi de *Purbuse* coram || nobis conſtituta. illa ſeptuaginta iugera terrarum ſub antiquis metis que ſibi racione quarte vigore priuilegij venerabilis patris. O(modei). Episcopi *Jauriensis* || bone memorie prouenerant. ſimul cum illa terra ſua quam olim pater ſuus Jacobus aquodam *Endury* nostro priuilegio compararat. pro ut tocius || negocij ſeries ineodem priuilegio plenius continetur. duxit exponenda uendicioni Magistro *Duruzlao* filio *Duruzlay* de *Surk*, pro ſexaginta marcis || plenarie receptis abeodem. hereditario iure inreuocabiliter poſſidenda. ipsis

priuilegijs eidem Magis'ro *Duruzlao* datis et aſignatis coram nobis. || cuius quidem uendicioni, *Gugune* et Jacobus filij Georgij pro ſe et pro Joanne fratre eorum relicta eiuſdem Georgij cum *Beſe* filio ſuo. Paulus filius || Pauli *Joanka* et Laurencius filij *Joan* pro ſe et pro Jacobo ac Tyburcio Benedictus filius *Turloud* pro ſe et pro Laurencio fratre ſuo || *Pariz* filius *Paka* pro ſe et pro *Bogomerio* fratre ſuo *Zerechin* filius Marcelli pro ſe et pro Marcello patre ſuo Martinus filius *Dyga* et, || *Ruha* filius *Puganch* de *Purbuſe Moys* et Nicholaus filij *Farcaſi* pro ſe et pro *Pouſa* fratre eorum. *Jobagiones* Caſtri de *Chakan* || *Gothardus* filius *Samka Jnd* filius *Jne* ſpeculatores de *Chakan* pro ſe et pro ipsa villa *Chakan* Romanus filius, || *ondus* et *Jurk* filius Adriani de villa *Kysfolud Deudalus* filius *Chundus Almus* filius *Pouſa* Stephanus filius || *Chud* pro ſe et pro *Moys* fratre ſuo de villa *Jobagfolua* qui ſe illarum terrarum commetaneos eſſe dicebant, conſenſum prebuerunt || et aſenſum. Quod ut ratum ſit preſenſ ſcriptum contulimus noſtro ſigillo communitum. Magistro Thoma prepoſito ecclesie || noſtre. *Oliuerio* Cantore. Cuſtodia uacante. Symone decano exiſtentibus. Anno. gracie. M̊. CC̊. ſeptuageſimo ſeptimo.

*

Kivül XVI. századi írással: *1277. hetwen hold földet vöttek az Rwmiak Strem vizenel.*

XXII.

HATÁRMEGÁLLAPÍTÁS A BALASSA ÉS MADÁCH CSALÁD ŐSEINEK BIRTOKAI KÖZT.

— 1278. —

Csák nemzetségbeli Péter nádor bizonyítja, hogy egy részről Mikó fia Péter comes és rokonai — a Gyarmati Balassa család ősei —, más részről Oszlári Madács és hozzátartozói — a Sztregovai Madách család elei — birtokaik határvonalát a nógrádmegyei Esztergály és Oszlár közt fogott bírák közbenjárására barátságosan megállapították. A nádor vörös selyemfonatról függő címeres pecsétjével ellátott hártyaoklevél a Kubinyi családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Hibás kiadása: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár IV, 171—3; ezt javítja *ifj. Kubinyi Ferenc*, Monumenta Hungariae Historica I, 106—7, a pecsét képe uo. I. tábla 2. szám és *Karácsonyi*, Magyar nemzetségek III. köt. 2. fele: *Csoma József*, Magyar nemzetségi címerek 62. Az oklevélben említett birtokok Kékkő várától keletre estek; l. *Csánki*, Magyarorsz. Történelmi Földr. I, 97.

Petrus palatinus comes *Sÿmigiensis* et Judex Cumanorum omnibus xpi [Christi] fidelibus preſens ſcriptum inſpecturis ſalutem in eo qui eſt ſalus omnium atque vita. Ad uniuerſorum noticiam || harum serie volumus peruenire. Quod Petrus comes filius

Mico prose et pro fratre ſuo *Byter*, necnon pro *Mico* Alexio et *Detrico* filys comitis *Detrici* ab una parte, *Madach* de *Ozlar* una cum || filio ſuo Benedicto, prose et pro alio filio ſuo Andrea, *Mike* prose, pro Thobia et *Wolkan* fratribus ſuís, Philipus filíus Thome prose et pro fratribus ſuís *Gal* et Thoma exaltera, coram nobis con - || ſtituti propoſuerunt . quod cum ſuper metis intermedijs inter terram ipsius comitis Petri et fratrum ſuorum *Vzturgar* uocatam et terram predicti *Madach* et fratrum ſuorum *Ozlar* nuncupatam ſu- || ſcitata fuisset materia queſtíonís, tandem mediante ſentencia Thome comitis, Michaelis et Demetríj comitum, ac aliorum proborum virorum de comitatu *Neugradiensi* inpacis uníonem ſe || dixerunt deuenisse. et ſecundum eorundem nobilium arbítrium metas ſuper ipsis terris erexísse et ſecundum earundem curſum partes ipsas terras poſſidebunt quarum metarum ſecundum quod partes nobis retulerunt || ordo talis eſt. quod prima meta íncipit in *Berch* ubi ſunt quinque mete que ſeparant a Thoma comite. inde tendit uerſus orientem directe. et uenit ad duas metas. deinde tendit ad metas || antiquas ubi cadit in uallem *Melpotok* uocatum [!] et ibí ſeparat a Thoma et Demetrio comitibus ubí erit commetaneus comes Petrus et in eodem *melpotok* uocato aſcendendo uenit ad ar- || borem *Tulfa* uocatam ſub qua eſt meta. ubi exienſ de *melpotok* uenit ad arborem *Cherfa* uerſus meridiem ſub qua eſt meta. Inde tendit ad uiam ad uiam [!] ſuperiorem ubí ſunt due mete et || per eandem eundo uenit ad unum *Berch* ad metas antiquas et in eodem

Berch tendens uerlus occidentem uenit ad arbores *Tulfa*. Sub quibus lunt quatuor mete, inde uenit ad metas dual | deinde tendit lub montem *Kamenahora* uocatum, ubi lunt due mete, inde tendit ad uerticem ipsius montis ad lapideam metam. Deinde delcendit ad arborem *Tulfa* uocatam lub qua | elt meta, inde uenit ad arborem *Berecune* uocatam lub qua elt meta. De inde uenit ad planiciem ad duas metas terreas, inde uenit ad arborem *Haasfa* nuncupatam lub qua est | meta, ubi cadit ad uiam que ducit ad caltrum comitis Petri antedicti, et in ipsa uia procedens inter duas metas cadit ad uallem *potok*, ubi lunt tres mete. De inde delcendens ad flu- | uium *Rechke* ubi lunt due mete ab utraque parte ipsius fluuii, et per eundem fluuium alcendens tranlit caltrum comitis Petri predicti, uenienl ad [arborem] *Gurteanfa* uocatam lub quibus sunt | mete ubi cadit fluuius *kuutfeupotoka* uocatus in fluuium *Rechke*, et in eodem fluuio *kuutfeupotoka* alcendens parum exit de ipso ueniens ad arbores *Bykfa*, lub quibus lunt | due mete, inde alcendit admontem *kechkehat* uocatum, ad arbores *Tulfa* uocatas lub quibus lunt due mete, inde per eundem tendit uerlus leptemtrionem ad arborel *Tulfa* lub | quibus lunt due mete, et infine ipsius montis delcendens, uerlus occidentem declinat, et cadit ad fluuium *kurtus*, ubi elt meta lub arbore *Bykfa*, et lapis pro alia meta, et ibi terminantur | Obligauerunt eciam se partes, Ipontanea uoluntate, quod quecumque ipsarum parcium decetero contra prelentem ordinacionem et ereccionem

metarum faceret, uel procederet, extunc pro calupniatore (!) haberetur. Incuius rei memoriam || et perpetuam firmitatem prefentes ad peticionem parcium dedimus litteras nostro figillo communitas . Datum anno gracie . M̊ . C̊C̊ . feptuagesimo octauo . in *Pefthe* in Dominica Judica . ||

XXIII.

TANUVALLATÁS SZENTGÁLI JAKAB ISPÁN HATALMASKODÁSA ÜGYÉBEN.

— 1292—97. KÖZT. —

A pécsváradi konvent bizonyságlevelet ad ki arról a tanuvallatásról, amelyet Szentgáli Ambrus fia Jakab comesnek Bolosey fiai ellen elkövetett hatalmaskodása tárgyában foganatosított. Eredetije *Koller József* pécsi prépost ajándékából (1812.) a Magy. Nemz. Múzeum levéltárában. Kormeghatározását l. *Karácsonyi J.*, Hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek 106—7. Hibás kiadása: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmt. VIII, 331—4. Helyneveit l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. II. Baranya m.

Nos conuentus monaſterij *Waradyensis* damus pro memoria . quod cum iuxta tenorem litterarum comitis Martíní vice Judicis Curie domini Regis. Matheus filius *Boloſey*, Petrus et *Boloſey* fratres ſui ——— Jacobum filium Ambroſij de || *Zenthgal* a craſtino octauarum Epyſaniarum domini quintodecimo díe teſtes producere debuiſſent coram nobis, adueniente ipso díe produccionis teſtium, prefatus Matheus, pro ſe, et pro fratribus ſuis predictis teſtes ſuos pro ——— inferius exprimere || coram nobis. Primus autem de ſuis teſtibus videlicet Dyoniſius frater *Zumbur* Respondit . quod feria ſecunda pro-

xima poſt feſtum Exaltacionis ſancte Crucís hoc anno, comes Jacobus filius Ambroſíj cum *Budur* ſeruiente ſuo et alíjs ſuis || complicibus de poſſeſſione ſua *Zenthgal* vocata venientes prenotatos filios *Bolofey* in villa eorundem *Fyzelth* vocata deſtruxiſſet . et eosdem *Bolofey* ac Petrum inibi captiuaſſet et captos in uillam ſuam *Zenthgal* predictam abduxiſſet et ipsum *Bolofey* enormiter uerbe- || rari fecisset ——— in ſua captiuítate detineret eosdem filios *Bolofey*, de terra ipsorum, quam dicunt iuxta *Zenthgal* ſe habere, et eciam de terra *Fyzelth*, potencialiter effugando . damnum ſeptuaginta marcarum in ipsa deſtruccione eisdem filíjs *Bolofey* inferendo. Item || ——— et pro Marcello filio Sauli . ac *Lukachyo* filio Thome de *Bagya* . Item *Zebugun* . et *Chazlow* filíj *Ihonnis* de *Papy* . *Mark* et Mychael filíj Nycolai de eadem . Item Marcellus filius *Rathk* . *Iwahun* filius *Pethew*. Matheus et *Sampſon* || *Jobagiones* ——— *Zebugun* . Item Nycolaus filius *Ihonnis* et Alexander filius *Elek*, nobiles de *Hozugdy* . Item *Ioanka* filius *Opſa* Oliuerius frater ſuus . *Beke* filius *Lochk* . *Itéé* filius *Itemer* et *Iſaak biſſeni* . Item Alexander filius Comitis Alexandri de *Moſon* || Item Alexander ——— Nycolai de *Myrohthy* . Item Blaſius filius *Endre* de *Warazloy* et Oliuerius filius Jacobi nobiles de *Symigio* . Item Dominicus et Mychael filíj *Endre*, *Myzlay* dicti, . Item *Peturke* de *Naragy* . Item Alexander et *Markus* nobiles de *Myk* ——— || Item *Chepanus* de *(Ma)rok* . Item *Abram* et Andreas filíj Paulí . Item Petrus et *Farkaſius* filíj

Farkalij de *Belch* . Item Nycolaus filius *Chepani* . et *Dama* filius *Damald* de *Guenchy* . Item *Vyd* de *Moys* . Item *Chepanus* Ladizlaus et Stephanus filius *Vyd* de *Zeuleus* || ——— filius *Vgra* . Item Stephanus . *Domyanus* et Andreas nobiles de *Sygur* . Item Andreas niger . *Markus* et Sebaſtianus frater ſuus de *Fekethy* . Item Georgius et Stephanus filij Benedicti de *Lelez* . Item Emericus et *Joub* filij *Kenez* . Item *Mykow* frater comitis || ——— *Jurk* et *Egyruh* filij *Markus* de *Bakana* . *Ihonnes* filius *Zechyn* de eadem . Item comes Nycolaus filius *Leduguerus* et Alexius filius ſuus de *Dabaka* . Item Dominicus de *Gombay* . Item Gregorius filius *Abram* de *Budmer* . Item Stephanus filius Elye nigri de || ——— Item Stephanus filius Blaſij de iuxta *Okur* gener *Paska* . Item Benedictus filius Jacobi . *Joſeph* Ladizlaus filius *Farkalij* . *Artholph* filius *Poule* . et Andreas filius *Both,* nobiles de *Hydagay* . Item *Dama* filius *Boxa* et Ladizlaus filius Marcelli nobiles de || *Guezthey* . Item *Purbuzlow* . Petrus filius *Luka* . comes Paulus . *Mortun* filius *Mark* . Stephanus filius Blaſij . Benedictus filius Salomonis et comes *Vz* nobiles de *Gueredey* . Item *Mark* filius *Vyrunch* de *Kykug* . Item Thomas filius Laurencij de *Guerelty* . Item *Tyuan* || et *Ihonnes* filij *Abram* . *Kelemen* filius *Boltim* . *Bagen* et *Joub* filij *Pardan* . et Thomas filius *Renke* de *Vrmand* . Item *Zoym* filius *Zemere* . Martinus magnus . Fabyanus filius *Vylmos* . *Vyncen* filius *Vylmos* nigri . Paulus filius Sebaſtiani. Benedictus filius || Thome . Nycolaus filius *Gabus* . Domi-

nicus filius *Bodun* . *Anyan* filius *Anyani* . et Mychael filius *Heym* de *Hetyn* . Item *Mour* de *Zabaguy* . Item *Mour* filius Mathye de *Pol* . Item Ladizlaus filius Salomonis de *Lyukythouth* . Item *Valenth* filius Jacobi de *Neugrad* || Item Paulus filius *Karachyni* de *Hyrid* . Item magister Stephanus filius *Myuk* de *Mortunfolua* . Item *Mortunus* filius *Tywan* de *Vofos* . Item Petrus filius Symonis et Emericus gener fuus de *Nadolth* . Item comes *Poufa* filius *Poufe* de *Sumlow* . Item comes || Petrus dictus *Bok* de *Warkun* . Item Stephanus filius *Peturke* et *Paulus* filius Dyonifij de *Luazhetyn* . Item Cozmas de *Boda* nobiles *Jobagiones* monafterij *Waradyensis* . Item magister Benedictus filius *Lethus* de *Waradino* . pro fe, et pro Stephano filio Stephani de *Verfundy* . || Item *Sel* filius *Rubyni* . Nicolaus *Veyz* dictus . Emericus filius *Batha* . Paulus filius *Jurk* . *Denkus* filius *Bethe* . Ladizlaus filius *Bolokur* et *Chere* filius *Fylek*, hofpites de *Waradyno* . Item Mauricius filius *Gatal* de *Geycheyd*, pro fe et pro tota ipsa uilla . || Item *Peteuch* uillicus de uilla *Warkun* . pro fe et pro ipsa uilla tota . Item Stephanus filius *Both* de *Warolya* pro fe et pro ipsa uilla tota . Item *Ilye* de uilla *Bychow* . pro fe et pro ipsa uilla tota . qui funt populi monafterij *Waradyensis* . Item *Elek* et Petrus de *Mofay Jobagiones* || Alexii filij comitis Alexii pro fe et pro ipsa uilla tota. Item *Dama* et *Begue* . *Jobagiones* comitis Andree filij Angelus de *Mofay* . Item *Symun* uillicus et *Peterne* de *Forkoslyuk* . *Jobagiones* comitis *Kemyni* et Nycolai pro fe et pro ipsa

uilla tota . Item Nicolaus || et Mychael de *Botyan Jobagiones Cumpoldy* pro ſe et pro ipsa uilla tota . Item Mychael et *Mala* de *Nogkwſew Jobagiones* eiusdem *Cumpoldy* pro ſe et pro ipsa uilla tota . Item Petrus villicus filius *Iwanka* et Nycolaus filius *Dééch* de uilla *Nadoſth Jobagiones* || magistri Phylippi filij Phylippi . Item Vrbanus et Andreas de uilla *Gueredey Jobagiones* nobilium de eadem . pro ſe et pro ipsa uilla tota . Qui omnes vnanímiter et concorditer modo ſuperius annotato Reſponderunt. Datum ſecundo die produccionis teſtium predictorum. ||

XXIV.

A VÁRADI PÜSPÖKSÉG TIZEDJEGYZÉKE.

— 1291—94. KÖZT. —

A váradi püspökségnek a XIII. század utolsó évtizedéből való, összes ilynemű emlékeink közül legrégibb, gabonatized- (dézsma-) lajstroma a bécsi volt cs. és kir. Udvari-, most Nemzeti-Könyvtár 1062. számú latin kódexébe van bejegyezve. A XIII. századi, olaszországi eredetű, teológiai értekezéseket tartalmazó hártya-kódex egykori tulajdonosa *Benedek* mester, egyházjogi doktor volt, aki iskoláit Páduában végezte. Minden bizonnyal innen hozta haza a kódexet is. Kódexének eredetileg üresen hagyott néhány utolsó (117*a*—*b*, 119*b*) levelére később, esztergom-szenttamáshegyi prépost korában, 1285—91 közt levélfogalmazványokat írt (kiadva *Knauz Nándor*, Mon. Eccl. Strig. II, 419—22). Benedek prépostot 1291-ben III. Endre király kegyelme a váradi püspöki székbe ültette. Csak rövid ideig, 1296-ig kormányozta az egyházmegyét. Püspöksége jövedelmeit és udvartartása kiadásait ezen években a kódexnek még beiratlanul maradt néhány lapján részint sajátkezűleg vette számba, részint Péter nevű dézsmarovójával jegyeztette fel. A 109*b*, 110*b* és 111*b* lapokon a váradi püspökség három főesperesi kerületének, illetve tizedkésének *(cultellus, districtus decimationis)* két külön évből való gabonadézsmája van kepe-szám *(capecia)* szerint feljegyezve. A 118*a* lapon pedig a *bihari, homorogi* és *kalotai* főesperesség papjainak a püspök számára nyújtott évi pénzbeli szeretetadományát *(charitativum subsidium)* vették számba. Ilymódon több mint harmadfélszáz, túlnyomórészt bihar-, kis részben hajdu- és kolozs-megyei

község neve van kétszer, sőt háromszor is, nem ritkán akkori tulajdonosaik nevével együtt jegyzékbe véve. A megnevezett birtokosok leginkább az *Ákos, Barsa, Gut-Keled, Gyovad, Hont-Pázmány, Káta, Szovárd* és *Turul* nemzetségekből származnak s a birtokok jórésze oklevelesen bebizonyíthatólag ma is e nemzetségekből eredő megtelepítőjének személynevét viseli (l. *Karácsonyi János,* A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. köt. Bpest, 1900—1901.). A birtoktörténeti adatokból a tizedjegyzék korát az *1291—4.* évek közé szorithatjuk.

A kódexet, úgy látszik, Nagy-Váradon őrizték a XV. század derekáig. Ekkor a könyvgyüjtő *Vitéz János* váradi püspök (1445—65.) birtokába került, ki esztergomi érsekké neveztetvén ki (1465—72.), könyvtárával Esztergomba vitte. Halála után könyvei *Beckensloer János* érsek kezébe kerültek. 1476-ban az érsek az esztergomi főegyház kincseivel s *Vitéz* kódexeivel együtt megszökött és Mátyás király ellenségéhez, III. Frigyes császárhoz szegődött. Hűtlenségét a császár a salzburgi érsekséggel jutalmazta meg. Így került kódexünk is Salzburgba s onnan a bécsi császári könyvtárba, azért régi jelzete: *Salisburgensia* 227. volt. A kódexet röviden leírja és részeit felsorolja a Tabulae codicum manuscriptorum bibliothecae Caesareae Vindobonensis I, 187, részletesebben *Bunyitay Vince,* A váradi püspökség története III, 1—5, ugyanezen kötetben a Tizedjegyzék adatai is fel vannak használva. Uö. II, 268—9. közli a szeretetadományok jegyzékét is. Az egész jegyzéket magyarázatokkal együtt kiadta *Jakubovich Emil:* MNy. 1926: 220, 298, 357. — Szemelvényünkben a második évi gabonatizedek jegyzékét adjuk. A XIII. századi helynevek mellé szögletes zárójelbe [ ] a községek mai névalakját, a már elpusztultakénak pedig későbbi oklevelekből megállapítható kiejtését tesszük.

110b l.

Első hasáb: [A lap balszélét lenyeste a könyvkötő.]

... iuſ decimacionis cutelli (!)[1] *de Nyr.*

[Item in] villa *Benke*. LXXVI. capecie. [*Benke* puszta]

[It. in] villa *Hudus*. LXXX.III. cap. [*(Jákó-)Hodos*]

[It in] villa *Bogus*. LX. cap. [*(Hajdu-)Bagos*]

[It. in] villa *Gyozug*. IX. cap. [*(Ér-)Diószeg*]

[It. in] villa *Kenez Sereſyl* comitis. XVII. cap. [*Kenéz*]

[It. in] *Zekulhyd* voyuode. LVII. cap. [*Székelyhid*]

[It. in] villa *Kaga Chak* comitis. XXX.VIII. cap. [*Kágya*]

[It. in] *Kaga* Coſme comitis. XVII. cap.

[It. in] villa *Nogmihal*. IL. cap. [*Nagymihály, Ér-Mihályfalva*]

[It. in] villa *Apa Kuachy*. XIIII. [*Puszta-Kovácsi*]

[It. in] villa *Zalard* voyuode. XL.II. [*Szalárd*]

[It. in] villa *Notk*. XXX. cap. [*Natk(-falva?)*]

[It. in] villa *Priuardhida*. C. comitis. XXII. cap. [*Pelbárthida*]

[It. in] villa *Sarang*. XVII. cap. [*Sáráng*]

[It. in] villa Petri comitis filij *D(rv)g*. XV. *ſarſeu*. [*Sárfő*]

[It.] in *Egged*. XXX. cap. [*Egyed(-monostora)*]

[It.] in *Zoloch* XXX. cap. [*Szalacs*]

[It. in] *Guzar* Z. comitis. X. cap. [*Guzsár*]

[It. in] — — *Zebus*. X.VIII. cap. [*Szepes* puszta]

---

[1] Értsd: *cultelli*, tizedkés, districtus decimationis, vö. OklSz. *Kés* 2. Vö. *Pais*, Állv. MNy. 1911: 412.

[It. in *Po-*]*chey* Salomonis. X.VII. cap. [*Pocsaj*]
[It. in villa] *Bolch Apa.* XII. cap. [*Bocs*]
[It. in] *Teluky* Dyonifii filij *Erdeu.* VI. cap. [*Teleki*]
[It. in] *Nogmihal* Nycolai. XXXI. cap. [*Ér-Mihály-falva*]
[It. in] villa *Peerch.* XXV. cap. [*Pércs*]
[It.] in *Pauli Erdeu.* XXXIII. cap. [*Hosszú-Pályi?*]
[It.] in *Pauli* Salomonis. X. cap. ,,
[It. in] *Pauli* Dyonifij. XVI. cap. ,,
[It.] in *Deb(rv)chun Dofa.* XVI. cap. [*Debrecen*]
[It. in] *Deb(rv)cun* (!) Petri X. cap. ,,
[It. in *Deb-*]*(rv)chun Rufoyn.* XL.IIII. cap. [*Debrecen*]
[It. in *B-*]*och* (?) *Rufoyn.* XXIII. [*Bocs?*]
[It. in] *Gabrian Rufoyn* bani. XL.III. cap. [*Gáborján (-monostora)*]
[It. in] *.....Rufoyn.* LX. cap.
[It. in] *.....ne* R. bani. IIII. cap.
[It.] Dyonifius filius Pauli. XI. cap.
[It. in] *Noger* Petri filij *D(rv)g.* XXXIIII. cap. [*Nagyér*, Kis-Kereki m.]
[It.] in *Niueg* Johannis filij *Reynoldi.* VII. cap. [*Nyüved*]
[It. in] *Saulhyda* Nycolai de *Zala.* IX. cap. [*Sálhida*]
[It. in] villa *Keleru.* X cap. [*(Ér-)Keserű*]
[It. in] villa *Mortunus* filius (!) Barnabe. XII. et dimidiam cap.
[It. in] fancto Dyonifio apud *Bech.* VII. cap. [*Szent-Dienes*]

[It. in] ſancto Dyoniſio Nycolaus filius *Vece*. III. cap.
[It.] apud (?) woyuodam. XVI. cap.
[It.] in *Vylak Zolouch*. X. cap. [*Ujlak*]
[It.] in villa Coſme parui. LX. cap.
[It. in] villa Petri in *Nyr*. ÍÍÍ. cap. [*(Gálos-)Petri*]
[It. in] *Nogdurugſeleghaz*. VII. [*Nagydorogſélegyház*]

Második hasáb:

It. in villa *Myko* filíj *Martaleus* VI. *Veed* dicta. [*Véd*]
It. *Zegun* de *Perch*. VII. cap.
It. villa *Zlouch Vanchud* dicta. XX. cap. [*Váncsod*]
It. apud dominum *Medus*. II. cap.
It. in villa vxoris *Galus*. VII. cap. [*Gálos-Petri?*]
It. in villa *Bolch Ders*. X. cap. [*Bocs*]
It. villa Nycolai bani noua. XX. cap. [*Újfalu*]
It. *Erpaul* Nycolai bani. XIII. [*Herpály*]
It. in villa *Zudus*. XXIIII. [*Szodos*]
It. villa *Zoluoc* comitis *Moria* noua XC.III. cap. [*Új-Marja*]
It. villa *Abraam*. VII. cap. [*Ábrány*]
It. villa domini episcopi *Voyada* .XIII. cap. [*Vajda*]
It. villa *Olozy*. XXX. cap. [*(Ér-)Olaszi*]
It. in villa *Ivanka* filíj *Odun*. XX. cap.
It. villa Johannis de *Kereky*. XXXXII. cap. [*Kereki*]
It. villa Mychaelis de *Kereky*. XXX. cap. „
It. villa *Gyozeg hiduege*. XXX. cap. [*Diószeg-hidvége*]
It. in villa — — — —

111b l.

Első hasábon: [A lap balszélét lenyeste a könyvkötő.]

[Item in] . . . *Byhor* Centum et. XX. capecie [*Bihar*]
[It. in] villa Nycolai de *Mezeu*. XLVI. cap. [*Mezőfalva*]
[It. in] villa Zakarie. X. cap.
[It. in villa] *Toutteluk*. XXXIII. cap. [*Tóttelek*]
[It. in] villa *Alba*. XXII. cap. [*Albis?*]
[It.] in villa *Pauli*. XII. cap. [*Pályi*]
[It.] in villa *Vylak*. XX. cap. [*Újlak*]
[It. in] villa Adam. XII. cap. [*Ádámi*]
[It.] in villa *Latabar*. XV. cap. [*Latabár*]
[It. in] villa *Chuey*. XX. cap. [*Csohaj*]
[It. in] villa *Suhtur*. XXVI. cap. [*Sejter, Sitér*]
[It.] in villa *Feguernuk*. X. cap. [*Fegyvernek*]
[It. in] villa *Alumas* VI. cap. [*Álmosd*]
[It. in] *Puklusteluk*. XVIII. cap. [*Poklostelek*]
[It.] in villa *Laaz*. XII. cap. [*Láz*]
[It.] in villa *Lazar*. X. cap. [*Szent-Lázár*]
[It. in] villa *Santuly*. X. cap. [*Száncsi*]
[It. in] villa Dyonifij. IIX. (!) cap.
[It. in] villa *Kyraly*. XXXII. cap. [*Királyi*]
[It. in] villa *Toty*. X. cap. [*Tóti*]
[It. in] villa *Zeplak*. XX. cap. [*Széplak*]
[It. in] villa *Mykche*. XIIII. cap. [*Micske*]
[It.] in villa *Mogh*. XVIII. cap. [*Macs*]

[Kalotai főesperesi kerület.]

[It.] in villa *Fudy*. L. cap. [*Fudi*]
[It. in] villa *Jeneu*. LII. cap. [*Jenő*]

[It. in] villa *Zobolch.* XX. cap. [*Szabolcs*]
[It. in] villa *Telegd.* XL. cap. [*Telegd*]
[It.] in *Poulalaka.* X. cap. [*Pósalaka*]
[It. in] villa *Teluky.* X. cap. [*Telki*]
[It. in] villa *Lugas.* XVIII. [*Lugas*]
[It. in] villa *Eluld.* XII. cap. [*Élesd*]
[It. in] villa *Baroud.* XXI. cap. [*Báród*]
[It.] in villa *Vruzteluk.* X. cap. [*Orosztelek*]
[It.] in *Berten.* XL. cap. [*Bertény*]
[It.] in *Buken.* XV. cap. [*Bökény*]
[It.] in *Wolkou.* XX. cap. [*Valkó*]
[It.] in *Almalmunustura.* XIIII. cap. [*Almásmonostora*]
[It.] in *Derekce.* X. cap. [*Derecske*]
[It.] in *Rezuge.* VII. cap. [*Reszege*]
[It.] in *Furnas.* X. cap. [*Farnas*]
[It.] in *Almalmunustura.* XIIII. cap. [*Almásmonostora*]
[It.] in *Babun.* X. cap. [*Bábony*]
[It.] in *Zemteluk.* VI. cap. [*Zentelke*]

[Innen ismét bihari főesperesi kerület.]

[It.] in *Mykle.* XX. cap. [*Micske*]
[It.] in ſancto Johanne. XLII. cap. [*Szent János*]
[It.] in villa *Bors.* IX. cap. [*Bors*]
[It.] in villa *Bors.* V. cap. „
[It.] in *Artand.* XV. cap. [*Ártánd*]
[It.] in *Beleneu.* XIII. cap. [*Besenyő*]
[I-]t. in villa Mathye. X. cap. —
[I-]t. in villa *Buzurmen* Centum cap. [*(Bereg-) Böszörmény*]

[I-]t. in *Zakal*. XX. cap. [*Szakál*]

Második hasában:

It. in villa *Tanchkereky*. XVII. cap. [*Tancskereke, Dancsháza*]
It. in villa *Nelta*. XXIIII. cap. [*Nyésta*]
It. in villa *Kumad*. VII. cap. [*Komádi*]
It. in villa *Peturd* X. cap. [*Péterd*]
It. in villa *Zumeyn*. VIII. cap. [*Szomajom*]
It. in villa *Boht*. VII. cap. [*Bojt*]
It. in villa *Zamto*. X. cap. [*P. Szántó*]
It. in villa Petri filij *vrdug*. XXIII. cap. [*Ördög-Szántó*]
It. in villa Ladislai magni. XIII. cap. —
It. in villa *Kerek*. VII. cap. [*Kereki?*]
It. in villa Walenti. VII. cap. [*Válintteleke*, Bojt mellett]
It. in villa *Kenel*. VII. cap. [*Kenéz*]
It. in villa Petri fratris *Gok*. IIII. cap. [*Csehi*]
It. in villa *Chukmo*. V. cap. [*Csokmó*]
It. in villa *Vylak*. IIII. cap. [*Újlak*]

XXV.

PARABUCH COMES ADOMÁNYLEVELÉNEK ÁTIRATA.

— 1266 / 1300. —

Parabuch comes fia István atyjától örökölt birtokait a csanádi káptalan előtt két vejének ajándékozza, átiratván egyúttal V. István ifjabb királynak ezen birtokokról Parabuch comes számára kiadott 1266. évi adománylevelét is. Bőrhártyára írt és függő pecséttel ellátott eredetije a Sóvári Soós családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadásai: *Fejér György,* Codex Diplomaticus IV/3, 342—4; *Gyárfás István,* A jászkúnok története II, 418—9; *Ortvay—Pesty,* Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez I, 3—4 és 7—8. Vö. *Pesty,* A helynevek és a történelem. Akad. Tört. Ért. VIII/1, 20. Helyneveit l. *Csánki,* Magyarorsz. tört. földr. I, 696, II, 56. *Milleker,* Délmagyarország középkori földrajza 22, 221, 232.

Capitulum ecclesie *Chanadiensis* / Omnibus xpi [Christi] fidelibus preſenſ ſcriptum inſpecturis / ſalutem in omnium ſaluatore /. Aduniuerſorum noticiam harum ſerie uolumus peruenire / Quod accedens ad nostram preſenciam Stephanus filius *Parabuch* perſonaliter ab || una parte conſtitutus / magister Johannes filius petri et Comes Benedictus de *Waya* abaltera / idem Stephanus filius

Parabuch confeſſus est uiua uoce coram nobis et dixit / quod vniuerſas poſſeſſiones ſuas ſeu terras perpatrem ipsius aquiſitas et emptas quarum nomina in || priuilegio Stephani Regis iunioris *vngarie* felicis bone memorie nobis pereoſdem exibito [!] plenius continentur / cum autem idem ipse esset vtendus inhoc mundo / predictas poſſeſſiones ſuas / magistro Johanni et Comiti Benedicto predictis ſponſis ſuis dedit, dona - || uit ore tenus et contulit iure perpetuo poſſidendas et habendas in filios filiorum. Petentes anobis ut ipsum priuilegium quod ſereatim [!] perlegi fecimus, de uerbo aduerbum reſcribi faceremus / cuius tenor talis est. /

Stephanus dei gracia Junior Rex *vngarie*, Dux tranſſiluanus, Dominus || *Cumanorum* / Omnibus xi [Christi] fidelibus preſentem paginam inſpecturis ſalutem in omnium ſaluatore / Regalis Culminis manſuetudo remedys et utilitatibus in uigilat ſubditorum quam [!] dum proſpicitur dum dignis premys adiunguntur / exipsorum opulencia Regum || gloria creſſcit, et augetur / Proinde vniuerſorum noticie harum ſerie declaramus /. Quod attendentes fidelitates et ſeruiciorum merita que nobis *Parabuch* Comes a primeuis puericie nostre temporibus exibuit indefenſe [!] in domo nostra famulando fideliter et deuote || qui eciam in nostris et Regni nostri magnis et arduis negocys in *Cumano* [!], et legacionibus nostris diuerſis in Regno nostro et extra Regnum / multipliciter ſe totum ſnſudauit. / beneplacito Regio exponendo omnia adbenignitatis [!] animum reuocantes, ut eius ex- ||

emplo reliquos adfidelitatis antidota forcius accendamus! terram Caſtri de *karaſſou kuke* uocatam, et terras Caſtri de *keue Wolter* et *Belan* uocatas / ac terram Caſtri de *Tymes Rety* uocatam / Preterea de terra *popth* uocata que iacet || in Comitatu *Tymiſiensi* / quam terram *keyran* dominus de *Cumanis* de genere *Borchol*, excollacione karissimi patris nostri, et nostra poſſidebat / exconſenſu et beneplacito duorum filiorum ſuorum, ac omnium cognatorum eiuſdem videlicet *Jllan, Jardar, Michi, Chi-* || *buk* / et *Ona* dominorum de *Cumanis* ex nostro permiſſu et conſenſu uoluntate et collacione, expoſt facto eidem *Parabuch* Comiti medietatem uendidit pro quadraginta marcis, quas inexzemetis purpuris deauratis / et alys rebus || precioſis perſoluit plenarie coram nobis, cuius quidem terre *popth* medietas fuerat terra *Wduordnicorum* [!] nostrorum, alia uero medietas fuerat Caſtrenſium de *Tymes* / Item duas terras obtentas adomino Rege, karissimo patre nostro || *Temerken* uocatas, ſcilicet *Muk* greci, et *Mike*, Origine Iſmaelitis [!] ſine herede decidencium et ſitas iuxta *moriſium* in Comitatu *Orodiensi* / et terram *Fulgudus* de Comitatu *Chanadiensi*, nec non tres terras *Wonuz* apellatas, que quandam [!] || fuerunt paratorum arcuum nostrorum in Comitatu *Chanadiensi* / cum diuerſis et ſingulis litteris collatas ſub compendio preſertim inſeri facientes, auctoritate eciam preſencium in nouando ipsas collaciones dudum factas duximus confirmandas / Et ut || ipse collaciones obtínere dignoſſcantur / roboris perpetui firmitatem / et

ne ullo unquam tempore aliquo ingenio contra ipsas litteras aliquas debeant attemptari /. nomina earundem terrarum mandamus penitus aboleri, et *Parabuch* nomine ſingu-‖las ordinamus et ſtatuimus apellari/ . Et quia beneficia Regia fauore debent beniuolo ſolidari / omnes premiſſas terras contulimus cum omnibus vtilitatibus et pertinencys ſuis et ſub antiquis metis et limitacionibus ipsi *Parabuch* ‖ Comiti et ſuis heredibus heredum que ſucceſſoribus perpetuo valiture donacionis titulo in uiolabiliter duraturas /. Ne igitur premiſſiorum [!] ſeries ſucceſſiuorum, mutacione temporum offuſſcari ualeat uel in dubium reuocari, uel eciam ‖ auſu temerario perquem piam retractari / Preſentes adperpetuam memoriam conceſſimus litteras dupplicis ſigilli nostri munimine roboratas /. Datum permanus magistri petri vicecancellaris [!] dilecti et fidelis nostri / Anno ‖ domini Milleſimo, ducenteſimo Sexageſimo Sexto !

Nos igitur peticionem parcium iuſtam et dignam fore attendentes, predictum priuilegium inſeri fecimus munimine nostri ſigilli conſignantes /' Anno ‖ domini Milleſimo C̊C̊C̊ / . Datum per manus magistri Benedicti lectoris nostri / Gregorio, cathedrali, Nicolao ſancti Saluatoris ecclesiarum prepoſitis / Petro Cantore / Gregorio cuſtode /' Nicolao *Orodiensi* ‖ Paulo *vltramoriſienſi,* Archidiaconijs exiſtentibus / Ceterijſ que uniuerſys Canonicys [!] domino famulantibus ſempiterno. ‖

XXVI.

Ó-MAGYAR MÁRIA-SIRALOM.

— 1300. KÖRÜL. —

A XII. és XIII. század fordulóján írt Halotti Beszéd után körülbelül százéves hézag következik összefüggő szövegű nyelvemlékeink sorozatában. A második legrégibb, összefüggő, magyar nyelvű szöveg, egyszersmind az ismert legrégibb magyar vers, az Ó-magyar Mária-siralom, az Árpád-kor végéről vagy az Anjou-kor legelejéről, bő számítással az 1280—1310 közti évekből való. Egy XIII. századi, olaszországi eredetű, Sermones című latin hártyakódexben került elő, amelyet *Jacques Rosenthal* müncheni antikvárius 1910-ben Toscanában vásárolt. A kódexet a könyvkereskedőtől 1922 április havában az a német „jóvátételi bizottság" szerezte meg, amelynek az volt a feladata, hogy a világháború elején, 1914-ben a német hadseregtől elpusztított belgiumi, löweni (Louvain) egyetemi könyvtárt megfelelő kódex-, kézirat- és könyvanyag összevásárlásával helyreállítsa. Az így összegyüjtött kódexanyag lajstromozása közben *Leidinger György* egyetemi tanár, a müncheni bajor állami könyvtár kézirattárának igazgatója vette észre az említett latin kódexben az előtte ismeretlen, idegen nyelvű szöveget. Felhívta rá a magyarul is értő *Babinger Ferenc* (akkor würzburgi, később berlini) egyetemi magántanár figyelmét, aki azután a szöveg magyar voltát felismervén, a rendkívül becses magyar nyelvemlék felfedezéséről *Gragger Róbert* berlini egyetemi tanárt, az ottani Collegium Hungaricum igazgatóját értesítette. *Gragger* felkérésére *Gr. Klebelsberg Kunó* m. kir. vallás- és közoktatás-

ügyi miniszter 1922 decemberében a kódex tanulmányozására és a nyelvemlék korának s hiteles szövegének megállapítására szakértőül *Jakubovich Emil*-t küldte ki Berlinbe. Kódexünk à német jóvátételi bizottság IV. 28. lajstromszámával az 1922. év végén került a löweni egyetem könyvtárába.

A kódex 302 kis 8⁰ rétű, finoman kidolgozott, papírvékonyságú hártyalevélre van írva gondos, apróbetűs írással legnagyobbrészt kéthasábosan. Kötése rózsaszínű maroquin bőrrel bevont deszkatábla. Latin törzsszövege a XIII. század második feléből való. Minden valószínűség szerint olasz domonkosrendi szerzetes *(ordo praedicatorum)* munkája. Tartalmát vallásos elmélkedéseken, az év fontosabb ünnepeire, a nagyböjt minden napjára és vasárnapjára való prédikációkon, ezekhez tartozó dispositio-kon, a szentek rövid életrajzán, példákon meg legendákon kívül túlnyomórészt *expositio*-k, vagyis bibliai szövegmagyarázatok teszik. A kódex kevéssel megíratása után, a XIII. század végén Észak-Olaszország valamelyik városában (úgy lehet: Bolognában, melynek egyetemén a XIII. században számos magyar pap, köztük több dominikánus szerzetes, tanult, sőt tanított is.[1]) magyar dominikánusok kezébe került. Ezek a kódex beiratlanul maradt lapjaira, hasábjaira vagy lapszéleire és a kódex végén üresen hagyott vagy utólag hozzáköttetett ívekre az egyöntetű írású törzsszövegétől eltérő, annál sokkal gondatlanabb írással latin theologiai magyarázatokat, szentbeszéd fogalmazványokat, vázlatokat vagy kivonatokat jegyeztek. Három egykorú magyar scriptor keze különböztethető meg ezen jegyzetek írásában. Az egyik közülök különösen a kódex végén lapokon keresztül egyhasábosan, a XIII. századvégi,

---

[1] Korábban itt tanult és tanított Bernát spalatói érsek († 1217.), úgyszintén Boldog Magyar Pál dömés kánonjogtudós is († 1241.). Bancsa nemzetségbeli István esztergomi érsek és prenestei bíboros unokaöccse, István pozsonyi prépost, később választott kalocsai érsek 1263—6-ig tanult Bolognában († 1278.). Herbord magyar eredetű domonkosrendi 1260—72-ig bergamói püspök volt stb.

kevésbbé ünnepies kiadású magyarországi oklevelek jellegzetes, folyékony, kurzív írásával ír. A másik két scriptor pedig latin prédikáció-fogalmazványait néhány lapszéli *(marginalis)* vagy sorközi *(interlinearis)* magyar glosszával, a latin szöveget megvilágosító egy-két szavas magyar nyelvű értelmezéssel tarkítja. Ezek a magyar glossza-irodalom legelső példái. Ugyanazon kéz. amelyiktől a latin theologiai jegyzetek, szentbeszéd-fogalmazványok és magyar glosszák egy része származik, a kódex 199*a* lapjának második hasábjára lemásolta a középkori latin himnusz-irodalomban „*Planctus Sanctae Mariae, matris Domini, super unicum filium suum, pendentem in cruce, quem ipsa dictavit*" címen ismert és tévesen Clairvaux-i Szent Bernát-nak († 1153.) tulajdonított latin Mária-siralom egyik szöveg-változatának első felét is. Ennek a híres XII. századi latin sequentiának teljes szövege ki van adva *Josef Kehrein*. Lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken. Mainz. 1873. 177—8; *Anton Schönbach*. Die Marienklagen. Graz, 1874. 10, hol a régebbi kiadások is fel vannak sorolva; *Ulysses Chevalier*, Repertorium Hymnologicum II. 317; *Cl. Blume et G. M. Dreves*. Analecta Hymnica medii aevi c. nagy gyüjteményének XX. köt. 156—8. lapján. *Dreves* szerint a Planctus szerzője nem Szent Bernát, hanem Godefridus de Sancto Victore (Geoffroi de Breteuil), a párizsi St. Victor apátság subpriorja († 1196.) volt. Vö. *G. M. Dreves und Cl. Blume*, Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung. Leipzig, 1909. 281 kk.

Ezen latin Planctus lemásolt első felének helyenként szószerint, nagyobbrészt azonban csak gondolat szerint való, szabad, verses magyar fordítása, illetőleg inkább csak utánköltése, parafrázisa a 37 soros Ó-magyar Mária-siralom, melyet ugyanazon scriptor írt le a kódex 134*b* lapjának két hasábjára. Az első hasábon előtte, a másodikon utána még több soros latin szöveg olvasható. Sajnos, az első hasábra írt magyar szöveg nagyrészét, az egész emléknek több mint felét, később csaknem teljesen kidörzsölték. Alig két-

séges, hogy a kódexnek egy későbbi tulajdonosa, a magyar szöveget már nem értő, nyilván olasz szerzetes volt a kártévő, ki az előtte ismeretlen, barbár nyelven írt verssorok mögött bizonyára profán értelmet sejtett. A *Gragger* professzortól Lipcsében készíttetett, nagyított fényképfelvételek azonban úgyszólván teljesen előhozták a kitörölt magyar szöveget, úgyhogy annak egyetlen szava sem maradt kibetűzetlen. A kódex következő, 135*a-b*, levele azonban, mint ez az illető ív lapszámából és a kódex eredeti arabs levélszámozásából világosan kitűnik (a hozzátartozó 125*a-b* levéllel együtt), ki van tépve. Nem lehetetlen, hogy ezen is magyar szöveg volt. Bár a 199*a* lapon nem másol le többet írónk a latin Planctus szövegéből, mint a mennyinek a 134*b* lapon magyar fordítását adja, arra gondolhatunk, hogy a kitépett 135*a-b* levélen a Planctus második felének magyar fordítása esett áldozatul az új tulajdonos vakbuzgóságának.

Az Ó-magyar Mária-siralom szövegét egy hasonmással, magyarázatokkal és a kódex ismertetésével együtt *Jakubovich Emil* jegyzeteinek felhasználásával *Gragger Róbert* adta ki a MNy. 1923: 1—13 és külön a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 19. számaként, ezzel egyidejűleg Eine altungarische Marien-klage címen az Ungarische Jahrbücher III, 27—46 és külön az Ungarische Bibliothek, Erste Reihe 7. számaként három hasonmással. *Gragger* ismertetését *Gombocz Zoltán* mutatta be a Magyar Tudományos Akadémia 1923. január 29-én tartott összes ülésén; a nyelvemléket legelőször a Nemzeti Ujság 1923. január 30-iki száma közölte. Mai helyesírásra átírva l. Napkelet 1923: 189—92; *Trócsányi Zoltán*, A régi magyar irodalom breviáriuma Gyöngyösiig. Berlin, 1925. 15—9. A legrégibb magyar vers verstani szépségeit *Négyesy László* méltatta a Szent István-Akadémia 1927. február 11-iki ülésén; *uő:* Igazításpróbák az Ó-magyar Mária-siralom olvasásához. MNy. 1927: 373—9.

Az Ó-magyar Mária-siralom szövege:

134*b* .

a. hasáb:

Volek ſyrolm thudothlon ſy ||
rolmol ſepedyk. buol ozuk ||
epedek. Walaſth vylagum ||
tul ſydou fyodumtul ezes ||
urume(m)tuul . O en eſes urodu(m) ||
eggen yg fyodum, ſyrou a- ||
- niath thekunched buabeleul ||
kyniuhhad . Scemem kunuel ||
arad, en iunhum buol farad
the werud hullothya en iu(n)- ||
hum olelothya Vylag uila ||
ga viragnac uiraga. keſeru- ||
en kynzathul uoſ ſcegegkel ||
werethul . Vh nequem en
fyon [!] ezes mezuul . Scege ||
-nul ſcepſegud wirud hioll
wyzeul. Syrolmom fuha ||
-zatum therthetyk kyul en ||
iumhumnok [!] bel bua qui
ſumha nym [kyul] hyul ||
Wegh halal engumet egge- ||
dum illen maraggun uro ||
dum, kyth wylag felleyn [!] ||

b. hasáb :

O ygoz ſymeonnok bezzeg ||
ſcouuo ere en erzem ez bu- ||
thuruth / kyt niha egyre. ||
Tuled ualmun [!] de num ||
ualallal, hul yg kynzaſſal, ||
Fyom halallal. Sydou ||
myth thez turuentelen / ||
fyom merth hol byuntelen ||
fugwa / huztuzwa wklel / ||
-ue / kethwe, ulud. Kegug ||
-gethuk fyomnok / ne leg, ||
kegulm mogomnok / owog ||
halal kynaal, anyath ezes ||
fyaal / egembelu ullyetuk. ||

A latin „Planctus" szövege:

199*a* I.

Planctus ante nescia,
Planctu lassor anxia
Crucior dolore;
Orbat orbem radio
Me iudea filio
Gaudio dulcore.

Fili dulcor unice,
Singulare gaudium,
Matrem flentem respice
Conferens solacium.

Pectus, mentem, lumina
Tua torquent uulnera[1]
Que mater, que femina
Tam felix, quam misera![2]
Proh dolor!

Hinc color effudit[3] oris,
Hinc ruit, hinc fluit
Unda cruoris,
Crucior dolore.[4]

O quis amor corporis[5]
Tibi[6] fecit spolia,
O quam digni[7] pignoris
Tam[8] amara premia!
O quam sero deditus
Tam[9] cito me deseris
O quam digne gemitus

---

[1] A kiadott szövegekben: „*Torquent tua vulnera*“ is.

[2] A kódexből kimaradt itt a teljesebb szövegnek e passzusa:
„*Flos florum, dux morum,*
Veniae vena,
Quam gravis in clavis
Est tibi poena!“ — A magyar utánköltés azonban e részt sem hagyta figyelmen kivül.

[3] A kiadott szövegekben: „*effugit*“.

[4] Uo.: hiányzik.

[5] Uo.: 5—8. sor az 1—4. sorral felcserélve.

[6] Uo.: „*Sibi*“.

[7] Uo.: „*dulcis*“.

[8] Uo.: „*Quam*“.

[9] Uo.: „*Quam*“.

Tam[10] abiecte moreris
Crucior dolore.[11]

O pia gracia sic morientis,[12]
O fera dextera crucifigentis,
O lenis inpenis mens pacientis
O zelus, o scelus invide gentis,
Crucior dolore.[13]

O uerum eloquium iusti Symeonis,
Quod promisit gladio[14]
Sencio doloris,
Gemitus, suspiria lacrimeque foris,
Wlneris indicia sunt interioris,
Crucior dolore.[15]

Parcito proli,
Mors mihi soli[16]
Sola mederis
Morte beate separor[17] a te
Dummodo nate nunc[18] crucieris.

---

[10] Uo.: „*Quam*".
[11] Uo.: hiányzik.
[12] E négy sor a kiadott szövegben: 1., 3., 4., 2. sorrendben.
[13] Uo.: hiányzik.
[14] A kiadott szövegben: „*Quem promisit, gladium*".
[15] Uo.: hiányzik.
[16] Uo. e sor helyett: „*Mors mihi noli, Tunc mihi soli*".
[17] Uo.: „*separer*".
[18] Uo.: „*non*".

Quod crimen, que scelera
Gens commisit effera:
Probra, uincla, uerbera,
Sputa, clauos, cetera[19]
Sine culpa patitur.

Nato, queso, parcite,
Matrem crucifigite,
Aut in crucis stipite
Me[20] simul affligite,
Male solus moritur.

*

A kódex magyar glosszái:

222*a* l. alsó szélén: O quam arta est uia reprobis undique — *ſcukſcerech.*

279*a* l. felső szélén: *virudnek hullotta mia.* — *pulkul* [!] *pituaranak fugliabeleul.*

285*b* l. sorközben: locuſta — *hurnou.*

285*b* l. alsó szélén: *ſcumartiuiſ.* —

---

[19] Uo. e két sor helyett: „*Vincla, virgas, vulnera, Sputa, spinas, cetera*".

[20] Uo.: „*Nos*".

XXVII.

GYULAFEHÉRVÁRI GLOSSZÁK.

— 1310—1320. KÖRÜL. —

A domonkosrendi eredetü Ó-magyar Mária-siralmat harmadik legrégibb, összefüggő szövegü nyelvemlékként a korra alig egy-két évtizeddel fiatalabb, ferencrendi származású Gyulafehérvári Glosszák követik.

A mindössze 15 sorra terjedő emlék címe helyesebben Gyulafehérvári Sorok vagy Gyulafehérvári magyar distinctiók volna.

A nyelvemléket *Varjú Elemér*, akkoriban a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának asszisztense, fedezte fel 1898 őszén a gyulafehérvári püspöki Batthyány-Könyvtár E₅. VI. 8. jelzetü kódexében.

A könyvtárban „Sermones sacri" címen lajstromozott, kis 8" rétü, szürke szarvasbőrrel bevont deszkatáblás, latin hártyakódex két különböző korú kéziratot foglal magában. 154 hártyalevélre terjedő első része a XIV. század elejéről, szorosabban a század első két évtizedéből származik, legnagyobbrészt egyazon scriptor gyakorlott kezü, kéthasábos kurzív írása. A lapszélekre itt-ott ugyanazon vagy legalább is nagyon hasonló írású, egykorú kéz írt apróbb betűs jegyzeteket. A kódex második, kisebb része a XV. századból való. Mindkét rész latin szentbeszéd-vázlatokat és elmélkedéseket tartalmaz. Az első rész 120*b*—123*b* lapjain ezenfelül még 14 oklevélminta (formula) is olvasható. A többé-kevésbbé csonkán lemásolt oklevelek egytől-egyig a magyarországi ferencrendiek kormányzásában előforduló esetekre vonatkoznak, miből önként következik, hogy a kódex első részének írója is e rend tagja volt. Az

oklevélmintákban emlegetett magyar egyházi férfiak az 1291—1309 közt lefolyt 19 évben szerepeltek együtt. Mivel pedig az oklevélminta-gyüjteményeket (formulare) rendesen a legújabban kibocsájtott oklevelekből szokták összeállítani, kétségtelen, hogy röviddel ezen idő után, 1310—1320 körül keletkezett a formulare, s így természetesen a kódex első részét is ezen időtájt írták. A mintaoklevelek egyéb adataiból *Karácsonyi János* azt következteti, hogy a formularét s vele a kódex első részét is dunántúli, szorosabban veszprém-egyházmegyei ferencrendi kolostorban, legnagyobb valószínűség szerint a székesfehérváriban írta a custos vagy esetleg talán maga a magyar marianus ferencrendiek akkori provincialisa, *János*, aki 1324-ben Budán és Székesfehérvárott rendi közgyülést is tartott.

A szentbeszédeket, illetőleg inkább csak beszédvázlatokat lejegyző barát a középkori skolasztikusok általános szokása szerint beszédeinek tartalmi felosztásait (divisio), főbb gondolatait, vezéreszméit (distinctio) vagy argumentumait helyenként előre jelzi, és rövid, numerosus, azonos szótagokra végződő, tehát vers módjára összecsengő, rímelő sorokban foglalja össze. Nem ritkán a sorok első szavai is hasonló végződésűek, egymással rímelnek, ilyenkor az összecsengés is kétszeres. E sorokat a scriptor a kódex szövegében külsőleg is megkülönbözteti azáltal, hogy vörös, nagykezdőbetűkkel beljebb veti és versszorokhoz hasonlatosan tördeli. Ezeket a többé-kevésbbé egyenlő szótagszámú, azonos vagy összecsengő végződésű latin sorokat azután három esetben magyarra is lefordítja, s feltűnő igyekezettel törekszik arra is, hogy a latin sorok numerositása és a sorvégek összecsengése a magyar szövegekben szintén érvényesüljön. Ezért a nyelvemléket felfedezője és több más tudós búvára is nem minden alap nélkül verseknek minősítette (Gyulafehérvári Versek).

Az öt, négy, illetőleg hat rövid sornyi magyar szövegecskék mindhárom ízben a lap alján olvashatók, kettőnek (I. és III.) írása a hozzátartozó latin szentbeszédvázlat és distinctio szövegének írásával, egyiké (II.) pedig a lapszéli jegyzetek

írásával egyező. A második magyar szövegnek az elsőénél apróbb betűi és vékonyabb vonásai, meg a harmadik szövegnek gondatlanabb írása arra vallhatnak, hogy azonos kéz más-más alkalommal, esetleg nagyobb időközökben vetette azokat a hártyalevelekre.

I. Az első, 5 soros magyar szöveg az 50*a* lap alján olvasható, s az ugyanazon lapon kezdődő újévnapi szentbeszédvázlathoz tartozik, melynek címe: „Sermo de circumcisione domini". A fejtegetés a „Vocatum est nomen eius Jesus" (Szent Lukács evangéliuma I, 31.) alapigéből indul ki és Jézus nevéről szól, a végéhez pedig e név etimológiája van illesztve. Ehhez képest a lap alján magyarra fordított latin distinctiók 5 sorának veres kezdőbetűi felülről lefelé olvasva a „Jesus" nevet adják (akrostichon). A magyar szöveg ötödik sorának több mint felét lenyeste a könyvkötő.

II. A második, 4 soros magyar szöveg a 125*a* lap alsó szélére van írva s az ugyanazon lapon kezdődő: „Sermo in festo sancti Thome apostoli" című (december 21-iki) beszéddel kapcsolatos. A beszéd folyamán a „hitetlen Tamás apostol"-nak megjelent Krisztus ezen mondásából: „Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt et crediderunt" (Szent János evangéliuma XX, 29.) kiindulva, felállítja a prédikátor a tételt, hogy a hívők négyfélekép látják Krisztust. *Karácsonyi* ellenkező véleményével szemben meg kell állapítanunk, hogy az erre következő 4 soros latin divisiónak, valamint az egész beszéd-vázlatnak írása az előbbi, újévi beszéd írásával tökéletesen megegyezik. A latin divisiók magyar fordítását a kódex lapszéli jegyzeteinek apróbb betűs írásával, más, feketébb tintával minden bizonnyal ugyanazon scriptor írta utólag a lap alsó margójára.

III. A harmadik, terjedelemre leghosszabb, 6 soros magyar szöveg a kódex régibb részének utolsóelőtti oldalán, a 154*a* lap alján olvasható. Utolsó sorát szintén megcsonkította a könyvkötő kése. Írása megegyezik a kódex előbbi részeinek írásával, azonban tömöttebb és gondatlanabb. A Megváltó szenvedéseiről szóló nagyheti prédikációhoz fűződik. A latin beszéd

hat körülményt sorol fel, mely az Üdvözítő kínszenvedéseit különösen fájdalmassá tette. De a hat latin distinctio itt nincs versszerű rövid sorokba foglalva, nem is egy csoportban, hanem a többiektől eltérően a szentbeszéd-vázlat szövegében szétszórtan olvasható. A magyar fordítás ennek ellenére itt is megtartja a versszerű sorbeosztást, eléggé numerosus és sorai is többé-kevésbbé azonos szótagokra végződnek.

Varjú Elemér szerint a kódex ugyanezen lapjának alsó szélén, a harmadik magyar szövegtől jobbra a következő bejegyzés volt olvasható: „Iste liber est (!) fratris Johannis de *Vathacha* concessus fratri Petro." Írása eltért a kódex latin és magyar szövegének azonos kézre valló írásától, ennél feltűnően újabb volt, a XIV. század derekáról valónak látszott. *Varjú* a kódex régibb részének és egyben a magyar nyelvemléknek írója sejtette a *„Vatakai"* (Vadakai, Vatkai, Vadacsai, Vatacsi vagy Vadasi?) János barátban, kinek nevét *Péter* barát utólag jegyezte be a tőle ajándékba kapott kódexbe. A nyelvemlék irodalmában sok vita folyt arról, hogy ki lehetett és honnan származhatott ez a János barát és joggal tarthatjuk-e őt a magyar nyelvemlék irójának. *Tagányi Károly* a *„de Vathacha"* olvasás helyett kezdetleges hasonmás alapján a *„de Vytatha"* (Újtatai), *Pápay József* a *„de Vatha"* (Vatai, Wattai), mások az eredeti bejegyzés megtekintése után a „de *Vabha*" (?) olvasást ajánlották János barát származásának kiderítésére. Egy későbbi kutató azután nagy buzgalmában a bejegyzés nagy részét, főképen a helynevet, az olvashatatlanságig kidörzsölte a hártyalapról, sőt barbár munkájának leplezésére a könyvtár bélyegzőjét is ráütötte a vitás helyre. János barát származását így hát magából a kódexből ma már nem lehet megállapítani. Elfogulatlan ítélet alapján eldönthetetlennek kell egyébként tartanunk a kérdés másik részét is: vajjon a bejegyzésben említett János barát a kódex első részének és a magyar nyelvemléknek írója vagy csak egyik későbbi tulajdonosa volt-e? Ezek után *Karácsonyi* azon vélekedése, hogy a kódex írója esetleg talán János ferencrendi provinciális is lehetett, szintén nagyon ingatag alapon áll.

A nyelvemléket felfedezője, *Varjú Elemér*, mutatta be először a Magyar Tudományos Akadémia 1898. november 28-án tartott ülésén (A gyulafehérvári kódex. Akadémiai Értesítő 1899: 16—25. 3 hasonmással. — A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Magyar Könyvszemle 1900: 35—7. 1 hasonmással. Különnyomat 115—7.). *Varjú Elemér* vitáját *Horváth Cyrill*-lel a nyelvemlék versvolta felett l. Magyar Kritika 1898—9: 151, 165, 184, 201. *Simonyi Zs.*, A Gyulafehérvári Versek. Nyr. 1898: 529. *Szinnyei József*, A Gyulafehérvári Glosszák. NyK. 1899: 1. *Tagányi Károly*, A Gy. G. szerzője. MNy. 1905: 130—2. *Pápay József*, Ki hát a Gy. G. szerzője? Nyr. 1912: 145. *Varjú* felelete uo. 1912: 171—2. *Tagányié* uo. 1912: 243. *Erdélyi Lajos*, A Gy. G. MNy. 1913: 67—74. *Dézsi Lajos*, A Gy. G. forrásához. Uo. 1913: 183. *Jakubovich Emil*, A Gy. G. forrásához. Uo. 1913: 234. *Karácsonyi János*, A magyar ferencrendüek formuláskönyve a Batthyány-Könyvtárban. Batthyaneum II. Brassó, 1913. 24—32. *Erdélyi Lajos*, Melyik nyelvterületen írhatták a Gy. G.-kat? MNy. 1914: 30—1. *Uő:* Erdélyi Múzeum 1914. *Horváth Cyrill*, Középkori magyar verseink (Régi Magyar Költők Tára I_2). Budapest, 1921. 49—58. *Karácsonyi János*. Szent Ferenc rendjének története Magyarországon II. Budapest, 1924. 586—8. *Erdélyi Lajos*, Magyar Nyelvi Tanulmányok I. Budapest, 1926. 131—42. A Gy. Sorok. A három magyar szöveg fényképi hasonmásával.

•

A Gyulafehérvári Glosszák és a nekik megfelelő distinctiók, illetőleg divisiók szövege a következő:

I. 50[a] l. Habroſagben walacnok keguſſege —
eleeknek [keguſſe][1] vrukſege.
Koorſagbon walaknok egeſſege —

[1] keguſſe áthúzva.

Scíukſegben walaknok beuſege.
ehezeu[cnek eleglege ?][2]

J — Jocunditas merencium.
E – Eternitas uíuencíuM.
S — Sanitas langencium.
V — vbertas egenciuM.
S — Sacietas eſurienciuM.

II. 125a l. Chudalatuſ míuín(e)c ielenetuíben
vnu(n) zaiaual mu(n)dut ígen(e)c tonoſagaban
ſce(n)t oltaru(n) kuner kepeben.
oz kerezt fan ſigeu kepeben

In mirifici operis indicio.
In uerbi oris ſuí teſtimonio.
In ſacri altaris miſterio.
In ſuí ȳmaginís ueſtigio.

III. 154a l. Vnun tonohtuananac arulatia
Nemzetuí nepnech vadulatia.
J(e)r(usa)l(e)m uaraſanac tiſteſ fugadatia.
Iſten fianach artotlonſaga.
halalanoch ſcidalmoſ quína.
bbodug aſcunnac ſcemehel la[tatia][3]

---

[2] Az utolsó másfél szót a lap alján levágta a könyvkötő kése.

[3] A lap alján levágta a könyvkötő kése.

Primum, quia a proprio discipulo eius vendicio fuit procurata . . . .

Secundum, quia a populo eius . . . est accusatus.

Tercium est, quia a ierosolimis honorifice fuerat susceptus . . .

Quartum innocencia salvatoris . . .

Quintum mortis infamia . . .

Sextum Marie presencia . . .

XXVIII.

TORNAI JÁNOS MESTER BIRTOK-ADOMÁNYA.

— 1314. —

Tornai Teküsfia Lászlófia János mester udvarnoki birtokából a Zemléngyümölcsi nevű részt a jászai konvent előtt hű tisztjének, Albertnek ajándékozza, megszabván a birtokrész határait is. Hártyára írt függőpecsétes eredetije a Magyar Kir. Országos Levéltárban Dl. 1844. sz. alatt őriztetik. Kiadása: Anjou-kori Okmánytár I, 341—3. Az oklevélben említett birtokok: *Udvarnok* és *Görgő* néven ma is megvannak Abaúj-Torna megyében Tornától nyugatra; *Zemléngyümölcsi* nevét a velők szomszédos *Zemplén* puszta tartotta fenn. Vö. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. I, 237—9, 241.

Nos Mychael prepoſitus et Conuentus de *Jazou*, vniuerſis xi [Christi] fidelibus, preſens ſcríptum in ſpecturis, ſalutem in uero ſaluatore. || pro inde aduniuerſorum noticiam harum ſerie uolumus peruenire! Quod magister Johannes filius Ladizlaí, filíj *Thekus* de *Thurna* || comparuit coram nobis, petens anobis, ut hominem nostrum fide dignum mitteremus, coram quo, Alberto, filio Jacobí filíj *Corrardi*, fa- || mulo Suo unam poſſeſſionem *Zemlengumulchi* uocatam, de terra *Vdwarniky* ſeparatam, ſtatueret, et donaret, pro fideli famu- || latu. quas [!] ipse Albertus, ab in-

ſancia Sua, fideliter famulauit, maxime quando, *Karulus* rex *Hungarie,* Caſtrum *Strigoniense* faciebat expugnari. circa ſe, et eum cuſtodiendo cum letalí wlnere ipsum magistrum Johannem defendendo. Nos uero peticionibus magistri Johannis conſen- || cientes, miſimus dominum Nicolaum, ſocium et amicum nostrum, plebanum de eadem *Jazou,* qui ad nos reuersus, una cum magistro Johanne, || prefato, Ladizlao, et Nicolao filíjs ſuiſ, magister Stephanus et *Lorandus,* fily Stephani, fily *Thekus* ac Johannes filius Dyoniſi. || ſimiliter fily *Thekus,* una cum homine nostro taliter nobis personaliter retulerunt, quod ſeruicía ipsius Albertí, cum rebus ipsorum refundi non || potuiſſent, et prefatam poſſeſſionem *Zemlengumulchi* uocatam, eidem dediſſent, et coram nobis dederunt, ſibi, et ſuis heredibus, | heredumque ſucceſſoribus, perpetuo tenendam et habendam, nullo commetaneo et uicino contradictore exiſtente, tali tamen obligacione | interposita, quod quicunque proceſſu temporum prefatum Albertum ac heredes ſuos, heredumque ſucceſſores ſuper prefatam terram moleſtare, ac || in quietare niterentur, ipse magister Johannes et fily Sui, magister Stephanus, et *Lorandus,* ac Johannes filius Dyoniſi, cum proprys perſonis || laboribus et expenſís tenentur liberare ac defendere. Mete autem ipsius terre ut nobis recitarunt hoc ordine diſtinguntur . prima || meta incipitur in *keſeken egerfey* a parte meridionali, et in eadem *keſeken Eger pothoka* tendít ad uiam que uadit in *Gugov* [!],[1] || uſque ad *Thapulcha fey,* et inde

[1] *Gurgov* helyett, a rövidítőjel az *u* fölül elmaradt.

aſcendit ad montem *nog waradhegy,* et in cacumine ipsius montis, flectitur ad unum || rubum, que [!] wlgo dicitur *rakathia,* ubi est puteus, et inde per unam uallem que wlgo dicitur *gepu* Nicolai ad magnum montem || et ibi ſeparabit de *Gurgo,* et per illum montem in magna ſilua uadit ad orientalem, et inde flectitur ad meridiem, ad *fel-* || *Eger fey,* que est aparte orientali, et in eadem *fel egerfey pothoka,* uadit infra ſimiliter ad meridiem ad *Saruſeger,* || et ibi ſub arbore *Egerfa* est meta terrea, et ibi angulatur, et uadit ad orientalem, ad finem *Siluaberek* de parte meri- | dionali, et inde uadit ad *kurthwelkuthapothoka,* et ibi est meta lapidea, et ibi angulatur, et ſeparat a poſſeſſione | filiorum *Macrabei,* et in eadem *kurthwelkuthapothoka,* uenit infra ad meridiem, ubi est rubus que [!] wlgo dicitur | *fűz,* et inde paruum eundo tranſit unam uiam, que uadit in *vdwarnuky,* et ſimiliter inde paruum eundo uadit in fine *othelek,* | paruum uero eundo est meta lapidea, et ibi angulatur, et uadit iterum ad priſtinam metam unde fuit incoata et ibi deter- | minantur curſus metarum. In cuius rei memoriam ſtabilitatemque perpetuam nostras litteras conceſſimus munimine nostri | Sigilli pendentis roboratas. Datum in Octavis ſancti Georgy martiris. Anno Domini . M°. CCC°. decimo quarto. ||

XXIX.

A JÁSZOK KIVÁLTSÁGLEVELE.

— 1323. —

I. Károly király több jász családot kivesz Keverge fiainak hatósága alól, a király zászlaja alatt katonáskodó jászok sorába helyezi őket s megengedi nekik, hogy kapitanyaikat szabadon válasszák. Hártyára írt eredetije Jászberenyben, a »jász-kun« kerületi levéltár vasládájában. Hasonmása és kiadása: *Gyárfás István*, A jász-kúnok története III, 463—5.

[K]*Arolus* dei gracia *Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarie*que Rex, Princeps Sallernitanus et Honoris, ac Montis Sancti Angeli Dominus | Omnibus xpi [Christi] fidelibus tam prefentibus, quam futuris prefentem paginam infpecturis falutem in Omnium Saluatore. Solet excellencia Regia fubditorum honera [!] fubleuare, vt ex hoc fi [!] animus | famulancium augeatur Proinde Ad vniuerforum noticiam tenore prefencium volumus peruenire . Quod accedentes ad nostram prefencíam *Larzan* filius *Zokan, Jzachan* filius *Furduh*, Jacobus filius | *Keskene, Chareth* filius *Ambultan*, Demetrius filius *Gubul*, Stephanus filius *Beegzan*, Paulus filius *Mokzun*, Andreas filius *Chakan, Zakaran* et Georgius filius eiusdem, Demetrius | filius *Keÿan*, Stephanus filius *Kurman, Hurz, Arpan,*

Andreas filius *Zuagan*, *Zaduk* filius *Kalhen*, Georgius filius *Magar* et Petrus filius *Chamaz Jazones* fideles nostri, ſuo et fratrum || cognatorum proximorum et ſociorum ſuorum nomíne de generacione ipsorum humiliter nobis petentes cum inſtancia ſupplicarunt., vt ipsos eximendo a poteſtate dominio, et íuriſdíccione filiorum *Keuerge* et aliorum quorumlíbet in ſtatum et cetum *Jazonum* ſpecialiciter [!] Regíe maieſtatí exercituare debencium tranſferre de benignitate Regia dignaremur. Nos ſiquidem qui ex debíto ſuſſcepti Regiminis iuſtas fidelium nostrorum preces audíre et exaudíre tenemur, auditis peticionibus eorundem *Jazonum*, reuocatiſque ín memoríam fidelium ſeruiciorum ipsorum meritís, que iidem *Jazones* et tota generacio eorum in diuerſis expedicio- || nibus nostrís locis et temporibus admodum oportunís cum morte quamplurimorum fratrum et proximorum ſuorum et effuſſione [!] ſanguinum eorum ſumpme fidelitatís affectu exhibuerunt et eciam inpenderunt Volentes eorundem ſeruicijs meritorijs Regíe gracíe occurrere fauore ſpecialí prenominatos *Jazones* et eorundem fratres, cognatos, proximos et ſocios necnon heredes et poſteritates ſuas et eorum cuiuslibet | vniuerſas, eximendo, et retrahendo a poteſtate, dominio, et iuriſdiccione predictorum filiorum *Keuerge*, per quos ipsos *Jazones* nimium oppreſſos et humiliatos uidebamus, in ſtatum, numerum, et Cetum *Jazonum* Regie maieſtati ſpecialiter exercítuare debencium tranſferendos duximus et eciam aggregandos. Volentes vt ijdem *Jazones* et tota generacio ípsorum necnon eorundem ||

heredes ab omni poteſtate, dominio et iuriſdiccione aliorum *Jazonum* quorumlibet perpetuo exemptí, ea ſemper gaudeant priuilegio libertatis, qua Ceteri *Jazones* nobis exercituare debentes gaudent || perhemniter [!] et fruuntur. / Item conceſſimus eiſdem, quod capítaneum ſeu Judicem quemcunque voluerint Regie tamen maieſtatí fidelem eligendí liberam habeant facultatem. Quem postmodum || nostre celſitudíní preſentabunt. / In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam preſentes conceſſímus litteras nouí autentící et dupplicis ſigillí nostri munimine roboratas. Datum per manus diſcretí vírí || magistri Ladyzlaí prepoſiti *Albensis* et aule nostre vicecancellaríj dilecti et fidelis nostri. Anno Domini Millesimo CCC° viceſimo tercio . Octauo Idus Marcíj. Regni autem nostri anno ſimiliter viceſimo tercío . Venerabilibus in xpo patribus dominís *Bolezlao Strigoniensi* et fratre Ladyzlao *Colocensi* archyepiscopis . Johanne *Nitriensi*, Benedicto *Chanadyensi*, Nicolao *Jauriensi*. , Georgío de Sancto Ireneo. Ladyzlao. || Quinqueecclesiensi . Fratre Petro *Boznenſi.*, *Iwanka Waradyensi.*, Andrea Transilwano . *Herrico Wesprimiensi*, et *Chanadýno Agriensi* episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus . Magnificis vírís, Phylippo . || Palatino comite *Scepusyensi* . et de *Wyuar*. Demetrio magistro *Tauarnicorum* nostrorum comite *Bachyensi* et *Trynchiniensi*, *Lamperto* Judice Curie nostre comite *Chanadyensi* et *Nitriensi* . Thoma *Woyuda* [!] Trans- || Siluano comite de *Zonuk*, Nicolao *Bano* Tocius *Sclauonie* comite *Supruniensi* Paulo *bano* de *Machou* comite *Syrimiensi* de *Wolko*

et de *Budrugh* . *Mykch* magistro *Tawarnicorum* Domine || Regíne karissime conſortis nostre comite de *Sarus* et de *Zemlen* . *Deſeu* Judice Curíe eíuſdem Regine, Blaſio magistro Agaſonum nostrorum. Dyonilío magistro Dapiferorum nostrorum Caſtellano de || *Myhald* Nicolao comite *Symigiensi* . dilectis et fidelibus nostris . et alíjs quampluríbus Regni nostri Comítatus tenentibus et honores. — ||

Kívül XVIII. századi írással: Privilegium Caroli Primi de exemtione et retractione a potestate, dominio et iurisdictione, item de electione Capitanei seu Judicis ddo. 1323. 8⁰ mart. No. 1.⁰

Az oklevélben előforduló jász személynevek magyarázatát l. *Z. Gombocz*, Osseten-Spuren in Ungarn. Streitberg-Festschrift 108—10.

XXX.

VÁGI BENEDEK ÉS MIKLÓS OSZTÁLY-LEVELE.

— 1326. —

I. Károly király bizonyságlevele arról, hogy előtte Vági Benedek és Miklós osztályos egyezségre lépett. Eredeti hártyaoklevél az Alapi Salamon családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadása: Hazai Okmánytár V, 101—2. A megosztott birtokok Sopron vármegyében feküdtek és pedig: *Vág* a Rába partján, Csorpától délre *(Csánki,* Magyarorsz. tört. földr. III, 634), *Röjtök* Kapuvártól délnyugatra (uo. III, 627), *Hochstrass* a megye délnyugati zugában (uo. III, 611), a többi ismeretlen helyen (uo. III, 603 és 633).

Nos *Karolus* deí gracia Rex *hungarie* tenore preſencium ſignificamus quibus expedít vniuerſís. Quod Benedictus filius Alberti de *waag* ab vna parte, Item || Nicolaus filius alexandri de eadem *wag,* ab altera coram nobis conſtituti, in cauſa quam idem Benedíctus, contra ipsum Nicolaum, racione diuiſíonis poſſessionum || *waag Rehtekh, Chyaakteluk, Telwk* et *Hoſtraaz* vocatarum, in Comitatu *Supruniensi* exiſtencium, in preſencia Comitis Alexandri Judicis Curie | nostre in preſentibus octavis beati Andréé apostoli mouere habuiſſet! ex permiſſione eiusdem Judicis Curie nostre dixerunt taliter ſe concordasse. Quod

idem Nicolaus || rectas dímídíetates predictarum poſſessionum videlicet *waag Rehtekh* et *Chyaakteluk*, cum omnibus ſuis vtilitatibus, ſcilicet patronatu ecclesie terrís || arabilibus, pratís, fenetís, et Siluis a parte orientis in poſſessione *waag*, a parte vero occidentís in poſſessione *Rehtek*, Item duo molendina in dicta || poſſessione *waag*, in fluuio *Mezewraba* nuncupato habita, vnum uero molendinum in predicta poſſessione *Rehtek* ſuper fluuio *Ikwa* nominato || exiſtens, eidem Benedicto dedít reliquit et aſſignauít perpetuo et inreuocabiliter poſſidendas tenendas et habendas in filios filiorum eiusdem et heredes. || Econuerſo autem idem Benedíctus, predictas duas poſſessiones *Teluk* et *Hoſtraaz* nominatas, ipsi Nicolao et per eum ſuis heredibus reliquit et aſſignauit || perpetuo et irreuocabiliter poſſidendam [!] et habendam [!] eomodo quod idem Benedictus vel ſui poſteri de predictis poſſessionibus nullounquam tempore poſſint petere || vel habere diuiſionem . Tali obligacionis vinculo partes ſe innodarunt . quod ſi qua parcium vel eius poſteritas, ſuper iamdicta poſſessionaria díuí- || ſione ſeu ordinacione proceſſu temporum, contra partem alteram ſeu poſteritates eíus, matteriam queſtionis ſuſſcitare attemptaret Quinquaginta marcas || fini argenti, parti in predicta poſſessionaría diuiſione ſeu ordinacione perſeueranti ſeu eius poſteritatibus ante lítís ingreſſum ſoluere teneretur || ſalua Judicis porcione remanente . Datum In *vyſegarad* [!], Quinta feria proxima ante feſtum beati Thome apostoli . Anno Domini M°. CCC°. XX^mo^ ſexto . ||

Kívül XVI. századi írással: *oztal level*. Más XV. századi irással a következő genealogiai levezetés olvasható az oklevél hátán:

Ittem linea generacionis, olyuer genuit || albertum, albertus genuit benedictum || benedictus genuit gabrielem, gabriel || genuit dorotheam, que dorothea || ex voluntate et conſenſu omnium fratrum condiuiſionalium in || poſſessionibus paternis omnibus in ſexum maſculinum || per regiam majestatem Sigismundum extitit || prefecta et procreata, eademque dorothea || peperit thomam paruum filium et | Idem thomas genuit Anthonium || et blaſium filios Nunc viuentes. || Anthonius genuit || Paulum | Petrum et filiam. ||

XXXI.

SZLAVÓNIAI HATÁRJÁRÓLEVÉL.

— 1337. —

A császmai káptalan jelenti Mikcs szlavón bánnak, hogy 1337. április 5-én Zágrábban kelt levélbeli parancsára Beke fia Tamás mester sztenicsnyáki várnagy körösmegyei, racsicai birtokának határait megjáratta. A zágrábi káptalannak 1337. április 18-án kelt átiratából, melynek hártyára írt eredetije a Magyar Kir. Országos Levéltárban Dl. 33,582. sz. alatt őriztetik. Kiadása: *T. Smičiklas*, Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae X. Zágráb, 1912. 312, 315—6. Racsica (-Szent István) birtokot l. *Csánki*, Körösmegye a XV. században. Akad. Tört. Ért. XV/12, 88. l. Jellegzetes sajátságuk a szlavóniai hiteleshelyek (különösen a császmai és a pozsegai káptalan) által a XIII—XIV. században kiadott határjáró okleveleknek, hogy a birtokok határait leginkább magyar fanevekkel jelölik.

Magnifico viro domino *Mykch Bano* tocius Sclauonie, Capitulum *Chaſmensis* ecclesie oraciones pro eo ad dominum debitas et deuotas. vestre magnitudinis litteras recepimus in hec uerba.

Víris diſcretis et honeſtis Capitulo *Chaſmensis* ecclesie amicis ſuis honorandis, || *Mykch Banus* tocius Sclauonie, amiciciam paratam cum honore. Noueritis quod quia poſſessio magistri Thome filij *Beke* Caſtellani nostri de *Stennichnak, Rachicha* vocata in Comitatu *Criſiensi* exiſtens per nos ſibi collata, metarum

renouacionibus et ereccionibus, et ab aliorum poſſessionibus || ſeparacione fore in diget [!], pro eo amiciciam vestram preſentibus requirimus diligenter quatenus vestrum mittatis hominem protestimonio fidedignum, quo preſente Ladislaus litteratus, uel Petrus filius Jacobi, aut *vinche(n)ch* alijs abſentibus homo noster, ad faciem premiſſe poſſessionis accedendo, vicinis et comme- || taneis eiuſdem legitime conuocatis, et preſentibus reambulet eandem per veras metas et antiquas, nouas iuxta veteres ubi neceſſe fuerit erigendo, reambulatamque relinquat ipsis magistro Thome antedicto et fratribus ſuis videlicet Andree et Johanni perpetuo obtinendam ſi non fuerit contradictum. || Contradictores vero ſi qui fuerint contra eosdem ad nostram cítet preſenciam adterminum competentem, et poſt hec diem et locum Citacionis nomina Citatorum terminum aſſignatum cum curſibus metarum nobis amicabiliter ſtudeatis intimare. Datum *Zagrabie* Sabbato proximo ante dominicam Judica. Anno domini || M°CCC°XXX^mo^ Septimo.

Nos uero mandatis vestris obedire cupientes vt tenemur diſcretum virum magistrum Jacobum ſocium et concanonicum nostrum adpremiſſa proteſtimonio cum predicto magiſtro Ladislao homine vestro tranſmiſimus, qui quidem ſocius noster, vna cum eodem homine vestro demum ad nos || perſonaliter redeuntes nobis concorditer retulerunt, quod ipsi ad faciem predicte poſſessionis perſonaliter acceſſiſſent, et eandem conuocatis commetaneis et vicinis, ſpecialiter Stephano filio *Beke* et *Deſeu* filio Thome, ac alijs

conuocatis per veras et antiquas metas reambulaſſent, nouas vbí || neceſſe fuit erigendo ſicque reambulatam predicto magistro Thome filio *Beke* et fratribus ſuis prenotatis, permittentibus et conſencíentibus commetaneis et vicinis memoratís, ſtatuíſſent cum omnibus vtilitatibus et pertinencíjs ſuis perpetuo poſſidendam. nullo contradictore penitus apparente. Me- || te autem ipsius poſſessionis prout easdem idem homo vester, et dictus ſocius noster nobis in ſcriptis apportarunt ſunt tales. Incipit prima meta, aparte meridionali de arbore *fyz* cruceſignata. metaterrea circumfuſa, exiſtente circa fluuium *Rachicha*, ab hinc uerſus ecclesiam beati Stephani, ad arborem piri cruceſignatam metaterrea circumfuſam. Deinde aſſcendit per viam paruam tranſeundo magnam víam prope Cimiterium venit ad magnam viam, ab hinc uerſus Septemtrionem aſſcendit montem per magnam viam venít ad arbores *Haas* cruceſignatas / deinde inuertice ipsius, || montis ad duas arbores *Haas* cruceſignatas iuxta magnam víam, ab hínc per ipsam viam uerſus Septemtrionem admetamterream, Deinde in uertíce ipsius montis per magnam víam admetamterream, ab hínc ſimiliter admetamterream vbi est *Byk* arbor, Inde per antiquam víam inuertice ipsius montís, || ad arbores *Gertian*, et *Haas*, Inde ad arborem *Has* cruceſignatam, ab hinc in vicinitate terre *Bokua*, perantíquam viam et metasterreas in bono ſpacio ad arborem *Berkína* cruceſignatam, Inde aſſcendít per antiquam víam in magno ſpacio admetamterream, abhínc inuertice ipsius montis. || per antiquam víam

aſſcendit admetasterreas, Deinde per eandem antiquam viam admetasterreas, ab hínc admetamterream, Deinde per antiquam vîam ad arborem *Has* cruceſignatam, Deinde per antiquam viam inuertice montis ad arborem *Gertian* cruceſignatam, ab hínc ad metamterream circa ſpinas ab || hínc ad arbores *Has* et píri cruceſignatas, deinde per eandem antiquam víam admetamterream, ab hínc uerſus Orientem permetamterream, aſſcendit monticulum vbi ſunt arbores *Has* et *Tul.* Deinde in uertice montis per antiquam viam deſſcendit et vadit per ipsam antiquam viam, | ad magnas arbores, ab hinc ad arbores *Tul* et *Byk* cruceſignatas, deinde uerſus orientem admetamterream, ab hínc aſſcendit monticulum permetas, Deinde ad arborem *Byk* cruceſignatam, vicinis duabus metisterreis, ab hinc admetamterream, Inde aſſcendit aduerticem montis ad ar- || bores *Tul* et *Byk* cruceſignatas metaterrea circumfuſas, ab hinc uerſus meridiem, ſimiliter in vicinitate terre *Bukua* ad metamterream, Inde ad arborem *Tul* metaterrea circumfuſam, et de ipsa arbore in uertice montis permetamterream in bono ſpacio aſſcendit monticulum vbi est arbor *Tul,* || et due meteterree, Item admetamterream, ab hinc admetamterream circa ſpinas, Inde adarborem *Byk* circa viam, et de ipsa arbore in vicinitate Stephani filij *Beke* de *Gorbonok* deſſcendit uerſus Occidentem ad arborem *Byk* cruceſignatam in Capite ſilue *Kopronichicha,* || et de ipsa arbore deſſcendit pervallem, et de ipsa valle uerſus aquilonem vbi eſt arbor *Byk* cruceſignata, aſſcendit per vnam paruam vallem uer-

ſus montem, et venit ad arborem *Tul* metaterrea circumfuſam, et de ipsa arbore per metamterream vbi est arbor Ceraſij, ab || hinc ad metamterream circa viam, Inde uerſus occidentem per viam venit ad arborem *Tul* cruceſignatam metaterrea circumfuſam ab hinc uerſus aquilonem per antiquam viam deſſcendit et venit ad arborem Ceraſi, Inde ad dumum *Raquicie* metaterrea circumfuſam . et de ipſo, || *Raquicie* cadit in fluuium *Rachicha* per curſum ipsius fluuij verſus meridiem in magno ſpacio venit ad priorem metam. Datum feria quinta proxima poſt dominicam Judica . Anno ſuperius annotato.

XXXII.

A ZOVÁRD NEMZETSÉGBELIEK BIRTOKOSZTÁLYA.

— 1322/1338. —

A váradi káptalan Zovárd nemzetségbeli Bodon unokáinak kérésére jeles (privilegialis) alakban átírja saját, 1322-ben nyilt (patens) alakban kiadott oklevelét, melynek tanusága szerínt említett Bodon fia András unokaöccseivel megosztozik a nemzetség ezen ágának bihar- és békésvármegyei birtokain. Hártyára írt, függőpecsétes eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. A felsorolt birtokok fekvését meghatározza *Karácsonyi János*, Magyar nemzetségek III/1, 155. Vö. *Bunyitay Vince*, A váradi püspökség története II, 426.

[C] Apitulum ecclesie *Waradyensis* Vniuerſis xpi [Christi] fidelibus modernis pariter et futuris presencium noticiam habituris ſalutem in domino ſempiternam. Ad vniuerſorum noticiam harum ſerie uolumus peruenire . Quod Benedictus || et Johannes Rufus . filij Andree filij *Budun* . pro ſe perſonaliter, ac *Zoard* et Nicolao fratribus ſuis uterínis ad nostram accedentes presenciam . exhibuerunt et presentauerunt nobis quaſdam litteras nostras patentes, tenoris infraſcripti., || Petentes nos magna cum inſtancia . vt ad maiorem rei euidenciam et cautelam firmiorem tenorem earundem in formam Priuilegialem

reſcribi ſeu redigi facere dignaremur. Quarum tenor talis est.

Nos Capitulum ecclesie || *waradyensis* . Tenore presencium ſignificamus . quibus expedit vniuerſis : Quod Nobiles viri Comes ſcilicet Andreas filius *Budun,* pro ſe, et pro filijs ſuis . Item Johannes dictus *Gurhes* filius Ladislai, filij predicti *Budun,* ac || Paulus et Johannes filij Nicolai, fratris ipsius Comitis Andree, quibus magister Olyuerius filius *Danela,* gener eorundem Pauli et Johannis aſtitit, coram nobis perſonaliter conſtituti in vniuerſis ipsorum poſſeſſionibus . tam hereditarijs tam acquiſiticijs, quam empticijs in quibusuis Comitatibus existentibus, et quouis titulo optentis, et poſſessis, pro eterna rei memoria ex ipsorum pari conſenſu, et concordi uoluntate talem interſe dixerunt ordinaſſe, et feciſſe diuiſionem . quod poſſessiones eorum hereditarias *Scerepmunustura* . *Oduary,* et *Eened* uocatas in Comitatu de *Bekes* existentes. Item empticias ſcilicet *Scenthmyklows* et *wſwen* nuncupatas, in eodem Comitatu de || *Bekes* ſitas . Item in Comitatu de *Zonuk* poſſessionem eorum ſimiliter hereditariam *Zeue* appellatam . Item in Comitatu *Byhoryensi* . *Orood* . *Tanchkerekỳ* . *Boy* hereditarías in tres partes equales diuiſiſſent . quarum vnam || ipsi Comiti Andree cum filijs ſuis, Secundam Johanni predicto *Gurhes* uocato, et terciam porcionem Paulo et Johanni filijs Nicolai memoratis mutuo inuicem aſſignaſſent, cum utilitatibus ipsarum porcionum vniuerſis : Preterea poſſessio- || nem ipsorum hereditariam *Aka* dictam in Comitatu *Byhoryensi* ſituatam, ſimiliter

in tres partes diuiſiſſent, Diſtingendo tali modo, quod incipiendo a domo Benedicti, uerſus partem meridionalem eundo, uſque ad arborem || Piri Silueſtris ceſſiſſet in porcionem ipsius Comitis Andree, et filiorum ſuorum: Item porcioni predictorum Pauli et Johannis filiorum Nicolai, et Johannis dicti *Gurhes* a domo predicti Benedicti incipiendo uerſus partem Septem- || trionalem uergendo uſque ad quendam [!] Stagnum, exeuntem de fluuio *Berukyo,* deueniſſet: Item poſſessionem *ẏſowlaka* uocatam, empticiam ipsorum, taliter diuiſiſſent, quod a parte Siniſtra pontis ipsius ville, cum locis ſeſſionalibus || et Inſula quadam ceſſiſſent porcioni memorati Johannis dicti *Gurhes*: Item a parte dextera eiusdem pontis, ſimiliter cum locis ſeſſionalibus et quadam Inſula *Zylas* dicta, filijs Nicolai antedictis: Item circa eandem porcionem filiorum Nicolai ante portam ecclesie ipsius ville porcio exiſtens, ſimiliter cum quadam Inſula *Buduſzeg* nuncupata uſque ad foſſatum *Benkearuka* dictum, ſimiliter cum locis ſeſſionalibus, ipsi Comiti Andree, et filijs ſuis || ceſſiſſent: Item poſſessionem eorum *Chukeẏhẏda* appellatam, ſimiliter in tres partes equales diuiſiſſent, cum Inſula *Ereztuen* dicta, tali modo, quod a duabus Arboribus Ilicum incipiendo, uergit ad quendam locum *Kerekzẏl* dictum, || et per ipsum locum tranſit ad finem *Nadaſtow,* et abhinc eundo, peruenit ad quandam Arborem Ilicis, et deinde itur ad puteum Jacobi, et exinde uergit uſque ad foſſatum eiusdem *Ƶenke,* que quidem porcio eidem Comiti || Andree cum filijs ſuis deueniſſet: Item via pubplica [!]

que itur per Siluam *Ereztuen* dictam, a parte meridionali, porcioni filiorum prefati Nicolai et a parte occidentali, Johanni *Gurhes* antedicto, diſtingit, quelibet por- || cio cuilibet ipsarum parcium cum Molendinis et alijs omnibus utilitatibus et pertinencijs ſuis perpetuo et irreuocabiliter poſſidenda eis et heredibus ac ſucceſſoribus eorundem. Et cum presentes nobis fuerint reportate nostrum || ſuper hoc Priuilegium conferemus. Datum in octavis feſti Aſſumpcionis virginis glorioſe, Anno domini . M°. CCC°. vigeſimo . Secundo.

Nos enim peticionibus eorundem Benedicti et Johannis filiorum Andree || tamquam iuſtis et legitimis, vt eciam promiſſioni nostre, quam in fine ipsam [!] litterarum uidimus contineri, ſatiſfaciamus, predictas litteras non abraſas, non cancellatas nec quouiſmodo uiciatas, Sed ſub uero Si- || gillo nostro repertas de uerbo ad uerbum i[n for]mam Priuilegij reſcribi fecimus, totum tenorem earundem presentibus inſerendo . Datum Sabbato proximo post feſtum Natiuitatis uirginis glorioſe . Anno || domini . M°. CCC°. XXX^mo^ . Oc[tavo]. Diſcretis viris Philippo preposito, Ladislao Lectore, Cantore uacante, Petro Cuſtode dominis et magistris Canonicis ecclesie nostre ſalubriter exiſtentibus.

XXXIII.

INQUISITIO A BECSKEREKI POLGÁROK HATALMASKODÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1342. —

Keve vármegye hatósága vizsgálatot tart a becskereki polgárok ellen Etele mester szentgyörgyi birtokán a becsei várnagy tudtával és akaratából elkövetett hatalmaskodásuk tárgyában. Jellegzetes példa a vidéki világi hatóságok kiadványainak kezdetleges szövegezésü, magyaros latinságára. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyüjteményében őrzött hártyaoklevél zárlatán négy gyűrűspecsét helye látszik.

Nos Magister gregorius filiuſ *Patha* vice comes de *Keue* et Judices Nobilium de eodem damus pro memoria, quod accedens ad nostram presenciam || comes iohannes dictus *vertus* ſeruiens Magistri *ethele* et proteſtatus est in perſona ipsius Magistri *Ethele* domini ſuí vt dominicus dictus *[vagut]*[1] || *vamus* villicus de *Bechekerequi* cum *pouſa dyak* dicto georgio dicto de *ſceged* iohanne filio martíní laurencio dicto de *dolch* Blaſío fílío Martiní io- || hanne [filio][1] ſartore petro magno Nícolao ſartore laurencio dicto *vagut* Michaele dicto *azalos* cum alíjs eorum ſocíjs de *Bechekerequi* cum ſcítu et || voluntate Magistri ſtephaní filíj *gehan* caſtellaní de *Beche* feria tercia proxima

[1] Áthúzva.

post festum Beati Martiní ad poſſeſſionem predicti Magistri *Ethelee* || *ſcengurg* vocatam manibus armatis veniſſent et ſignum tributi videlicet crucem confregíſſent ac in domo ipsius tributí tres marcas dena- | ríorum et quingentos ſales abſtuliſſent et in eadem poſſeſſíone hoſtía domorum confrangendo ciſtas confregiſſent et in ipsis exiſtencía penitus ab- || ſtuliſſent Mulieres et puellas de nudando ac verberando naues cum frugibus cumulando deduxiſſent alia multa íllícíta et dampna inferendo *becus* || filium georgíj et nicolaum filium ladizlay captíuos deduxiſſent petíuít nostros homines qui ſcíret huius rey ueritatem vnde nos miſimus unum | ex nobis comítem íacobum filium pauli Nobilem de *ſcengrg* [!] qui ad nos reuerſus nobis retulít vt diligentí in quiſicione prehabíta ab omnibus | hominibus nobilibus et in nobilibus [!] ipsius prouíncíe quibus decens fore fuiſſet talem ſcíuíſſet ueritatem vt predictus dominicus villícus cum uniuerſis pre- | dictis ſuís ſocíjs ad predictam poſſeſſionem *ſcengrug* [!] vocatam premiſſo modo veniſſent et omnia predicta illata et dampna intuliſſent Datum in || villa *holazy* feria quinta proxima post octauas Beati Martíní confessoris anno domini M̊ C̊ C̊ C̊ · X · X · X · X · í í .

K í v ü l : Proteſtaciones pro Magistro *Ethele* contra ciues | de *Bechekerequy.*

XXXIV.

FEGYVERNEKI MIKCS ISPÁN ÉS BEDEJ MESTER HRUSSÓI VÁRNAGY PERBELI EGYEZSÉGLEVELE.

— 1343. —

A nyitrai káptalan bizonyítja, hogy előtte Fegyverneki György fia Mikcs ispán és fia Egyed egy részről, más részről Bedej mester, hrussói várnagy és fia Péter mester a köztük Sáró barsmegyei és Fegyvernek hontmegyei helységek határában fekvő birtokrészek felett folyó perben fogott birák közbenjárására barátságosan kiegyeztek és birtokrészeik határait is megállapították. Hártyára írt, felső szélén ABC betükkel cyrographált, függőpecsétes eredetije a Syrmiensis—Szulyovszky családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában őriztetik, egy másik eredeti példánya a gróf Forgách családnak ugyanott letéteményezett levéltárában található, innen közölte számos hibával *Fejér*, Cod. Dipl. IX/1, 153—7.

[C]Apitulum ecclesie *Nytriensis* Omnibus xpi fidelibus presentem paginam intuentibus, Salutem in largitore ſalutis, Diſſolui videtur et exſpirat, temporalis accio mortalium niſi robur ac firmamentum, accipiat a uoce teſtium || et a ſcripto. Proinde vniuerſorum noticie, tam presencium quam futurorum Harum ſerie uolumus ignoteſſcere, . Quod. Comes *Mykch* filius Georgij de *Feguernuk* pro ſe perſonaliter, Egidio filio ſuo, cum procuratorijs litteris prepoſiti et Con-

uentus || fratrum Ordinis premonſtratensium, Monaſterij beate virginis de *Saagh*, ex vna parte, Ab altera vero Michael preſbiter, filius Comitis *Iwan* de *Peder* ac Stephanus filius Johannis legittimi procuratores magistrorum *Bedey*, Caſtellaní || de *Hrwſow*, et Petri filij eiusdem *Bedey*, pro eisdem magistris *Bedey* et Petro ſimiliter cum litteris procuratoriis prepoſiti et Conuentus predictorum, coram nobis perſonaliter conſtituti, Per eosdem Comitem *Mykch*, et Mychaelem presbiterum || necnon Stephanum filium Johannis communiter extitit propositum, et relatum oraculo viue uocis in hunc modum Quod licet inter Comitem *Mykch* et Egidium filium ſuum, Item magistros *Bedey*, necnon Petrum filium ipsius predictos, Racione quarundam || particularum poſſessionariarum porcionum, per eosdem Comitem, *Mykch* et Egidium filium eiusdem, de poſſessionibus *Sarow*. uocate in Comitatu *Borſiensi*, et *Feguernuk* nominate in Comitatu *Hwntensi*, existencium habitis, occupatarum, ac metarum erecci-one quedam || litis materia, ac fomenta diſcordie, mota fuiſſent et exorta, Tamen per compoſicionem plurimorum proborum, et nobilium vírorum, arbitratorum inter eoſdem arbitrancium, vt omnis rancor, Inuidie, et ſemina zyzanie de medio ipsorum ueluti proximorum || ſopiantur, et radicitus exſtirpentur. Sed pulcritudine pacis, in filios filiorum ſuorum, sine vacillacione aliquali, pretextu litis premiſſe, valeant gratulari, Idem Comes *Mykch*, ſe et Egidium filium ſuum, auctoritate procuratoria. Item || Mychael, et Stephanus pretacti, prefatos magistros *Bedey*, et Pet-

rum filium ſuum, dominos ſuos, ſimiliter functi, ſufficienti procuratorio. In talem perpetue pacis et concordie vnionem deueniſſe retulerunt, Quod idem Comes *Mykch*, et Egidius filius || ſuus, dictas particulas poſſessionariarum porcionum, de predictis poſſessionibus, *Sarow*, et *Feguernuk* uocatis, occupatas, Memoratis magistris *Bedey*, et Petro filio ſuo ijdemque magistri *Bedey*, et Petrus filius ſuus quandam poſſessionariam por- || cionem, *Kompakuz* uocatam ad poſſessionem ipsorum, *Mykch* et Egidij, *Zamla* uocatam pertinentem, ſitam inter fluuios, *Kompakuz* uocatos eisdem *Mykch*, et Egidio filio ſuo, reſignare, cum omnibus ſuiſ vtilitatibus et pertinencijs, || vniuerſis, tenerentur, et reſignarunt coram nobis, Jure perpetuo et irreuocabiliter poſſidendas. Quarum quidem poſſessionariarum porcionum ſcilicet *Sarow*, et *Feguernuk* uocatarum mete, prout, partes nobis retulerunt, ordine ſic diſtinguntur. Prima || ſcilicet meta Incipit in quodam monte *Berch* dicto, circa vnam arborem *Cherfa* nominatam, vbi posite ſunt due mete terre(e), inter quas est vna via, que uadit de terra *Megesporlagh* uocata, Et deſcendit ad quedam ſpineta, vbi eciam || ſunt due mete terree exutraque parte uie predicte, Et posthec per eandem viam progreditur. in quedam rubeta. *Ereſtwen* dicta, et ibi ſunt due mete terree ſimiliter ex utraque parte uie prenotate, erecte, deinde parum procedendo peruenit || ad vnam víam antiquam, Et per ipsam viam gradiendo, pertingit ad duas arbores, *Teulgh*, et *Magalfa* nuncupatas, ſub quibus ſimiliter ſunt due mete terree,

abhinc deſcendit, ad ſuperiorem finem vinee magistrorum *Bedey* || et Petri filij ſui predictorum, vbi eciam ſunt due mete terree, Et abinde protrahitur ad inferiorem finem eiusdem vínee, ſimiliter ad duas metas terreas prope eandem vineam positas, Indeque tendit, ad quasdam terras arabiles, || ſimiliter ad duas metas terreas pertingendo, Et in eisdem terris arabilibus, graditur ad quandam viam, circa quam ſimiliter ſunt due mete terree, perindeque adiungitur, deſcendendo inter duas uillas, eorundem magistri *Bedey* et Comitis || *Mykch*, necnon Egidij et Petri filiorum eorundem *Feguernuk* uocatas, inter quas vna meta terrea est erecta, Et demedio ipsarum villarum, exit ad quendam Campum, ſimiliter ad vnam metam terream, circa quandam viam, Item properat || directe ad fluuium *Zythniche* vocatum vbi est vna meta terrea, iuxta eundem fluuium ſyta, et tranſit ipsum fluuium currendo per conpetens ſpacium gyrat, ad alium gurgitem, *Perech* nominatum, ad vnam pírum, || ſub qua iacet vna meta terrea, Et tranſgreſſo ipso fluuio, *Perech* tendit ad vnam viam, iuxta quam ex utraque parte ſunt erecte due terree mete, Et per eandem viam, parum procedendo dirigitur ad duas me- || tas terreas, ſimiliter ex utraque parte vie prenotate iacentes, Quibus dimiſſis, ſemper per ipsam viam eundo ingreditur. ad quendam locum pratoſum *Hynthapotaka* nominatum Et deinde declinat ad vnam venam ſiue meatum || aque de fluuio *Kompa* deriuate, Exinde parum progrediendo, peruenit, ad vnam metam terream, ab ipsaque modicum declinando circuit quandam

particulam terre, prope Molendinum, ipsorum *Mykch* et Egidij filij || ſui, in eodem fluuio *Kompa* vocato, existens habitum. Indeque reflectitur. ſubinferiori parte dicti Molendini, ad predictum fluuium *Kompa*, ſub vna arbore piri, vbi ſimiliter ſunt due mete terree erecte, || Quarum ſemper vna a parte meridiei existens, ſeparat poſſessionarijs porcionibus ſepedictorum *Bedey*, et Petri filij ſui, alia vero videlicet a plaga ſeptemtrionali habita, Incipiendo a prima meta videlicet ab occidente || versus orientem directe procedendo, diſtingit, poſſessionarijs porcionibus, *Mykch* et Egidij filij ſui. Et ſic terminantur mete poſſessionum *Sarow* et *Feguernuk* uocatarum, In cuius rei memoriam perpetueque || firmitatis robur presentes litteras nostras priuilegiales, Sigilli nostri pendentis munimine roboratas, ac in medio alphabeti interciſas, Saluo tamen Jure ecclesie nostre, in hijs et in omnibus alieno, eis- | dem duximus concedendas, Datum die dominico proximo, post Octavas feſti Corporis xpi, per manus Honorabilis et diſcreti viri, magistri Johannis ſocij et ConCanonici nostri, Lectore ecclesie nostre existente, || Anno. dominice Incarnacionis, . Millesimo. C̊C̊C̊. xlmo. tercio . — „ —

Kívül XVI. századi írással: Metalis *fegwernek*.

XXXV.

ŐSI IVÁNKA TILTAKOZÁSA.

— 1344. —

Miklós erdélyi vajda és szolnoki ispán tanusítja, hogy Erdély nemeseivel Tordán tartott közgyűlésén Ősi Ivánka a saját és unokatestvére Jánosfia János nevében tiltakozott az ellen, hogy atyja Gergely és nagybátyja János több birtok- és egy erdőrészt eladott Gyógyi Andrásfia Miklósnak. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében, a Gr. Illésházy iratok közt. Kiadása: Anjou-kori Okmánytár IV, 419. Az oklevélben felsorolt birtokok: *Palatka*, (Magyar-) *Légen*, (Magyar-) *Pete* (-teleke), *Tehenestelek* és *Mikateleke* Kolozsmegyében feküdtek, részben ma is feltalálhatók Kolozsvártól északkeletre (l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. V, 373, 383, 391—2, 394 és 418; az Ősi, Palatkai Janka-fi, Ivánka-fi vagy Johanka-fi család birtoktörténete uo. V, 509—10.).

Nos Nicolaus *woywoda* Tranſſiluanus et Comes de *Zonuk* damus promemoria quod in congregacione nostra generali vniuerſitati nobilium || partís Tranſſiluane in quindenis fèsti beati Georgij martiris *Torde* celebrata *Iwanka* nobilis de villa *ws* de medío vniuerſorum conſurgens || dixit et est proteſtatus quod Gregorius pater ipsius et Johannes patruus ſuus, medietates poſſessionum *Palathka, Legyun, Peteteluke, Tehenulteluk* || et *Mykateluke* vocatarum ac medieta-

tem Silue *Hyntuserde* nominate, Nicolao filio Andree de *Gyogh*, dudum abſque permíſſíone ſua, || et Johannis fili Johannís fratris ſuí patruelis vendidíſſent, in ipsorum preiudicium et iacturam, quos, a vendicione earundem poſſessionum et eundem || Nicolaum filium Andree, multociens usquemodo prohibuiſſent manífeſte et nunc ipse quoslibet ab alienacione vendicione emcione diſtraccione || et quouismodo perpetuacione, prohibuít manifeſte, dicendo quod licet ipse propter ſue paupertatis inopiam ſuper facto medietatum dictarum poſſessionum || cauſam mouere non poſſit, Tamen dum ipse facultatem habuerit ad exſequendum ordine iuris prenotatas poſſessiones promptus esset || et paratus. Datum Loco et termino prenotatis anno Domini Myllesimo CCC^{mo} XL^{mo} quarto.

Kívül: pro *ywanka* nobile de *ws* ſuper || facto poſſessionum *Palathka* et *legyun* || vocatarum ac aliarum inscriptarum prohibitoria. ||

XXXVI.

LACZKFI ANDRÁS SZÉKELY ISPÁN BIZONYSÁGLEVELE.

— 1344. —

Hermán nemzetségbeli Laczkfi András mester, székely, brassai és besztercei ispán bizonyítja, hogy előtte egy részről Orbosfia székely György comes és rokonsága, más részről pedig András fiai, György és Ernye mesterek, királyi udvari vitézek megjelenvén, említett székely György kinyilatkoztatta, hogy fiának Ferencnek haláláért, kit Ernye véletlenül megölt, Ernye és testvére György neki teljes elégtételt adott, miért is őket a székely nemzet egyeteme előtt mindennemű kereset alól felmenti. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyüjteményében. Kiadása: Székely Oklevéltár I, 51.

[N]os magister Andreas Comes Trium generum *Siculorum* de *Brallow* et de *Byltricie*, memorie || commendantes tenore presencium Sígníficamus quibus expedít vníuerſís, quod Comes Georgíus filíus || *Orbos Siculus* cum ſuis proximís et cognatís ab vna . magistrí Georgíus et *Erne* fily Andree. || aule Regíe milítes parte ab altera Coram nobis conſtítutí, propositum extítit per eundem Georgium || filium *Orbos* víua uoce quod ſuper omicidium [!] et mortem Francíſſcí filíj ſuí per ipsum *Erne* || caſualiter íllatum ijdem *Erne* et Georgíus eidem omnimodam ſatiſfaccionem exhi-

buiſſent || et exhibuít Coram nobis et Coram omnibus probis virís *Siculis* vnde íjdem Georgíus || filius *Orbos* cum ſuis proximís eosdem *Erne* et Georgium ſuper predicto omícidío [!] ipsius || Francciſſci filíj ſuí redidít expedítos Coram nobis et presentibus vniuerſitate *Siculorum* modís || omnibus abſolutos, in cuius Rei teſtimonium litteras nostras eísdem *Erne* et Georgío conceſſimus || Juſtícía ſuadente. Datum In loco Forí ſiculorum in feſto beati luce ewangeliste. Anno || domini. M.º CCCmº XXXXmº quarto. ||

XXXVII.

GERGELY MESTER BESENYŐ KAPITÁNY VISSZABOCSÁJTÓ LEVELE.

— 1346. —

Besenyő Gergely mester, besenyő bíró és kapitány Sárd somogyvármegyei birtokot, melyet a besenyők jogtalanul elfoglaltak, visszabocsájtja Ders fiainak, Péter és Miklós mestereknek. Hártyára írt eredetijét a Szarvaskendi Sibrik családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltára őrzi. Eddig kiadatlan.

Nos magister Gregorius *Billenus* Rector ſeu Capitaneus *Billenorum*, Memorie commendamus ſignificantes tenore preſencium quibus expedit vniuerſis, Quod nos quandam poſſessionem magistrorum || Petri et Nicolai filiorum *deers Saard* vocatam, inqua ecclesia inhonorem ſancti franciſcy confessoris conſtructa habetur , circa fluuium *Sudas* vocatum, in Comitatu *Symi-* || *giensi* exiſtentem, nomine terre ſeu poſſessionis *Billenorum* recaptiuatam, pridem in congregacione generali mediantibus litteris Regijs preceptorijs, in dicto Comitatu *Symi-* || *giensi* celebrata, ab vniuerſis nobilibus et abalijs cuiusuis ſtatus et condicionis hominibus in predicto Comitatu *Symgiensi* exiſtentibus, ſpecialiter a *Billenis*, diligenti inueſti- || gatione et inquiſicione prehabita , reuera ac omni Juris tramite ,

ad eosdem magistros Petrum et Nicolaum filios *Deers* pertinere fore agnouimus , Ideo eandem || ipsis cum omnibus ſuis vtilitatibus remiſimus et reſignauimus litteras nostras per presentes ./ Datum *Bude* feria ſecunda proxima post feſtum beati Mathye Apostoli , Anno domini || M° CCC^{mo} XL^{mo} ſexto.

Kívül a XVI. század elejéről való írással: Quod *Sard* remiſerunt filys *ders*.

XXXVIII.

KÖNCSÖG KÚN KAPITÁNY ENGEDÉLY-LEVELE.

— 1347. —

Köncsög, a Csertán nemzetségbeli kúnok kapitánya tizenkét nemezsátor alatt lakó kúnnak megengedi, hogy Tötös királyi ajtónálló-mester, visegrádi várnagy és pilisi ispán birtokain verjen szállást. Eredetije a gr. Zichy nemzetség zsélyi senioratusi levéltárában: Fasc. 211. A. num. 287. Kiadása: Gr. Zichy család okmánytára II, 268—9. A szöveget innen vettük át. Vö. *Gyárfás István*, A jász-kúnok tört. III, 72—4, 484—5.

Nos Comes *Kumcheg*, Capitaneus *Comanorum* generacionis *Cherthan*, Memorie commendamus, quod quia *Thetheus* magister Janitorum Regalium, Castellanus de *Wyssegrad*, et Comes *Pylisyensis*, nobis et filijs nostris, in omnibus negocijs, et factis nostris, erga dominum nostrum Regem, et dominam Reginam, sinceram et plenam adhibuisse dinosscitur amiciciam, et quia eciam quosdam *Comanos*, qui de descensu nostro, ad possessiones seu tenuta, eiusdem magistri *Thetheus* fugitiue recesserant commoraturi, nobis eosdem remisit et resignauit, pro eo, nos, eidem magistro *Thetheus*, necnon Nicolao et Ladislao filijs suis, ac ipsorum heredibus, heredumque successoribus, ex

permissione *Chyrchy* filij nostri ibidem vna nobiscum personaliter astantis, necnon aliorum filiorum nostrorum amicabiliter annuimus et concessimus, vt duodecim Comanos filtreas domus habentes, videlicet Paulum dictum *Chyta*, filium *Manthula*, Thomam et Nicolaum filios eiusdem *Manthula*, *Mesther* filium Nicolai, *Bolden* filium *Jamulo*, *Kystre* filium *Japza*, *Tastra* filium eiusdem *Japza*, Demetrium, Thomam filium Blasij, *Beke* filium *Althabarz*, Paulum filium *Kysdeth*, et Paulum dictum *Chumo*, qui nunc in possessionibus ipsius magistri *Thetheus* et filiorum suorum existunt, et commorantur, vnacum filijs et heredibus eorundem, in dictis possessionibus eiusdem magistri *Thetheus*, et filiorum suorum valeant et teneantur perpetuo commorari; nec de eisdem se alias ad commorandum transferre valeant adque [!] possint, quisi de ipsis possessionibus, quocunque temporis in processu recederent, tunc eisdem magistro *Thetheus*, et filijs suis prenotatis, eosdem *Comanos*, ad easdem possessiones ipsorum, sicuti nos reducendi liberam concessimus facultatem, Assumpmimus eciam, vt nullum Jus, seu dominium, super iamdictos *Comanos*, a modo, et deinceps in perpetuum, nos et filij nostri habere possimus et valeamus Datum *Bude* die dominico proximo ante festum beati Regis Stephani Anno domini M° CCC^mo XL^mo septimo.

XXXIX.

A KÖNIGSBERGI TÖREDÉK ÉS SZALAGJAI.

— XIV. század dereka. —

Időrendben negyedik helyen álló, összefüggő szövegű nyelvemlékünk egy nagyobb, XIV. századi, vegyest latin és magyar nyelvű hártyakézirat töredékein maradt fenn. A kézirat valószínűleg még a XIV. század végén, vagy a XV. század folyamán könyvkötő kezére került, aki szétszaggatta és hártyaleveleit más kódexek bekötésére használta fel. Alig másfél levélnyi maradványait egy, hosszú hányódás után Königsberg keletporoszországi városba került, latin kódex kötéstáblája mentette meg a teljes elpusztulástól. A kódexben a magyar nyelvemlékes kézirat egyik levele épségben fennmaradt, de ennek csak egyik lapján, a lap felső negyedén van 9 összefüggő sornyi magyar nyelvű szöveg, a lap alsó háromnegyed része, valamint egész hátsó lapja is latin nyelvű theologiai elmélkedéssel van teleírva. A nyelvemléknek ezen régebben felfedezett részét *Toldy Ferenc* Königsbergi Töredék-nek nevezte el. Jóval később kerültek napvilágra a latin kódex deszkatábláinak bőrbevonata alól a kézirat másik levelének öt hártyaszalagra felszeldelt töredékei. Ezek közül négynek mindkét lapján magyar nyelvű szövegtöredék olvasható, az ötödik hártyaszalag egyik lapján néhány latin szó és szótörmelék látszik, másik lapja üres. A megfelelő módon egymás mellé illesztett négy magyar nyelvemlékes hártyaszalag a két oldalon együtt 55, illetőleg csak 21 egész és 34 félsornyi, elfakult írású, töredékes és hézagos magyar szöveget ad. E hártyaszalagok irodalmunkban a Königsbergi Töredék Sza-

lagjai néven ismeretesek. A nyelvemléknek nagyobb időközben felfedezett két részét a königsbergi (volt porosz Királyi és) Egyetemi Könyvtár attól a *Cod. membr. 4⁰ Saec. XIV. No 1194.* jelzetű latin kódextől, amelynek bekötésére az egykori könyvkötő a magyar nyelvemlékes kézirat hártyaleveleit felhasználta, különválasztva, *„Altungarische Fragmente"* néven, *Cod. 1194a* jelzetű tokban őrzi, még pedig az ép levelet védőborítékok közt, az összeillesztett szalagokat pedig két üveglemez közé szorítva.

Maga az 1194. számú kódex kis 4⁰ rétű, mintegy 100 hártya- és néhány utólag közbekötött papírlevélre több kéztől legnagyobbrészt kéthasábosan írt, XIII—XIV. századi, domonkosrendi eredetű, latin nyelvű, theologiai tartalmú convolutum. 1894-ben szétbontott kötését természetes színű bőrrel bevont deszkatáblák alkották. Régi jelzete *Xx 130.* volt. Belejegyzett provenienciái szerint a kódex a XIV. század végén (1393.) egy ideig Boroszlóban volt, később a XV. század folyamán a minoriták keletporoszországi, wehlaui kolostorában (Königsbergtől keletre) őrizték, innen a kolostor feloszlatásakor, 1525 körül a tapiaui várba (Königsberg és Wehlau közt), majd 1541/1542-ben a königsbergi porosz hercegi várkönyvtárba, végül jelenlegi őrzőhelyére került.

A latin kódex tartalmának főbb részei:

I. Flores de penitencia ex libris Sanctorum Patrum collecti.
II. Liber Beate Virginis editus per fratrem de ordine predicatorum.
III. Libellus Beati Johannis Evangeliste editus ab eodem fratre.
IV. Miracula quedam Virginis Marie. (Mária-legendák.)
V. Sermo bonus de Sancto Johanne Evangelista. (E rész már az utólag befűzött papírtoldalékon van.)

A kódex bekötéséhez a körülbelül egyező lapnagyságú, szétszaggatott magyar nyelvemlékes kéziratnak egymással összefüggő, egybetartozó hártyalevél-párját használta fel az egykori könyvkötő, még pedig úgy, hogy a kiterjesztett két

levélnyi hártyalapot nem a hajtásvonalban metszette szét, hanem az épen hagyott első levélhez hozzászabta még a második levél fél-újjnyi keskeny belső margóját is. Az ép első levelet azután a latin kódex kötéstáblája és szövegének első lapja közé védőlevélül (Vorsetzblatt) alkalmazta s úgy erősítette a kódexbe, hogy a második levél hozzászabott keskeny csonkját a kódex első és második íve (12. és 13. levele) közé csiptette. A védőlevél első lapjának felső negyedén olvasható a meglehetős merev, nagybetűs gótikus írással írt 9 soros Königsbergi Töredék. A levél többi részét kitöltő latin theologiai szöveg — úgy látszik — ugyanazon kéznek kissé kurzívabb, apróbetűs írása. A második levélnek a latin kódex első és második íve közé fűzött margóján néhány a Töredékével azonos írású, tehát nyilván szintén magyar nyelven írt sor elmetszett első, illetve (a hátlapon) utolsó betűi mutatkoznak. A második levél megmaradt, magyar szöveggel beírt, részét először a sorok irányára merőleges, majd a sorokkal párhuzamos felező vágásokkal hasonló alakú és nagyságú, 9½—9¾ cm. hosszú és 2½—3 cm. széles szalagokra szabdalta fel a könyvkötő. E szalagok közül ötöt a latin kódex hártyaíveinek összetartása végett keresztben a kódex gerincére ragasztott úgy, hogy a szalagok két vége már a deszkatáblákra volt erősítve, s így a tábláknak és a kódex hátának külső bőrbevonata eltakarta őket. A margójától megfosztott második levél terjedelméből a szétvagdaláskor még két, az előbbi szalagokhoz hasonló nagyságú és a 4 sarkon még 4 félakkora szalag telt ki, ezek azonban — sajnos — elkallódtak. Négy hártyaszalagnak — mint említettük — mindkét lapján magyar nyelvű szöveg van, írásuk a 9 soros Töredék és a margó szélén látszó betűk írásával egyező. De míg a csonkítatlanul megmaradt előzéklap 9 sor írása tisztán, hibátlanul olvasható, s így hiánytalan, összefüggő szöveget ad, addig a négy hártyaszalag írása a latin kódex gerincére és deszkatábláira való ragasztás és a róluk történt leáztatás következtében nagyrészt elfakult, sőt helyenként az olvashatatlanságig elhomályosult. Hozzá még a kibetűzhető szöveg is nagyrészt töre-

dékes, mert a négy szalag a második hártyalevélnek nem közvetlenül egymás mellől való részeit őrizte meg. Ugyanis a rajtuk olvasható szöveg egyes szavainak és kifejezéseinek összefüggéséből megállapítható, hogy a két közbülső szalag a két szélsőnek körülbelül a közepével illett össze, s így a szélső szalagok fölül álló sorai közt két szalagnyi hézag van; a közbülső szalagok utolsó sorai viszont az elejükön és végükön maradnak csonkák, miként ezt az emlék alább közölt szövege is eléggé mutatja.

Az így egymás mellé illesztett négy szalag egyik oldalán 11 egész és 17 félsornyi, másik oldalán meg 10 egész és 17 félsornyi, vagyis a két oldalon együtt 21 egész és 34 félsornyi magyar szöveg olvasható, az egyik oldalon 28, a másikon 27, összesen 55 sorban.

A Königsbergi Töredék Szalagjainak két oldalán olvasható és több-kevesebb biztossággal összefüggő szöveggé kiegészíthető 21 egész soros középső részei tehát terjedelemre körülbelül kétszeresen haladják felül a régebben felfedezett 9 soros Königsbergi Töredéket.

Az előzéklap 9 soros nem latin, idegen nyelvű szövege a latin kódex tanulmányozása közben *Hipler H. Ferenc* königsbergi káplánnak tűnt fel először 1863-ban (valószínűleg március végén). Felhívta rá az ottani egyetem tanárának és a könyvtár igazgatójának, *Zacher Gyula* germanistának figyelmét, de sem ő, sem a könyvtár többi tisztviselői nem tudtak rájönni, hogy a szöveg milyen nyelven lehet írva. *Zacher* lemásolta a 9 sort és 1863. április 4-én megfejtés végett megküldötte barátjának, *Pott Frigyes Ágoston*nak, a hallei (an der Saale) egyetemen az általános nyelvtudomány tanárának. *Pott* sem értette meg a szöveget, de annyit sejtett, hogy a finn nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek valamelyikén van írva. Elküldötte tehát a másolatot Altenburgba *Gabelentz János* titkos tanácsos, híres ural-altaji nyelvésznek, aki a finn-ugor nyelvtudomány terén is nagy érdemeket szerzett. *Gabelentz* végre felismerte, hogy a 9 sor szöveg magyar nyelven van írva, s a felvilágosításon kívül német fordítását is megküldötte *Pott*nak. *Pott* a Magyar Tudományos

Akadémia iránt érzett hálából, mely 1858-ban külső tagjává választotta, 1863. április 26-án kelt levelében sietett tudósítani *Toldy Ferenc*et, az Akadémia volt titoknokát a fontos felfedezésről s elküldötte neki a nyelvemlék másolatát is. *Toldy* május 20-án köszönte meg az örömhírt, egyben felkérte *Pott*ot, hogy járjon közbe a königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatójánál, hogy ha az eredeti nyelvemléket nem is lehet, legalább annak hozzáértő kéztől készített hű hasonmását küldje meg neki. *Pott* felkérésére *Zacher Gyula* június 27-én kelt hosszú levelében ismertette meg *Toldy*val a latin kódexet és a magyar nyelvemléket, azonkívül az utóbbinak *Steffenhagen Emil*től június 15-én készített hű hasonmását is mellékelte leveléhez. *Toldy* 1863. július 13-án jelentette be a felfedezést a Magyar Tudományos Akadémiának: „Ó-magyar nyelvemlék a XIII. századból (!) s a magyar nyelv fejlődési korszakai" címen és indítványozta, hogy az emlék Königsbergi Töredéknek neveztessék el. *Toldy* ezen bemutató értekezése egész terjedelmében nyomtatásban soha sem jelent meg, de az értekezés egyik közreadott kivonata közölte először — mint alább az emlék irodalmából látni fogjuk — még az 1863. évben, kissé hibás olvasással a Königsbergi Töredék szövegét. Másodszor *Volf György* mutatta be a Magyar Tudományos Akadémia 1879. június 9-én tartott ülésén azon héliogravure-hasonmás alapján, amelyet *Ehrenfeld Adolf*, magyarországi származású bécsi jogtanácsos, készíttetett a rövid időre Bécsbe kölcsönzött nyelvemlékről.

Már *Zacher Gyula* említett 1863. június 27-én kelt levelében figyelmeztette *Toldy*t arra is, hogy a kódex ívei közé csiptetett s tulajdonkép a második levélből levágott margón, amelynél fogva az előzéklap a kódexhez van erősítve, szintén előtünnek egyes sorkezdő és sorvégző betűk, amelyek az előzéklap 9 sorának magyar nyelvű írásával egyeznek. Ebből már akkor következtetni lehetett volna, hogy a magyar nyelvemlékes kéziratnak, vagy legalább is margójától megfosztott második levelének magyar szöveggel befrt többi részét is felhasználta a kódex kötéséhez a könyvkötő. *Toldy* azonban

Zacher megfigyeléséből nem vonta le e következtetést és a betűmorzsáknak nem tulajdonított fontosságot. Több mint 30 év telt el, hogy az előtűnő betűk révén napvilágra került azután a nyelvemlék második, nagyobb részének, a Königsbergi Töredék Szalagjai-nak töredékes szövege is. Ennek felfedezése *Szily Kálmán* nevéhez fűződik.

Midőn a Magyar Tudományos Akadémia 1894-ben a magyar nyelvemlékek anthologiáját, *Zolnai Gyulá*nak „Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig" c. művét készítette elő, az Akadémia akkori főtitkára, *Szily Kálmán*, a königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatóságától a Königsbergi Töredék és az azt magában foglaló latin kódex felől könyvészeti és palaeographiai felvilágosításokat kért. *Schwenke Pál* egyetemi tanár, a könyvtár igazgatója, megküldte a kívánt adatokat és többek között arról is értesítette *Szily*t, hogy a kódex kötését kissé kifeszítve, a deszkatáblák bőrbevonata alatt a kódex hátára ragasztott hártyaszeleteken is több magyar szó tűnt elő, amelyek eddig láthatatlanok voltak. E hírre *Szily* a könyvtár igazgatóságától a kódex bekötésének szétfejtését kérte, mivel valószínűnek tartotta, hogy a könyvkötő a szétvagdalt magyar nyelvemlékes kézirat hártyaleveleinek többi darabját is felbasználta a kódex bekötésekor. *Szily* sejtelme alapos volt. *Schwenke* szétbontatta a kötést, és ekkor kerültek elő a Königsbergi Töredék fentleírt szalagjai. A leáztatott hártyaszeleteket a königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatósága *Szily* közbenjárására tanulmányozás céljából még az 1894. évben záros határidőre a Magyar Tudományos Akadémia rendelkezésére bocsájtotta. A nyelvemléknek ezen utólag előkerült részleteit ekkor több tudósunk vette vizsgálat alá. A szalagok egyazon hártyalevélhez tartozásának megállapítása és kellő módon való összeillesztése *Czobor Béla* és *Simonyi Zsigmond* érdeme. Elfakult írásának kibetűzésén, hézagainak kiegészítésén, rongált szövegének rekonstruálásán és magyarázásán *Tasnádi Nagy Gyula* és *Sziládv Áron* fáradozott.[1] Az utóbbi-

[1] Fáradozásaik ellenére a szalagok több helyének olvasása még ma is nagyon bizonytalan. Kívánatos volna elkészít-

tól való az emlék legbecsesebb összehasonlító irodalomtörténeti, *Zolnai Gyulá*tól pedig kimerítő nyelvészeti fejtegetése.

Szilády feltevése szerint a nyelvemléknek egymással összetartozó részei egy XIV. századi magyar vagy magyar-latin Mariale töredékei. Mindhárom lapjának szövege egészében Szűz Mária tiszteletéről szól. Az ép levél latinja pedig az angyalokról, mint szolgálatra teremtett lelkekről kezd beszélni, ami Gábriel arkangyal küldetésénél fogva szintén egyik rendes tárgya szokott lenni az ú. n. Marialéknak. A fennmaradt magyar részek legalább két, alkalmasint azonban három, Szűz Máriáról szóló elmélkedés vagy legenda töredékei, amit eléggé tanusít a 9 soros Königsbergi Töredéket és a szalagok egyik lapját befejező egy-egy *Amen* szó.

A magyar nyelvemlék szövegtöredékeinek latin eredetijét *Szilády*nak nem sikerült megtalálnia. Bőven idéz azonban a domonkosrendi *Jacobus a Voragine* († 1298.) „Legenda Aurea" c. nagy gyüjteményéből, sőt az emlékünknél jóval fiatalabb, ferencrendi frater *Bernardinus de Bustis* († 1500.) Marialé-jából, továbbá *Temesvári Pelbárt*, magyar ferencrendi író († 1504.), „Stellarium corone benedicte Marie Virginis" c. Marialénak is méltán nevezhető művéből, valamint az ezt fordítgató XVI. századi magyar nyelvemlékes kódexekből helyenként szóról-szóra megfelelő vagy csak tartalmilag párhuzamos textusokat, melyek segítségével a magyar töredékek értelméhez közelebb férkőzhetünk, azoknak bizonytalan olvasású helyeit megérthetjük vagy hézagait kiegészíthetjük.

A magyar szöveg két részét lapbeosztásának megfelelően is nyilván három elmélkedésre vagy legendatöredékre kell tagolnunk:

I. A KT. *Amen* szóval végződő 9 sora egy Mária szűzanyaságát magasztaló elmélkedés befejezése. *Szilády* vélekedése szerint egybevethető az egyik apocryph evangélium egy fejezetével (Pseudo-Matthaei cap. XIII.), amelyben a Szent

---

tetni Königsbergben a szalagok két oldalának ultraviolettsugaras Kögel-rendszerű fényképét.

József által Szűz Máriához hívott bábák egyike, Zelomi, részben szószerint megfelelő álmélkodásra fakad az Istenszülő Boldogasszony szűzanyasága felett.

II. A szalagok első lapján az angyali üdvözletnek (annunciatio) az evangélium egyszerű szavaitól eltérő, legnagyobb részében a Marialék színes, párbeszédes, részletező előadását követő történetét olvassuk. Teljes soros derékszövege az Úristennek követéhez, Gábriel arkangyalhoz, intézett szózatát és az *Ave Maria* kezdetének töredékeit tartalmazza. E rész is egy fejezet vége, mert a lap legalján *Amen* szóval záródik.

III. A szalagok második, leghézagosabb szövegű és leghomályosabb értelmű lapja az Ara coeli legenda egy részletét s talán az ebben szereplő Sybilla jósnő ajkára adott szavakat rejti.

Könnyen meglehet azonban, hogy a magyar nyelvemlékes kéziratban e részek a természetesebb II., III., I. sorrendben követték egymást. *Zacher* is azt hiszi, hogy a könyvkötő a hártyalevélpárt felszabdalás előtt kifordította. Eredetileg tehát a szalagokra metélt levél lehetett az első, az épen maradt levél (előzéklap) pedig a második. Ez esetben a KT. a harmadik lapra esett. De így is csak akkor lehetett közvetlen folytatása a III.-nak, ha a felszabdalt levélpár a nyelvemlékes kézirat valamelyik 3 vagy 4 hártyalevélpárból álló ívének (ternio, quaternio) középsője volt.

A *Szilády Áron*tól kiváló szaktudással és még nagyobb fáradsággal felkutatott latin és magyar szöveg-egyezéseket és párhuzamos textusokat a nyelvemlék magyar szövege után adjuk, hogy annak értelmét az olvasó számára világosabbá tegyük.

A KT.-et, majd szalagjainak szövegét is az Ó-magyar Mária-siralom felfedezéséig számos tudósunk a legrégibb magyar verses emléknek tartotta. Tagadhatatlan, hogy mind a korábban, mind pedig a későbben felfedezett részben találunk ritmikusan lüktető, numericus, egymással rímelő végződésű, sőt alliteratiós sorokat is. Az emlék szövegének leg-

nagyobb része azonban kötetlen alakban, prózában folyik tovább, s csak a legnagyobb erőszakkal, holmi másolásbeli szövegrontások és betoldások önkényes feltevésével sikerült mégis egyes búvárainak ütemek és verstani szabályok közé szorítani. *Szilády* vélekedése szerint nincs elég okunk arra, hogy nyelvemlékünket verses maradványnak tekintsük. Nem lehetetlen azonban, hogy az emlék mindezideig ismeretlen latin eredetije (egy feltételezett Vita Beatae Mariae Virginis metrica?) volt egészében vagy egyes részleteiben verses, s a magyar fordító talán annak ritmusait utánozta, helyenként sikeresen. Az emlék ritmusának és versmértékének megállapításával *Kalmár Elek* és *Gábor Ignác* próbálkozott, kísérletezésük eredményét *Négyesy László, Dézsi Lajos* és *Horvát Cyrill* bírálta felül.

Nyelvemlékünk korának meghatározásánál pontos korjelölő adatokra nem támaszkodhatunk. Tisztán csak palaeographiai és nyelvtörténeti sajátságaira vagyunk utalva. Mind a latin, mind a magyar szöveg írásának jellege, nemkülönben az utóbbinak helyesírási, hang- és alaktani sajátságai a XIV. század derekára vallanak. Véleményünk szerint is körülbelül egy emberöltővel fiatalabb, mint harmadik összefüggő szövegű nyelvemlékünk, a Gyulafehérvári Glosszák.

A nyelvemlék-töredékeket megmentő latin kódexet hozzáértő magyar tudós még nem vizsgálta át. A róla adott rövid leírásokból nem lehet megállapítani, hogy magyar vagy külföldi eredetű-e. *Zacher* valószínűnek tartja, hogy a kódexet is Magyarországon írták és itt is kötötték be. VéleKedését azonban eléggé nem indokolja meg. Pedig a kérdés — mint látjuk — szorosan összefügg egy másikkal: vajjon magyar vagy külföldi könyvkötő semmisítette-e meg az akkor még aránylag fiatal magyar nyelvemlékes kéziratot. A kódex — mint említettük — 1393-ban már külföldön, Boroszlóban volt. *Zacher* feltevése szerint tehát a magyar könyvkötő egy alig 50 éves, ilyformán még jó állapotban levő hártyakéziratot pusztított volna el. Elfogadva a feltevést, tettét aligha okolhatnók meg mással, mint hogy az evangéliumok tanításától eltérő, az egy-

háztól is váltig kifogásolt, sőt elítélt (condemnált) apocryph szövegek botránkoztatták meg a jámbor könyvkötő barátot. Sokkal valószínűbb azonban ennél, hogy a magyar nyelvemlékes kézirat más kódexekkel együtt teljes épségében került ki külföldre, még pedig egy „stabilitas loci"-t, helyhez, kolostorhoz kötöttséget nem ismerő magyar domonkosrendi szerzetes révén. Gazdája halála után azonban csakhamar osztozott sok más, külföldre került, hasonló emlékünk sorsában. Új tulajdonosa szemében értéktelenné vált az idegen, érthetetlen nyelvű szöveg. Hártyaleveleinek csak a könyvkötő tudta hasznát venni. Láttuk, hogy az Ó-magyar Mária-siralmat is ki akarták dörzsölni az elébe és utána írt latin szöveg közül az Olaszországban maradt kódexből, sőt folytatását — úgy lehet — ki is tépték. Egy 1465—7 közt írt magyarországi kódex magyar szövegű lapjait a felsőausztriai, mondseei bencés kolostorban vágták ki, csak a magyar nyelvű tízparancsolat csekély töredékét mentette meg benne a hátlapjára írt latin imádság (l. MNy. 1924 : 85). A KT. 9 sorát őrző levelet is nyilván csak a két lapjára írt latin theologiai elmélkedés kedvéért hagyta tehát épségben az idegen, valószínűleg német könyvkötő, a kéziratnak tisztán magyar nyelvű szöveggel beírt második s bizonyára többi levele is szalagokra szabdalva kódex-táblákba került.

A KT. és szalagjainak irodalma a következő: *Toldy* bemutató akadémiai értekezésének bő kivonata először németül a Pester Lloyd 1863. július 15-iki számában, magyarul a KT. szövegével együtt a Budapesti Szemle 1863. XVIII. köt. 129—130. l. jelent meg. *Toldy* először Irodalomtörténeti olvasókönyvében (Pest, 1868.) I, 18 közölte és magyarázta. Az *Ehrenfeld Adolftól* készíttetett héliogravure alapján *Ponori Thewrewk Emil* adta olvasását EPhK. III, 401. E hasonmás készíttetésének körülményeiről szól *Volf György* a Nyelvemléktár VII. köt. XXVII. l. jegyzetében. *Simonyi Zsigmond*, A magyar nyelv. Budapest, 1889. I, 161—2. A KT. hasonmása először az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben, Magyarország III. köt. (1893.) 247. l. jelent meg. *Szily Kálmán*, A KT.-ről. AkadÉrt. 1894 : 399—402. és ugyanez: Adalékok a magyar

nyelv és irodalom történetéhez (1898.) 406—10. *Zolnai Gyula,* Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig 73—7. (a KT. hasonmásával). *Nagy Gyula,* A KT. újabban felfedezett részei. AkadÉrt. 1895 : 22—31. *Szilády Áron:* A KT. uo. 1895 : 561—80 (a szalagok színes hasonmásával). *Zolnai Gyula,* A KT. szalagjai. Nyr. 1895 : 111—24. *Kalmár Elek,* A KT. versmértéke. NyK. 1895 : 351—3. *Négyesy László* ua.-ról uo. 353—4. *Gábor Ignác,* A magyar ősi ritmus. Budapest, 1908. (előbb erről Nyr. 1904 : 537.). *Dézsi Lajos,* A magyar lyrai költészet története. Kolozsvár, 1908—9. (könyomat) 26. *Köveskuti Jenő,* A KT. mint karácsonyi ének. Nyr. 1908 : 456—8. *Heinlein István,* A KT. felfedezéséhez. AkadÉrt. 1911 : 456—63 (közli *Pott*nak és *Zacher*nek *Toldy*hoz intézett levelét, meg *Toldy* válaszát *Pott*nak; az eredeti leveleket a Magyar Tudományos Akadémia kezirattára Vegyes Ivrét 7. sz. alatt őrzi). *Szily Kálmán,* A KT. fölfödözéséhez. MNy. 1911 : 376—7. *K. P.,* A KT. szalagjainak egy helyéről. MNy. 1914 : 452. *Horváth Cyrill,* Középkori magyar verseink (Régi Magyar Költők Tára I_2), Budapest, 1921. 58—75. — A latin kódexet *Steffenhagen Emil* írta le: Altpreussische Monatsschrift, 1864. I, 751.

I.

A) A Königsbergi Töredék szövege a következő:

ug ſcolanoc. wýlag,,[noc] kezdetuitul fugua? rohtonc ||
ez nem levt. wala. hug ſcuz lean. fiot ſciulheſſen! ||
ſcuz ſegnec tukere. tiſtan maradhaſſun! eſ nekunc ||
hýrunc benne ne leýeſſen. Tudyuc latíuc,,[evt] ſcuz lean ||
nac qui vleben tart chudaltus fiot. furiſcte muſia! ||
etetý ýmletí. ug hug[hot] ana ſciluttet. de qui legen neký ||
atia ozut nem tud,,[evt] iuc. Ez oz ýſten mynt,, eſmeríuc! ||
quit ſceplev nem illethet. mert ha ýſten ev num uo ||
lna,,[eu][2] benne býnut lelhetneýnc. *Amen.* ||

[2] *eu* a lap szélén ,, jellel betoldva.

*

B) A második levél levágott margójának előlapján olvasható sorkezdő és hátlapján olvasható sorvégző betűk:

Előlap:	*Hátlap:*
:	. . . ē
:	. . . e
:	. . . ag
ug . . .	:
.	.
t . . .	. . . z
v . . .	. . . e
t . . .	:
l . . .	. . . uc
	:
	.
	. . . iuc

*

II.

A Szalagok előlapjának szövege:

gukeritul	. . .
ſarmazal: eſ [k]e . . .	te ve ‖
led mendun ig[e]	. . . niad le ‖
[l]e ſcobodſagut ?	[bi]ſunſagut: ‖
[b]inucrevl teun.	. . etut: vilag ‖
on [v]olo binuſuc	ſegut ‖
[n]e [f]ellen tahat	mnia ‖
. . . rt ſcent leluc	. . . g fara ‖
. . . en ur iſtennec	. . . ed . nienec ‖
. . dvt el . . . . . El	v ne legen. ‖

utalatlon fugad . . . at : vr iſten u[g] ſcola . . leg[en] en ſceretev | [h]yu ſulgam . qui [e]n cuetſegum [vi]ſelheſſe angol[u]cnoc corat || . . . mar ele mulhaſ[ſa] [men]ecnec eg[et.] meg[e turie] nazaret || [v]araſat mege lel[he]ſſe Ihul uagu[n] ſceuz leannoc [l]acadalma : || [ker]ali mogzotbele[vl] tamadatia ! d[ic]hev arun agbe[le]vl aradatia : || . tamag Gabri[el] eſ cuetſegem [t]e viſelled . . . keralucnoc || [ke]ralatul ? yſtenſe[g]nec aniahuz ! [a]ngolucnoc aſun[a]huz : tiſtus || t [m]uncallec : cuetſegum huz[i]ad weged . . me[necnec] eget || [m]ege turied : t . . . ſulgad eſ ne legen ? Scuz leanhuz . . . titcon || . Joſepnec ieguſe[huz] ezen ſcovol iduzleg . . . . . || [ma]loſtual teles vr te veled wagun aldut uog te . mend ||

elevl eſ te mihudnec gumulch[e]
. . . . a ut hiteſſec hamar leſſcel . . .
ev mia iduzuht . . . . . hetev.
e nem leſcen : Testut tule f . . .
yſten ! fiu tule ſculet . . . en de
rad ſce . e . le . . . eſen ſculetv .
n dichev ſeg co[ron]aia amen.

*

III.

A Szalagok hátlapjának szövege:

ſcen
coronaia
Querie
benel :
ſcent lel[uc]
vrduguc
yſten ſeg
lelucnec
nuſ hu[ga]

[a]ngolucnoc ||
ſcuz maria ||
iket b . . . ec veſc ||
binut ſyrotiatu[c] ||
et kut . ozu . . uc ||
mynket ſc . . . t ||
retiuel ſcent ||
[te]nguruknec fe ||
tia : keralucnoc ||

kýralan[o]c ſcent aron [o]ltara: bodug [a]na ſcuz maria ||
Eſ hug bezzug oznoc [ne]ueſteſſel: feld[e]n menýun eſ ||
miuleſſed muyun vol . latotuben: ſ[ce]nt bulch aſſcu[n] ||
noc vg[o]n ielunel Q[u]i vým̃ad ſagu[t] allata.' fele n ||
mvnyb[ele] ha tekunte [ek]eſſen tegud e[ſ] ha lata . ýſte[n]||
ſegnec [ne]we mia ro[la]d ozun keppe[n] ſcola Q . . ||
latuc vy latotuot? ſcuz lean fiot ſ[c]ilut: mybe[n] ||
chudat mutut: eſ an[a] tartia ulebe[n] Qui ſc . . . t. ||
dýchev ſegut ment en tudum: fugadotianoc l[enni] || eſ
eſm[e]rum „(ez ſcent)[3] ez nem ygeb germuk hanum yſt[en] ||

[vi]lagut fizeni Bezzug ſegut eſ ez ygnec
kiuania ele menuen bethle . . .
fyal uſve le[le] eſ bormuc . . .
[hi]tuan puſtobe[l]e tacaruta. E
dichev ſcilete[t]vi quin angol . . .
lanoc . pukul[n]oc ſetit ſegeb . . .
. . anoc Ez levn vy ignec . chud[aia]
[q]ui mia vrdug[u]c ſcurnevle[nec].

*

Latin és magyar szöveg-egyezések és párhuzamos textusok:

Ad I.

Evang. Pseudo-Matthaei cap. XIII.: „nunquam hoc auditum est nec in suspicione habitum, ut mamillae cujusquam plenae sint lacte et natus masculus matrem suam virginem ostendat."

Origines, Máté Evangéliumának I, 18.-ra írt ho-

[3] Apróbb írással a szalag szélén.

miliájában: „Quis unquam audivit talia, ut mater sit et virgo: deus sit factus homo. A seculo non est factum tale etc."

Érdy-Kódex 44. l.: „Mert byzonyawal zeep vala az iſteny köwet zent Gabriel ky azt meg hyrdetee mondwan zent lelek iſten yew te beleed es az feelſſeegös wrnak erey es hatalma meg arnyekoz teegödet.... Harmadzor gondolhattyok mynemew chodakeppen emptette leegyen az eedes zeep zyz maria iſtennek zent ffyat zyzeſſeeges teyeewel . ha az zyznek termeezet zerent teyee nem lehet.... az zyz mariawal Atya Iſtennek zent ffyaat meheeben fogadwan es zeplötelen zylween . azonkeppen ez ees eeggyk choda hogy az zyznek teyet enghede ew zent ffyanak teſt zerent valo eeleteere . Annak okaert vala mykoron az eedes zeep zylötteet emtette awagy yllette apolgatta . föröztötte es polalgatta myndenzör nagy iſteny eedeſſeegöt erzöt ew leelkeeben."

Köveskuti Jenő a Szelepcsényi-féle énekeskönyv 1792. kiad. 24. l.-ról, *Horváth Cyrill* a Cantus Catholici 1651. kiad. 27. l.-ról idézi a következő karácsonyiének-töredéket:

Csuda dolog, új és hallatlan világ kezdetitől fogva,
Hogy tiszta szűz fiat fogadna és szüzességben maradna.

Ad II.

Jacobus a Voragine: Aurea Legenda: „Concionante igitur deo mirantur sedes, throni stupent, ac divinus silet exercitus. Vade — inquit — Gabriel et

aethereas sedes rumpe et consilium nostrum defer Mariae. Haec incolit parva Nazareth moenia etc."

Temesvári Pelbárt: Stellarium lib. I. pars V. art. III. cap. 2.: „locutus est ad angelum Gabrielem hec et similia verba: Legatum oportet nos mittere ad sponsam . . . O Gabriel tu es ad id idoneus: minister ergo efficito terribilis sacramenti. Ad requisicionem errantis Ade: a meis debeo descendere sedibus: latere autem volo omnes celestes virtutes: tibi soli pando secretum. Ad virginem Mariam perge: ad mei filii dignum habitaculum : et . . . vocem gaudiose salutacionis proclama dicens Ave Maria gracia plena etc . vade et iussa perfice : ethereas rumpe sedes : et dic Marie, quod ei vnicum meum do filium : vt sit ipsa mater . . . iam non dicatur uiuencium mater Eua : sed Maria : ipsa regina . . . ipsius erit regnum totum, cuius filius possidet celum."

Bernardinus de Bustis: Mariale Serm. I. de Annunc. N.: „unigenitus meus sit unigenitus ejus et spiritus sanctus sit habitator in ea foecundus. Procedat ergo nostrae nuncius maiestatis et roboret animam virginis ipsam sublimando novo salutationis munere. Vocetur ergo Gabriel et ipse nuncius tanti mysterii existat. — Tunc dixit illi : Vides Gabriel illam virginem etc. Curre igitur cito et nuncia illi nostrum placitum, nuncia ei trinitatis consilium."

Ua.: Mariale pars II. Serm. I. L.: „Beata virgo etiam descendit de semine Aaron summi sacerdotis quia de stirpe ejus fuit Anna mater ejus ut inquit Joh. Damascenus 1. IIII. Beda super Lucam et Gre-

gor. XXII. moral. — IV. Mos. 17. 8. — sequenti die regressus invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi : et turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt."

Ua.: Mariale pars II. Serm. III. K.: „sicut enim illa virga sine quolibet naturae adminiculo fructificavit : ita virgo Maria sine coniugali opere filium procreavit."

Jacobus a Voragine: Serm. VII.: „iste angelus non debuit mitti ab alio angelo sed a deo, et hoc triplici causa . Prima, ratione negocii pro quo mittebatur, quod tam grande erat, quod ad istud non debuit mitti aliquis sublegatus, sicut fuisset angelus qui missus fuisset ab angelo, nec aliquis simpliciter legatus, sicut fuisset angelus aliquis, sed legatus talis, ut archangelus Gabriel, qui deo semper assistit. Luc. I. Ego sum angelus Gabriel, qui sto ante deum etc."

Tihanyi-Kódex 286. l.: „tehat az kegös. iften tuduan ielön leni : az el vegezöt idöt : kiben kel uala el boćattatnia az ö zent fianak : zola zent Gabriel archangalnak ime kepen : mint zent Agoston doctor monǵa Gabriel archangal : ziksegh mi nekünk köuetöt bociatanunk az mi iegössönkhöz : ki attal neki leuelet kilgünk : es az ö akarattiat keriök O Gabriel te uag erre alkolmas . az en titkomnak azert leg tudoia : es benne el iaroia — — Az zyz mariahoz men el : az en fiamnak melto hailokahoz : es hirdessed meg neki az en ielönuotomnak harmatat : es az közönetnek bezedet : neki örömel hirdessed monduan iduöz legh maria malaztal telles stb."

Uo. 287. l.: „men el azert : es az en akaratomat tekeld meg stb."

Uo. 288. l.: „ö lezön angaloknak azzońa : es menorzagnak kiralne azzonia stb."

Uo. 232. l.: „Vram vay zagatnad megh az egeket es zallanal le."

Uo. 285. l.: „Nissad megh menorzagot es zal le."

Horvát-Kódex 13. l.: „O Vram mendenhato isten tevrneed le az egeket es zallanal le."

Jordánszky-Kódex 158. l.: „masod napon megh oda terween megh vyragozwan talala aaronnak vezzöeeth levinek hazabol, es bymbokkal ffel duzzadvan megh vyragozny lataa, ky leweleketh erezthween, mondolath teremthee."

Ad III.

Jacobus a Voragine: Aurea Legenda: „Octavianus imperator universo orbe ditioni romanae subjugato in tantum senatui placuit, ut eum pro deo colere vellent. Prudens autem imperator se mortalem intelligens, immortalitatis nomen sibi noluit usurpare. Ad illorum vero importunam instantiam Sibillam prophetissam advocat scire volens per ejus oracula, si in mundo major eo aliquando nasceretur. Cum ergo in die nativitatis domini consilium super hac re convocasset et Sibilla sola in camera imperatoris oraculis insisteret, in die media circulus aureus apparuit circa solem, et in medio circuli virgo pulcerrima stans super aram puerum gestans in gremio . Tunc

Sibilla hoc caesari ostendit . Cum autem imperator ad praedictam visionem plurimum admiraretur, audivit vocem dicentem sibi : haec est ara dei coeli . Dixitque ei Sibilla : hic puer major te est et ideo ipsum adora. Eadem autem camera in honore sanctae mariae dedicata est . Unde usque hodie dicitur sancta Maria ara coeli . Intelligens igitur imperator quod hic puer major se erat, ei thura obtulit, et deum de cetero vocari recusavit."

Ugyanezek magyarul: *Debreceni-Kódex* 55. *l.* és *Cornides-Kódex* 83. *l.* (*Szilády* i. h. 562—74.; *Horváth Cyrill* i. m. 65—6.)

XL.

VESZPRÉMVÁRMEGYEI GONOSZTEVŐK LEVELESITÉSE.

— 1351. —

Gilétfi Miklós nádor a Veszprém vármegye nemeseivel Apáca- (Somlyó-) Vásárhelyen tartott közgyülésen a megye alispánja, 4 szolgabírája és 12 esküdt-bírája által megnevezett latrokat és gonosztevőket fej- és jószágvesztésre ítéli, proscribálja, azaz levelesíti. Kívül 6 rányomott gyürűspecséttel megerősített papirosoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Véghely Dezső gyüjt.).

Nos Nicolaus Regni Hungarie Palatinus et Judex *Comanorum* Memorie commendamus Quod cum Regia Benignitas multiplicatis malefactoríbus Regnique ſui depredatoribus ſua Regia auctoritate nostrique || Palatinatus officij debíto requirente pro extirpandis furibus latronibus falſarijs ſeu falſorum ſygillorum conſeruatoribus et quibuslibet malefactoribus eradicandís nos adfaciendas conprouinciales congregaciones ad quorumlibet || Comitatus Regni ſuí deſtinaſſet ad exterminacionemque eorundem magistros Ladislaum dictum *Zunugh* et Nicolaum dictum *Malach* aule ſue Juuenes nobiscum adquelibet Jura officij nostri Palatinatus proſequenda deputasset || nos auctoritate premiſſa vniuerſitati nobilium aliorumque cuiusuis.

ſtatus et condicionis hominibus in Comitatu *Welpremyensi* ad ipsam congregacionem nostram prope villam *Apachawalarhel* feria ſecunda proxima. ante dies rogacionum || congregatis ab vniuerſitate nobilium dicti Comitatus *Velpremyensis* pro communi iusticia [facienda][1] conſeruanda ac premiſſis exſequendis *Beke* filium *Leurenthe* Johannem filium Thome de *Leurente* Nicolaum filium *Martin* || de *Deuecher* Anthonium de *Myske Beke* magnum de *Zalook* Thomam de *Saar Mokus* de eadem. Andream de *Zenthyuan* Dominicum magnum de *Saar* Stephanum filium Petri de *Athya* Nicolaum || filium Dominici de *Jwthas* et Anthonium de *Saal* de medio vniuerſitatis ipsorum nobis aſſignarunt Qui demum vnacum magistro *Petheu* de *Barlag* vicecomite Stephano filio Petri de *Jwthas*, || Georgío de *Pered*. Laurencio filio *Berech* de *Jaar* et Nicolao filio Mychaelis de *Erus* (?) Judicibus nobilium dicti Comitatus *Welpremyensis* in eo vt cunctis iuſticiam conſeruarent veritatem || non opprimerent falſitatem non rectificarent et quoſlibet malefactores nominatim enarrarent tacto viuifice crucís ligno ad fidem deo debitam. fidelitatemque ſacre Regíe Corone conseruandam || firmiſſíma Juramenta deponentes *Lachkou* trunbatorem nobilem de *Bogdan* Nicolaum filium Benedicti nobilem *Jobagionem* ecclesie *Iauryensis* de *Jyeneu*. Benedictum dictum *orrothlan* diuagantem || Thomam dictum *fylethlen* diuagantem concrematorem domorum Johannem dictum *Keu wey* in villa domini

---

[1] Alápontozással kihagyva.

Regis *Chepel* vocata commorantem filium dictum *Keu* in eadem *Chepel* residentem || Demetrium et Paulum filios Dominici famulos filij Nicolai de *Toty* Petrum filium *Balaley* nobilem de *Peeth* Nicolaum dictum *fyas* in villa *Chethen* commorantem Jacobum fabrum in villa *Cheten.* || residentem Johannem filium Stephani Thomam filium Johannis fily *Wgrin* in villa domini Regis *Kyngus* vocata commorantes Stephanum dictum *Faythalanlabo* in eadem *Kyngus* commorantem Nicolaum dictum || *Gyznos* in eadem *Kyngus* residentem Nicolaum dictum *Choka uey* Johannem *Jobagionem* Johannis filij Andree de *Ayka* Paulum dictum *Tholuay* diuagantem Anyanum filium *Benche* || diuagantem Item populos et *Jobagiones* de villa *Sandor.* eo quod dictum Anyanum in furtu captiuassent et abire permisissent Nicolaum dictum *Selmes* diuagantem. Petrum filium *Saal* diuagantem || *Buhthe* nobilem de *Demunk* in Comitatu Castriferrey Johannem magnum nobilem sancte Monialium de *Walarhel* de villa *Izkalz* pro hospite [!] eiusdem *Buhte* Benedictum filium Ladislaj [de][2] || filij *Bolta* nobiles de *Keueld,* Laurencium filium *Remete* diuagantem Andream filium *Phynta* dicti *Molnar* diuagantem Andream filium Petri filii Laurencii nobilem de *Chegle* Dominicum filium || Petri dicti *Gunbuch* nobilem de eadem *Chegle* Martinum et Nicolaum filios *Akus* de *Leurenthe* Stephanum filium *Beze Jobagionem* domini regis in *Papa* residentem pro hospite eorundem ||

---

[2] Áthúzva.

Martini et Nicolai filiorum *Akus* Johannem dictum *Fekethe* diuagantem Ladislaum filium Andree nobilem de *Myske* Nicolaum dictum *Thooth* famulum eiusdem Ladislaj Stephanum filium Mathey diuagantem Nicolaum || filium Pauli nobilem de *Bekas*, Johannem Sacerdotem ſclauum in *Fayz* commorantem falſarum litterarum emanatorem et falſorum Sygillorum conſeruatorem Nicolaum ſacerdotem de *Monuzlou* ſimiliter falſarum litterarum emanatorem || et falſorum Sygillorum conſeruatorem. Item Nicolaum filium *Gyrk* de *Zamtou* quendam furem qui vnum equum ſuum latrocinaliter abſtuliſſet et ad villam *Bodrug* affugaſſet in eademque villa ipsum furem captiuaſſet || et populi de dicta *Bodrug* ab eodem Nicolao cum dicto equo abſtuliſſent et ipsum furem abire permiſiſſent Item *Petheu* dictum *Zaar* filium *Ectoris* de *Erdewynotha* diuagantem, quia dictam || poſſessionem ſuam amiſit. Petrum filium Andree in [villa] Ladislay filij Nicolai dicti *Pothroh, Beeb* vocata commorantem. Ladislaum Ruphum de *Izkaz* pro hoſpite malefactorum. *Chykou* filium *Bala.* || nobilem de *Kald* de Comitatu Caſtriferrej ac Paulum de *Bolde* pro pupplicis furibus ac malefactoribus nominantes ad debitam vindictam proſcriptorum ſubportandam nobis aſſignarunt de multiplicis || maleficijs plurimi ipsi congregacioni ad herentes graues querimonias porrexerunt Quiquidem malefactores in ſue culpabilitatis in dicium non ſolum ipsi Congregacioni nostre adherere vel || Juriparere non curarunt ymo afacie iustície ſe penitus abſentarunt. Ne igitur eorum malefactorum numerus augere-

tur et eorum excreſſceret malicia importuna ipsos in Capitali ſentencia || et in amiſſione omnium poſſessionum ſuorum ac bonorum vbilibet existencium vigore presencium auctoritate Regia et nostri palatinatus officij debito decreuimus conuictos extitiſſe. Quicunque autem nobilium vel alterius || cuiusuis ſtatus et condicionis hominum eisdem malefactoribus amodo hoſpitalitatem prebuerint penas eorundem malefactorum ſubportabunt. Adhuc eciam vt eorum malefactorum temeraria || preſumpcio refrenetur et ipsi malefactores per continua mortis ſupplícia de Regno evèllantur eadem Regía auctoritate nobis in hac parte per ſuam clemenciam delegata officijque nostri || palatinatus debito vniuerſis Comitibus Castellanis vicecomitibus et Judicibus nobilium et eorum vicesgerentibus ac vniuerſis nobilibus necnon Ciuitatenſibus et quarumlibet liberarum villarum ymo ſimplicium || villarum et generaliter quibuslibet hominibus ſeu populis cuiuscunque ſtatus et condicionis exiſtant vigore presencium concedimus et committimus vt vbicunque et apud quoscunque ſiue in tenutis nobilium ſiue || in Ciuitatibus ſiue in villis et generaliter vbicunque locorum ex ipsis malefactoribus quemcunque aut quoscunque invenire poterunt interficiendí ſuſpendendi et quolibet ſupplicio ſeruiendi ymo || eciam quelibet bona eorum ipsis interfectis pro ſe habendi et recipiendí liberam habeant facultatem abſque ſtrepitu Judicij aliqualis nec quisquam ipsos predictorum malefactorum interfectores || racione mortis seu interfeccionis eorundem malefactorum ac ablacionis bonorum ſuorum

coram quocunque Judice poſſit in aliquo moleſtare. Nos Itaque vicecomes et Judices nobilium predicti Comitatus || *Welpremyensis* premiſſe congregacioni ipsius domini palatini interfuimus premiſſa omnia et quelibet ſingula premiſſorum cum eodem domino Palatino communi conſilio vniuerſitatis nobilium dicti Comitatus ordinantes || et in teſtimonium Sygilla nostra presentibus litteris Juxta Sygillum ipsius domini palatini duximus apponenda. Datum ſexto die Congregacionis nostre predicte In loco Annotato. Anno || Domini M° CCC° Quinquageſimo primo.

XLI.

NYUGTATÓLEVÉL RAVASZ FELESÉGE, KATA ASSZONY HITBÉRÉNEK ÉS JEGYAJÁNDÉKÁNAK KIFIZETÉSÉRŐL.

— 1359. —

A nyitrai káptalan előtt Ravasz nevű jövevény leánya, Magcsa, anyja Kata asszony hitbérének és jegyajándékának kifizetéséről nyugtatja Hrabói Benedek mostohaatyját, Mihály-fia Fülöpöt és feleségét, Kernecsi János leányát, Csákó asszonyt. Eredeti hártyaoklevél a Sárosfalvi és Nadasdi Bittó család levéltárában, Dr. Bittó Béla miniszteri tanácsosnál, Budapesten. *Hrabó* Trencsén megyében van, *Kernecs* pedig azonos a nyitramegyei Krencs-(Kerencs-)-csel.

Nos Capitulum ecclesie *Nitriensis* Significamus perpresentes, quibus expedit vniuerſis, Quod nobilis domina *Magcha* vocata filia *Rovaz* advene ut dixit, nostri in presencia perſonaliter conparendo, confeſſa || extitit viuauoce, Quod philippus filius Michaelis vitricus Benedicti filij Thome de eadem [!] *Hrabo,* ſecundum amicabilem conposicionem proborum et nobilium vírorum proximorum et amicorum eorundem || decem marcas denariorum grauis ponderis videlicet decem penſis pro marca qualibet conputando eidem [!] domine *Magcha* pro dote et rebus paraffernalibus nobilis domine *Katha* vocate matris || ſue plene per-

ſoluiſſet et integre, vnde eundem pretextu dictarum dotis et rerum paraffernalium ac nobilem dominam *Chako* vocatam conſortem eiusdem philippi filiam videlicet || Johannis filij petri de *Kernech* expeditos reddidiſſet pariter et abſolutos, et reddidit coram nobis vigore presencium mediante, Datum feria tercia proxima post feſtum exaltacionis || ſancte crucis, Anno domini M^mo^ . CCC^mo^ . quinquageſimo. Nono.

XLII.

A GYŐRI KÁPTALAN JELENTÉSE NAGY LAJOS KIRÁLYHOZ MISKE BIRTOK TULAJDONJOGA TÁRGYÁBAN VÉGZETT VIZSGÁLATÁRÓL.

— 1364. —

A győri káptalan jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Bebek István comes, országbíró parancsára vizsgálatot tartott az iránt, hogy a veszprémvármegyei Miske birtokot jogosan adományozta-e el a király Hémfia Pálfia Benedek mester, pozsonyi ispánnak és fitestvérének Péter mesternek, vagy pedig a birtok örökség jogán Miskei Antal fia Kontra Gergelyt illeti-e meg. Eredeti papíroklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Véghely Dezső gyüjt.). Miske birtokot l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. III, 242—3. A hosszú tanunévsorból kitűnik, hogy a XIV. század második felében a martyrologiumi keresztnevek csaknem teljesen kiszorították már a régi magyar személyneveket.

Excellentissimo principi domino *Lodouico* dei gracia Regi Hungarie Illustri, domino eorum, Capitulum ecclesie *Jauriensis* oraciones in domino, Litteris viri magnifici Comitis Stephani. *Bubeek* Judicis Curie vestre, Super quadam communi Inquilicione, inter magistros Benedictum filium Pauli filij *Heem*. Comi-

tem *Poſonyensem* || et Petrum fratrem eiusdem, actores ac Gregorium dictum *Kontra* filium Anthonij de *Mylke*, in causam attractum, emanatis nobis directis, amicabiliter receptis. vnacum Stephano filio Petri de *Jutas*, pro parte predictorum actorum, diſcretum virum magistrum *Gyuke* prepositum ecclesie ſancti adalberti || martiris de *Jaurino*, cum Nicolao uero de *Zenthyuan*. pro parte annotati Gregorij *Kontra*, diſcretum virum magistrum Dominicum archydiaconum *Suprunyensem* ſocios et conCanonicos nostros. hominibus vestre maieſtatis pro teſtimonijs direximus fidedignos, Qui postmodum adnos redeuntes nobis ore concordi retulerunt, || quod ipsi Inoctauis feſti Epiphaniarum domini, proxime preteritis, ad faciem poſſessionis *Mylke* vocate acceſſiſſent, Illicque vicinis et commetaneis eiusdem poſſessionis *Mylke* ac nobilibus conprouincialibus alijsque cuiusuis ſtatus et condicionis *Wesprimiensis* Comitatus hominibus, et ab alijs, conuocatis, infranominandis, ſimul et in || vicem procedendo, ad fidem eorum deo debitam, fidelitatemque vobis et ſacre corone vestre maieſtatis conſeruandam. deum ſerviendo pre oculis, amore. fauore, et odio. parcium postpositis, palam et occulte, de eo vtrum *Damald* pater Nicolai filij Johannis auus fuiſſet eiusdem Johannis || de *Mylke* ac Gregorius auus prefati Gregorij *Kontra* ſimul cum eodem *Damald* fuiſſent fratres vterini et exeo Ipsa poſſessio dicti Johannis in *Mylke* habita, ſepedicto Gregorio *Kontra* de Jure attineret, vel ſepedictus Johannes filius N.(icolai) ipsi *Kontra* filio Anthonij in nulla proxima

generacionis || linea attinuerit, neque attineret, et ſic eadem poſſessio vestre regie collacioni pertinere deberet Inquirendo, talem ſciuiſſent veritatem partibus in ibi personaliter adherentibus, Item pro parte magistrorum Benedicti et Petri, primo Andreas filius Stephani de *Saruldſew*, Item Nicolaus filius Stephani de *Megyes*, Item Nicolaus filius || Benedicti de *Zurchuk*, filius forcris Johannis filij Nicolai de *Mylke*, Johannes Laurencij de *Deuecher*, Stephanus filius Benedicti de *Koruntal*, Item Laurencius filius Johannis de *Deuecher* predicta, commetanei propinqui de Comitatu *Welprimiensi*, Item N.(icolaus) filius Symonis de *Monozlo* Comitatus *Zaladiensis*, proximus predicti *Damald* || dixiſſent, quod *Damald* et Gregorius fratres non fuiſſent vterini, nec eidem Gregorio *Kontra* ipse Johannes filius Nicolai in aliqua linea conſanguineitatis attinuiſſet, et pro eo donacio poſſessionaria magistris Benedicto et Petro filijs Pauli per vestram maieſtatem de Jure facta fuiſſet. Item Stephanus filius *Zoda*, Michael || filius *Bors* de *Zurchuk*. Item Petrus filius *Paka*, N.(icolaus) filius Petri de *Sarusd*, Stephanus Emericij, Nicolaus filius Petri, Stephanus filius Petri, Johannes filius *Dyetrici* de *Hon*, Item magister *Beke* filius *Leurenthe*, Johannes filius Thome de *Leurenthe*. Item N.(icolaus) filius Johannis de *Dobus*. Petrus de *Zalouk*. vnus || ex Judicibus nobilium Comitatus *Welprimiensis*, Andreas filius *Ayka*, Thomas filius Johannis de *Ayka*, Item Petrus filius Johannis de *Noztup* ſororius predicti Johannis filii Nicolai vicini de Comitatu *Wesprimiensi*,

Johannes filius Dominici de *Alas*, licet ſe decem et octo annis Anthonio de *Myſke* ſeruiuiſſe aſſeruiſſet, Item Paulus filius *Myske* || de *Fayz*, Item Nicolaus filius Mychaelis de *Peſe*, Jacobus de *Fayz* prenotata, Paulus filius Georgij N.(icolaus) Jacobi, Andreas filius Johannis, Thomas filius Johannis N.(icolaus) filius Petri, Laurencius filius Mathye, Petrus filius Benedicti de *Zabady*, Item Thomas filius *Bedech*, Nicolaus filius Thome de *Saar*, Petrus filius Stephani de *Marzaltw*, || Lucas filius Gregorij de *Ozy*, Stephanus et Nicolaus filij Thome de *Ethy*, Thomas filius *Onth* de *Wthlew*, Item Stephanus filius Petri de *Atya*, Georgius filius Nicolai filii *Ectoris*, Item Petrus filius Johannis de *Izkaz*, Item Michael Dominici de *Alas*. Bartholomeus filius Petri de *Chegle*. Johannes filius Thome de *Jutas* || Item Johannes et Stephanus filij Thome nobiles de *Welprimio*, Item Johannes filius *Beke* de *Zalouk*, nobiles conprouinciales Comitatus *Welprimiensis*, Item Lampertus filius Thome de *Zurchuk*, Johannes filius Anianij, Nicolaus filius Georgij de eadem *Zurchuk*, vicini prenotate poſſessionis Johannis filii || Nicolai. Item Philippus filius Gregorij de *Gymolth*, Johannes filius *Bekew* de *Wyld* Item Petrus filius *Chenyk* de *Vgud*. Item Georgius filius Martini de *Kezy*, Johannes Aniani de *Hydegkwth*, Ladislaus filius Michaelis de eadem nobiles vicini Comitatus *Welprimiensis*, Egidius filius *Bas* de *Zenthlallou*, *Zeuke* || filius *Gogan* de *Gepw*, Anthonius filius Ladislai de *Vk* Comitatus *Zaladiensis*, Item Nicolaus filius Johannis. Dyoniſius de *Jaar*, Paulus

filius Stephani de *Zenth Gal*, Nicolaus filius *Mathyus* de *Bewd*, Nicolaus filius Pauli de eadem, Anthonius filius Nicolai de *Alas*, Stephanus filius *Balow* de *Zenthlallou* || nobiles conprouinciales Comitatus *Welprimiensis*, Item *Mathius* filius Petri de *Megyer*, Johannes filius *Borlud* de *Zentheleleb et*, Andreas filius Nicolai de *Terkench*, Dyonisius Thome de *Koyar*, Item Michael filius Ladislai de *Vk*, Jacobus filius Johannis de *Chafurd*, Johannes filius *Endere* || et Thomas filius Leuſtachy de *Vk*, Johannes filius Stephani de eadem, Item Michael filius Andree de [*Vk?*] Item Laurencius filius Petri. Andreas filius Egidij de *Turdemez*, Michael Andree de *Hydegkuth* vicinus, *Gyuke* filius Johannis de *Chab*, Thomas filius *Delew* || et Jacobus de eadem, Item Blaſius filius Arnoldi de *Hobay*, Thomas filius Clementis, et Johannes filius Pauli de *Hon*, nobiles de Comitatu *Zaladiensi*, Item de Comitatu *Welprimiensi*, Nicolaus filius Stephani, Stephanus filius Pauli, *Beke* filius Dominici de *Chygle*, Item || Stephanus filius *Chepani* de *Tornamelleke*, Ladislaus filius Petri rufi de *Kathl*, Item Johannes Nicolai de *Deem*, Georgius filius *Tok*, et Lucas filius *Mark*, Johannes filius *Iwanka*, nobiles *Jobagiones* ecclesie in *Izkaz* conmorantes, Nicolaus filius Demetri de *Zeuleus*, || Johannes filius Johannis de *Salamon* Jacobus filius Nicolai de *Bewd*, Gallus filius Petri de *Wenezk*, Stephanus filius Nicolai de *Achad*, Colomannus filius Benedicti de *Gyengius*, N.(icolaus) filius Johannis de *Berellew*, Item Georgius filius Andree de *Alalun*, Benedictus

filius Nicolai || de *Chepel,* Blaſius filius Abrahe de *Gerſen,* Item Petrus filius Dominici de *Hydegkuth,* nobiles conprouinciales Comitatus *Weſprimiensis,* necnon Paulus filius Michaelis de *Zouapataka* Comitatus *Zaladyensis,* omnes preſcripti tam vicini quam nobiles || conprouinciales in parte predictorum actorum faſſi fuiſſent per omnia ſicuti commetanei antedicti, Item pro parte Gregorij dicti *Kontra,* in causam attracti, primo domina relicta Nicolai filij Martini de *Deuecher,* Item domina relicta Valentini filij *Moy* de *Sarus,* domina relicta *Beke* || de *Koruntal* ſoror Nicolai filij *Damald* vt dixiſſent, commetanee, Item Jacobus filius Thome, Petrus filius Ladislai, Stephanus filius *Beke,* Colomannus filius Pauli. Item Demetrius, Jacobus et Emericus filij Johannis, Laurencius filius *Felekus* || Nicolaus filius Georgij, nobiles commetanei de dicta *Koruntal* poſſessionis *Myſke* Johannis filij Nicolai antedicti, Item Gregorius filius Valentini de *Sarusdſew,* commetaneus, Item nouem homines populares de villa *Nyarrad, Jobagiones* domini Episcopi *Weſprimiensis,* quos || Gregorius *Kontra* commetaneos ſuos eſſe retuliſſet, ſed procurator actorum commetaneos fore denegaſſet, quequidem dominee [!] et alij predicti vnanimiter et per omnia conformiter dixiſſent, quod prout ipsi ſcirent et audiuiſſent, *Damald* et Gregorius de *Myſke* fratres fuiſſent || patrueles et indiuiſibiles in poſſessionibus extitiſſent, et exeo ipsa poſſessio *Myſke* Johannis filij Nicolai vestre Regie collacioni non pertineret. Item Elyas filius Georgij, Nicolaus filius *Herrald* de

Deuecher. Item Nicolaus filius Johannis puer duodecim annorum, || qui per ſe dixiſſet vt Gregorius *Kontra* frater ſuus esset. Item Johannes filius *Myſke* de *Myſke* ſimiliter commetanei dixiſſent modo quo ſupra, Item *Pechul* filius Nicolai de *Cholta,* Johannes filius *Myke* de eadem, Emericus filius Stephani de *Megyes* || Item Stephanus filius Stephani de *Vruzy,* Laurencius filius Stephani de *Kys Berſen,* Ladislaus filius Mychalis de *Hon,* Mathyas filius *Beke* de *Vk,* Michael filius Benedicti de *Deem.* Item Nicolaus filius Ladislai de *Leurenthe,* Nicolaus || filius Jacobi de *Zurchuk,* Johannes filius Andree de *Herend,* nobilis *Jobagio* Episcopalis *Weſprimiensis,* Valentinus filius Blaſij de *Wygant,* Item Mychael filius Johannis de *Berelleu,* Nicolaus filius *Gede* de *Gerſen* || nobiles conporuinciales, Comitatus *Weſprimiensis,* Item Thomas magnus de *Vrs* Comitatus *Zaladiensis,* Emericus filius Dyoniſij de *Zenpalaltalfalua* de eodem Comitatu *Zaladiensi,* Item Petrus filius Johannis, Dominicus || nobiles *Jobagiones* ecclesie *Jauriensis.* Item Stephanus dictus *Zeuke* de *Temerd* de Comitatu Caſtriferrei, nobiles dixiſſent, eodem modo, prout commetanee et commetanei ſuperius annotate uel annotati, Ceterum ijdem vestri et nostri || homines vnacum alijs probis viris inibi existentibus, ipsam poſſessionariam porcionem in eadem poſſessione *Myſke* habitam, predictum Johannem contingentem viſa ſui qualitate, quantitate, et valore ſecundum quidem viſu conſiderare potuiſſent || ad tria aratra ſecundum Regni vestri conſuetudinem ſe in toto extenden-

tem fore coniecissent. Datum sexto die octavarum predictarum anno domini M^mo CCC^mo LX^mo quarto.—||

Kívül: Domino Regy || pro magistris Benedicto filio Pauli fily *Heem* || Comite *Posoniensi* et Petro fratre suo contra Gregorium || dictum *Kontra* super quadam communi Inquisicione || et estimacione in octavis festi Epiphanie domini per || vestros et nostros homines modo interius declarato || expressa factis et octavo die ad Judicem.

XLIII.

VIZSGÁLAT AZ ANDI TAMÁS ÉS A RÉCSEI NEMESEK KÖZT VITÁS BIRTOKRÉSZ HOVATARTOZÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1372. —

A zalavári konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Szécsi Miklós comes, országbíró parancsára az Andi Tamás és a récsei nemesek közt vitás birtokrész hovatartozása tárgyában vizsgálatot tartott. Eredeti papirosoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Jankovich Miklós gyüjt.). Számos hibával és 1376. keltezéssel kiadta *Fejér György*, Codex Diplomaticus IX/7, 591—5. Kis- és Nagy-*Récse* Zala megyében, Nagy-Kanizsától északkeletre fekszik, l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. III, 97; *And* birtok ugyanezen vidéken, a mai Csehi pusztával volt határos (uo. III, 28.).

Excellentiſſimo principi domino *Lodouico* dei gracia Illuſtri Regi Hungarie Polonie Dalmacie etc., domino ipsorum Conuentus Monaſterij beati Adriani martiris de *Zala*, Oraciones in filio virginis glorioſe. || Nouerit vestra Excellencia, quod nos litteris viri magnifici Comitis Nicolai de *Zeech* Judicis Curie maieſtatis vestre pro partibus infraſcriptis emanatis, nobis directis, decenti cum honore receptis || Iuxta earundem continenciam, vna cum Clemente filio Dyoniſij de *Sul* dominum Nicolaum ſacerdotem de

Rada, pro parte Thome filij Demetri de *Ond*, actoris, Item cum Emerico filio Johannis de *Bakounuk* dominum Laurencium || plebanum de *Ong*, pro parte Pauli filij Benedicti, Nicolai filij Mychaelis, Jacobi et Petri filiorum *Beke*, ac Franciſci filij Johannis nobilium de *Reche* in causam attractorum, hominibus vestris, Capellanos et homines || nostros, ad contenta predictarum litterarum Judicis Curie vestre exſequenda, pro teſtimonijs nostris tranſmiſimus fidedignos, Qui demum exinde ad nos reuerſi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi In octauis feſti nativitatis || beate virginis proxime preteritis, ad faciem predicte poſſessionis *Reche* vocate vicinis et commetaneis ſuis vniuerſis legittime conuocatis et partibus presentibus acceſſiſſent, eandemque ſecundum oſtenſionem dictorum nobilium in causam attractorum || per metas et curſus metales eiuſdem a parte poſſeſſionis *Ond* vocate reambulare incepiſſent vbi dum ad quandam particulam ter[rarum arabilium] duodecim Jugera terrarum in quarum finibus ab occidente fenile haberetur, || que ſcilicet particula terre in porcione poſſessionaria inter partes litigioſa eſſet, peruenisſent, Fabianus filius *Onth* ac predicti nobiles in causam attracti, dictam terre particulam ipsorum fore hereditariam || ſed apud predictum Thomam filium Demetri titulo inpignoracionis extitiſſe allegaſſent, ſuper quo ipsi litteralia Inſtrumenta eorum exhibere aſſumpſiſſent, idem vero Thomas eandem terre particulam e contrario || ſimiliter ſuam eſſe hereditariam in cuius dominio ipse nunc exiſteret,

aſſeruiſſet, eandemque ob huiusmodi altercatiuas allegaciones eſtimare noluiſſent, reſiduam autem porcionem poſſessionariam litigioſam || ad quatuor marcas iuxta regni conſuetudinem eſtimaſſent /. Hijs itaque habitis a predictis vicinis et commetaneis dictarum poſſessionum *Ond* et *Reche* vocatarum ac alijs nobilibus conprouincialibus || et alterius cuiuſuis ſtatus et condicionis Comitatus *Zaladiensis* hominibus per predictas partes conuocatis et congregatis, Super eo vtrum dicta terre particula litigioſa condam hominum ſine herede deceſſorum || in prenominatis litteris ipsius Judicis Curie vestre nominatorum ſemper et ab antiquo fuerit ac de dicta poſſessione *Ond* exciſa extiterit, aut eadem terra litigioſa nunquam predictorum hominum ſine || herede deceſſorum fuerit, nec de dicta poſſessione eorundem, *Ond*, exciſa extiterit, ſed ſemper inter veros curſus metales dicte poſſessionis *Reche* extiterit et ad predictos nobiles de *Reche* || ab antiquo pertinuiſſet et nunc pertinere deberet, ad fidem eorum deo debitam fidelitatemque vestre maieſtati Regie, et ſacre Corone vestre obſeruandam, ſcire potuiſſent, talem ſciuiſſent || veritatem, quod atteſtatores pro parte predicti Thome filij Demetri actoris adducti inferius nominati atteſtati extitiſſent in hunc modum, vt predicta terre particula litigioſa ſemper et ab antiquo || dictorum hominum ſine herede deceſſorum fuisset, ac de dicta poſſessione *Ond* exciſa extitiſſet, quorum atteſtancium nomina hec ſunt, primo Demetrius filius Stephani de *Sul*, Andreas filius Sebaſtiani || de *Sullalzeg*, Ste-

phanus filius *Markus* de eadem, Thomas filius Petri, Petrus filius *Peteu* de *Sul*, Mychael filius Blaſij de *Petend*, Dyoniſius filius Stephani de eadem, Gallus filius || Stephani de eadem, Mychael filius Johannis de *Peturſalua*, Johannes filius Nicolai de *Reche*, Gallus filius Laurencii de *Cheh*, Jacobus filius Thome de *Kapolna*, Demetrius filius Thome de eadem, Benedictus || filius *Kotroman* de eadem, ac Nicolaus filius condam magistri Johannis filij Laurencii de *Kaniſa*, commetanei / . quos tamen predicti nobiles in cauſam attracti, commetaneos preallegate particule terre litigioſe || excepto ipso Nicolao filio condam magistri Johannis eſſe non dixiſſent . , Item Blaſius filius Dominici de *Mykloulſalua*, Jacobus filius Johannis de *Salgod*, *Chakou* filius Nicolai de *Ond*, *Kantha* frater eiuſdem *Chakou*, Demetrius filius || Georgij, Andreas filius Mychaelis, Gregorius frater eiuſdem, Valentinus filius Fabiani, Jacobus filius *Chebey*, Emericus filius Petri nobiles de dicta *Ond*, vicini, Item *Anda* filius *Keres* || de *Bakounuk*, *Pyder* filius *Myke* de *Mykeſalua*, Thomas filius Pauli de *Zenthmiklous*, Johannes filius Pauli de *Mend Zenth*, Gregorius filius Pauli de *Zenthmiklous*, Paulus || filius Pauli de *Mend Zenth*, Stephanus filius Jacobi de *Tarcha*, Mychael filius Pauli de *Zeulus*, Michael filius Anthonij de ... *c Zaad*, Nicolaus filius Petri de *Sandurſeulde*, *Vizlou* filius Petri || de *Chou*, Demetrius filius Nicolai de *Bakounuk*, Gregorius filius Nicolai de *Weruh* et Johannes filius Jacobi de *Marouth*, nobiles conprouinciales, Item homines popu-

lares et communes, centum || et quinquaginta in numero /. Atteſtatores autem pro parte nobilium predictorum in causam attractorum infraſcripti atteſtati extitiſſent eo modo, vt prefata terre particula litigioſa, nunquam predictorum hominum ſine herede || deceſſorum fuiſſet, nec de predicta poſſessione *Ond* exciſa extitiſſet, ſed ſemper inter veros curſus metales dicte poſſessionis *Reche* fuiſſet et ad ipsos nobiles ab antiquo pertinuiſſet et nunc deberet pertinere, || quorum nomina ſunt iſta, videlicet Mychael filius Petri de *Kapolna* commetaneus, Item Blaſius filius Johannis de *Salgod*, Paulus frater eiuſdem, Andreas filius *Akus* de *Bakounuk*, Johannes || frater eiuſdem, Johannes filius Luce de *Kal*, Gregorius filius *Bayun* de eadem, Coſmas filius *Bycherd* de *Bakounuk*, Mychael filius Nicolai de eadem, Andreas filius Nicolai de *Kaal*, Georgius || filius *Dorman* de eadem, Blaſius filius *Bakon*, Johannes filius Nicolai, Dominicus filius *Dorman* predicti, de predicta *Kal*, Benedictus filius Adriani de *Lengel*, Ladislaus filius Petri de *Kylgelle* || Symon filius Petri de *Boda*, Petrus filius Mychaelis de *Zobafalua*, Johannes filius Auguſtini de *Zenth Kalman*, Mychael filius Emerici de *Herandfalua*, Nicolaus filius Pauli de *Zenth Kalman*, Mychael || filius Laurencij de *Pongarachfalua*, Gregorius filius Petri de eadem, Nicolaus filius *Bede* de *Erdeutelek*, Johannes filius Benedicti de *Zenth Iwan*, Mychael filius (Benedicti)[1] Petri de *Zobafalua*, Ste-

[1] Áthúzva.

phanus filius || Pauli de *Sarkad*, Petrus filius Johannis de *Berzenche*, Lucas filius Demetri de eadem, *Kylianus* filius Stephani de *Debrek* ac Johannes filius Pauli de *Kodor*, nobiles conprouinciales /. Datum || duodecimo die termini prenotati . Anno domini M° . CCC° . LXX^mo^ ſecundo. — ||

Kívül: Domino Regi || pro Thoma filio Demetri de *Ond*, contra nobiles de || *Reche* intraſcriptos, Super quadam poſſessionaria reambulacione ||, eſtimacione, ac communi Inquiſicione modo interius expreſſis ||, ad octavas feſti beati Mychaelis Archangeli || Reſcriptionalis. ||

Az oklevél külső bal szélén: Pro A(ctore) Stephanus filius dominici cum (litteris procuratoriis conventus ecclesie) *Zaladiensis* pro in (causam attractis) Fabianus filius *ond* || cum eodem (scilicet cum procuratoriis litteris eiusdem conventus) ad (octavas festi beati) G(eorgii martiris). ſ(olverunt) ambo. ||

XLIV.

A ZSELICSZENTJAKABI MONOSTOR TILTAKOZÓ LEVELE.

— 1332. —

Tamás fráter, a zselicszentjakabi bencésmonostor őre, a pannonhalmi konvent előtt eltiltja Tamás apátot attól, hogy a monostor birtokait kegyurainak, a Szerdahelyi és Péterfalvi Dersffy család tagjainak eladja. Papiroklevél a Szarvaskendi Sibrik családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Vö. Pannonhalmi Rendtört. XII. B, 242—3; a helyneveket meghatározza *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. II, 696—7, a Győr nemzetségbeli Szerdahelyi Ders vagy Dersffy cs. somogymegyei birtokai közt.

Nos Conuentus Monaſterij ſancti Martini de ſacromonte Pannonie damus promemoria, Quod Religioſus vir frater Thomas Cuſtos ecclesie || ſancti Jacobi de *Selizio* ſua et Religioſorum virorum Conuentus ſeu fratrum predicti Monaſterij ſancti Jacobi inperſonis, ad nostram perſonaliter || veniens presenciam per modum proteſtacionis et prohibicionis nobis ſignificare curavit, quod prout ipsi percepiſſent, Religioſus vir dominus frater || Thomas abbas dicti Monaſterij ſancti Jacobi, quandam compositiuam ordinacionem dicto Monaſterio nimis preiudicialem, ymo in derogamen || et deſolacionem ac dilapidacionem bonorum

predicti Monaſterij, in eo feciſſet, vt ipse quaſdam poſſeſſiones dicti Monaſterij, *Zarm, Zentbar-* || *rabas, weres, Emrehlaka, fekethwÿanuslaka, Chomorlaka, Pethelaka, Jrewfalua, Gyarmath, Kuchelaka,* || *Galuſfalua, Szabopallaka, Szentluka, lazlofÿaÿanuslaka, Gergurlaka, Kalozfalua, Magarfalu, Catoklaka, fwlzceg,* || *Szenttamas, Gelyenfalua, Teryek, Boyzcynfalua, Weres Alma, Chobanus, Pethewfia Jakablaka,* et *Gyurgylaka* | vocatas, *Ders,* Johanni dicto *Chepel,* Petro *Korom* nuncupato, Paulo *Kuthÿ* appellato, Bartholomeo, Stephano et Nicolao || filijs condam magistri Nicolai filij *Deers,* ac Martino et Nicolao filijs condam magistri Georgij filij dicti Nicolai de *Szeredahely* || Item Jacobo, Johanni et Stephano filijs condam magistri Mychaelis filij ſimiliter *Deers* de *Peterfalua,* annuiſſet et tradidiſſet perpetuo || Jure poſſidendas, vnde ipse facta huiusmodi proteſtacione dictum dominum abbatem coram nobis facie ad faciem repertum a collacione || amiſſione perpetuacione diſtraccione et alienacione earundem poſſeſſionum, Item annotatos nobiles de *Szeredahel* et de *Peterfalua* ſimiliter || facie ad faciem coram nobis repertos ab occupacione reobtencione perpetuacione et ſe quauis arte uel ingenio ſeu machinacione || in eaſdem intromiſſione factis uel faciendis prohibuit contradicendo et contradixit inhibendo publice et manifeſte coram nobis || vigore presencium mediante, vnde ipse facta huiusmodi proteſtacione et prohibicione presentes a nobis dicto Conuentu ſeu fratribus || in annotato Monaſterio ſancti Jacobi deo Jugiter famulantibus poſtulauit, quas nos eiſdem conceſſimus communi Juſticia ||

requirente, Datum octavo die feſti Inuencionis ſancte Crucis, anno domini M^mo CCC^mo LXXX^mo ſecundo.

K i v ü l: Pro Conuentu Monaſterij ſancti Jacobi || de *Selizio*, contra Religioſum virum || dominum fratrem Thomam abbatem Monaſterij predicti. Item *Deers* et alios interius || conſcriptos, super quadam conpositiua || ordinacione interius expreſſa predicto Mona- || ſterio multum nociua, per eoſdem abbatem || ac alios intraſcriptos facta proteſtatoria pariter et prohibitoria.

XLV.

A LIPTAI ÉS A TURÓCI REGESTRUM.

— 1391. —

A XIV. század utolsó negyedében Liptó és Turóc vármegyében, sőt részben Zólyomban és Árvában is nagy zavarok keletkeztek a birtokjogi viszonyok terén. Egyes nemesek a hiteleshelyek és világi hatóságok előtt ez ideig soha nem látott, ismeretlen okleveleket mutattak fel és ezekre, a régi birtokjogi viszonyokkal merőben ellentétes tartalmú oklevelekre, hivatkozva birtokostársaikat közismert, ősi, gyökeres jogaikban háborgatták. A jogaikat féltő birtokosok tiltakoztak a háborgatások és a szándékolt jogbitorlások ellen. Liptó vármegye alispánjának közbeléptével megállapították, hogy a felmutatott oklevelek koholtak, sőt a hivatalos vizsgálat folyamán, 1390-ben sikerült leleplezniök a hamisítót is. A bűnös, a fentjelzett zavarok előidézője Liptai Domen unokája, Domenfalvi vagy Madácsfeldi Benedek fia, János deák volt, ki az oklevél- és pecséthamisítást keresetszerűleg űzte és hamisítványait jó pénzért forgalomba hozta. A megye hatósága János deák madácsházi (máskor Domen- vagy Madachfelde, ma Madocsán) kúriáján, ládájában is temérdek hamisított királyi, káptalani és konventi oklevelet s pecsétet talált. Korábban forgalomba hozott hamisítványainak jegyzékeit szintén megleltek. Mindezt felvitték Budára és bemutatták Zsigmond királynak. A király és országnagyjai előtt felolvasott hamisítványokat lepecsételve átadták Bebek Imre országbíró- és liptai főispánnak, hogy azokat Liptó és Turóc megye közönségének mutassa be. Ennek megtörténtével a fej- és jószágvesztésre ítélt János deákot Liptó vármegye alispánjának,

szolgabíráinak és a megye közönségének jelenlétében — úgy látszik, hamisítványaival együtt — még az 1390. évben máglyán megégették. Emlékét átok kísérte („Johannes litteratus maledictae memoriae"). Zsigmond király pedig talán még ugyanezen évben a két megye területén általános oklevélvizsgálatot rendelt el, s végrehajtásával Bebek Imre országbírót, Liptó vármegye főispánját bízta meg. Az országbíró 1391. szeptember havára Liptó megye részére Boldogasszonyfalvára (ma Szentmária), Turóc megye részére pedig Szentmártonba megyei közgyűlést hirdetett és megparancsolta, hogy ezekre a két megye minden birtokos nemese hozza el birtokjogait, kiváltságait vagy mentességeit igazoló összes adomány- vagy egyéb gyökeres okleveleit. Az okleveleket az országbíró a megyék tisztikarából és esküdt nemeseiből összeállított bizottságok segítségével egyenként megvizsgálta és tartalmuk rövid kivonatával a címűl írt két regestrumba foglaltatta. A Liptai Regestrum 84, a Turóci 71 fejezetből áll, a kettő együtt mintegy 440 bemutatott, középkori oklevél kivonatát *(regesta)* tartalmazza. A legrégibb két, átiratban bemutatott, oklevél az 1230. évből kelt, a legújabbak 1391-ből. A két megye bizottsága előtt részint eredetiben, részint átiratban felmutatott oklevelek közül 177 a XIII. századból való volt, a többi pedig XIV. századbeli. A Liptai és a Turóci Regestrumot két-két eredeti példányban állították ki. Mindkettőnek egyik példányát a budai tárnoki házban helyezték el; ezek a török időkben elpusztultak. A másik két példány a két megye hatóságának adatott át levéltáraikban való megőrzés végett. Ezek a mai napig eredetiben fennmaradtak.

A Liptai Regestrum 16 hosszában összehajtott, félív nagyságú hártyalevélből áll, de csak tizenkettedfél levele (1ª — 12ª l.) van beírva. A 12ᵇ — 16ª lapok üresen maradtak, a 16ᵇ lapon XVII—XIX. századi feljegyzések és jelzetek olvashatók. A hártyaívet alul sodrott piros selyemfonál tartja össze, amelyen Bebek Imre országbíró pecsétjének kis töredéke függ.

A Turóci Regestrum 10 negyedrétű levélre terjed, s mind a 20 lapja be van írva. A leveleket felül hártyaszalag,

alul zöld selyemzsinór tartja össze, amelyről Bebek Imre országbírónak kissé töredezett szélű pecsétje függ. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára mindkét emléknek teljes fényképi hasonmását őrzi.

A Liptai Regestrumot *Érdy János* közölte először a Magyar Tört. Tár IV. köt. (1857.) 3—42. l.-ján, a Turócit pedig *Engel János Keresztély* „Monumenta Ungrica" c. Bécsben 1809-ben megjelent műve 57—103. l.-ján, mindketten hibás és hiányos újkori másolatokból. A két emléket az eredeti példányokból *Horváth Sándor* adta ki a Tört. Tár 1902. évf. 1—57. és 194—230. l.-ján és különlenyomatban is. *Ua.*-tól: Regesták a liptói és turóci registrumhoz (1230—1391.). Tört. Tár 1904: 74—96, 240—65 és 356—75 és különlenyomatban is. L. még *ua.* szerző következő értekezéseit: Az „átkosemlékű" János diák leszármazása. Turul 1905: 34—5; A liptói registrum. Századok 1909: 816; Mégegyszer az „átkos emlékű". Századok 1910: 817, 1911: 216. *Horváth* cikkeire *Kubinyi Miklós* következő értekezéseivel válaszol: Az „átkos emlékű" János deák. Századok 1910: 701; Még egyszer az átkos emlékű. Századok 1911: 215; „Még egyszer az átkos emlékű" válasz Horváth Sándornak a „Századok" 1910. évi decz. havi füzetében ily címen megjelent cikkére. (Kézirat helyett.) Budapest, 1911. Vö. *Melich János:* Mohamedán-török személynevek Turóc megye XIII. századi nemességénél. MNy. 1926: 196—203; *Mályusz Elemér,* Turóc megye kialakulása. Budapest, 1922.

*

Szemelvények a Liptai Regestrumból:

3*b* l. (18. §.) Super poſſessione *libule* [!] /

Item Nicolaus filius *philpus* de *libele* exhibuit nobis tres || litteras priuilegiales vnam Capituli ecclesie *Strigoniensis* super donacione || poſſessionís *libele* vocate in concambium alterius poſſessionís || *Likua* uocate per dominum *Karulum* regem *Saad* filio *My-*

lath || *philpus* Martino et Georgio filijs eiusdem *Anda* et *Jako* || filijs Petri Georgio et *Mathe* filijs eiusdem *Anda Lachk* || Nicolao et Petro filijs ipsius *Jako* Nicolao et *Anda* filijs *Patuch* || facta ſub anno gracie M° CCC^mo^ quadragesimo primo emanatam / Et || aliam Capituli *Scepliensis* ſub anno domini M° CCC^mo^ quadragesimo || octavo confectam pretactas litteras Capituli *Scepliensis* tranſſcribentem || Terciam uero domini *lodouici* pridem regis Hungarie duobus || ſigillis eius pendentibus duplicibus ſub anno gracie M° || CCC^mo^ quinquagesimo quarto exortam ſimiliter preſcriptas litteras Capituli || *Strigoniensis* verbaliter in ſe tranſſcribentem et confirmantem veras || iuſta [!] et legitimas aſſerens plures non habere / ||

5*a* l. (30. §.) Super *Beneſalua* condicionali

Item Nicolaus filius Petri de *Beneſalua* exhibuit nobis || quaſdam duas litteras vnam domini ladislai regis priuilegialem || ſuper donacione libertatis *Jobagionum* de *lipto* per eundem || Ladislaum regem Martino et *Bene* filio *Zenche* facta || anno domini M° CC^mo^ LXXX^mo^ ſeptimo / decimo Kalendas aprilis || regni autem ſui anno ſextodecimo emanatam Et aliam domini || *Karuli* regis in feſto beati Nicolai confessoris anno gracie M°, || CCC^mo^ quadragesimo emanatam pretactas litteras domini ladislai regis || confirmantem iuſtas et ueras aſſerens plures non habere ||

5*a* l. (32. §.) Super *Ilochfeu* condicionali

Item Laurencius filius Martini dicti *Korch* exhibuit nobis quoddam || priuilegium Conuentus de *Turoch*

ſuper donacione cuiusdam || terre condam domine *Aka* in ſuperiori parte ville maioríſ || *Bobroch* vocate penes fluuium *Jaloch* existentis per eandem || dominam Martino filio *Panelte* et filijs ſuis de conſenſu || et voluntate magistri *Danch* Comitis *Zoliensis* facta In || quindenis festi Nativitatis beati Johannis Baptiste Anno domini || M° CCC^mo decimo ſeptimo exortum verum et iuſtum àſſerens || nullas plures litteras ſe habere

5*b* I. (33. §.) Super quinta parte poſſessionis || *Raztoka* alio nomine *Bobroch*

Item Johannes filius *Myko* et Blaſius filius Thome de *Roztoka* || in ſuis et fratrum eorum perſonis exhibuerunt nobis quaſdam tres litteras || priuilegiales (unam) ſuper aſſignacione ſeu dacione quinte partis tocius || poſſessionis eorum in diſtrictu *Lipto* existentis acquiſiticie per filios || *Domithka* Dioniſium filium *Mark* et quoſdam alios fratres eorundem || Paulo et *Myko* filijs *Aladarij* Martino filio *Sepere* || Stanizlao filio *Seleu* Paulo filio eiusdem *Gorch Bethlem* || Matheo filijs *Serephil* Thome Stephano Matheo *Mark* || et *Jan* filijs *Beud* tradita feria tercia proxima post feſtum || Nativitatis domini anno eiusdem M° CCC^mo tricesimo ſexto emanatam || Et aliam Capituli *Scepliensis* in craſtino feſti beati Bartholomei || apostoli anno domini M° CCC^mo quadrageſimo ſuper arbitratiuo || decreto diuiſionis poſſessionis *Bobroch* in quinque partes inter || *Radon* et Demetrium ab vna et *Aladarium* filium *Supere* || Teodorum et *Stepko* parte

ab altera fieri debende emanatam || Terciam uero Comitis Jacobi de *Scepus* olim ſimiliter Judicis || Curie regie ſuper adiudicacione pretacte quinte partis dicte poſſessionis || *Roztoka* ſedecimo die octavarum feſti beati Mychaelis Archangeli || anno domini M° CCC^mo^ ſeptuagesimo quarto exortam veras || et iuſtas aſſerens plures non habere exceptis tenore earundem. ||

5*b* l. (34. §.) Super poſſessione *Byhorſyaytul* /

Item Stephanus filius *Iwanka* Mychael filius *Behar* et Johannes || dictus *Nemes* cum fratribus eorum exhibuerunt nobis quaſdam quatuor || litteras vnam Clementis curialis Comitis de *lipto* ſuper dimicacione || duelli et reformacione cuiusdam pacis ſuper quadam terra inter || villam *Bobroch* et villam *Tarnoch* adiacenti ſine anno || ſecundo die ſancti Nicolai confessoris Tres uero domini Ladislai regis duas videlicet in || anno domini M° CC^mo^ LXXX^mo^ tercio et terciam sine anno omnes || ſuper reſtitucione particule terre predicte emanatas veras et iuſtas, || aſſerens nulla plura Instrumenta ſe habere ||

6*b* l. (42. §.) Super *vezueres*

Item magister Andreas filius *Bogo* in ſua et fratrum ac filiorum ſuorum || perſonis exhibuit nobis duas litteras vnam domini ladislai olim regis || Hungarie ſuper reſignacione poſſessionum *Nadald vezuerys* et *Magyer-* || *ſalu* vocatarum quarto die post feſtum Nativitatis beate virginis ſub anno || domini M° CC^mo^ LXXX^mo^ quinto Et aliam domini Andree

regis ſub || anno domini M° CC^mo Nonagesimo tercio emanatas tranſſcribentem et || confirmantem in ſe continentem [!][1] tenorem quarundam litterarum priuilegialium || olim domini *Bele* regis ſuper collacione cuiusdam planiciey terre || *vezuerys* appellate continentis in ſe de terra arabili circa aratrum || per ipsum dominum *Belam* regem Comiti *Bagamerio* facta anno || dominice incarnacionis M° CC^mo ſexagesimo tercio regni autem ſui || anno vigesimo octavo confectarum efficaces et veras ||

7a I. (50. §.) Super poſſessione *Zenthpeter* et aliarum ſubſcriptarum

Item Gregorius et ladislaus Egidius et *Sandur* filij Nicolai || filij Alexandri de ſancto Petro exhibuerunt nobis quoddam || priuilegium domini *lodouici* regis duobus ſigillis ſuis || pendentibus vno videlicet in partibus *Bozne* deperdito / et || alio nouo conſignatum ſuper noua donacione poſſessionum || *Zenthpeter Tornalya Jemnek Zenthlylek Chichko-*||*teleke Damſteleke Vayryſou* et medietate poſſessionis || *Vytariſyaylyſe* [?][2] nuncupatarum quarum inuencionis priuiliegium || priſtinum ignis incendio exuſtum fore predicto domino || *Lodouico* regi Nicolaus filius Alexandri in ſua Item || Petri et Andree fratrum

---

[1] Hibás fogalmazás: „transscriptive et confirmative in se continentem" helyett.

[2] *Horváth Sándor* két esetben is (50. és 51. §) „*Vycarisyaylyse*" alakban olvassa és íráshibának tartja „*Vycarisſyaylyse*" helyett.

ſuorum perſonis queruloſe dixiſſet || eiſdem per ipsum dominum *lodouicum* regem facta anno ||

7*b* l.

domini M° CCC^mo ſexagesimo / octavo Kalendas Julij regni autem ſui Anno || decimo nono exortum, efficax et verum aſſerens in facto earundem poſſessionum || nullas plures ſe habere / Exhibuerunt eciam quaſdam litteras patentes || eiusdem domini *Lodouici* regis ſuper donacione fori in dicta poſſessione || *Zenthpeter* celebrare conſueti per eundem dominum *lodouicum* regem || facta in feſto conuerſionis beati Pauli apostoli anno domini M° CCC^mo || ſexagesimo tercio confectas ſimiliter veras. ||

11*a* l. (77. §.)

Item Mychael filius Gregorii de *Parilhaza* exhibuit nobis || quaſdam litteras Conuentus de *Turoch* priuilegiales || ſuper extradacione quarte filialis per Paulum et Petrum filios || Nicolai Marcum filium *Benech* et Johannem filium *Deleu* de || poſſessione ipsorum *Parilhaza* predicta *Ilak* et B[riccio] filijs Stephani || ac Nicolao filio Petri necnon *Phile* filio Gregorij et Mychaeli || filio Stephani cum poſſessionaria dacione facta ſecundo die feſti decollacionis || beati Johannis Baptiste in anno domini M° CCC^mo quinquagesimo || emanatas iuſtas et ueras aſſerens plures non habere ||

Szemelvények a Turóci Regestrumból:

1*b* l. (4. §.) Super poſſessione *Wyſalu*

Item Dominicus filius *Karuli* de *Wyſalu* exhibuit nobis quoddam priuilegium domini Ladislai regis ſuper donacione || et legitima ſtatucione ac metarum ereccione terre *Wyſalu* vocate in Comitatu de *Thuroch* existentis || per ipsum dominum Ladislaum regem *Muryn* filio Gregorij factis, Anno domini M° CC^mo^ ſeptuagesimo ſecundo regni || autem ſui anno primo confectum aſſerens plura non habere.

2*a* l. (10. §.) Super poſſessione *Ruthk*.

Item Ladislaus et Georgius ac Michael dicti *Fees* de *Ruthk* exhibuerunt nobis quaſdam ſex litteras vnam domini || Ladislai olim regis Hungarie / ſuper reſtitucione et reſignacione cuiusdam terre *Ruthk* vocate per ipsum dominum || Ladislaum regem *Stark* Paulo et Nicolao *Dechk Bogomel Hana* Jacobo *Iwan Myko Chama Ma-||licha, Wythk Bench Nemethlen Liptow* et *Dumk* facta / in octavis feſti beati Jacobi apostoli anno || domini M° CC^mo^ octagesimo quinto patenter emanatam / Aliam domini *Karuli* olim ſimiliter regis Hungarie || ſimiliter ſuper reſtitucione predicte terre *Ruthk* vocate per eundem dominum *Karulum* regem *Lorando Ectori* || et Johanni eorundemque cognatis et proximis quibus conuenit facta in feſto beati Luce Ewangeliste / anno domini M° || CCC^mo^ Quadrageſimo confectam Terciam domini *Lodouici* pridem pijſſimi regis Hungarie / Anno domini

M° CCC^mo || ſexagesimo nono priuilegialiter confectam / pretactas litteras domini *Karuli* regis patentes tranſſcribentes et confirmantes ||

2*b* l.

Quartam Capituli ecclesie *Strigoniensis,* Anno domini M° CCC^mo octuageſimo ſeptimo exortam, tenorem preſcriptarum, || litterarum ipsius domini Ladislai regis patencium in ſe tranſſcriptiue continentem, Quintam vero et ſextam Comitis || Stephani *Bubek* olmi [!][3] ſimiliter Judicis Curie regie priuilegiales ſuper adiudicacione dicte poſſessionis *Ruthk* || vocate ambas ſub vno ſenſu [et forma][4] verborum ſedecimo die octavarum feſti beati Michaelis Archangeli Anno || domini M° CCC^mo ſexagesimo exortas / veras et iuſtas Aſſerentes plures non habere.

3*a* l. (16. §.) Super terris duarum villarum, *Prebouch.*

Item Johannes filius *Myke* et Ladislaus filius Johannis exhibuerunt Quasdam quinque litteras, vnam olim domini Andree regis patris || domini *Bele* regis, ſuper collacione terrarum duarum villarum nomine *Prebouch* ad vſum decem aratrorum ſuficiencium || per ipsum dominum Andream regem *Radon* Comiti facta ſub anno gracie M° CC^mo triceſimo quinto regni autem ſui anno || triceſimo ſecundo priuilegialiter emanatam / Et aliam domini *Lodouici* pridem felicis

---

[3] olim helyett.

[4] Alápontozással kihagyva.

regis Hungarie ſuper reſtitucione || et reſignacione predictarum terrarum *prebouch* vocatarum per ipsum dominum *lodouicum* regem Stephano litterato filio Johannis ac *Myke* et Ladislao || fratribus eiusdem facta ſub anno gracie M° CCC^mo^ quadrageſimo quarto feria ſecunda proxima post octavas feſti corporis xpi [Christi] patenter || emanatam Terciam Conuentus de *Turoch* ſuper vendicione medietatis cuiusdam prati inter fluuium *Blathnycha* || et Riuulum *Rakouch*, adiacentis, per Abraham filium *Chernyk* Benedictum et pongracium filios *Iſow* ac || *Lucas* filium *Barthor* [!] pro quinque marcis finj argenti Benedicto et paulo filijs *Madach* Johanni et *Delk* || filijs *Myke Zubracha* filio Tobie petro et *Tompos* filijs philipi et Nicolao filio *Walkan* facta anno || domini M° CCC^mo^ vigesimo ſexto priuilegialiter confectam, Quartam Ladislai prepositi ecclesie *Chanadiensis* Comitis || Capelle et ſecretarij Cancellarij condam domini *lodouici* regis ſecundo die feſti ſancte Trinitatis, Anno domini || M° CCC^mo^ quinquagesimo tercio ſuper tradicione cuiusdam particule poſſessionarie poſſessioni *prebouch* contigue et commetanee || per Benedictum filium Andree paulum filium Abraham Lucaſium filium *Bathor* et Nicolaum dictum *Rauaz* || filium *Ewzen* de *Rakouch* eodemmodo prout patres ipsorum anteceſſores ipsorum filiorum Johannis dediſſent Stephano || litterato filio *Myke* Ladislao et Johanni filijs Johannis de *prebouch* in perpetuum facta, confectam, Quintam dicti || Conuentus de *Turuch*, Octavo die quindenarum feſti Natiuitatis beati Johannis baptiste, anno

domini M° CCC^mo LX^mo || quarto ſuper legitima ſtatucione quarundam duarum villarum *prebouch* vocatarum ad litteratorium mandatum domini *Lodouici* || regis Stephano filio Johannis et fratribus ſuis nullo contradictore apparente facta, emanatam, veras et Juſtas aſſerentes || adhuc plures plura [!] habere que nondum forent in manibus eorum. —

5*a* l. (28. §.) Super *vdwarcz* alio nomine *Kolluth*[5]

Item Paulus et Andreas filij *Koluth* de *vduarch* / exhibuerunt nobis quaſdam litteras nostras affirmatorias ſuper facto || ſubtraccionis vniuerſorum litteralium eorum Inſtrumentorum factum dicte poſſessionis eorum *vduarch* tangencium ſeptimo || die congregacionis nostre generalis vniuerſitati nobilium Comitatus de *Turuch* feria quarta proxima ante feſtum beati Michaelis || Archangeli in villa *Zenthmarton* ex regio edicto, anno domini M^mo CCC^mo Nonagesimo primo emanatas, Juſtas et || veras aſſerentes plures non habere.

6*b* l. (42 §.) Super *Muchna* et *Chechen* [!],

Item Paulus filius Blaſij et Stephanus filius *Gyule* exhibuerunt nobis / quasdam, quinque litteras, vnam || domini Pauli prepositi et Conuentus de *Turuch* ſuper erectione metarum poſſessionis *Muchna* vocate || in feſto beate Margarethe virginis et martiris, anno domini M^mo CCC^mo quinquagesimo octavo priuilegiali-

---

[5] A cím XVI. századi írással.

ter || emanatam / Et aliam Comitis Thome olmi [!] [ſimiliter][6] Judicis Curie regie ſuper adiudicacione || poſſessionis *Muchna* vocate et metali ſeparacione eiusdem ab alia poſſessione Johannis filij *Bene* || ſimiliter *Muchna* appellate pro Johanne filio *Karaz Gyula* filio Pauli *Endre* filio *Boda* || *Batyz* et Thoma filijs *Olka* legittime factis vigesimo ſecundo die octavarum feſti beati Georgij martiris || Anno domini M^mo^ CCC^mo^ quinquagesimo ſecundo priuilegialiter confectam / Terciam domini *Lodouici* pridem || pijſſimi regis Hungarie duobus ſigillis eiusdem, vno videlicet in regno *Bozne* deperdito et alio || nouo pendentibus conſignatas, anno domini M^mo^ CCC^mo^ ſexagesimo nono, ſexto Kalendas menſis aprilis || regni autem ſui, anno decimo octavo priuilegialiter exortam, tenores quarundam litterarum priuilegialium ||

7a l.

prepositi et Conuentus de *Turuch* ſuper legittima ſtatucione poſſessionum *Muchna* et *Chepchen* vocatarum per ipsum || dominum *Lodouicum* regem Blaſio filio pauli *Endre* filio *Boda* Johanni filio petri Nicolao filio pauli Abrahe || filio Abrahe et *Batiz* filio *Zaleyh* in concambium poſſessionis eorundem *Chamako* vocate perpetuo date et [collate][7] || tradite feria tercia proxima post quindenas feſti paſſce domini

---

[6] Az „olmi" olim helyett áll; a „ſimiliter" alápontozással kibagyva.

[7] Áthúzva.

anno eiusdem M^mo CCC^mo quadrageſimo tercio emanatam || verbaliter in ſe confirmatiue et tranſſcriptiue habentem / Quartam eiusdem domini *Lodouici* regis Judici et Juratis ac || vniuerſis Ciuibus de *Cremnicha* ſuper reſtitucione et remiſſione vnius dictarum poſſessionum per ipsos occupate preceptorie || directam, in feſto beatorum Simonis et Jude apostolorum, anno domini M^mo CCC^mo ſexagesimo ſeptimo patenter emanatam, || Quintam vero et vltimam Egidij prepositi et Conuentus de *Turuch* ſuper ſeparacione et metarum ereccione dictarum || poſſessionum *Muchna* et *Chepchen* vocatarum a parte terrarum Caſtri *Baynouch* nuncupati, facta / ſub anno || domini M^mo CCC^mo ſexagesimo octavo priuilegialiter confectam, veras et iuſtas aſſerentes plures non habere. —

9*a* I. (60. §.) Super quarta filiali in *vendeg*

Item petrus filius pauli de *vendeg* exhibuit nobis quasdam litteras Conuentus de *Turuch* priuilegiales ſuper extradacione || quarte filialis, per Johannem filium *Zenche* de vltra*thuruch*, domine Agathe ſorori ſue facta / ſecundo die feſti Natiuitatis beate virginis anno domini M^mo CCC^mo quinquageſimo ſecundo, emanatam, veras et iuſtas aſſerens plures non habere. —

XLVI.

ZSIGMOND KIRÁLY PARANCSA NÉMELY NAGYKÚNSÁGI SZÁLLÁSOK VISSZABOCSÁJTÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1395. —

Zsigmond király megparancsolja Dobozi Miklósnak, a kúnok albírájának, hogy a Jakab fiai és Chúnegyházi János fiai kún nemesektől jogtalanul elfoglalt (nagykúnsági) szállásokat bocsássa vissza tulajdonosaiknak. Eredetije hártyán a gr. Csáky családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában: Kassai rész. Fasc. 447. No 16. Jó kiadása: *Gyárfás István*, A jászkunok története III, 525—6; több hibával közli még az Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. Bpest, 1919. I. köt. 1. rész 174 is. Az oklevélben felsorolt kún szállások nagy részének fekvését meghatározza *Gyárfás* i. m. III, 109—13.

propria commissio domini nostri Regis.

Sigiſmundus dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchyoque Brandenburgensis etc. fideli ſuo magistro Nicolao de *doboz* viceJudici *Comanorum* per magnificum virum dominum Nicolaum de *Kanyſa* magistrum *Tauarni-* || *corum* nostrorum conſtituto vel eius vices gerenti, Salutem et graciam. Datur nostre inteligi maiestati quod vos pridem poſſessiones Nicolai Thome et Ladizlai filiorum Jacobi *Chonkaze(n)thmiclos Kyzſalas* [!] *Chorbaianoſzalaſa*

Homokzalas || *Belemihalzalala* vocatas, necnon poſſessiones eorundem, ac Jacobi Laurencij et Ladizlai filiorum Johannis de *Chuneghaz* nobilium *Comanorum* nostrorum *Wyzalas Olunepe Kolbazzalala Abchykzalas* et *pohamora* appellatas || occupaſſetis, et occupatas detinetis mínusiuſte Quare fidelitati vestre firmiter precipíendo mandamus quatenus, viſis presentibus omni diſſimulacione postposita predictas poſſessiones per vos vt premittitur occupatas, íamdictis Nobilibus || *Comanis* nostris pacifice remittere et reſignare debeatis manus vestras de eíſdem excipientes pereoſdem vti prius ſic et nunc poſſidendas et tenendas. Nos enim ſuper hijs cum ipso magistro *Tauarnicorum* nostrorum que in pre- || miſſis fuerint agenda et expedíenda, post felicem eius reuerſionem de presenti ſuo itinere ſiendam tractando rectificabimus et diſponemus, presentes post lecturam reddi Jubemus presentanti. Datum *Cybinij* feria || quinta proxima post dominicam Oculi, Anno domini M^mo^ CCC^mo^ lxxxx^mo^ quinto. —

A hátára nyomott pecsét töredékei alatt: propria commissio domini nostri Regis.

XLVII.

UGOCSAVÁRMEGYEI GONOSZTEVŐK LEVELESITÉSE.

— 1409. —

Perényi Péter, a székelyek és Máramaros vármegye ispánja a Szatmár és Ugocsa vármegye nemeseivel Csengeren királyi parancsra ezen célból tartott közgyűlésen az Ugocsa vármegye alispánja, 4 szolgabírája és 12 esküdt bírája által megnevezett latrokat és gonosztevőket fej- és jószágvesztésre ítéli, proscribálja azaz levelesíti. Kívül 4 rányomott gyűrűspecséttel megerősített papirosoklevél a br. Perényi családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában.

Nos petrus de *peren* alias Comes *Siculorum* et inter ceteros honores Comes *Maramoruliensis*. Memorie commendamus Quod cum nos regia celſitudo multiplicatis malefactoribus et regni ſui depredatoribus ad celebrandas Congregaciones generales ſua regia auctoritate monitum deſtinaſſet Nosque inter ceteros Comitatus vniuerſitati Nobilium et aliorum cuiuſuiſſtatus et condicionis hominum in *Zathmariensi* et de *vgucha* Comitatibus pro conpeſſcendis furibus et latronibus ac quibuſſibet malefactoribus extirpandis feria ſecunda proxima poſt feſtum beati Michaelis archangeli ex ſpeciali regio edicto prope villam *Chenger* ipsam Congregacionem celebraſſemus generalem in

ipsaque Congregacione nostra per vniuerſitatem Nobilium dicti Comitatus de *vgucha* Georgium filium || Stephani de *Charnauoda*, Dominicum de *fanchÿka*, Benedictum filium *Zoardy* de *ardo* Georgium de *Zÿrma*, Petrum de *Saſuar*, Johannem filium Egidy de *Daboch*, Nicolaum filium ladislai de *Gachÿal* Gregorium filium ladislai de *Buken* Nicolaum dictum || *Kun* de *Roſal* Andream filium ladislai de *heten*, Jacobum filium Nicolai de *Charnauoda* et Georgium filium Valentini de *Chathohaza* pro Juratis aſſeſſoribus nobis petiuiſſemus aſignari, Tandem ijdem Jurati aſſeſſores vnacum Johanne filio Martini de || *Wÿhel* vicecomite ac *frank* de *Ewzeudfalua* andrea de *laaph* Gregorio filio Johannis de *Buken* et ladislao de *heten* Judicibus nobilium eiusdem Comitatus ad fidem eorum deo debitam fidelitatemque domino nostro regi et ſue ſacre Corone || regie conſeruandam, In eo vt cunctis Juſticiam obſeruarent veritatem non opprimerent falſitatemque non rectificarent, ſed quoſlibet malefactores nobis nominatim enarrarent tacto dominice crucis ligno nobis preſtitam habito inter ſe deliberatiuo || tractatu Blaſium dictum *Nemes* Nobilem de *peterfalua* furem *Bayzath* furem vagabundum, Stephanum dictum *okos* in *akly* reſidentem *Jobagionem* Michaelis de eadem furem, paulum *Chorna* dictum filium dominici de *heten* furem Petrum || *Peech* dictum filium dominici *Garzo* de *Orozy* furem Thomam *Chomozlo* dictum *Jobagionem* Emerici et ladislai filiorum dominici de *Orozÿ* in eadem commorantem furem, ladislaum dictum *Wrdugh* poſt vxorem ſuam in *peterfalua* reſidentem

furem || et conbuſtorem domus, dioniſium dictum *Chonka* furem vagabundum, Georgium dictum *Chonth* furem vagabundum, Thomam dictum *varga* furem vagabundum, Petrum *Bolond* dictum Nobilem de *Rakuch* furem et hoſpitem || furum Petrum dictum *Balicha* Nobilem de eadem *Rakoch* furem et hoſpitem furum Egidium paruum Jacobum *Scekel* Blaſium *Korontal* Andream paruum *Jobagiones* Elie de *Rakuch* in poſſessione ſua *Bilke* vocata in Comitatu de *Beregh* || existenti reſidentes fures latrones ac foſſores domorum ipsa mala in dicto Comitatu *vgucha* perpetrantes Blaſium *Joſyp* dictum furem vagabundum Johannem ſimiliter *Joſyp* fratrem eiusdem Blaſij furem vagabundum, Benedictum conſimiliter *Joſyp* || fratrem eorundem furem vagabundum Benedictum dictum *Hench* furem vagabundum Blaſium *Sarkan* albertum fratrem eiuſdem fures vagabundos, andream dictum *Tanchos* furem vagabundum, ladislaum *fyntha* dictum in poſſeſſione nostra *ardo* || vocata commorantem furem Blaſium *Kancha* dictum in poſſessione nostra *Terebes* vocata reſidentem furem petrum dictum *Zaaz* in poſſeſſione nostra *Zewlus* vocata commorantem furem Stephanum dictum *akaztho Jobagionem* ladislai rufi || de *Theodorfalua* in eadem reſidentem furem valentinum dictum *Bibaÿ* furem vagabundum Stephanum filium Coſme *Jobagionem* ladislai filij Johannis de *athya* in poſſessione ſua *Wzka* reſidentem furem Nicolaum filium Johannis filij Simonis || *Bani* de *Meggyes* hoſpitem furum et latronum Jacobum filium Michaelis in poſſessione nostra *Gyulay* vocata com-

morantem furem Johannem *Tuſa* dictum *Jobagionem* fabiani de *Orozy* in eadem reſidentem furem Paulum *Sarga* dictum *Jobagionem* || nostrum in poſſessione nostra *Terebes* reſidentem furem, Demetrium *Vince* dictum furem vagabundum Johannem dictum *Chewrch Jobagionem* nostrum in poſſeſſione nostra *Zazfalu* vocata commorantem furem Ladislaum dictum *fazekas* || *Jobagionem* Thome literati de *Buken* in eadem reſidentem furem Petrum filium Mathie de *Daboch* latronem ac interfectorem Demetrij filij Michaelis *Zaaz* et Thomam *Barla* dictum in *Komyath* reſidentem *Jobagionem* || Nicolai *Kun* de *Roſal* furem et hoſpitem furum publicis furibus et latronibus ac malefactoribus et nociuis hominibus nominantes, ad debitam vindictam proſcriptorum, ſupportandam nobis in eorum regeſto aſignarunt, quiquidem proſcripti || malefactores in ſue culpabilitatis indicium a facie Juris et Juſticie ſe penitus abſentantes ad eandem Congregacionem nostram venire vel mittere et Juri parere non curarunt, vnde cum eiſdem vicecomite, Judicibus Nobilium || ac Juratis aſſeſſoribus preſcripti Comitatus de *vgucha* pari arbitrio eoſdem proſcriptos nominantes in capitali ſentencia et amiſſione omnium poſſessionum, proprietatumque et bonorum ipsorum vbilibet intra ambitum dicti regni ipsos || ſolus proprie et preciſe concernencium vigore preſencium decreuimus et commiſimus conuictos extitiſſe et ne ípsorum proſcriptorum malefactorum numerus augeretur, ſed ipsi pocius de regno euellerentur commiſimus vt vbicumque || et apud quoſcunque tam in Tenutis Caſtrorum et Ciuitatibus

quam in liberis villis regalibus et reginalibus ac poſſessionibus Nobilium ijdem proſcripti malefactores aut ſingillatim quiſpiam eorundem per quoſcunque vel per quemcunque || poterunt reperi, extunc eoſdem quilibet, ſuſpendendi, interficiendi et quolibet ſuplicio feriendi ac bona et res ipsorum quaſlibet pro ſe habendi et reſeruandi habeat facultatem nec quiſpiam ex proximis et generacionibus eorundem proſcriptorum ſuper interfectoribus et ablatoribus bonorum ſuorum contra interfectores eorundem materiam queſtionís valeat ſuſcitare aliqualem, preterea quicunque Nobilium vel alterius cuiusuis ſtatus hominum ipsis proſcriptis malefactoribus hoſpitalitatem prebuerint penam eorundem proſcriptorum ſupportabunt Nos itaque dicti vicecomes et Judices Nobilium predicti Comitatus de *Vgucha* premiſſe Congregacioni ipsius Petri de *Peren* || interfuimus et omnia premiſſa cum eodem communi conſenſu ordinantes in horum omnium teſtimonium, ſigilla nostra Juxta ſigillum ipsius Petri de *Peren* duximus preſentibus apponenda. Datum ſexto die Congregacionis || nostre antefate in loco memorato Anno domini Millesimo Quadringentesimo Nono.

Kívül egykorú írással: *Wgucha.* XVII. századi írással: Holmy publicus Malefactorok ellen valo vegezes.

XLVIII.

MARÓTHI JÁNOS MÁCSAI BÁN TILTAKOZÁSA.

— 1418. —

Gut-Keled nemzetségbeli Maróthi János mácsai bán a csánádi káptalan előtt a maga és fia László nevében eltiltja a szomszédos nemeseket arad-, békés-, bihar- és zarándmegyei birtokainak illetéktelen használatától. Hártyára írt eredetijét a Magyar Kir. Országos Levéltár Dl. 10,711 sz. alatt őrzi. Hibás kiadása: *Haan Lajos*, Békés vármegye hajdana. II. Diplomatarium Békessiense. Pest. 1870. 45—48. Az oklevélben szereplő helyneveket l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. I, 636, 660, 753 és 786. a Maróthi család birtokai közt.

Nos Capitulum ecclesie *Chanadiensis* Memorie commendamus Quod Vir magnificus dominus Johannes de *Maroth* alias *Banus Machouiensis* coram nobis perſonaliter constitutus ſua et Ladislai fily ſui in perſonis per modum proteſtacionis nobis ſignificauit eomodo, Quod Ladislaus filius abrahe de *Gerla* Stephanus || Emericus et Ladislaus fily Nicolai fily eiusdem abrahe de eadem Nonnullas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem videlicet *Bekes. Dether. Beren. Gywr. Keth hegyes Zenthalbert Kenderes Chapchallya* || *Deche Tewlgh Zwghalom*

Iraz, Chwkmew Zekched et *Buken* vocatas in Comitatibus de *Bekes* et *Byhoriensi* habitas pertinentes, Et quod Stephanus Ladislaus et Johannes fily *wayuode* ac Laurencius filius *Chaak* de *Nadab* necnon Thomas et Ladislaus fily eiusdem Johannis, quamplures || terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gywla, pyl. wary waratheghaz, Barazdafok Feketewhalom Decanhalma, vereſeghaz, Ceklaleghaz, Kemermes* [!] || *Theglalhalom Kozoroſhalom Bozoſeghaz, Levkuſeghaz Kwbly.* et *Kawas* vocatas in Comitatu de *Zarand* adiacentes pertinentes, Item Johannes. Andreas. *Erdew* Allexius dictus *Syketh* petrus Nicolaus Ladislaus et Georgius preſbiter de *Erdevhegh* multas terras arabiles || vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui *Gywla Gyvrke Zenbenedek Kakvch Bozas Kozoroſhalom Theglalhalom Kamaras Belſevyratos Tyzmoſtelek Synkawelgye* || *Peterkvtha* alio nomine *Zannay Zantas abzakvtha Harumfylev Thomorchok* et *Kweghaz* vocatas in dicto Comitatu de *Zarand* pertinentes, Necnon Ladislaus filius petri de *wallan* plures terras arabiles vſuales, prata fenilia Siluas aquas. piſcinas et alias vtilitates ad || poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gywla. pyl wary Kezeveghaz Zenbenedek Kakvch Bozoſeghaz Kozoroſhalom* et *Levkuſeghaz* vocatas in Comitatu de *Zarand* existentes pertinentes,

preterea alter Ladislaus filius Sebastiani de *Aytos* nonnullas terras || arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas ac alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gywla. Gyvrke Zenthbenedek, Kakwch Fazakaleghaz. Apaty. Meggyeleghaz, Ragan, Benedekeghaza Bozoleghaz. kerekeghaz halloleghaz* || *Gerendaleghaz* et *harumlabow* vocatas in Comitatu de *Zarand* pertinentes, Ceterum Nobiles de *Nemelpyl* videlicet anthonius alter anthonius filij Gregorij, Benedictus et Jacobus filij *Iwan.* Johannes filius Benedicti et Anthonius paruus Ceterique de eadem multas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas || aquas piſcinas et alias vtilitates quouis vocabulo vocitandas ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gywla vary pyl. Kezyeghaz* et *waratheghaz* vocatas in Comitatu de *Zarand* pertinentes. Nichilominus Johannes *fyntha.* Ladislaus, Michael et Georgius || dicti *Korom* de *Ews* ceterique Nobiles [de] eadem necnon Michael *Sal* de *Gylvach.* Nonnullas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas ac alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gywla. vary. pyl. waratheghaz. Mykere* || *Erdevkuz. fatelek Zalcho* et *Lapylreth* vocatas in Comitatu de *Zarand* pertinentes, poſtremo Stephanus. Johannes. Jacobus. filij petri. Nicolaus filius Johannis et Ladislaus filius Jacobi de *Mylke.* plures terras arabiles vſuales, prata fenilia Siluas aquas piſcinas ac fluuium *Kerely* exutraque parte || vſque poſſessionem *Kezy*

necnon alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gyvla vary pyl* et ſignanter *Odorman+hew. hordozegh Hethnyarrethe Gegmenthev Barazdaſoka. Baroch Mykere Kydeghaz Bazyaltelek Fekethwhalom* || *Kozoroſhalom Vereſeghaz Levkuſeghaz Kemermes* [!] *Kamaras* et *Theglaſhalom* in Comitatu de *Zarand* pertinentes, Denique Georgius *Beche* de *Egregh* multas terras arabiles vſuales prata fenilia et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij || ſui videlicet *Gyvla vary pyl* et *Kereghaz* in Comitatu de *Zarand* pertinentes, Porro Anthonius *Ilpan*. Nicolaus. Thomas. et Michael dicti *Kakas* Nicolaus magnus. Jacobus *Bothvs* et Nicolaus filius Jacobi Ceterique Nobiles de *Soklo*, Nonnullas terras arabiles vſuales fenilia ac alias vtilitates || ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Gyvla vary pyl Mykere. Erdevkuz Lapyſreth Fatelek Zarcho Kydeghaz. Decanhalma vereſeghaz Kemermes* [!] *Kamaras Kozoroſhalom Bozyaltelek Fekethwhalom Theglaſhalom* et *Levkuſeghaz* in Comitatu || de *Zarand* pertinentes, Et quod Laurencius de *Mayſa* quamplures terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui *Faydas Hegenhaza Moroch. Zenthyanos* et *Zenthalberth* vocatas in dicto || Comitatu de *Zarand* existentes pertinentes. ymmo fluuio alby *Kyryſy* intra metas dicte poſſessionis *Faydas* quedam Molendina pro ſe conſtrui et edificari feciſſet, Item

Emericus *Pathoch* et Johannes *Chvra* plures terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas et alias || vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Kereſthvr Iregd Hozyoazo* et *Palyleſe* vocatas in Comitatu *Orodiensi* existentes pertinentes, Denique Mathias de *Chegeed* multas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas et alias vtilitates ad poſſessionem eorum | *Bvken* et predium *Kwnatelek* vocatas in Comitatu *Byhoriensi* existentes. pertinentes, Ceterum Jacobus de *Hothy* et alij Nobiles de eadem, quamplures terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Iraz* et *Bvken* vocatas in predicto Comitatu *Byhoriensi* existentes pertinentes, Nichilominus Nobiles de *Torda* Nonnullas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij fui videlicet *Zwghalom* et *Chwkmew* vocatas in Comitatu de *Bekes* existentes pertinentes, Poſtremo Johannes. Thomas Blaſius. Nicolaus et Gregorius de *Kamuth* ac alij Nobiles de eadem Item Thomas Laurencius Michael *Boſa*. Jacobus et Thomas de *Chatar* ac alij Nobiles de eadem necnon || Gregorius et andreas de *Danſok* ac petrus et anthonius ac alij Nobiles de *Chorna* Item Mathias *Beke* Michael *Zemere* Thomas Nicolaus et alij Nobiles de *Belmegyer* necnon Egidius Michael Sebaſtianus filius Dominici ceterique Nobiles de *Kerek* multas terras arabiles || vſuales prata fenilia

Siluas aquas piſcinas et alias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Bekes. Gywr Beren. Dether Kethhegyes Chapchalya* et *Kenderes* vocatas in de *Bekes* [!] existentes pertinentes, Denique Vir magnificus dominus Nicolaus de *Chaak wayuoda* Tranſiluanus Nonnullas terras arabiles vſuales prata fenilia Siluas aquas et aiias vtilitates ad poſſessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui videlicet *Fyreghaza. Zwghalom Iraz* et *Bvken* vocatas in Comitatu *Byohoriensi* [!] adiacentes pertinentes. a nonnullis temporibus retrolapſis ſine conſenſu et annuencia eorundem vſi fuissent et per eorum *Jobagiones* vtifeciſſent, et nonnulli ex eis vtifacerent de presenti, ymmo Idem Nicolaus *Wayuoda* per quandam metarum reambulacionem et [e]reccionem In territorijs poſſessionum eorundem *Iraz* et *Bvken* predictarum nonnullas terras eorundem pro ſe occupaſſet et occupatis vteretur de presenti potencia eorum mediante in preiudicium ſepedictorum domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui valdemagnum Qua proteſtacione facta omnes et ſingulos Nobiles ſuperius nominatos ab vſu et fruicione predictarum terrarum arabilium vſualium pratorum fenilium Siluarum aquarum Molendinorum fluuiorum vtriusque *Kyriſy* et cunctarum aliarum vtilitatum quouis nominis vocabulo vocitatarum et ſignanter predictos Laurencium de *Mayſa* a conſtruccione et edificacione Molendinorum in dicto fluuio *Albykyriſy* ac dominum Nicolaum *wayuodam* a metarum reambulacione et ereccione et terrarum predictarum occupa-

cione aut ſe quomodolibet in dominium earundem Intromiſſione in preiu- || dicium eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij ſui factis vel faciendis publice et manifeſte prohibuit Interdicendo et interdixit Inhibendo coram nobis harum nostrarum teſtimonio literarum mediante., Datum in feſto beati Bartholomei Apostoli, anno domini M^mo || Quadringentesimo Decimo Octavo.

XLIX.

A LEGRÉGIBB LATIN-MAGYAR SZÓJEGYZÉKEK.

— XIV. SZÁZAD VÉGE — XV. SZÁZAD ELEJE. —

A XIV. század második feléből és a XV. század első harmadából eredetiben nem maradt ránk magyar nyelvű szöveg-emlék, vagy legalább is ez idő szerint ilyet még nem ismerünk. A XIV. század derekáról való Königsbergi Töredék után közvetlenül a mintegy 80—100 évvel később, 1430. táján másolt Jókai (Ehrenfeld)-kódex következik eredeti szöveg-emlékeink sorozatában. Azonban az alább tárgyalt latin-magyar szójegyzékek, tehát nem összefüggő nyelvszerkezetű emlékek, mellett számos kétségtelen hitelű adat azt tanúsítja, hogy a magyar nyelv szöveg-emlékeinknek közel évszázados hézaga ellenére is írott nyelv volt. Sőt több biztos nyomból arra is bátran következtethetünk, hogy épen ebben az időben, Nagy Lajos és Zsigmond korában (1342—1437.) fokozatosan emelkedő anyagi és szellemi művelődésünkkel párhuzamosan kiszélesedett nyelvünk írásbeli használata. A korábbi, rövid lélekzetű, nemzeti nyelvű próbálkozásokat terjedelmes magyar kódexek, latin eredetiből készült fordítások váltották fel, s e kor első feléből vannak a legrégibb, bár gyér adataink arra is, hogy a magyar nyelv írásbeli alkalmazása az addig kizárólagos egyházi térről a köznapi élet használatába is átment.

*

A legrégibb magyar nyelvű egyházi szertartáskönyvek (rituálé-k) nyomát Geréb László erdélyi püspök 1478. évi oklevelében találjuk. Emlékezés van az oklevélben arról, hogy

az erdélyi egyházmegyében Manciai (?) Demeter püspök idejében (1368—76.), sőt már korábban is, nem latinul, hanem a nép nyelvén (non latino, sed vernaculo sermone) szolgáltatták ki a keresztség, bérmálás, oltáriszentség és házasság szentségeit. Ezt pedig megfelelő magyar nyelvű ritualés könyvek: baptisteriumok, manualék és agendák nélkül alig tehették. Az oklevél keltének korában azonban már egyházi hatóság által approbált „versio hungara Agendarum Parochialium" nem volt található. *(Horváth Cyrill:* Irodtört. Közl. 1896: 10—1; Batthyáneum. Brassó, 1911. I, 124—6.)

Karácsonyi János meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy Assisi Szent Ferenc és társai legendáit latin eredetiből 1350—1400. közt, pontosabban 1380. körül fordították le nyelvünkre a magyar ferencrendiek, latinul nem tudó hugaik, a klarissza-apácák számára. E fordításnak félszázaddal későbbi, 1430. tájáról való másolata a ránk maradt legrégibb írott magyar nyelvű könyv, a fentemlített Jókai (Ehrenfeld)-kódexnek nevezett 162 lapnyi terjedelmű magyar Szent Ferenc-legenda. (1925. óta a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában Nyelvemlék 67. sz. — Kiadva: Nyelvemléktár VII. köt.) *Karácsonyi*nak a fordítás korára vonatkozó megállapítását igazolja e meglévő másolatnak koránál jóval régiesebb nyelve. (Vö. *Karácsonyi János*, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bpest, 1924. 588—9; MNy. 1925 : 147—9; MKönyvszemle 1925 : 192—5.)

*

Kétségtelen, hogy a könyvünkben számbavett korszak végén a biblia nagy része is le volt már fordítva nyelvünkre. Sajnos, ezen fordításnak nemcsak egykorú eredeti kéziratai pusztultak el, de még szövegét is csak töredékesen tartották fenn későbbi korból való másolatok és átdolgozások.

Az első magyar Szentírás-fordítás szövegének egyes részleteit három, eredetre, nyelvre, szókincsre és helyesírásra szorosan összetartozó, XV. századi kódexünk őrizte meg:

1. A XV. század derekáról való 4-ed rétű 162 leveles Bécsi vagy Révai-kódex, mely az ó-szövetség egyes

kisebb könyveinek fordítását foglalja magában. (A bécsi Nemzeti Könyvtárban. — Kiadva: Új Nyelvemléktár I. köt.).

2. A 4-ed rétü 108 leveles Müncheni vagy Jászay-kódex, mely a négy teljes evangélium fordítását, az első magyar nyelvű naptárt és egy mozgó ünnepek kiszámítására szolgáló naptárkereket tartalmaz. 1466-ban másolta Hensel Imre fia Németi György Moldvaországnak Tatros nevű városában (ma Trotus falu). (A müncheni Állami Könyvtárban. — Kiadva: Nyelvemléktár I. köt.)

3. A XV. század második felében írt 8-ad rétű 93 leveles Apor-kódex, melyben a zsoltárok kétharmadának, továbbá a canticumoknak és egyes hymnusoknak átdolgozott magyar szövege maradt fenn. (A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum őrizetében. — Kiadva: Nyelvemléktár VIII. köt.)

Több biztos jelből következtetve az első két kódex másolat, a harmadik pedig velük egykorú másolatnak kései átdolgozása.

Nyelvészeink (*Szily Kálmán, Mészöly Gedeon* stb.) kutatásai kiderítették, hogy több, a XVI. század elejéről való kódexünk: a Döbrentei-, Keszthelyi, Székelyudvarhelyi és Kulcsár-kódex írói is használták közvetlenül vagy közvetve az első magyar bibliafordításnak részben már elveszett szövegét, átvettek és fenntartottak egyes részleteket másolataiból és átdolgozásaiból. Söt az első terjedelmesebb magyar nyelvű nyomtatvány, Komjáthi Benedek Szent Pál leveleinek fordítása (Krakkó, 1533.) is részben ilyen ránk nem maradt szövegekre megy vissza mint ősforrásra (*Mészöly:* MNy. 1917 : 35 és 71).

Irodalomtörténetünkben egy század óta folyik és épen az utóbbi években is hevesen felújult a vita afelett, hogy kinek vagy kiknek köszönhetjük középkori irodalmunk egyik legnagyobb teljesítményét, a Szentírásnak ezen — úgy látszik — minden számbavehetőbb előmunkálat nélkül magyar nyelvre való fordítását. Jó ideig tévesen a ferencrendieknek, majd általánosan a magyar huszitáknak tulajdonították a fordí-

tást. Legújabban néhány kutatónknak *(Timár Kálmánnak, Gálos Rezsőnek* és követőiknek) azon — előbb sem egészen ismeretlen, de alapjában elhibázott — felfogása kezd elterjedni, hogy a fennmaradt másolatok és átdolgozások már eredetükre nézve sem bibliafordítás töredékei, hanem szigorúan pápista (római katolikus) liturgikus, officiumi könyvek (lectionarium, evangeliarium és psalterium) kolostori használatra szánt, premontrei vagy esetleg bencés eredetű fordításai *(Timár Kálmántól*: Prémontrei kódexek. Huszita vagy prémontrei biblia? Kalocsa, 1924. — *Gálos Rezsőtől*: Legrégibb bibliafordításunk. Irodalomtörténeti Füzetek. Bpest, 1926. és 1928. két kiadásban és Irodtört. Közl. 1924., 1927—9. évf.).

Eddigi ismereteink és saját kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy a régebben általánosan elfogadott felfogás a helyes: első magyar bibliafordításunk huszita eredetű. A fennmaradt három kódex közül az első kettő ezen fordításnak még huszita kéztől származó, a harmadik pedig katolikus szerzetesi eredetű másolata, illetőleg átdolgozása.

Az ó- és újszövetségi Szentírást vagy annak nagyobb részét két, 1400—15. közt a prágai egyetemen iskolázott és ott huszitává lett szerémségi pap: Pécsi (?) Tamás, kamanczi (ma Kamenica) oltáros pap és Újlaki (ma Ilok) Bálint mester, belcsényi (ma Beocsin) plébános fordította le 1416—35. közt magyar nyelvre. A fordítók Prágában Husz Jánosnak († 1415.) nemcsak azokat a tanait tették magukévá, amelyek a vulgáris nyelvű liturgiát s a Szentírásnak a nép közt való szabad hirdetését és magyarázását követelték, hanem egyszerű, következetes és célszerű cseh helyesírás-reformját (1412.) is — amennyire csak a magyar nyelv hangjaira alkalmazható volt — átvették. A két bibliafordító magyar huszita pap később a délvidéki eretnekség kiirtására a pápától kirendelt inquisitor, Marchiai Jakab ferencrendi vicarius kíméletlen üldözései elől az 1439. év nyarán Kamanczon kitört huszita zendülés után híveivel Moldvaországba menekült. Az eretnekek megtérítésén buzgólkodó magyar ferencrendiek azonban csakhamar ide is követték a kibujdosott huszitákat. Elkobozták

magyar bibliájukat és magyar liturgikus könyveiket, de bölcsen nem semmisítették meg azokat. Sőt célszerű helyesírásukat eltanulva, a szent könyvek szövegét is több-kevesebb átdolgozással csaknem egy századon át felhasználták magyar nyelvű kódexeikben.

*

A felsorolt — másolatokban és átdolgozásokban fennmaradt, de még így is nagyjelentőségű — terjedelmes egyházi szöveg-emlékekhez képest a tárgyalt korszak számra és terjedelemre elenyészően csekély világi természetű magyar szöveget tud csak felmutatni. Azokat is későkori, megbízhatatlan átiratok tartották fenn.

A *Mossóczy Zakariás* és *Telegdi Miklós* által 1584-ben Nagyszombatban kiadott Decreta, constitutiones et articuli regum inclyti regni Vngariae c. magyar törvénytár (68—9. l.) közli először, de már ezen kor magyar helyesírására átírva a Nagy Lajos király korabeli (1342—82.) magyar nyelvű hivatalos esküformát. A Corpus Juris Hungarici minden kiadása átvette innét (*Döbrentei Gábor*, Régi magyar nyelvemlékek II [b], 336).

Nagy Lajos gyóntatójának Kétyi vagy Egri János minoritának 1363. előtt kelt emlékiratában olvassuk azt a magyar nyelvű szitkozódást, amellyel a Laczkfi Pál vezetése alatt II. Albert osztrák herceg segítségére küldött 400 magyar íjász az 1355. augusztus 11-iki Zürich melletti csatában a svájciakra rohant. Szövegét az 1479. körül írt Dubnici Krónika 82*b*. l.-ja (a Magyar Nemzeti Múzeumban; kiadva: *Toldy Ferenc*, Analecta mon. hist. Hung. I, 112) tartotta fenn.

A teljesség kedvéért itt említhetjük meg a bécsi Nemzeti Könyvtár 3150. számú, 1374. évi Boëthius-kódexének XIV. századi magyar glosszáját (MNy. 1927 : 33) és az 1361—1423. közti évekből való legrégibb hat magyar köriratú pecsétet (Turul 1899 : 75—82).

*

Legbecsesebb nemszöveges nyelvemlékei a kornak szótáraink és tankönyveink ősei, a legelső latin-magyar szójegyzékek.

Nemcsak kis terjedelmű XII—XIV. századi egyházi szöveg-emlékeink és természetszerűleg glosszáink, de felsorolt első terjedelmes magyar nyelvű kódexeink is — mint láttuk — kivétel nélkül latin nyelvű vallásos szövegekből készült fordítások. Tárgyalt 3 korai szöveg-emlékünk, csekély számú glosszáink és magyar kódexirodalmunknak töredékes másolatokban — úgyszólván csak mutatóban — ránk maradt zsengéi csak sejtetik azt a lassan megindult, de fokozatosan szélesedő fordítói munkálkodást, melyet szükségszerűleg már a XI. vagy XII. században első szerzeteseink, a bencések megkezdtek, a XIII—XIV. században hivatásuk értelmében a prédikáló ferenc- és domonkosrendiek folytattak (l. Bevezetés XXXII—V. l.), kikhez felvett korszakunk végén, a XV. század első évtizedeiben Husz János magyar tanítványai nagy teljesítményekkel csatlakoztak.

Maradványaiban is elég gazdag középkori latin kódexirodalmunkból, töméntelen számban fennmaradt, eredetileg pedig nyilván még sokszorosan több latin oklevelünkből következtetve, meglehetősen kedvező véleményt alkothatunk jóideig egyedül írástudó osztályunknak, a keresztény magyar egyház hivatásuk magaslatán álló papjainak és szerzeteseinek latin nyelvi képzettségéről (l. Bevezetés XXXIV. l.). Clericusaink nagy tömege a latin nyelvet itthon, a káptalani és kolostori iskolákban, eleinte — úgy látszik — jobbára szóbeli érintkezés útján sajátította el. A magasabb ismeretekre törekvők korábban a párizsi és olaszországi, majd a XIV. század második felében felállított szomszédos prágai (1348.) és bécsi (1365.) meg a XV. század első évében (1401.) alapított krakkai egyetemen is iskoláztak. Ezeknél a latin nyelv minél tökéletesebb ismerete tudományos kiképzésük feltétele volt. — De még az ilyenekről is nehezen tehető fel, hogy a hova-tovább egész kötetekre terjedő fordításokat — pl. a ferencesek rendalapítójuk terjedelmes legendagyüjteményének, a magyar huszita papok meg liturgikus könyveiknek (a cseh kelyhesek példájára) vagy az egész Szentírásnak magyarra fordítását — fennakadás nélkül el tudták volna végezni a mai szótáraknak megfelelő segédkönyvek nélkül.

A román nyelvű népeknél elegendő volt az ily munkálatokhoz a latin nyelvű magyarázatokkal ellátott betűrendes latin — tehát egynyelvű — szótár.

Ezzel szemben a latin egyházi ritussal élő nem román nyelvű népek (pl. a németek vagy csehek) papjai már korán, nemcsak didaktikus szempontokból, a latin nyelv elsajátítására, hanem a latin nyelvű egyházi könyvek (prédikáció-gyűjtemények, a Szentírásnak a nép számára megmagyarázandó részei: az evangéliumok és lectiók) lefordításának megkönnyítésére kénytelenek voltak kétnyelvű szótárakat szerkeszteni.

A latin szövegek ritkább szavai fölé írt nemzeti nyelvű magyarázatok (glosszák) bizonyos rendszerezéséből glossariumok alakultak; azzal pedig, hogy az egynyelvű latin alfabetikus szótárak szavai mellé a megfelelő vulgáris nyelvű szavakat odajegyezték, betűrendes, kétnyelvű szótárak, vocabulariumok keletkeztek. Ezekből azután az igehirdetők meg a Szentírás vagy egyéb egyházi könyvek fordítói számára speciális egyházi szótárak: Vocabularium praedicatoribus multum utile, Vocabularius praedicantium, Repertorium biblicum stb. készültek. Ilyeneket a XV. században hazai német papjaink is használtak és készítettek, hasonló magyar emlékeknek azonban nincs nyoma *(Pukánszky Béla,* A magyarországi német irodalom története. Bpest, 1926. 71—4).

Az alfabetikus kétnyelvű szótárakat azonban mindenütt megelőzték azon tisztán didaktikus szempontból készült szójegyzékek, vagyis tulajdonképen tankönyvek, amelyekben a latin nyelv szavai könnyebb megtanulás kedvéért fogalomkörök szerint voltak csoportosítva s az egyes latin szavak mellé vagy fölé a megfelelő nemzeti nyelvű szavak odajegyezve. Mivel pedig a fogalomkörök szerint való csoportosítást csak főneveken lehetett végrehajtani, az ilyen szójegyzékeket nominal-oknak, nomenclator-oknak vagy nomenclaturá-knak nevezték *(Melich János.* A magyar szótárirodalom. Bpest, 1907. I, 10—4).

Ilyenek a mi XIV. század végéről és a XV. század első feléből való legrégibb latin-magyar szójegyzékeink is.

Ez idő szerint összesen négyet ismerünk. Két nagyobbat: a Besztercei és Schlägli Szójegyzéket, meg két kisebb, törmelékest: a Soproni Szójegyzék-töredéket és a Königsbergi Szójegyzéket. A három első a legszorosabb rokonságban van egymással. Mindhárom már elveszett közös eredetire visszavezethető másolat. Azonban egyik sem közvetlen másolata az eredetinek, hanem voltak előttük közvetítő másolatok, amelyek elvesztek. Az eredeti latin-magyar szójegyzék a XIV. század második felében készült — mint a jelek mutatják — osztrák-bajor földön keletkezett latin-német szójegyzékről.

A Besztercei Szójegyzéket és a Soproni Szójegyzék-töredéket — úgy lehet — városi iskolában, a Schläglit — az eredetileg hozzá kötve volt latin egyházi szövegből ítélve — káptalani vagy kolostori iskolában használták.

Latin-német eredetire megy vissza negyedik, csekély terjedelmű, de legrégibb emlék, a Königsbergi Szójegyzék is. Az előbbiekhez való viszonya bizonytalan. Úgy látszik, laikus eredetű, s egy kisebb világi kancelláriában használt segédkönyv, talán formularium, gyakorlati célra szolgáló járuléka volt.

1. A Besztercei Szójegyzék.

A Besztercei Szójegyzéket *Berger Albert* főgimnáziumi tanár fedezte fel Beszterce-Naszód vármegye levéltárában 1891-ben, a levéltár rendezése alkalmával. A megye főispánja, gróf *Bethlen Pál*, a latin-magyar szótárirodalom terén ismert nevű *Finály Henrik* kolozsvári egyetemi tanárnak küldte meg az emléket tanulmányozás végett. *Finály* tanulmányát, mely a szójegyzék teljes másolatát, latin és magyar szavainak értelmezését és mindkétnyelvű szómutatóját is tartalmazta, 1892. okt. 24-én mutatta be a M. Tud. Akadémiának, amely azt még ez évben a nyelvemlék teljes fényképi hasonmásával együtt kiadta. A szójegyzék Beszterce-Naszód vármegye ajándékából a M. Tud. Akadémia könyvtárának tulajdona.

Az emlék 10 vastag bordázatú, negyedrétű papírlevélből áll. Ebből a latin-magyar szójegyzék csak 15 lapot foglal el, a 16-ik lapra csak egy magyar szó jut, a lap többi részére valamint a papírfüzet 4 utolsó lapjára latin nyelvű szöveg: Sapientia Salomonis, latin közmondások stb. vannak ráírva. A kézirat — úgy látszik — csonka. Valószínűleg elől és hátul még egy-egy levél tartozott hozzá.

A lapokat először vékony tintavonallal keretezték, azután megvonalozták. A vonalakra végig egyazon gyakorlott kéz a XIV. század végére vagy a XV. század legelejére valló, meglehetős gondos, szép, eléggé törtsarkú, vastag, gót fraktúrbetűs írással, fekete tintával egymásután, sorjában leírta a latin szavakat, azután ugyanazon kéz a latin szavak fölé, tehát a sorok közé írta vékonyabb vonású, apróbb betűkkel, világosabb színű tintával a megfelelő magyar szavakat. Sok helyen, hol a magyar szavak a megfelelő latinnál terjedelmesebbek, és írásuk összetorlódik, vékony függőleges vonalkákkal vannak egymástól elválasztva. Egy-két helyen hol a latin, hol a magyar szavak írása a gót fraktúrból a kurzívába csap át.

A szójegyzék nem betűrendes. A latin-magyar szavak didaktikai szempontból fogalomkörök szerint vannak csoportosítva. Az egész szójegyzék 21 fogalmi csoportra oszlik. A fogalmi csoportoknak — egynek, a 12-iknek kivételével — még a latin szavakénál is nagyobb, vastagabb s törtebb sarkú betűkkel írt latin fejezetcímük van. Minden szócsoport első latin szava nagy gót iniciálés betűvel kezdődik. A szócsoportok az eredeti fejezetcímek szerint a következők: 1. Mvndus (értsd: a világra vonatkozó nevek) | 2. Nomina militum (vitézek, harcosok, fegyverek nevei) | 3. Nomina terrarum secuntur (földek, hegyek, völgyek nevei) | 4. Nomina aquarum et Nauium (ennek az egynek a latin fejezetcím fölé írt magyar címe is van: *Kezdethik viznek es hayonak newy)* | 5. Nomina piscium (halak nevei) | 6. Nomina erbarum Secuntur (füvek nevei) | 7. Secuntur nomina mansionum etc. (házak s hozzátartozók nevei) | 8. Secuntur nomina vestium et ornamentorum (ruhák és diszek nevei) | 9. Secuntur nomina pannorum et metellorum [!] (posztók és ér-

cek nevei) | 10. Secuntur nomina curruum ac ceterorum (szekerek s hozzátartozók nevei) | 11. Secuntur nomina Canuum [!] et ceterorum (kutyák nevei) | 12. Fejezetcím nélkül a szőlőművelésre vonatkozó szavak, egyfolytában írva a 11. csoport fejezetcíme alatt | 13. Secuntur nomina fructum [!] etc. (gyümölcsök nevei) | 14. Secuntur nomina lignorum etc. (fák nevei) | 15. Secuntur nomina equorum etc. (lovak nevei) | 16. Secuntur nomina brutorum etc. (barmok nevei) | 17. Secuntur nomina ferarum etc. (vadállatok nevei) | 18. Secuntur nomina vermium etc. (férgek nevei) | 19. Secuntur nomina auium etc. (madarak nevei) | 20. Secuntur nomina qui [!] pertinent ad mensam cum suis ceteris (asztali eszközök, ételek nevei) | 21. Nomina que pertinent ad coquinam (konyhaeszközök nevei).

Az egész szójegyzék összesen 1316 magyar szót tartalmaz. Latin és magyar szavai közt temérdek a hibás írású.

A 21. szócsoport után, a 16. lapon az emlék írója a következő szavakkal nevezi meg magát és zárja le a latin-magyar szójegyzéket: „*Explicit nominal Per manus Georgy De regno dicto Sclauonye:* Qui nescit scribere nullum putat esse laborem. Tres digiti scribunt totum corpusque laborat. Quis te furetur, tribus lignis associetur."

A szójegyzéket tehát Tótországi (Szlavóniai) György írta. Hogy ki volt, semmi más emlékünkből nem derül ki. *Finály* tanulónak vélte. Gyakorlott, szép és határozott írását tekintve, elfogadhatóbbnak látszik *Tagányi Károly* álláspontja, ki Györgyöt tanítónak, még pedig vándortanítónak tartotta. A szójegyzéknek — vagy amint írója nevezi, a nominal-nak — rendeltetése az volt, hogy belőle a tanulók a latin nyelv szavait az anyanyelv segítségével elsajátítsák. Szójegyzékünk tehát tankönyv. Kétségtelenné teszi ezt a 14. szócsoport végére írt mondás: „*Disce puer dum tempus.*" Tótországi György azonban nem szerzője, hanem több jelenségből következtetve, csak másolója volt a szójegyzéknek. A kéziratban ugyanis számos, csupán csak másolásból származtatható tollhibá van. Ezenkívül latin s ezeknek megfelelő magyar szavai jórészt ugyanazon sorrendben megtalálhatók a

két alább tárgyalandó szójegyzékben is, mi csak abból magyarázható, hogy ezekkel együtt régibb, közös eredetire megy vissza. E közös eredetiül szolgáló latin-magyar szójegyzék keletkezésének korát *Tagányi* — abból következtetve, hogy a szójegyzékben felsorolt fegyverek közt még csak nyomát sem találjuk a tűzi-fegyvereknek és egyéb műveltségi szavaiból is — az 1380—90 évek közé teszi. Abból pedig, hogy egyes szócsoportok végén osztrák-bajor tájszólású német sorkitöltő szavak olvashatók (a 10. csoport végén *„punthschus und"*, vagy a 18-ik végén: *„schaydenleich das ist"*, *Melich János* azt következteti, hogy latin-magyar szójegyzékeink közös ősét osztrák-bajor területen készült latin-német szójegyzék alapján állíthatták össze. A Besztercei Szójegyzék magyar szavainak helyesírásában tapasztalható német helyesírásbeli sajátságok (*sch* = s) szintén ezt igazolják. Magának a szójegyzéknek korát írásának jellegéből és magyar helyesírásából ítélve a XIV. század két utolsó, vagy a XV. század első évtizedére tehetjük. Számtalan hibáját, sokszor egészen a felismerhetetlenségig eltorzított latin és magyar szavait csakis a többszörös másolás rovására írhatjuk.

A Besztercei Szójegyzék, valamint az utána következő szójegyzékek is a középkori magyar szókincs, szóképzés és szavaink jelentéstörténete szempontjából rendkívül becses emlékek. Számos, azóta már kihalt szavunkat őrizték meg. Feltűnően sok bennük az idegen, leginkább szláv jövevényszó, melyeknek nagyrészét nyelvünk azóta már kilökte szókincséből, vagy csak tájszavakként maradtak fenn. A Besztercei Szójegyzék magyar szóanyagának művelődéstörténeti fontosságát *Tagányi Károly* rendkívül tanulságos értekezésben fejtette ki.

2. A Schlägli Szójegyzék.

A Besztercei Szójegyzéknek szinte szakasztott mása, nála néhány évvel, esetleg egy-két évtizeddel is fiatalabb, de jóval terjedelmesebb és latin meg magyar részében egyaránt hibátlanabb írású testvére a Schlägli Szójegyzék.

Az emléket *Vielhaber Gottfried*, a schlägli premontrei rendház könyvtárosa, fedezte fel 1890-ben, könyvtáruk lajstromozása közben egy magyarországi származású, több részből álló gyűjtelékes (colligatum) kódexben.

Schlägl falucska Felső-Ausztriában, a rohrbachi kerületben, Csehország határán, Aigen mezővárostól negyedórányira, Linztől 55 km.-nyire fekszik. A premontrei rendnek itt hatalmas, palotaszerű rendháza s abban több ezer kötetes könyvtára van. E könyvtár őrzi azon Hortularium című 1420—33 közt írt kódexet, melyhez ezen második, nagyobb terjedelmű latin-magyar szójegyzékünk kötve volt, de azóta tőle elválasztatott és külön, modern kötést kapott.

A 184 levélnyi papírkódex 1—161. levelét eredetileg a Hortularium, vagyis betűrendes, latin magyarázatokkal ellátott latin szótár foglalta el, melynek szövegében ugyancsak a kódexíró kezétől származó 130 magyar nyelvű glossza is van. A 162. levél üres. A 163—76. levél latin szövegében ünnepekről és szentekről (köztük a magyar szentekről is) van szó. A 177—84. levelekre terjedt a kötésből kivett s elkülönített latin-magyar szójegyzék, mely a kódex többi részénél valamivel régibb, s minden bizonnyal 1415. előtt iratott.

Vielhaber 1893 augusztusában megmutatta az emléket *Dr. Horváth Balázsnak*, aki hazatérve felhívta rá *Szamota István* figyelmét. *Szamota* rögtön elutazott Schlöglbe s ott nemcsak a szójegyzéket, de a Hortularium magyar glosszáit is lemásolta. Később a rendház *Szily Kálmán* akadémiai főtitkár közbenjárására mind a Hortulariumot, mind pedig a szójegyzéket tanulmányozás céljából megküldte a M. Tud. Akadémiának, mely — sajnos csak az utóbbiról — fényképi hasonmást vétetett. Az emléket *Szamota* mintaszerű másolata alapján, az ő bevezetésével, becses nyelvi magyarázataival és jegyzeteivel, teljes fényképi hasonmás kíséretében a M. Tud. Akadémia adta ki 1894-ben.

A Schlägli Szójegyzék 7 negyedrétű papírlevélre terjed. Vastagabb betűs latin és vékonyabb, apróbb betűs

magyar írása sokkal folyékonyabb, kurzivabb, mint a Besztercei Szójegyzéké. Nem oly szép és gondos, mint emezé, de sokkal olvashatóbb és amellett még latin és magyar helyesírása is hasonlíthatatlanul jobb, hibátlanabb annál, úgyhogy a Besztercei nagyszámú hibájának megértésére is jó szolgálatokat tesz. Lapbeosztása szakasztott mása a Besztercei nek, de a sorok nincsenek megvonalozva. Korra — mint említettük — fiatalabb nála és körülbelül az 1400—10 évek közé tehető. Másolójának neve ismeretlen. A Besztercei magyar nyelvtörténeti szempontból régibb alakokat őrzött meg, és magyar helyesírása is régibb állapotokat tüntet föl a Schlägli énél. A Sch.-ben több (32) fogalmi csoport van, mint a B.-ben, s az egyes szócsoportokon belül is gyakran több szó van, mint emebben. Így tehát a Sch. jóval terjedelmesebb is; 2140 magyar szót tartalmaz. Sok fejezete a B.-ben egyáltalán nincs meg. A Sch.-ben az egyes szócsoportoknak nincsen fejezetcímük, ehelyett a csoportok elejét új kikezdés jelzi. Azonfelül minden csoport első latin szavát nagy iniciálés kezdőbetűvel akarta írni a másoló, a kezdőbetűknek mindenütt helyet is hagyott, de azoknak megrajzolása valami okból elmaradt, csak néhány helyen pótolták utóbb nagyon kezdetleges rajzú vörös majusculás betűkkel.

A Schlägli Szójegyzék 32 szócsoportja a következő: 1. [D]Eus (Isten) | 2. [M]Ondus (világ) | 3. [D]Ecem (számnevek) | 4. [H]Omo (ember) | 5. [C]Aput (testrészek) | 6. [R]Ex (világi és egyházi méltóságnevek) | 7. HVngarus (tartományok, országok nevei) | 8. [M]Iles (harcosok, fegyverek) | 9. [T]Erra (hegyek, völgyek) | 10. [U]Nda (vízek) | 11. [N]auis (hajók) | 12. PIscis (halak) | 13. Introitus (füvek) | 14. [C]Vria (házak és tartozékaik) | 15. LEctus (ruhák, díszek) | 16. [P]Annus (posztók) | 17. [C]Vrrus (szekerek) | 18. [E]qus [!] (lovak) | 19. [G]Rex (barmok) | 20. [C]Anis (kutyák) | 21. [V]Inea (szőlők) | 22. [F]Ructus (gyümölcsök) | 23. [S]Ilua (erdők) | 24. [B]Estia (vadállatok) | 25. [V]Ermis (férgek) | 26. [A]vis (madarak) | 27. [M]Ensa (asztali eszközök, ételek) | 28. [C]Ocus (konyha) | 29. [M]Anus (testrészek, betegségek) |

30. [T]Vba (hangszerek, játékszerek) | 31. [V]Ia (utak) | 32. [T]Extor (szerszámok).

A Schlägli Szójegyzéknek a Beszterceihez való viszonyát *Melich János* fejtette ki tüzetesen. Nemcsak azt mutatta ki, hogy a régibb B. épúgy, mint a valamivel újabb Sch. is másolat, hanem azt is, hogy nem egyazon kéziratnak közvetlen másolatai, de több közbenlévő, elveszett másolaton keresztül egy mindkettőnél jóval régibb közös eredetire mennek vissza. Közös eredetire mutat az, hogy a két szójegyzékben az azonos latin szavak magyar értelmezése is legtöbbször egyező, és az egyes fogalmi csoportokon belül a szavak sorrendje is ugyanaz. A közös eredeti pedig egy osztrák-bajor területről való latin-német nomenclatura alapján készült.

A Schlägli Szójegyzékkel kapcsolatban meg kell emlékeznünk a 130 magyar glosszát tartalmazó Hortulariumról. A H. betűrendbe szedett latin szótár latin magyarázatokkal. Forrása *Melich János* szerint az ilynemű középkori, olaszországi vocabulariumok: a lombard Papias Vocabulista: Elementarium (1063. táján), a pisai Hugotius: Liber deriuationum (1192. körül), vagy a genuai Johannes Balbus de Janua: Catholicon (1286.) c. művei közt keresendő. *Szamota* belső tárgyi érvekkel bebizonyítja, hogy a H. nem lehet régibb 1420-nál, de újabb sem lehet 1433-nál. Magyar glosszái is ezen időközből valók, mert ugyanazon kézzel a H. soraiban a szöveg közé vannak írva. A glosszák magyar helyesírása is újabb, mint a Sch. magyar szavaié.

3. A Soproni Szójegyzék-töredék.

Felfedezte Sopron város levéltárában 1923. márc. 14-én *Vitéz Házi Jenő*, a város főlevéltárosa. Bemutatta a M. Tud. Akadémia 1924. márc. 31-iki ülésén. Egy nagyobb latin-magyar szójegyzék két negyedrétű papírlevélnyi töredéke, mely úgy került el a pusztulást, hogy egy 1459. évből való, német nyelvű, adókivetés céljából felvett sopron-városi vagyonbecsű-lajstrom (Schaczung der güter ze Ödennburg Anno etc. LVIIII°. wieuil yeder verstewert) fedőlapjául alkalmazták. A második levél

felső jobb sarkán csonkult. A felfedező bevezetésével, magyarázó jegyzeteivel és az emlék fényképi hasonmásával ki van adva a MNy. 1924. évfolyamában. Erősen kurziv írásából ítélve jóval fiatalabb a Besztercei és Schlägli Szójegyzéknél, s írásának kelte a XV. század 30-as—40-es éveinél korábbra alig tehető. Gondatlan, gyakorlatlan, hibákkal telt írásából következtetve nem iskolamester, de tanuló másolatának, iskolai jegyzetének kell tartanunk. Néhány primitiv vonású nagy kezdőbetűje is ezt látszik igazolni. Magyar szavai sok hangtani és helyesírásbeli régiességet mutatnak, miért is valószinű, hogy jóval korábbi szójegyzékről másoltatott. Mindössze 217 szóra terjed. Az egyes latin szavak azonos magyar értelmezése és szavainak sorrendje folytán szoros kapcsolatban van a Besztercei és Schlägli Szójegyzékkel; s így kétségtelen, hogy velük együtt ez is közös eredetire megy vissza. Lapbeosztása ugyancsak azonos velük, de külsőre a Sch.-nél is sokkal rendetlenebb, sorai szintén vonalozatlanok. Szóanyaga öt fogalmi csoportra terjed, melyeknek a B.-hez hasonlóan fejezetcímük van: 1. Homo (emberi testrészek; a szócsoport folytatása és vége) | 2. Sequuntur nomina regum, principum (világi és egyházi méltóságnevek, társadalmi osztályok) 3. Secuntur nomina diuersorum generum (nemzetek, országok) 4. Tunc secuntur nomina piscium et recium (halak, halászeszközök) | 5. Secuntur nomina diuersorum [!] erbarum et specierum (kert, a kert reszei, kerti szerszámok, füvek, fűszerek). Egyes szavai: testrészek, világi és egyházi méltóságok, valamint társadalmi osztályok nevei, hajó-, hal- és fű-nevek nincsenek meg sem a B., sem a Sch. Szójegyzékben.

A Königsbergi Szójegyzék.

Mindhárom eddig tárgyalt szójegyzékünknél kisebb terjedelmű, de régibb és velük közös eredetire vissza alig-alig vezethető emlékünk a Königsbergi Szójegyzék. Felfedezte *Ziesemer Walther*, königsbergi egyetemi magántanár, német philologus 1916. márciusában a königsbergi volt porosz királyi levéltárban (Ordensfoliant 329. Schieblade XLV. No.

12/b.). A felfedezésről *Kaluza Miksa*, königsbergi egyetemi tanár, értesítette *Berzeviczy Albertet*, a M. Tud. Akadémia elnökét és *Bayer Józsefet*, az Akadémia r. tagját, kísérő szöveggel megküldvén az emlék (hibás) másolatát is. Az örvendetes eseményről a Budapesti Hirlap 1916. ápr. 7-iki számában *Melich János* tudósította a magyar közönséget; ugyanő közölte az emlék szövegét is a MNy. 1916. évfolyamában először *Kaluza* hibás másolata alapján, majd midőn a M. Tud. Akadémia főtitkársága Königsbergből megkapta az emlék fényképi hasonmását, ezzel együtt másodszor is ugyanott hiteles, betűhív olvasással.

A szójegyzék két összefüggő, 16-od rétű hártyalevél első két lapjára van írva apróbetűs gót kurzív írással. A vonalzásra írt latin és a föléjük írt megfelelő magyar szavak írása nagyságra nem különbözik egymástól. Egy-egy ily szópárt függőleges vonal választ el a következőtől. A szójegyzék 159 latin és csak 100 magyar szóra terjed, mert a latin szavaknak több, mint egyharmada fölöl hiányzik a magyar értelmezés. Az emléket a felfedező *Ziesemer* és *Joachim Erich* titkos levéltári tanácsos, a königsbergi levéltár igazgatója, tévesen XIII. századinak tartotta. A MNy. fentemlített évfolyamában több palaeographusunk és nyelvészünk írás-, hang- és helyesírás-történeti alapon mondott véleményt a KSz. koráról. Több-kevesebb egyetértéssel a XIV. század derekáról vagy második feléből, sőt egyesek a XV. század elejéről valónak ítélték. Szerintünk a kormegállapításban mutatkozó ezen meglehetős nagy véleményeltérés kiegyenlítést nyer, ha a szójegyzéket két különböző korú, egy a XIV. század derekáról és egy a XIV. század végéről való kéz írásának vesszük. Az első, régibb kéztől származnak az első lap latinja és első, néhány sorának nagy hang- és alaktani régiességeket mutató magyar szavai, kivéve a lap szélére toldottakat. E részben a latin, valamint a magyar szavak is kis betűvel kezdődnek, s a magyar szavak helyesírása meglehetősen jó. A második, újabb kéz írta az első lap többi latin szava fölé többnyire nagy kezdőbetűkkel a magyar értelmezéseket és az egész második lapot. E lapon már a latin szavak is nagy betűvel kezdődnek. A második kéz magyar helyesírása rendkívül hibás és az egykorú

német helyesírásból átvett számos sajátságot mutat (*sch* = *s*, *dsch* = *cs*, *dg* = *gy*, *cz* = *c*, *ng* = *ny*, *ch* = szókezdő *h*, az *f*. *l*, *m*, *s* és *t* felesleges geminatiója stb.; azonfelül a magánhangzók fölött különböző diakritikus jeleket alkalmaz). Mindezt aligha lehet azzal magyarázni, hogy a XIV. század derekán magyar embertől megkezdett, de csakhamar abban is hagyott szójegyzék értelmezetlenül hagyott latin szavai fölé egy XIV. század-végi folytató latin-német eredeti alapján szerkesztett régibb latin-magyar szójegyzékből pótolgatta a megfelelő magyar szavakat. Hibái után ítélve nyilván maga a folytató is német származású ember lehetett.

A szójegyzék szóanyaga némi tárgyköri csoportosítással: rokonsági szavakra, az érzékek neveire, jó és rossz testi és lelki tulajdonságokra, indulatokra és azok melléknévi jelzőire, betegségek, ruhaneműek, eszközök, fegyverek stb. neveire terjed. Úgy látszik, a szóanyag bizonyos határozott, gyakorlati célra gyűjtetett össze. A második kéz néhány latin szavának magyar értelmezése és sorrendje itt-ott 2—3 szóra terjedőleg megegyezik a BSz. latin szavainak értelmezésével és sorrendjével; pl. BSz. 655 : caliga — *nadrag*, 656 : succus — *capcha* ~ KSz. 104 : Caliga — *nadrag*, 105 : Soccus — *Capza* | BSz. 704 : capucium — *chaprang*, 707 : camisia — *enk*, 708 : bracæ — *berhe*, 709 : brachale — *reythew* ~ KSz. 95 : Capucium — *caffrang*, 99 : Camisia — —, 100 : Bracile — *Rychtew*, 101 : Bracha — *werhet* [tárgyraggal] | BSz. 977 : Strepa — *kengel*, 978 : frenum — *fek* ~ KSz. 123 : Strepa — *Kendgel*, 124 : frenum — *ffeyk*.

A KSz. *2b*. hártyalevelére utólag rájegyzett tollpróbálgatás (p r o b a t i o c a l a m i) szövegéből *Jakubovich Emil* megállapította, hogy azon kódexet, melynek az emlék töredéke vagy talán inkább előzéklapja lehetett, Tapsonyi vagy Szigeti Anthim fia János szlavón vicebán és Kőrös megye ispánja (1397.), majd alnádor (1412.), végül budavári kir. várnagy (1417.) hivatali kancelláriájában használták, s — úgy lehet — a kis szójegyzék egy oklevél-formuláskönyv (f o r m u l a r i u m) járuléka volt.

Irodalom.

1. A Beszterczei Szójegyzék: *Finály Henrik*, A Beszterczei Szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. (A nyelvemlék hasonmásával.) Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XVI/1. M. Tud. Akad. 1892. *Finály* kiadása nem pontos, nem megbízható; latin és magyar szavaiban egyaránt nagyon sok az olvasási hiba. — Előzetes értesítések és közlemények róla: Akad. Értesítő 1891 : 688, 1892 : 659—62, 1893 : 224—7. — *Simonyi Zsigmond*, A BSz. : NyK. 1892 : 523—6 és 1893 : 230. — *Kalmár Elek:* uo. 1893 : 232—6. — *Melich János*, A BSz.: Nyr. 1893 : 117—24 és 173—82. — *Pettkó Béla*, A beszterczei vocabularium: Századok 1893 : 82—4. — *Tagányi Károly*, A B. Szószedet kultúrtörténeti jelentősége: uo. 1893 : 305—27. — *Zolnai Gyula*, Nyelvemlékeink 78—85. — *Melich János*, A magyar szótárirodalom I, 14—8. (Nyelvészeti Füzetek 46. sz. 1907.) — A BSz. kiadásának hibáit összefoglalta *Sági István*, A BSz. kiadása: NyK. 1907 : 111—6. — *Uő.*, A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete: M. Könyvsz. 1920—1 : 98. — *Pukánszky Béla*, A magyarországi német irodalom története. (A legrégibb időktől 1848-ig.) Bpest. 1926. A szójegyzékekről 71—5. l.

2. A Schlägli Szójegyzék: *Szamota István* előzetes jelentése a SchSz.-ről: Akad. Értesítő 1893 : 585—6 és 638—9. Kiadása: *Szamota István*. A Schlägli Magyar Szójegyzék a XV. század első negyedéből (a szójegyzék fényképével). Bpest. M. Tud. Akad. 1894. *Szamota* kiadása mintaszerű, de nem hibátlan. — *Simonyi Zsigmond*, A SchSz.: NyK. 1893 : 474—5. — *Melich János*, A Schlägli Magyar Szójegyzék: Erdélyi Múzeum 1894 : 236. — *Bartal Antal*, A SchSz. : NyK. 1894 : 245—9. — *Kalmár Elek:* uo. 249—55. — *Sch. Gy.:* MKönyvsz. 1894 : 86. — *Zolnai*, Nyelvemlékeink 86—91. — *M. J.*, A Sch. és B. Szójegyzék: NyK. 1898 : 358. — *Melich*, A magy. szótárirodalom I, 18—25. — *Uő.* a Hortulariumról uo. 81—3.

3. A Soproni Szójegyzék-töredék: *Vitéz Házi Jenő*, A soproni magyar-latin szójegyzék (a szójegyzék hasonmásával): MNy. 1924 : 149—68. Külön a M. Nyelvtud.

Társ. Kiadványai 21. sz. Bpest, 1924. A SSz. érdemes felfedezője és közlője el nem fogadható palaeographiai bizonyítékok alapján az emléket tényleges koránál mintegy ötven évvel régibbnek: az 1375—85. évek közt írottnak véli, és hajlandó a BSz. és SchSz. közös, de nem közvetlen eredetijének töredékét látni benne.

4. A Königsbergi Szójegyzék: *Melich János*, A Königsbergi Szójegyzék: MNy. 1916 : 145—9. — Palaeographiai vélemények *Fejérpataky Lászlótól*, *Nagy Gyulától*, *Szentpétery Imrétől* és *Jakubovich Emiltől*; nyelvészeti vélemények *Szinnyei Józseftől* és *Melich Jánostól* (az emlék fényképi hasonmásával): uo. 1916 : 241—65. — Hozzászóltak még: *Károlyi Árpád*, *Nagy Gyula* és *Madzsar Imre* uo. 325—6, végül *Karácsonyi János* uo. 370—1. — *Simonyi Zsigmond*, A KSz. : Nyr. 1916 : 161—2.

*

1. Szemelvények a Besztercei Szójegyzékből.

(Szemelvényeinkben nyomdatechnikai okokból a magyar értelmezéseket nem a latin szavak fölé, hanem mellé helyeztük.)

(1*a*. l.) Nomina militum ||

(1*b*. l.) MIlles — *vítez*
mílítia — *vitez ſeg*
arma — *ſeguer*
armiger — *ſeguer viſelew*
galea — *helm*
caſſis — *piconhog* ||
Cerenum — *ſalap*
coma — *or yeg*
críſta — *chimer*
torax — *valmel*
pedicorax(!) — idem ||
pedica — *ord*
femor Ale — *vaz hoh | mer (!)*
ylíonum — idem
culpitrum — *ſalap*
lucertum — *lelekuz (!)* ||
Conum — *zukishol (!)*

biboer (?) — *pancyl*
loríca — idem
ſudía — *pokenhog*
celibíum — idem
Golleríum — *galler* ||
Bachiolum(!)—*[zukiſ-hol] ſerkar*
cubitum — *burcun yuk* (!)
pugna — *marok*
pugnellus — idem
ſcapula - || re — *valſeu vaſ* ||
ſtibía — *vas zar*
ſerica chyrotheka — *vas kezthew*
terta — idem
feríterta — idem
gladius — *theur* ||
mucro — idem
enſis — idem
pelta — *bolda*
ſpalta — *zel theur* (!)
bíppennís — *ketheleu*
fíxolarís — *heges theur* ||
ſiccarius — *theuleu* (!)
clausa — *mach*
Nouacula — *ſarkaſſ-kula*
haſta — *zucha*
haſtilegium — *ekleleu hel*
lan- || cea — *zulcha* ||
theres — idem
lupatum — *kereuel*
faretra — *thegez*
Curincus — *puzdra*
arcus — idem *yew* (!) ||
Amentum — *ydek*
ſagita — *nyl*
míſílle — *hamar nyl*
tellum — *nyl*
ſubtellum — *ſekelnyl*
culſpis — *kerel* ||
Hamus — *horog*
parma — *verth*
clípeus — idem
ſcultum — *kotergard*
vmbs — *vza*
balístra — *zomolerig* ||
Bambuſíum — *kor-ſouag*
yeppa — idem
toga — *kentes*
carbaſius — *tarſak*
vexillum — *za-thow* (!) ||
vexillifer — *zazto wizelew* (!)

primipulus — *hod nag* (2a. l.) ſpoliator — *phoztou*
exercitus — *had*
exercinialis — *hado-kozo*
her- | res — *vites*
quíris — idem
Trega — *frig*
nuncíus — *keueth*
legatus — idem
miſſus — idem
pro- || mulgacio — *kayalt* (!)
manumíſſío — *zab-gatas* (!)
exprolator — *kemlew*
Caterua (!) — *kemlew* ||
temptator — idem
acíes — *ſereg or*
legio — *ſereg*
cetus — idem
obſes — *thuz*
emulus — *elenſeg* ||
latro — *tholuay*
predo — idem
raptor — *ragado*
fur — *or*
ſtatilantes — *ze-rench*
ambíges — *barom toluay* ||
pyrates — *vizí tol-ua[l]y*
pugna — *vyadal*
ríxa — *kiſſa*
certamen — *ve(r)ſen-kedes*
lis — *per*
Jur- || gea — *geleu-ſeg*
contemio — *kydes* (!)
ſciſma — *harag*
nouellum — *bay*
dimícacio — *bayíu-nag* (!)
area — *bayſerew*
pu- || gil — *bay-* || *nac*
congreſſus — *bay viadal*
íncongreſſus — *bay viadalba menes* (?)
rancor — *harag*
íra — idem
furor — idem
perme- || lium — *po-gocha* ||
machyna — *torbo-chyl* (!)
tenttuor — *zaz nog*
devirio — *tiz nag*

(7*b*. l.) **Secuntur nomina qui(!) pertinent || ad menſam cum ſuis ceteris ||**

(8*a*. l.) MEnſa — *aztal*
gliſſcera — —
menſale — *apbros* (!)
gauſape — idem
mappa — *kezkeneu* ||
Manutergium — idem
facítergium — idem
ſedís — *zeḃ*
ſedile — *ſek heh* (!)
ſcamp- || num — *kis* || *zek*
ſcabell[i]um — *zamul*
fabellum — *legezeu*
banka — *panch*
triſteca — *polch*
prandium — *ebed* ||
Cenaculum — *feleſtekum*
obſenium — *olſana*
cena — *vagara* (!)
cíbus — *ethek*
[cibídrium] —
Cibarium — idem ||
Ferculum — idem
edílium — *ethek*
merenda — *myueſnek valo ethek*
eſca — *ethek*
panís — *kyner*
torta — *kalach*
circu- || lus — idem ||
formula — *moruan*
azímus — *pakacha*
azíma — *Couaz*
fermentum — idem
fímula — *zemle*
pre- || cella — *perech* ||
ſubcynerícium — *hamuba lilth pagacha*
bíſcocus — *biſcad*
plancenta — *beles*
paſſtíllus — *thykus* ||
liba — *hobanca*
buccella — *zeleth kenyer*
herboſa — *fiues*
paueroſa — *makos*
papolenta — *lepeyn*
acio- || tíca — *huzulpera* ||
cunus — *baznak*
díuernum — *vacharch*
vipa — *boros kenier*
obſogmogarus — *leues kenyer*

fruſ- || tum — *remek* ||
cadras — *negede*
affus — *ſalath*
mica — *kenyer bel*
fragmentum — *darab*
muſcído — *pelezn*
mu- || ſcidus — *peleznes*

2. A Szemelvények a Schlägli Szójegyzékből.

(1*a*. l.) [D]Eus — *iſten*
deitas — *iſtenſeg*
domi(n)us — *vr*
dominacio — *vraſag* ||
virtus — *iozag*
virtuoſus — *iozagus*
vnus — *eg*
vnitas — *egeſſeg*
diuinus — *iſteni*
diuinitas — *iſteniſeg*
trinus — *harum*
trinitas — *harumſag* ||
magnus — *nag*
maieſtas — *nagſag*
potens — *hato*
omnipotens — *menden hato*
cunctipotens — idem
beatus — *bodog*
beatitudo — *bodoſag* (!) ||
eternus — *vruk*
eternitas — *vrukſeg*
perpetuus — idem
ſempiternus — idem
ſapiens — *bwlch*
prudens — idem
ſagax — idem ||
equalis — *egenlw*
equalitas — *egenlwſeg*
Pater — *atya*
filius — *fiw*
ſpirituſſanctus — *zentlelek*
ſanctitas — *zenthſeg*
ſaluator — *vduezeite* ||
genitor — *ziwle*
dominator — *varalkodo* (!)
natura — *termezth* (!)
naturalis — *termezetes*

Substancia — *allath*
eſſencia — idem
perſona — *zemel* ||
ymago — *kep*
in menſus — *nag*
in menſitas — *naglag*
Celum — *men*
celeſtis — *meney*
polus — *magas*
olim- || phus — *magal men* ||
empireum — *tizes eg*
Aer — *eg*
eter — idem
angelus — *angyal*
archangelus — *arhangal*
Sol — *nap*
luna — *hold* ||
radius — *verefen*
cincia — *vyhod*
nouilunium — idem
Eclipſis — *hod zeges*
ſemilunium — *fel hod*
plenilunium — *telyel hod* ||
Stella — *hug*
ſidus — idem
aſtrum —
planeta —
aſtronomus — *hugbaneze*
aſtrologus — idem
lucifer — *fenes hug* ||
venus — idem
veſperus — *eſt hug*
plauſtrum — *zeker hug*
adartica — *kaza hug*
coruſcacio — *villamas*
fulgor — *vez*
flumen — *folyo viz* ||
tonitruus — *mengerges*
tempeſtas — *vez*
procella — idem
grando — *keues es*
ymber — *harmat*
[pluia] —
pluuia — *es* ||
pluuialis — *eſſes*
gucta — *chepeneth*
ſtilla — idem
ſtillicidium —
nix — *ho*
glacies — *ieg*
gelu — *fag*
ſerenum — *der* ||
Congellacio — *faglalas*

frigus — *hideg*
níridus — *lagmadag*
tirium — *ieg chap*
ventus — *zel*
ventoſus — *zeles*
ziphirus — *vg zel* ||
chorus — idem
aura — idem
cerus — *napkelth zel*
ſubſolanus — *zeles*
turbo — *forgo zel*
circius — *ezak zel*
aquilo — *fel zel*
bor- || eas — *hideg* || *zel*
pruina — *vz maraz*
ros — *harmat*
nubs — *ked*
nubuloſus — *kedes*
nebula — *homal*
caligo — idem
caligoſus — *homalus* ||
brumalis — *tely idew*
auſter — *thely zel*
auſtralis — *wzak*

(2a. l.) vlna — *ſeng*
neruus — *jn*
vena — *er*

manus — *kez*
pugnus — *vkul*
pugnellus — *marok* ||
palma — *tener*
palmes — *araz*
ir — *tener*
mancus — *chonka*
mutillans — *tagloth*
troncatus — idem
digitus — *vy*
pollex — *hwuelk* ||
index — *mutato vy*
medius — *kezep vy*
anularis — *geres vy*
auricularis — *kis vy*
allux — *lab hwuelk*
vnguis — *kerem*
corpus — *telth*
caro — idem ||
aſellus —
cuttis — *bwr*
coſta — *tetem*
cartilago — *po(r)-chogo*
latus — *oldal*
cor — *ioy* (!)
viſcus — *bel*
bilis — *ziw*
centuplex — ||
tripa — idem

venter — *has*
vterus — *meh*
aluus — idem
ſtomachus — *hatek*
extar — *gwmor*
largaon — *remes*
duodermis — *kerekes* ||
aruina — *hay*
pagimen — *ember hay*
epar — *may*
pulmo — *tidew*
ſplen — *lep*

(3*a*. l.) [N]auis — *heo*
nauicula — *kis heo*
cocta — *kok*
barcha — *tengeri heo*
carina — idem
ratis — *heo oldal*
pupis — *haio ſark* ||
prora — *hayo or*
nauta — *reuez*
nauigator — *hayos*
anchora — *vas machka*
remus — *euezv*
ampluſter — *dal eueze* ||
remigator — *euezes*
tranſſcia — *euezes*

fonis — *ketel*
funabuloſus — *keteles*
rudens — *vitorla ketel*
antempna — *alath ſag* ||
torrens — *ar viz*
fluctus — *hab*
fluctuoſus — *habus*
preludium — *mon mulato*
pluſtra — *korman*
aranſtra(!) — *eueze leg* ||

(6*b*. l.) [V]Ermis — *fereg*
vermiculus — *kis*
draco — *sarcan*
coluber — *zomac*
ſerpens — *kigo*
rana — *beca* ||
teſtitudo — *tolocas*
anguis — *vizi kigo*
idrus — idem
virus — *mereg*
venenum — idem
venenoſus — *merges* ||
tartuga — *tekenes*
aranea — *poukh*
chonga — *chiga*
lucana — idem

viſcarium — *pok halo*
ſanguiſuga — *nadal* ||
irudo — idem
lubuſcus — *galizta*(!)
locuſta — *ſalca*
lacerta — *gek*
vipera — *zaruas kigo*
brucus — *bogar*
atalabus — idem
milio — idem ||
bonebiceps — *pozogo bocar*
culex — *chimaz*
ranaculex — *zaruas boga(r)*
bombiceps — *pozogo boga(r)*
baſilcus — *baſalicus*
tinea — *mol*
m- || uſca — *leg* ||
ciniſex — *zvnvg*
cinomia — *eb leg*
euroca — *herno*
teredo — *zul*
carmus — *meneth*
formica — *hanga*
cra- || bio — *muſ- || lica*
pullex — *bolha*
pediculus — *tetw*
apis — *meh*
examen — *ray*
aſillus — *vad meh*
veſpis — *daras*
wltor — *nw* ||
ſcorpio —
bilio — *bor fereg*
[A]vis — *madar*
auicula — *kis*
aliger — *zarnas*
fenix — *madar*
volucris — *zarnas*
ales — *madar*
grifo — *grif*
falco — *solum* ||
accipiter — *wlw*
niſus — *carul*
noda — *harangia*
eredius — *raro*
grifalco — *zongor*
ifinilio — *torontal*
aquilla — *heya*
bi- || ſcardus — *tu- || zok*
grus — *daru*
ciconia — *gem ztrag*
cignus — *hate*
olor — idem
pauo — *paua*
bugio — *wkurbica*
aneta — *reche*

pam-||pilio — *leuel-* ||
dek
onagraculus — *wkur-*
bica
columbus — *galamb*
palumbus — *vad*
galamb
turtur — *gerlice*
ana — *fiw*
mergus — *zarcha* ||
aneta — *reche*
captis — *caba*
pellicanus — *pellican*
ornix — *vad tik*

(7*b*. l.) tegimen — *chepez*
pilocerum — *polto*
kwlo ||
merops — *kulw*
funitium — *lanch*
tibula — *veres hagma*
ventinabrum — *zoro*
lapath
muſcipula — *ege(r)*
ſogo
decipula — *zappan* ||

[T]Extor — *tacach*
textorium — *agas ſa*
tripazeta — *bo(r)da*
radius — *vetelw*
fuſum — *orſo*
ſubtigium — *bel ſonal*
ſtamenculus — *melek*
ſonal
nexorum — *cheuelw* ||
teules —
telax — *vetelw*
laniax — *gereben*
zinzilium — *nylth*
girgilum — *motola*
ſtamencia — *orſo*
glomus — *gombolag* ||
glomicellum — idem
alabrum — *alpa*
dragma — *gombolag*
himbus — *aran ſonal*
tuba —
colus — *gulal* ||
ſtupa — *zes*
ſtupazona — *mazag*
penſa — *aranpenz*

2. B. Szemelvények a Hortularium magyar glosszáiból.

(A sorok végén zárójelbe tett számok a kódex lapjait jelölik.)

abies — *fenyefa* (3)
abies — *luczfenew* (3)
abhortiuum — *jdethlen germek* (3a)
abſoluere — *meg engedem* (4)
acerere — *meguaſſany* (5a)
achironticus — *megektelenelt* (5a)
actuarius, peneſticus — *folyar* (6)
aculeus — *fulac* (6)
acupicta — *hymmel varrot* (6)
acriſia — *fekete halyog* (6)
agnigloſſa — *egerfark* (10)
alueus — *mehkoſar* (13)
alauda — *pachir* (13a)
amigdalus — *mondola fa* (15)
amaruſca — *vad alma* vel
ſaualu alma (16)
appendicium — *tarthoman* (18a)
architriclinus — *naznag* (21a)
armen, interpres — *tolmach* (23a)
archonium — *kalonga* (24)
burris — *Eke zarw* (38a)
buco — *torombita fuuo* (38a)
buneſta — *kecche* (!) *chechew zele* (38a)
capicium — *zeuendek* (41a)
cardws — *zamartively* (42a)
cratis — *zalad azalo coſar* (64)

cremium — *tepertew* (64)
cubitus pars brachy — *keneked* (65*a*)
edentatus — *fogatlan* (76)
eya — *nomar* (77*a*)
emiſſarius — *menlo* (78*a*)
epicurus — *moh* (80)
eſculum — *naſpola* (81*a*)
faginetum — *bich fa erde* (86)
fermentum — *telta* (87)
fimbria — *rojth* (88)
forago — *belbe valo fonal* (90)
liniſcula — *poſdorya* (112*a*)
limen — *gorchyabel* (113)
pixis — *puſka* (134*a*)
pruritus — *viſkethes* (138*a*)
ſtupa — *chepew* (150)

3. Szemelvények a Soproni Szójegyzék-töredékből.

(1*a*. l.) **Sequuntur nomina regum principum.** ||

(1*b*. l.) **Rex** — *keral*
regulus — *kiſ keral*
regalis — *ke(r)aly*
regalitas — *kiral ſag*
regina — *keral ne alon* ||
Ceſar — *caſar*
in perator — idem
in peratrix — *caſar ne alſon*
palatinus — *nodo(r) ſpan* ||
palatinatus — *nodo(r) ſpan ſag*
banus — *ban*
Banatus — *ban ſag*
baniſſa — *ban ne alſon*
dux — *he(r)cheg* ||

ducatus — *he(r)cheg ſeg*
Judex — *biro*
iudicatus — *biro ſag*
iudicium — *itelek(!)*
vayuoda — *vayda* ||
vayuodatus — *vayda ſag*
Comes — *eſpan*
comatus(!) — *eſpan ſag*
comitiſſa — *iſpan ne aſſon* ||
Caſtellanus — *po(r)-cholab*
archiepiscopus — *herſeg* (!)
episcopus — *piſpek*
prepositus — *p(re)-poſt*
Eremita — *reme-* || *te*
vicarius — *remethe*(!)
prior — *barath ſeyel-mec* (!)
munialis — *apach*(!)
Benege (!) — *ſoſt-(ra)* (!) ||
nobilis — *nemes*
ignobilis — *porember*

vilicus — *ſolnag*
villa — *ſalu*
villanus — *ſalus* ||
vrbſ — *varas*
ciuis — *varas biro* (!)
Ciuitas — *varas*
iuratus — *espulgar*
Sequeſter — *tur wen-erte (!) eſſes*
predium — *lok* ||
priſtaldus — *po(r)oſto*
preco — *be(r)ten*
ſuburbanus — *varalat valo varas*

Secuntur nomina diuerſorum generum. ||

Ungarus — *magar*
vngaria — *magar o(r)ſag*
Grecus — *gereg*
grecia — *o(r)ſaga*
ſaxo — *ſaſu*
ſaxonia — *o(r)ſaga* ||
lumbardus — *lu(m)-bard (!)*
lumbardia — *o(r)ſaga*
Galicus — *olas*
galicia — *or(ſ)aga*(!)||

4. Szemelvény a Königsbergi Szójegyzékből.

(1*a*. l.) genítrix —
nutrix — *daíca*
frater — *atyafíu*
ſoror — *hug*
filius — *fíw*
filia — *lian*
ſponſus — *weu* ||
virgo — *ſcíuz lea(n)*
cognatus — *kuſel*
cognata — *kvzelí*
glos — *ang*
nurus — *meyn*
gener — *wev*
Socer — *ypa* ||

viſus — *latath*
auditus — *hallath*
tactus — *illeteth*
guſtus — *ezleth*
odoratus — *illototh*(!)
mens — *elmí* ||
intellectus — *ertel[e]m*
cogitacio — *ſandyk*
racio — *ochk*
memoria — *emlihtet*
ingenium — *eſcus* ||
vita — *ylet*
humilis — *allazetyſch*

L.

ROTENBURGI JÁNOS DEÁK MAGYAR NYELVMESTERE.

— 1418—22. közt. —

Magyar szöveg-emlékeinket és magyar szórványokat tartalmazó latin okleveleink túlnyomó részét magyar anyanyelvű vagy magyarul jól tudó scriptorok írták. Elárulja ezt az emlékeknek koronként ugyan változó, de általánosságban meglepően jó magyar helyesírása (l. Bevezetés XXI. l.). Német városaink latin és német nyelvű okleveleiben és középkori számadáskönyveiben vagy a felföldi széleken, német és tót nemzetiségi vidékeken működő hiteleshelyeink (pl. a pozsonyi és szepesi káptalan, zoborhegyi és turóci konvent stb.) kiadványaiban azonban gyakran találunk torzított alakban kiírt magyar szórványokat: hely-, személy- és méltóságneveket, melyeknek sokszor még németes vagy csehes helyesírása is elárulja íróik nemzetiségét. Erre példák Nagyszombat város számadáskönyveiből: 1394—5: *Nymit Janusch, Nymat Janusch (Fejérpataky László,* Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Bpest, 1885. 104. és 109. l.), *Kusch* Lazla (i. m. 107), 1405: *Tharnikmaister* ... Item dem Tischmaister vnd dem *Loasmaister* (116), 1428—30: nach des *Tarnacmeisters* ... den *Maroth fya Yőrg* (134) — Bártfa város számadáskönyveiből: 1418: Nicloz *Antal, Balasch* (168), 1426: *Mager Miclosch* (213), *Hetisch* iuveni (216), ad *Scharusch* (228), 1427: *Comloschyn* (255), 1428: Benedictus *Troschany [Trócsányi]* (264), Yorg *Magdyar* (271), 1429: ad *Maramorosch, Maramőrisch, Maramarisch* (290), 1432: *Nad Janusch, Januschen* (301), dy do

geschenkt ist *Solkabiro* von *Sarus* (309), 1434: *Bolok Janosch* (338), 1435: domine *Bamffi* Jacobin (354), 1436: *Peren Janosch*, *Soss Yőrg* (367), 1438: ad *Targnegmeyster* (397), 1437: *Yschtwan, Bolasch* (451) stb.

1335-ben Rikolf mester fiai: János mester és Miklós, egy ily németes formában kiírt személynév kérdésében kénytelenek magyarázatért a szepesi káptalanhoz fordulni. Atyjuk bizonyos peres ügyben bemutatta a királyi kúrián a szepesi káptalannak egy korábbi határjáró levelét. S ahol az eredeti oklevélben a káptalan n é m e t notáriusai *Theodoricus* nevet írtak, azt a királyi kúria m a g y a r íródeákjai átiratukban mindenütt *Theodorus*-ra vagy *Thyadar*-ra változtatták. A káptalan megnyugtatja a hozzáfordulókat, hogy nem esett rajtuk emiatt sérelem, mert a két név tulajdonképen azonos: a németek *Theodoricus*, a magyarok pedig *Theodorus* és *Detricus* alakban szokták azt írni. (Az oklevél a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Berzeviczy-család berzeviczei ágának levéltárában; kiadta *Fejérpataky László*, Hiteleshely mint névmagyarázó: MNy. 1918 : 169—73.)

Szomszédainknak határkérdéseket, határszéli birtokjogi ügyeket tárgyaló okleveleiben sem ritkák a szinte felismerhetetlenségig elferdített magyar helynevek. Pl. 1313 : villa Retschendorf ac Acoli . . . vsque ad uiam Mitterwech sive Chalchwech, quod (!) ungarice dicitur *Guzapen waloutet enmezenschenutet* (értsd: *középen való utat* és *meszesutat*, mindkettő nominativus helyett accusativusban! — Anjoukori Okmt. I. 316).

Az eltorzított magyar helyneveknek gazdag gyűjteményét állíthatjuk össze az olasz scriptoroktól írt. középkori pápai oklevelekből vagy a Magyarországon működő avignoni, francia pápai tizedszedők XIV. századi lajstromaiból. Pl. a pápai tizedszedők 1332—7. évi számadásaiból: sacerdos *de* villa *Brecen* (*Debrecen* — Monumenta Vaticana hist. regni Hung. illustr. Series I. Tom. I. Bpest, 1887. 43. l.), villa *Pyskupi* (*Püspöki* — i. m. 47), *Araskesev* (*Váraskesző* — 81), *Nochmihal* (*Nagymihály* — 85), *Azzunuisari* (*Asszonyvásár* — 86), *Bethlemoysi* (*Bethlenősi* — 88), sacerdos *de Esakna* (*Dés-*

akna — 109), *Vylagulbereg* (*Virágosberek* — 114), *Tykylev* (*Küküllő* — 125), *Azumepe* (*Asszonynépe* — 136), *Huyunep* (*Újnép* — 152), *Votiquerti* (*Vadkert* — 229), *Mixban* (*Miczbán* — 256), *Hidekuld* (*Hidegkut* — 262), *Kulestd* (*Kölesd* — 278), *Paraszekulli* (*Parasztszékely* — 287), *Nemepti* (*Nemti, Németi* — 293), *Dumbradmenzeucho* (*Dombrádmendszent* — 302), *Foldowar* (*Földvár* — 309), *Werufin* (*Verőfény* — 313), *Syhxo* (*Szikszó* — 318), *Terewesch* (*Terebes* — 320), *Fekuernek* és *Fekeuernuk* (*Fegyvernek* — 321, 356), *Kerecschen* (*Kerecseny* — 323), *Boatroch* (*Pátroh* — 329), *Hedimeg* (*Hegymeg* — 338), *Harengozen* (*Harangozó* — 340), *Kuzempnempty* (*Középnémeti* — 352), *Huzsiuotot* (*Hosszútóti* — 376), *Synun Terniua* (*Simontornya* — 386) stb.

Magyar nyelvészeti szempontokból jóformán hasznavehetetlenek ezek a gyakran másolási hibákkal is terhelt adatok, de némi fogalmat mégis nyujtanak arról, hogy miképen hallották középkori magyar nyelvünket az egykorú idegenek.

*

Sok — üggyel-bajjal leírt — magyar szórványt találunk a külföldi, különösen a középkori német évkönyvek, gesták és krónikák magyar vonatkozású szakaszaiban. A Monumenta Germaniae Historica (Scriptores) c. nagy forráskiadvány nem egy kötetének pontos indexéből egész sereg magyar tulajdonnevet válogathatunk össze.[1]

Két, a XIV. század elején író, osztrák-német krónikás pedig nemcsak magyar tulajdon- és méltóságneveket jegyez le verses művében, de Liutprand példájára (l. III. fej.) megörökíti a XIII. századi magyar vitézek harci kiáltásait, mondhatnók: vezényszavait is — természetesen csak úgy, ahogyan tőle telik.

Egyikük, Steiermarki Ottokár, a XIV. század két első évtizedében készült „Reimchronik"-jában Ausztria verses történetének keretében részletesen megénekli utolsó Árpád-

---

[1] A bizánci történetírók magyar szórványait a II és XI. fejezetben tárgyaltuk.

házi királyaink osztrák hadjáratait. A magyar királyok, főurak, ispánok és nemesek neve mellett sokszor állásukat is egykorú magyar méltóságnévvel emlegeti: *Wêlâ (Béla), Iban (Iván), Larant (Lóránt), Amadê, Ambolt (Ompud), Hôholt (Hahót), Herke* (a *Henrik* név becézője), *Lazlâ, Lazlô, Lazlâ via Weiwot (László fia vajda), Marcus via Stephan, Mathê, Kokoz (Kakas), Ugram (Ugron)* stb.; die Unger mit ir *grâl*, ungerischen *grâlen*, umb ir *crâle (király), Weiwot, Weibôt, Weibóten (vajda)*, der ungerischen *spâne*, manic ungerischer *spân (ispán)*, manigen hôhen *uram*, den hôhsten *uramen (uram 'főurak')*, und manigen *zolgat*, die ungerischen *zolgat*, der leiden *zolgaten* (királyi *szolgák*, nemesek; nominativus helyett accusativusban!). Számos magyar helynevet is feljegyez: *Wezprim, Golischâ, Goltschâ (Kalocsa), Trens, Trense (Trencsén), Wâc (Vác), Tîzach (Tisza)* stb. Rímes krónikájának 48. fejezetében leírja, miként űzték ki az 1258. év elején a stájerek Gut-Keled István herceg szlavón bánt, kit IV. Béla országuk kormányzójává tett. Az 5624—6. sorban a megfutamodott magyar harcosok kiabálását ekképen igyekszik visszaadni:

niht lenger si beliben,
si spilten *iruele,*
fusto, mingele.

A. m. „*Ir* vagy *irj* 'iramodj' *el* vagy *elé, fussatok mind el* vagy *elé!*"? (Kiadta *Josef Seemüller:* Mon. Germ. Hist. SS., qui vernacula lingua usi sunt V/1-2. köt. — Vö. *Pauler* i. m. II², 231 és 528 l. 179. jegyz.; *Losonczi Zoltán*, Egy német krónika magyar szavai: Nyr. 1915 : 255—62).

1250. júniusában az osztrák és stájer urak betörtek Magyarországba. Viszonzásul IV. Béla július havában Ausztria határait kezdte pusztítani. A Laxenburg környékén táborozó magyarokra Preussel *Wernhard* osztrák kapitány csapott ki himbergi várából. Az 1300. körül verselgető másik osztrák „Spielmann", Helbling Seifried szerint a magyar vitézek Wernhard csatakiáltását hallva így biztatták egymást a menekülésre:

fugat *fush mingrel!*
hie kumt *wuhart krel.*

A. m. „*Fuss mind el(?)*, itt jön a *Wuhárt király!*" Itt a rím kedvéért még erősebb a torzítás. (*Jos. Seemüller*, Seifried Helbling. Halle a. S. 1886. 169. l. XV. fej. 355—6. sor. — Vö. *Pauler* i. m. II², 217—8 és 525. l. 172. jegyz.)

Az előbbieknél egy századdal fiatalabb, de mindnél terjedelmesebb, kevés híján egy lapnyi, német kéztől eredő magyar nyelvű feljegyzéseket találunk a bécsi volt Udvari, most Nemzeti Könyvtár 3523. sz. latin kódexének 62*b*. lapján. A kódex sok más magyar vonatkozású emlékkel együtt az 1787-ben szekularizált felső-ausztriai mondseei bencés-apátságból került az Udvari Könyvtárba (ezért régi jelzete: Lunaelac. Q. 128.).

A kódex törzsszövege egy Cseh-, illetőleg Morvaországban írt latin grammatikai tankönyv: Nicolai de Czlewings, Tractatus de speciebus constructionum. Finitus Iglauie in uigilia Sancte Trinitatis, anno Domini 1418. Második tulajdonosa, Rotenburgi (de Rotenborg) János német deák, Nicolsburgban és Prágában írt hozzá pótlásokat: latin grammatikai szabályokat, ars epistolandit, oklevélformulákat, bibliai sententiákat és egyéb vallásos szövegeket. 1419—21. közt a Csehországban kitört huszita zavargások elől, vagy talán Zsigmond király kíséretében (1421.) János deák Budára jött. A kódexnek az ő kezétől származó legutolsó bejegyzése is itt kelt az 1422. évben.

A német deák Budán magyarul kezdett tanulni. Kódexe fentírt lapjára jegyezte latin vagy német magyarázat kíséretében a számára legszükségesebb magyar szavakat és mondásokat. Rövid gyűjteménye emlékeztet a mai, praktikus használatra készült „gyors nyelvmesterek"-re. Bár német füllel hall és németes orthographiával ír, sokkal kevésbbé torzítja el a magyar szavakat, mint a fentemlített korábbi német írók, vagy magyar szavakat lejegyző kortársai: Oswald von Wolkenstein (1377—1445.), a Magyarországon is többször megfordult utolsó német minnesänger (MNy. 1913 : 424), meg

Windecke Eberhard († 1442. körül), Zsigmond császár és király életrajzírója (Nyr. 1913 : 115, 163). Szókincse leginkább a rokonsági szavakra, élelmiszerek, ruhadarabok, fegyverek neveire, a táplálkozásra, mosásra és egyéb testi szükségletekre szorítkozik. Ezekre irányuló kérdéseiben egy-két helyen szinte szószerint találkozik Harff Arnold 1496—9. körül lejegyzett hasonló természetű kis magyar-német szó- és szólásgyüjteményével (Nyr. 1887 : 170—5), de ennél is sokkal értelmesebben írja le a magyar szavakat. Számos szabadszájú — itt nem is közölhető — kifejezést is leír, épúgy, mint az említett Oswald von Wolkenstein, továbbá a XV. század végéről való *Ábel Jenő*-féle vatikáni olasz-magyar szójegyzék (NyK. 1901 : 225—7), s ezzel a magyar nyelvkincs legrégibb ilynemű szótári adatait szolgáltatja.

Későbbi téves feltevések elhárítása végett megjegyezzük még, hogy Rotenburgi János deák fentemlített oklevél-formuláiban fictiv névként gyakran használja saját nevét. Egy 1422. évi budavár-városi kiadvány szövegében budai bíróként szerepelteti magát: „ Nos Johannes dictus Rotenborg Judex Castri noui montis Pestiensis, Jurati et vniuersi Ciues de eadem etc." (150*b*. l.). Budai bíró természetesen soha sem volt. 1422. körül Baldauf Péter töltötte be ezt a tisztséget. A kódex egy újabb kéztől származó bejegyzése szerint a XV. század végén már Mondseeben volt.

A nyelvemléket *Jakubovich Emil* fedezte fel 1923-ban; ismertette MNy. 1924 : 84—5. Szövegét az említett obscen részek híján (...) a több helyen szükséges magyar értelmezés kiséretében [ ] itt közöljük először: •

Thiet he es — est hoc tuum *[Tied-e ez?]*
Kye es — cuius est hoc *[Kié ez?]*
Ennec minewe — quomodo est nomen huic *[Ennek mi neve?]*
tal — penna *[tol!]*

Melic alligas wt budara [Melyik az igaz út Budára?]
Hunnet ius — vus (vnde?) tranſſis *[Honnét jössz?]*
Hoa meyc — co (quo?) vis *[Hova mégysz?]*
He ember hee halgass — homo homo audi *[Hé ember, hé hallgass!]*
appat (a *t* áthúzva) — pater *[apa]*
aſſon — fraw *[asszony]*
lean — virgo *[leány]*
legin — famulus *[legény]*
ſolga — ſeruus *[szolga]*
Huga — ſoror *[huga]*
Reret — ſororius *[réred]*
hol vret — vbi est dominus *[Hol urad?]*
(.....) ment — tranſſivit (....) *[(.....) ment]*
Phecum hugodat — ſuppono tibí ſororem *[Fékom hugodat.]*
Culczér ette kynyer || *ette (wart* áthúzva) *bart* — (Cl)auier da panem da vinum *[Kulcsár, adj te kenyér, adj te bort!]*
Wagene bor — habes vinum *[Vagyon-e bor?]*
lewesſch kynyer — cupe geſſen prot *[leves kenyér]*
Sackacz ette hůſt — coce da carnes *[Szakács, adj te hust!]*
Schaffarinna ette (...) — gymmer ein (...) *[Safarina adj te (...)]*
ackarode (...) — wildu (...) haben *[Akarod-e (...)?]*
Wys — aqua *[víz]*
ffa — lingnum (!) *[fa]*
ſal — paries *[ſal]*

gradicz — ſtige *[grádics]*
heryt oda [Eredj oda!]
necket ſoloc — tibi loquor *[Neked szólok!]*
en — ego *[én]*
(t)e[1] — du *[te]*
(?)oss — culus . . . .?
(t)hőr — gladius *[tőr]*
(k)arda (az utolsó *a* áthúzva) — cultrum *[kard*
grewle — paruus culpis *[gereblye]*
ſucza — lancia *[szucza]*
(h?)ő — cingulus *[öv]*
(i)ng — camisia *[ing]*
Curlwayt — Joppa *[korszovágy]*
(n)em — non *[nem]*
Keyſy — arcus — *ſamſereit [kézíj* és *számszeríj]*
(k)untes — tunica *[köntös]*
(p)alaſt — mentel *[palást]*
(n)adcrag — hoſen *[nadrág]*
(ſ)ekerne — ſtefel *[szekernye]*
(n)imadot — non dabat *[Nem adott.]*
(ſc)heru — ſchuch *[saru]*
wegd ennekem yt ſcherut — heme mihi calcius (!) *[Végy énnekem egy sarut!]*
(m?)heg eb anyadot — (g)eheye hut deyn muter *[. . . meg eb anyádat]*
(a)nia — mater *[anya]*
(ſ)chacht — kaſium(!) *[sajt]*
allen muſſchet Inggemet — laua mihi kamiſiam *[Asszony, mossad ingemet!]*

---

[1] A lap balszélét lemetszette a könyvkötő.

LI.

ZSIGMOND KIRÁLY ADOMÁNYLEVELE A KÁLLAY CSALÁD SZÁMÁRA.

— 1427. —

Zsigmond király Kállay Lőkösfia Miklóst, ennek fiait: Jánost és Lőrincet, továbbá rokonaikat: Istvánfia Zsigmondot és Szaniszlófia Jánost megerősíti a szabolcs-, szatmár-, bereg- és gömörmegyei birtokaikon élvezett királyi jogokban, mégpedig említett Miklósfia János azon érdemeiért, melyeket Maróthi János mácsai bán vezérlete alatt a havasalföldi hadjáratban szerzett, mikor is a törököktől a havasalföldi oláh vajdai székbe ültetett, hűtlen Üresfejű (Praznaglawa) Rádul vajdát elűzték, és az oláhokat a szent koronához tartozó hűségre visszatérítve a vajdai méltóságba a király hívét, Dánt, az előbbi vajdát visszahelyezték. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Wenzel Gusztáv gyüjt.). Kivonatosan kiadva: *St. Katona*, Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae XII, 488—91. A Balog-Semjén nemzetségből származó Kállay család szabolcs-, szatmár-, bereg- és gömörmegyei birtokait l. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. I. 536, 495, 423—4 és 155. Az oklevél keltének helye, Hosszúmező, azonos a fogarasi havasoktól délre, a Törcsvári-szorostól délnyugatra eső, oláhországi Câmpulunggal, melyet már Zsigmond király egy 1395. évi oklevele is magyar néven említ (l. *Hunfalvy Pál*, Az oláhok története II, 42 és Jegyzetek VII. l. 61. jegyz.).

commissio propria domini Regis

Nos Sigiſmundus dei gracia Romanorum Rex ſemper Auguſtus ac Hungarie Bohemie Dalmacie

Croacie etc. Rex Memorie commendamus tenore preſencium || ſignificantes quibus expedit vniuerſis Quod nos qui exinnata nobis Regia liberalitate cunctorum Celſitudini nostre fideliter obſequencium merita et actus virtuoſos digne retribucionis brauio metiri ſolemus || eosque exinde premijs decorare donatiuis Conſideratis et in nostri cordis armario digne premetitis preclaris fidelitatibus et fidelium ſeruiciorum meritis et actibus virtuoſis fidelis nostri Johannis filij Nicolai filij || *Lewkes* de *kallo*, quibus ipse ſub Banderio fidelis nostri dilecti Magnifici viri Johannis de *Maroth* alias *Bani Machouiensis* domini ſui in presentibus partibus nostris Tranſalpinis vnacum eodem domino ſuo contra perfidie || alumpnos puta Turcos crucis xpi (Christi) et tocius ortodoxe fidei diriſſimos perſecutores / nostros ſcilicet et Regnorum nostrorum emulos, qui quendam notorium et infeſtum nostrum in fidelem *Radwl praznaglawa* || cognominatum in *wayuodatu* ipsarum parcium nostrarum Tranſalpinarum in nostre Maieſtatis deſpectum preficere fidelem vero nostre Celſitudinis ſincere dilectum Spectabilem et Magnificum virum *Daan* iamdictarum || parcium nostrarum Tranſalpinarum *wayuodam* per nos conſtitutum / dominio earundem priuare / et de eiſdem excludere machinabantur / ſe plerisque vicibus fortuitis caſibus viriliter exponendo et imminentibus || periculis ſubmittendo / totis niſibus nobis nostroque ſacro dyademati Regio adeo ſtuduit conplacere, ſeque gratum reddere valde et acceptum : vt ipsius Johannis *Bani* ingenioſe ſagacitatis peruigil diligencia || et actus

ſtrennui / dictique Johannis et aliorum familiarium eiusdem Johannis *Bani* obſequioſa opera principaliter recuperandi dictas partes nostras Tranſalpinas et a dictorum *Radwl* et Turcorum hoſtilibus incurſibus tutandi viam ſpecialiter prebuerunt, per huiuſmodique laudabilia ſeruiciorum opera et ex alijs ingenioſis ac virtuoſis actibus ipsius Johannis *Bani* et dictorum familiarium ſuorum, nobis abinde verſus partes nostras Tranſſiluanas redeuntibus Ipsoque Johanne *Bano* et predicto Johanne ceteriſque familiaribus et gentibus ſuis more exercituancium in eiſdem partibus nostris Tranſalpinis de ſpeciali nostre Maieſtatis mandato remanentibus, predictis quoque *Radwl praznaglawa* et Turcis abinde aufugatis predictus *Daan wayuoda* in dominium huiuſmodi ſui *wayuodatus* votiue extitit reſtitutus plurimi eciam ex Incolis ipsarum parcium nostrarum Tranſalpinarum puta *walahi* qui partem ipsius *Radwl. praznaglawa* et dictorum Turcorum fouendo a vere fidelitatis tramite oberrando declinarant huiuſmodi eorum erroneis proceſſibus derelictis ad debite fidelitatis nobis et ſacro nostro Regio diademati obſeruande conſtanciam redire ſunt coacti, pretextu quorum cupientes memoratum Johannem ad presens prout promptis affectibus largius intendimus in futurum alicuius Regie munificencie antidoto conſolari. Omnia et ſingula Iura nostra Regalia que haberemus ſeu nostram in infraſcriptis poſſessionibus et Iuribus poſſeſſionarijs necnon predijs quibuſuis modis cauſis et racionibus concernerent Maieſtatem videlicet in poſſes-

sionibus *Walarolkallo* et tributo ibidem exigi conſueto || ac predijs *Bangatheleke kylthelek feleghaz Aldothkuththeleke Twztheleke Meggyeltheleke Dorogeghaz Zwnyor Symaeghaza Mandtheleke Nyereltheleke poganlyer Zylaltheleke* || *Ekerithotheleke* et *Roltheleke* ad dictam poſſessionem *Walarolkallo* pertinentibus necnon poſſessione *Naghlemien* ac ſimiliter predijs *kozmatheleke Miklotheleke Zenthmihaltheleke* et *phylepalyazewles* || vocatis Item in poſſessione *Byr* ac predio *wathatheleke* ad eandem poſſessionem *Byr* ſpectante Item similiter in poſſessionibus *Thothkallo* et *Oros* vocatis necnon predijs *wadtheleke Iglycitheleke Twra* || *Thamalfaya pomod* et *waralya* nunccupatis Item in villa *lewk* necnon predijs *Razon lenged* et *Swlde* Item in poſſessione *Gywman* ac predijs *Zylotheleke* et *Gywmtheleke* appellatis Item in poſſessionibus *Zekel lalkwd Bagws* et *philep* ac predio *paznantheleke* ad eandem *philip* pertinenti Item in poſſessionibus *Harang* et *Napkor* necnon predijs *Thewth* et *Zelews* Item alijs predijs || *Zenthpeter* et *pethlend* necnon quodam ſtagno *Belwe* vocato inter poſſeſſiones *Beztrech Omegyer* et *kyraltawa* adiacenti Item in poſſessione *Zenthkyral* alio nomine *Bwdzenthkyral* ac || *Naghezlar* et *kylezlar* necnon predijs *Baltheleke poghtheleke* et *kyraltheleke* ad eandem *Naghezlar* ſpectantibus omnino in *Zabolch*, Item ſimiliter in poſſessionibus *kyllemien keer ponyola et* || *Belthwk* in *Zathmariensi* ac poſſessione *Bodolo* et predio *Chybik* in *Bereg* Comitatibus exiſtentibus eoſdem Johannem ac Nicolaum patrem et laurencium fratrem

carnales necnon Sigiſmundum || filium Stephani et alterum Johannem filium *Stanizlai* patrueles fratres ſuos vt idem Johannes aſſerit communiter tangencia eiſdem Johanni ac Nicolao patri et laurencio necnon Sigiſmundo et alteri Johanni ſimul, Item in predijs *Mak* et *Bodortheleke* appellatis in eodem *Zathmariensi* eoſdem Nicolaum, ac Johannem et laurencium filios eiuſdem necnon memoratum Sigiſmundum dumtaxat || Item in alia poſſessione *Hegh* necnon predio *helmech* ad eandem poſſessionem *Hegh* ſpectanti in dicto *Bereg* necnon *perked* in prefato *Zabolch* que ſcilicet poſſessiones *Hegh* et *perked* et predium *helmech* ſimiliter ad eoſdem Nicolaum necnon Johannem et laurencium ac Sigiſmundum tantummodo vt ipse Johannes dicit pertinerent Item in poſſessione *Bathka* et predio *Zadalſewlde* ad eandem poſſeſſionem || *Bathka* ſpectanti in *Gwmeriensi* Comitatibus exiſtentibus ipsos ſcilicet Nicolaum necnon Johannem et laurencium filios eiuſdem ſolummodo vt idem Johannes aſſerit Iure femineo concernentibus in quarum ſcilicet poſſessionum ac prediorum dominio ſuos ac dictorum patris et fratrum ſuorum progenitores ab antiquo pacifice perſtitiſſe et exnunc ſe ac dictos patrem et fratres ſuos exiſtere ſepefatus Johannes filius Nicolai || dicit eiſdem Nicolao necnon Johanni et laurencio filijs ſuis dumtaxat Alijs eciam quibuſlibet nobilibus ſi quibus in eiſdem poſſessionibus et predijs Ius conpetit ipsorumque heredibus et ſucceſſoribus || vniuerſis vnicuique videlicet ipsorum quo ad ſuam porcionem eum ſecundum ſue generacionis

lineam et diuiſionem inter eos de iure habitam contingentem ſimul cum omnibus ſuis vtilitatibus et pertinencijs || terris vtputa arabilibus cultis et incultis ſiluis nemoribus pratis fenetis aquis aquarumque decurſibus et generaliter cunctis vtilitatum integritatibus quouis nominis vocabulo vocitatis || ſub ſuis veris metis et antiquis limitibus quibus actenus (!) rite tente fuerunt et poſſeſſa excerta nostra ſciencia dedimus donauimus et contulimus ymmo damus donamus et conferimus || perpetuo et irreuocabiliter poſſidenda tenendas pariter et habendas Saluo Iure alieno harum nostrarum vigore et teſtimonio litterarum Quas in formam nostri priuilegij redigi faciemus dum nobis || in ſpecie fuerint reportate. Datum in *Hozywmezew* dictarum parcium nostrarum Tranſalpinarum in Dominica Iudica Anno domini Milleſimo quadringentesimo vigeſimo ſeptimo Regnorum noſtrorum || Anno Hungarie etc. quadrageſimo Romanorum decimoſeptimo et Bohemie ſeptimo.

Hártyán, szövege alatt vörös viaszba nyomott középpecsét töredékeivel. A pecsét alatt: „commissio propria domini Regis" felirat látszik. A szöveg jobb sarka alatt: „T. Dm." scriptor-jelzet. Kívül: „R(egistra)ta" és „Johannis filij *leukus* de *Kallo* noua donacio omnium poſſessionum" egykorú írással írt jegyzetek olvashatók.

FÜGGELÉK.

I.

A XI—XII. SZÁZADBÓL EREDETIBEN FENNMARADT OKLEVELEINK JEGYZÉKE.

(Vö. Bevezetés XL. l.)

1. 1001? 1101? Szent István. A pannonhalmi bencés apátság alapítólevele. Pannonhalmi főapátság levéltára Capsa 13. Lit. A. Legjobb képmása: *Récsey Viktor*, Brevis hist. archivi archiabbatiae O. S. B. de S. Monte Pannoniae. Legjobb kiadása: Pannonhalmi Szent Benedek-rend története (PRT.) I, 589—90; *Fejérpataky László*, A pannonhalmi apátság alapítólevele. Bpest, 1878. Hitelességére vonatkozólag l. *Szentpétery Imre*, Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Akad. Tört. Ert. XXIV 10. Vö. *Jakubovich:* MNy. 1923 : 78—9. jegyzet. *Szentpétery*, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. köt. (*Sztp.* KJ.) 2. sz. Hitelességének kérdése a mai napig sincs tisztázva.

2. 1055. I. Endre. A tihanyi bencés apátság alapítólevele. (L. az V. közlést 18—25. l.)

3. 1079. körül. (1082. dec.?) Guden adománylevele a veszprémi egyház és kanonokjai számára. Veszprémi káptalan magánlt. 11. doboz. Fasc. Paloznak, No. 2. Képm.: *Fejérpataky*, Oklevelek II. István korából. Akad. Tört. Ért. XVI 4, 6—7. Kiad.: *Fejérpataky* i. m 7—8. Dátumára nézve vö. *Karácsonyi János*,

Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Akad. Tört. Ért. XXIV/2, 18.

4. 1083—95. (1093. körül.) Szent László. A pannonhalmi apatság birtokainak, népeinek és ingóságainak összeírása. Pannh. főap. lt. Capsa 2. A. Képm.: PRT. I, 75. Kiad.: uo. 590—2; *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Akad. Tört. Ért. XV 5, 4—5. *Sztp.* KJ. 29.

5. 1090. körül. Szent László pecsétjével megerősíti Dávid herceg adományát a tihanyi apátság számára. Pannh. főap. lt. Tihány Fasc. 1. No. 3. Képm.: PRT. X, 19. Kiad.: uo. X, 496; *Sickel Theodor.* Mon. graphica medii aevi Fasc. III. Tab. 4.; *Kubinyi Ferenc*, Mon. Hung. Hist. I, 1. *Sztp.* KJ. 23.

6. 1109. Kálmán király. Szent Istvántól a veszprémvölgyi apácák számára 1002. előtt görög nyelven kiadott adománylevél átirata és renovatiója. (L. a IV. közlést 14—7. l.) Képm.: A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene 59. *Újházy László*. Magyar Történeti Emlékek. Oklevelek. 3. tábla. Irodalmához: *Darkó Jenő*. A veszprémi apácamonostor alapítólevelének 1109-i másolatáról. EPhK. 1917. XLI. 257, 336. Vö. *Melich:* NyK. XXXIV. 135. *Sztp.* KJ. 1. és 42.

7. 1111. Kálmán királynak a zoborhegyi bencés apátság vámjaira és tizedeire vonatkozó ítéletlevele. Nyitrai püspökség lt. Jura dominialia I. ord. gen. Fasc. I. No. 1. Képm.: *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Kiad.: uo. 42—4. Hitelessége nem kétségtelen. Vö. *Jakubovich:* MNy. 1923 : 81. jegyzet. *Sztp.* KJ. 43.

8. 1113. Kálmán király összeiratja a zoborhegyi bencés apátság birtokait. Nyitrai püspökség lt. Jura dominialia I. ord. gen. Fasc. I. No. 1. Képm.: *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Kiad.: uo. 55—62. Hitelessége az előzőnél is kétségesebb. *Sztp.* KJ. 46.

9. 1116—31. Acha végrendelete a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. A. Képm. és kiad.:

Fejérpataky, Oklevelek II. István korából 16—8; PRT. I, 77 és 595. *Sztp.* KJ. 52.

10. 1127—31. Fila Ursu nevű birtokát végrendeletileg a veszprémi egyháznak hagyományozza. Veszprémi kápt. magánlt. Capsa 4. Fasc. Felső-Eörs. No. 2. Képm. és kiad: *Fejérpataky*, Oklevelek II. István korából 18—20. *Sztp.* KJ. 53.

11. 1131. körül. II. Béla Sár ispán ítélete alapján megerősíti a bakonybéli bencés apátságot sószállító népeinek birtokában. (L. a VI. közlést 26—7. l.)

12. 1134. Felicián esztergomi érsek ítéletlevele a zágrábi püspökség Dumbroa nevű birtokáról. Zágrábi érseki lt. Privilegia Canonicorum. No. 1. Képm.: *Klaić*, Povjest Hrvata I, 155. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 85—6; *Tkalčić*, Mon. Hist. Episc. Zagrab. I, 1: *Smičiklas*, Cod. Dipl. Regni Croat., Dalm. et Slav. II, 42—3.

13. 1131—41. (1135. körül.) András remete, egykor veszprémi prépost, II. Béla engedelmével az vrodi (Arad?) Szent Márton-egyháznak (prépostságnak?) három birtokot és 35 szabadost (vhvg-ot) adományoz. Pannh. főap. lt. Capsa 26. C. Kiad.: PRT. I, 595. Vö. *Karácsonyi János:* Századok 1903 : 935. *Sztp.* KJ. 67.

14. 1137. II. Béla a pannonhalmi apátságnak Ravaszd és Tarján közt birtokot adományoz. Pannh. főap. lt. Capsa 9. K. Képm.: PRT. I, 90; *Sickel*, Mon. graphica medii aevi Fasc. V. Tab. 11. Kiad.: PRT. I, 596; *Kubinyi*, Mon. Hung. Hist. I, 2—3. *Sztp.* KJ. 61.

* 1138/1329. A dömösi prépostságnak II. Bélától kiadott 1138. évi adománylevelét, mely csak I. Károly 1329. évi átiratában maradt fenn, l. VII. közlés 28—34. l.

15. 1141. körül. II. Gyécsa levele Spalató városához. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek. K. 175/29. Újabban Belgrádba vitetett. Képm.: *Havas Rezső*, Dalmácia.

Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 49. Vö. *Fejérpataky:* Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ. 68.

16. 1141—6. Márton ispán birtokainak és szolgáinak egy részét királyi engedelemmel az általa alapított csatári bencés monostornak adományozza, más részét feleségére és leányára hagyja. Az admonti (Stájerország) bencés apátság ú. n. Gut-Keled-bibliájának (Cod. A.) 54. *a.* lapjára XII. századvégi vagy XIII. századelei kézzel beírva. Kiad.: *Fejérpataky:* MKönyvsz. 1892—3 : 14—8. *Sztp.* KJ. 74.

17. 1141—6. Magdolna, Márton ispán felesége, birtokait és szolgáit részben a csatári monostorra, részben gyermekeire hagyja. Az admonti Gut-Keled-biblia (Cod. A.) 54. *a.* lapjára jegyezve. Kiad.: *Fejérpataky:* MKönyvsz. 1892—3 : 18—20. *Sztp.* KJ. 75.

18. 1142—6. II. Gyécsa a győri vizahalászat egyharmadát a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannh. főap. lt. Capsa 26. E. Képm.: PRT. I, 78. Kiad.: uo. I, 597. *Sztp.* KJ. 76.

19. 1146. Szines úrnő adománya a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 5. Hh. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 597—8. *Sztp.* KJ. 72.

20. 1146. Fulkó hospes végrendelkezése a pannonhalmi apátság, a vértesi monostor és leánya számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. B. Kiad.: PRT. I. 598—9. *Sztp.* KJ. 73.

21. 1150. II. Gyécsa Szolváta halászt a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannonh. főap. lt. Capsa 31. Y. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 599—600. *Sztp.* KJ. 78.

22. 1151. körül. II. Gyécsa húsz márka kölcsön fejében Belid birtokot a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannh. főap. lt. 31. X. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 600. *Sztp.* KJ. 80.

23. 1152. II. Gyécsa megerősíti a veszprémi egyház somogymegyei népei felett mondott ítéletet. Veszprémi

kápt. magánlt. 1. Lad. Fasc. Wespr. eccl. et capit. No. 3. Négy sor hasonmás: *Szilágyi*-féle millennáris M. Nemz. Tört. II, 291. Kiad.: *Sztp.* KJ. 81.

24. 1152. II. Gyécsa megerősíti Margit úrnő végrendeletét. Pannh. főap. lt. Capsa 38. A. Képm.: PRT. I, 83. Kiad.: uo. I, 601—2. *Sztp.* KJ. 82.

25. 1150—4. (1153?). Adalbert végrendelete rokonai és a pannonhalmi apátság javára. Pannh. főap. lt. Capsa 7. B. Képmástőredéke: PRT. I, 85. Kiad.: uo. I, 602—3. *Sztp.* KJ. 83.

26. 1156. Martirius esztergomi érsek II. Gyécsa engedelmével hetven falu dézsmáját az esztergomi székesegyház Szent Szűz-oltára és kanonokjai számára adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 67. Fasc. 1. No. 1. 5 sor hasonmás: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. köt. III. tábla. Kiad.: uo. I, 107—8. *Sztp.* KJ. 84.

27. 1157. II. Gyécsa a nánai és kakati vámsót az esztergomi székesegyháznak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 31. Fasc. 1. No. 1. Képm.: III. Béla Király Emlékezete 146. Kiad.: uo. 343; *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 110—1. *Sztp.* KJ. 86.

28. 1158. körül. II. Gyécsa pecsétjével megerősíti Adorján fia István birtokadományát a garamszentbenedeki bencés apátság számára. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 1. Fasc. 1. No. 5. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 151. Kiad.: uo. 344; *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 116. Vö. MNy. 1923 : 82. *Sztp.* KJ. 90.

29. 1161—73. (1164. körül.) III. István megengedi Fulcerius veszprémi prépostnak, hogy zalai birtokát a veszprémi egyháznak adományozza. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 85. Fasc. Epp. Zalaszentmihály No. 1. Négy sor hasonmás: *Szilágyi*-féle millennáris M. Nemz. Tört. II, 307. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. IX/7, 634. *Sztp.* KJ. 106.

30. 1162. III. István Farkas soproni várjobbágyot felszabadítja és birtokot adományoz neki. Sopron város lt.

Lad. VIII. H. Fasc. 1. No. 2. Képm.: *Nagy Imre*, Sopron-vármegye története. Oklevéltár I. Kiad.: uo. I, 2—3. *Sztp.* KJ. 101.

31. 1163—4. körül. III. István Gáb fia Botust hadi érdemeiért megnemesíti és az atyjától örökölt Coll falu birtokában megerősíti. M. Nemz. Múzeum lt. *Szalay Ágoston* gyüjt. Kiad.: Hazai Okmt. VI, 3—4. *Sztp.* KJ. 104.

32. 1164. (Hibásan 1174.) III. István megengedi Miske ispán fiának, Istvánnak, hogy vagyona felett szabadon végrendelkezhessék. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 1. Fasc. Kisberény. No. 2. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. VI/2, 412. *Jakubovich:* Levéltári Közlemények 1924 : 150. *Sztp.* KJ. 105.

33. 1165. körül. III. István engedelmével Páznán fia Farkas Szelepcsényt és Ebedecet a garamszentbenedeki bencés apátságnak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 9. Fasc. 1. No. 1. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 118—9. *Sztp.* KJ. 110.

34. 1165. III. István néhai Álmos herceg meszesi Szent Margit-monostorának a meszesi kapun átmenő sószállitó szekerek után vámszedő jogot ad. Gr. Zichy család senioratusi lt. Zsély (Nógrád megye) 211. A. 2. Kiad.: Gr. Zichy család okmt. I, 2. *Sztp.* KJ. 107.

35. 1165. III. István több, a pozsonyi vár alatt lakó varjobbágyot, a nyéki várnépek őseit, Szent István király szabadjává tesz. (L. a IX. közlést 44—5. l.) Az oklevél legújabban a Nyéki Méhes család nyéki (Csallóköz, Pozsony megye) levelesládájába került.

36. 1166. III. István Dobika fia Vidnek a keresztes-lovagok (Johanniták) részére tett adományát megerősíti. Gr. Erdődy család galgóczi lt. Kiad.: Hazai Okmt. VII, 1. *Sztp.* KJ. 111.

37. 1171. III. István Benedek veszprémi ispán végrendeletét megerősíti. (L. a X. közlést 46—8. l.)

38. 1172. III. István Konrádnak Hecsén, Csicsón és Écsen a

pannonhalmi apátság számára tett adományát megerősíti. Pannh. főap. lt. Capsa 9. N. Képm.: PRT. I. 85. Kiad.: uo. I, 604—5. *Sztp.* KJ. 120.

39. XII. század második fele. A bakonybéli bencés apátság birtokainak, népeinek és kincseinek összeírása (az első két része Szent László-kori notitiák után készült). Pannh. főap. lt. Capsa 15. Oo. Képmástöredékek: PRT. VIII, 33 és 35. Kiad.: uo. VIII, 267—71. Vö. *Erdélyi László.* A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei 19—34; *Fejérpataky.* Kálmán király oklevelei 5—10; *Karácsonyi János.* Szent István király oklevelei 37; *Jakubovich:* MNy. 1924 : 13—5. *Sztp.* KJ. 22.

40. 1173—85. (1177. körül.) III. Béla megerősíti Caba hagyományát a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. E. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 31. Kiad.: uo. 344 és PRT. I, 605—6. *Sztp.* KJ. 128.

41. 1181. III. Béla megengedi, hogy Marcell prépost neje, Froa, Szőllős nevű birtokát eladja Farkas nádornak. Orsz. Lt. Dl. 22. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 157. *Újházy László.* M. Tört. Emlékek. Oklevelek 4. tábla. Kiad.: III. Béla Kir. Eml. 345. *Sztp.* KJ. 130.

42. 1181. Fulkumár ispán birtokadománya a bakonybéli bencés apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 14. L. Kiad.: PRT. VIII, 277. Vö. *Erdélyi László.* A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei 39.

43. 1181. III. Béla visszaadja a zágrábi egyháznak Toplissa birtokot. Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua. Fasc. 52. No. 4. Kiad.: *Tkalčić.* Mon. Episc. Zagrab. I, 4; *Wenzel.* Árpádk. Új Okmt. XI. 45—6; *Smičiklas.* Cod. Dipl. II, 176—8. *Sztp.* KJ. 131.

44. 1181. A veszprémi egyház szabadosainak Kesző faluban földeket adományoz. Veszprémi kápt. magánlt. Kiad.: *Wenzel.* Árpádk. Új Okmt. I, 75—6.

45. 1183. Miklós esztergomi érsek megengedi, hogy kanonokjai Kéménden egy eke földet eladjanak Farkas

ispánnak. Orsz. Lt. Dl. 24. Kiad.: *Knauz*, Mon Eccl. Strig. I, 128—9.

46. 1184. A fehérvári káptalan levele arról, hogy III. Béla meghagyására Dénes, Charene és Achilles ispánok ítéletet mondottak az esztergomi udvarnokok és a tihanyi apátság urkutai jobbágyai közti perben. Pannh. főap. lt. Tihany. Fasc. I. No. 4. Kiad.: PRT. X, 500—1.

47. 1186. III. Béla Márk és Petus érseki jobbágyokat nemesíti és Vajka föld egyharmadának birtokában megerősíti. Esztergomi prímási világi lt. Lad. R. Fasc. 1. No. 1. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 85. Kiad.: uo. 346 és *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 131—2. Nagyon kétes hitelű oklevél. *Sztp.* KJ. 146.

48. 1188. III. Béla az esztergomi vásárvám harmadik harmadát (az előbbi ⅔-hoz) az esztergomi káptalannak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 24. Fasc. 1. No. 1. 3 sor hasonmás: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. köt. I. tábla. Kiad.: uo. I, 137. *Sztp.* KJ. 148 szerint hamis.

49. 1193. III. Béla Bertalan comesnek Modrus vármegyét adományozza. Zágrábi horvát országos lt. NRA. Fasc. 484. No. 1. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 81; *Klaič*, Povjest Hrvata I, 179. Kiad.: III. Béla Kir. Eml. 347 és *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 262—3. *Sztp.* KJ. 154.

50. 1193. III. Béla megerősíti birtokaiban a kereszteseknek (Johannitáknak) Martirius esztergomi érsektől alapított és a király anyjától, Euphrosinától gazdagított székesfehérvári házát. (L. a XII. közlést 52—61. l.)

51. 1193. Kalán pécsi püspök, Dalmát- és Horvátország kormányzója, a krapinai, oklicsi és podgorjai tizedeket a zágrábi püspöknek adományozza. Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua Fasc. V. No. 2. Kiad.: *Tkalčić*, Mon. Episc. Zagrab. I, 5—6 és *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 259—60.

52. 1193. körül. Kalán pécsi püspök, Dalmát- és Horvátország kormányzója, Kamenic helységet a zágrábi püspöknek ítéli. Zágrábi érseki lt. Privil. No. 1. Kiad.: *Tkalčić*, Mon. Episc. Zagrab. I, 6 és *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 265.

53. 1194. Domonkos bán a borsmonostori cisztercita apátságot alapítja. Orsz. Lt. Dl. 34. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI. 57—8. Vö. *Szentpétery Imre*, A borsmonostori apátság Árpádkori oklevelei 109.

54. 1194. III. Béla birtokcseréje Domonkos bánnal. Orsz. Lt. Dl. 33. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI, 56—7. *Szentpétery Imre* i. m. 14 szerint közel korú hamisítvány. *Sztp.* KJ. 157.

55. 1195. III. Béla Domonkos bán kérésére megerősíti a borsmonostori apátság alapítását. Orsz. Lt. Dl. 36. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI, 58—9. *Szentpétery* i. m. 110 szerint közelkorú hamisítvány. *Sztp.* KJ. 159.

56. 1197. körül. Imre király megerősíti a spalatói káptalant jogaiban és az egyház iránt suffraganeusainak tiszteletet parancsol. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175/29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Képm.: *Szentpétery* i. m. I. tábla *b*. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 288 és II, 310—1. Vö. *Fejérpataky:* Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ. 171.

57. 1198. Imre király a királyi jövedelmek egytizedét és az esztergomi királyi palotát az esztergomi érseknek adományozza. Esztergomi prímási világi lt. Lad. J. Fasc. I. No. 1. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 156. *Sztp.* KJ. 177.

58. 1198. Imre király az esztergomi káptalant az esztergomi vám birtokában megerősíti. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 24. Fasc. 1. No. 2. 3 sor hasonmás: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. köt. I. tábla. Kiad.: uo. I, 156—7. *Sztp.* KJ. 175.

59. 1198. Imre király Ugrin győri püspöknek adományozza Mihályi sopronmegyei birtokot több szolga- és szabados-családdal. (L. a XIII. közlést 62—4. l.).

60. 1198. Imre király megerősíti a szentgotthárdi cisztercita apátságot összes javaiban. Hg. Batthyány család körmendi lt. Acta antiqua. Lad. II. Fasc. 8. No. 1. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. VI. 193—5. *Sztp.* KJ. 174.

61. 1198. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, levele a spalatói érsekhez. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175 29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II. 309. Vö. *Fejérpataky:* Századok 1881 : 220.

62. 1198. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, kiváltságlevele a belgrádi (Tengerfehérvár, Dalmácia) Szent Kozma és Damján monostor számára. Zárai tartományi lt. SS. Cosmae et Damiani Fasc. VII. No. 20. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 292—3.

63. 1198. (II.) Endre, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercege, a zárai Szent Krizogon apátságnak ítél egy birtokot. Zárai tartományi lt. Rottolo E. Capsa XIV. No. 6. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 296—7.

64. 1198. körül. Imre király M[ihály] scardonai püspöknek meghagyja, hogy a zárai érsek iránt engedelmes legyen. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175/29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 310. Vö. *Fejérpataky:* Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ. 180.

65. 1199. Imre király Joahimnak és feleségének, Angliának, a veszprémi káptalan részére tett adományát megerősíti. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 1. Fasc. Wespr. eccl. No. 7. Kiad.: Hazai Okmt. V, 1—4. *Sztp.* KJ. 183.

66. 1199. Imre király Onth ispán fiainak, János-, Jakab- és

Onthnak adományozza a Körös folyónál, Makra mellett fekvő Dénesmonostora patronátusát. Gr. Erdődy család galgóczi lt. Capsa VII. Fasc. 21. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. II, 373. Átiratból közli: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 160—1. *Sztp*. KJ. 182.

67. 1199. Imre király a Fertő melletti Páka földet Lőrinc ispánnak adományozza. Sopron város lt. Lad. F. Fasc. NB. No. 1. Kiad.: Hazai Okmt. II, 1—2. *Sztp*. KJ. 185.

68. 1199. körül. Imre király megköszöni a spalatóiaknak iránta tanusított hűségüket és meghagyja nekik, hogy B[ernát] érseknek engedelmeskedjenek. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. III. 18. *Sztp*. KJ. 186.

69. 1200. Imre király megerősíti a dalmáciai Belgrád (Tengerfehérvár) városában levő Szent János-monostort a régi horvát királyoktól kapott és III. Bélától is megerősített földjeinek meg III. Istvántól nyert jogainak birtokában. Zárai tartományi lt. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 358. *Sztp*. KJ. 189.

70. 1200. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, adománylevele Baranus zágrábi dékán számára. Zágrábi kápt. lt. Fasc. X. No. 20. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 353—4.

71. 1200. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, kiváltságlevele a zárai Szent Krizogon-monostor részére. Zárai tartományi lt. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 357.

72. 1200. körül. Imre király a borsmonostori apátság szőlőbirtokain a soproni ispánnak a cseber-szedést megtiltja, Kedhely és Micske falukban pedig vásártartást engedélyez. Orsz. Lt. Dl. 38. Képm.: *Szentpétery*, A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei I. tábla *a*. Kiad.: *Nagy Imre*, Sopronvármegye története. Oklevéltár I, 4—5. *Sztp*. KJ. 191.

II.

TAJÉKOZTATÓ A FONTOSABB OKLEVÉL-KIADVÁNYOK NYELVTUDOMÁNYI HASZNÁLHATÓSÁGÁRÓL.

Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis 43 köt. 1829—1844. Többnyire kései másolatokat, túlnyomórészt a budapesti Egyetemi Könyvtárnak *Hevenesi-* és *Kaprinay*-féle XVIII. századi kéziratait adta sajtó alá. Közlései a legnagyobb mértékben megbízhatatlanok. A hely- és személynevek olvasása a legtöbb helyen hibás, a magyar szórványok helyesírása sokszor modernizált. A kiadvány *Czinár Mór*-tól való indexével (1866.) együtt a nyelvtudomány számára majdnem teljesen értéktelen; legfeljebb arra jó, hogy ilyen vagy amolyan lehetőségekre ráirányítsa a figyelmet, azonban közléseire építeni legtöbb esetben könnyelműség. — Ez áll *Jerney János* Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából c. munkájára (I. közl. 1854.), amely voltaképen *Fejér* és az akkor forgalomban levő történeti kútfők anyagának szótárba foglalása.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár 12 köt. 1860—1874. *Fejér*-hez képest igen nagy haladást mutat ugyan azzal, hogy hű közlésre törekszik, tulajdonneveiben azonban mégis sok a hibás olvasat, s

ezért *Kovács Nándor* hozzávaló indexével (1889.) együtt csak óvatossággal használható. — Ugyanez mondható a következőkről is: *Pesty Frigyes* kiadványai; *G. D. Teutsch* und *Fr. Firnhaber:* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Erster Theil. 1857. (Fontes Rerum Austriacarum 2. Abth. XV. Band); *Tkalčić:* Monumenta Historica Episcopatus Zagrabiensis 2 köt. 1873—1874; *Kukuljević Iván:* Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 2 köt. 1874—1875. Nagyon sok szó fér a Székely Oklevéltár *Szabó Károly*-féle I—IV. kötetében (1872—1895.) előforduló adatok hitelességéhez és pontosságához, különösen a *Kemény József* után közlöttekéhez. A *Szádeczky Lajos*-féle V—VII. kötet (1896—1898.) közlési szempontjai sem kielégítők.

Általában jó a Hazai Okmánytár 8 köt. 1865—1891., de a benne közreműködő némelyik közlőnél (*Ipolyi Arnold, Ráth Károly, Thaly Kálmán*), nem árt az óvatosság. Eléggé megbízhatók: *Nagy Imre, Deák Farkas* és *Nagy Gyula:* Hazai Oklevéltár 1 köt. 1879.; *Gyárfás István:* A jász-kúnok története 4 köt. 1870—1885.; *Fr. Zimmermann* und *C. Werner:* Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen 3 köt. 1892—1902.; *Békefi Remig* oklevélközlései a cisztercita apátságok történetének 5 kötetében (1891—1902.); *Smičiklas Tádé:* Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II—XIV. köt. 1904—1916.

Erdélyi László és rendtársai munkájának: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története 12 (13) köt.

1902—1912. oklevélközlései ellen diplomatikai szempontból alig támasztható kifogás, de a nyelvtudomány nem láthatja szívesen, hogy még a reá nézve legfontosabb tatárjárás előtti okleveleket is csekély kivétellel a sajátos történetírói szempontokat előtérbe helyező publikálási elvek szerint, tehát nem tökéletes, palaeographiai hűséggel közli, a tulajdonneveket az oklevelek írásától eltérőleg is mindig nagy kezdőbetűvel írja, szó- és mondat-választó jeleket rak ki stb.

Megbízható anyagot szolgáltatnak: *Nagy Imre:* Anjoukori Okmánytár I—VI. 1878—1891. és *Tasnádi Nagy Gyula:* ua. folyt. VII. 1920.; *Nagy Imre, Véghely Dezső* és *Nagy Gyula:* Zala vármegye története. Oklevéltár 2 köt. 1886—1890.; *Nagy Imre:* Sopron vármegye története. Oklevéltár 2 köt. 1889—1891.; *Vitéz Házi Jenő:* Sopron sz. kir. város története I. rész. — I—VI. köt. Oklevelek. 1921—1928.

Kellő mértékben megfelelnek a nyelvtudomány kívánalmainak egyes főúri családaink oklevéltárai: A gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára 11 köt. 1871—1915.; *Géresi Kálmán:* A gróf Károlyi család oklevéltára 6 köt. 1882—1897.; *Nagy Gyula:* A gróf Sztáray család oklevéltára 2 köt. 1887—1889.; *Barabás Samu:* A gróf Teleki család oklevéltára 2 köt. 1895.; A Pécz nemzetség Apponyi ágának oklevéltára 1 köt. 1906.; *Varjú Elemér* és *Iványi Béla:* A Losonczi Bánffy-család oklevéltára 2 köt. 1908—1928.; *Báró Radvánszky Béla* és *Závodszky Levente:* A Héderváry-család oklevéltára 2 köt. 1909—1922.; stb.

Nagyon pontos palaeographicus szövegeket ad

ifjú Kubinyi Ferenc: Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 2 köt. (I. Codex Diplomaticus Arpadianus. 1867. II. Hontmegyei oklevelek. 1888.) — Mintaszerű, de sajtóhibáktól még sem egészen mentes *Knauz Nándor*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 2 köt. 1874—1882.; folytatása a *Dedek-Crescens Lajos*-tól közölt III. köt. (1924.) már tisztán a történetírói szükségleteket tekintő publikálási elvek szerint korrigálja szövegeit.

Kitűnőek *Fejérpataky László* közlései. Ugyanígy minden elismerést megérdemelnek *Szentpétery Imre* oklevéltani munkálatai.

Csánki Dezső nagyszabású műve: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I—III., V. 1890—1913. rendkívül gazdag névtörténeti és kapcsolatos tárgyi adatkészletével a nyelvtudományi kutatásnak is legnélkülözhetetlenebb segédeszközei közé tartozik. Ezért bízvást reméljük, hogy hamarosan folytatása következik.

Itt említjük meg, hogy az oklevelek, vagyis a bennük foglalt nyelvemlékek hitelességének és korának az ellenőrzésére szolgálhatnak: *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (1902.); ugyanőtőle pótlások i. műhöz: Történelmi Tár 1908 : 24—49.; *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. köt. 1—2. füz. 1923—1927.

RÖVIDÍTÉSEK.

A könyvészeti utalásainkban idézett művek címét lehetőleg úgy rövidítjük, hogy felismerhető legyen, miről van szó. Azonban a nyelv- és történettudományban közhasználatú s könyvünkben is gyakran szereplő műveknél erősebb rövidítéseket alkalmazunk.

Ezek: MNy. = Magyar Nyelv. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata.) — NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. — Nyr. = Magyar Nyelvőr. — EPhK. = Egyetemes Philologiai Közlöny. — KelSz. = Keleti Szemle. — AkadÉrt. = Akadémiai Értesítő. — Akad. Nyelv. Ért. = Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a M. Tud. Akadémia. — Akad. Tört. Ért. = Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja ua. — OklSz. = Magyar Oklevél-szótár. Gyüjt. *Szamota István*, szerk. *Zolnai Gyula*. 1902—6. — MHK. = A Magyar Honfoglalás Kútfői. Szerk. *Pauler Gyula* és *Szilágyi Sándor. 1900.* — PRT. vagy Pannonh. Rendtört. = A pannonhalmi Szent Benedek-rend története 12 (13) köt. 1902—12. — *Sztp.* KJ. = *Szentpétery Imre*, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.

A rövidítve idézett oklevélkiadványokra nézve a Függelék II.-ben (302—5. l.) találni felvilágosítást.

HIBAIGAZÍTÁS.

A 13. lapon felülről a 9. sorban „XXII. János pápa" helyett olv.: „XII. János pápa".

A 44—5. lapon közölt 1165. évi nyéki kiváltságlevél az időközben elhunyt Nyéki Végh Miklós levelesládájaból a Nyéki Méhes-család őrizetébe került. A M. Nemz. Múzeum Levéltári Osztálya Dr. Bittó Béla miniszteri tanácsos szíves közvetítésével megszerezte a családtól az eredeti kiváltságlevélnek, továbbá III. Endre királytól 1298. febr. 24-én és a pozsonyi káptalantól 1327. aug. 8-án kiadott két régi átiratának fényképét. Ezek szerint az eredeti oklevélből kiszakadt részek olvasása a következőkép javítandó: a 45. lapon fölülről a 2—3. sorban: „me[cum ubiui]s [teter[int]" helyett olv. „me[cum ubique]e [teter[unt]".

Az 51. lapon felülről a 2. sorban olvasható: „Βασακης (Bacsák?)" név *Moravcsik* Gyula egyetemi m. tanár szerint hibás közlés, amennyiben a vatikáni kódexben „Βασάσης" olvasható, melynek a magyar „*Vasas*" név felelne meg.

A 181. lapon felülről a 13. sorban: „*Horvát*" helyett olv.: „*Horváth*".

A 198—9. lapon közölt 1359. évi nyugtató levél hibás kiadását l. Magy. Tört. Tár XX. évf. (1875.) 256. l.

A 206. lapon felülről a 16. sorban: „*conporuinciales*" helyett olv.: „*conprouinciales.*"

A 211. lapon felülről a 8. sorban: „*Kotroman*" helyett olv.: „*Kotorman*".

Dr. Máté Károly középiskolai tanár úrnak, a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem lektorának, e helyen is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki azért, hogy könyvünk nyomdai munkálatainak ellenőrzésében fáradságot nem kímélő buzgalommal részt venni szíveskedett.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

A könyvsorozat, melyet ezen a hagyományos régi cimen indítottunk meg, méltóképen folytatni igyekszik Kazinczy és Széchenyi korának legeredményesebb tudományos vállalkozását, mely ezt a cimet viseli. Tudományos bevezetéseket és összefoglalásokat ad közre a szellemi és a természettudományok egész területéről; a legjobb tudományos szakerők tollából oly munkákat bocsát ki, melyek a legmagasabb tudományos igények szemmel tartása mellett is közérthetőek, egyszerű, világos, szabatos és áttekinthetően tagolt előadásban tájékoztatnak minden művelt olvasót a tudomány egyes területein elért eredményekről. A könyvsorozat tekintettel van az egyetemi és főiskolai oktatás szükségleteire s különösen figyelmet fordít az egyetemes tudományosság magyar vonatkozású tanulmányaira

Eddig megjelent kötetek:

1. Prinz Gyula: EURÓPA VÁROSAI. Ára: 1 pengő 80 fill.

2. } Cholnoky Jenő: ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZ.
4. } Az I. kötet ára: 3 pengő 60 fill., a II. kötet: 5 pengő 20 fill.

3. Dékány István: BEVEZETÉS A TARSADALOM LÉLEKTANÁBA. Ára: 2 P. 40 f.

5. Gaál István: A FÖLD TÖRTÉNETE. Ára: 3 pengő 20 fill.

6. Eckhart Ferenc: BEVEZETÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEMBE. Ára: 3 pengő 20 fill.

7. Kuncz Ödön: BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYBA. (Jogi enciklopédia.) Ára: 3 P. 20 f.

8. Rhorer László: ATOMOK, MOLEKULÁK, KRISTÁLYOK. Ára: 3 pengő 20 fill.

9. Lassovszky Károly: A MARS BOLYGÓ. Ára: 2 pengő 60 fill.

10—11. Soós Lajos: RENDSZERES ÁLLATTAN. I.—II. Ára kötetenkint 4 pengő.

12. Nagy József: AZ ETHIKA ALAPVONALAI. Ára: 3 pengő 60 fill.

13. Dr. jur. et med. Szász Béla: ORVOSI JOGTUDOMÁNY. (Jurisprudentia medica). Ára: 5 pengő 20 fill.

14. Gombocz Endre: RENDSZERES NÖVÉNYTAN I. Ára: 4 pengő.

15. Prinz Gyula: MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZA I. Ára: 4 pengő.

16. Gombocz Zoltán: A MAGYAR TÖRTÉNETI NYELVTAN VÁZLATA. (IV. Jelentéstan.) Ára: 2 pengő 80 fill.

17. } 18. } Bozóky Géza: MAGYAR VÁLTÓJOG I.—II. Ára kötetenkint: 6 pengő.

19. Várkonyi Hildebrand: A PSZICHOLÓGIA ALAPVETÉSE. Ára: 2 pengő 80 fill.

20. } 21. } Molnár Kálmán: MAGYAR KÖZJOG I.—II. Ára kötetenkint 6 pengő 40 fill.

22. Dudich Endre: RENDSZERES ÁLLATTAN III. Ára: 5 pengő 40 fill.

23. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG I. Ára: 6 pengő 40 fillér.

24. Irk Albert: A NEMZETEK SZÖVETSÉGE. Ára: 4 pengő.

25. Gombocz Endre: RENDSZERES NÖVÉNYTAN II. Ára: 4 pengő 50 fillér.

26. Nagy József: A PSICHOLOGIA FŐKÉRDÉSEI. Ára: 4 pengő 60 fillér.

27. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG. II. Ára: 5 pengő 20 fillér.

28. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG. III. Ára: 5 pengő 20 fillér.

29. Hankó Béla: RENDSZERES ÁLLATTAN IV. Ára: 4 pengő.

30. Jakubovich—Pais: Ó-MAGYAR OLVASÓKÖNYV. Ára 12 pengő.

31. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI JOG. IV. Ára fűzve 6 pengő 80 fillér, egész vászonkötésben: 7 pengő 80 fillér.

32. Bárczi Géza: Ó FRANCIA HANG- ÉS ALAKTAN. Sajtó alatt.

DUNÁNTÚL
KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA RT.
EGYETEMI NYOMDAJA
PÉCS
PERCZEL-UTCA
42

SPECIÁLIS SZEDÉSEK:
LATIN, TŐRÖK, GÖRÖG, HÉBER
STB. BETŰKBÖL ::: HANGJEGYSZEDÉS

MINERVA

címen már nyolcadik évfolyamánál tart az a folyóirat, mely a magyar *szellemtudományok* öneszméletének és tudatos összetartásának lett vezető orgánuma. Mikor a folyóirat terve kialakult, a magyar szellemi tudományok önérzete a mélyponton állt. A „bölcsészet-, nyelv- és történettudományok" egymástól mindinkább elidegenedtek, a pozitivizmus jegyében állva egyre szűkebb és szűkebb területekre specializálódtak, csak a természettudományokat tartották igazi tudománynak és követendő példának. A filozófiai műveltség hiánya az önérzetüket vesztett szellemtudományok előtt tudományos érdemnek látszott. Azóta nyolc esztendő múlt el és ezt a nyolc esztendőt a magyar tudományosság történetében is a *szellemtudományok szabadságharcának* lehetne mondani. Hogy ez idő alatt a tudományos közszellem a szellemtudományok javára megváltozott és az irodalomtudomány, történelemtudományok, filozófia és pedagógia újból egymásra találtak, hogy a filozófia újból eleventényezője a tudományos életnek, hogy a szellemtudományok újból ráeszmélnek önállóságukra, összetartozandóságukra és a *szellemtudomány, szellemtörténet* fogalma behatolt a köztudatba — mindebben a Minerva folyóirat tanulmányainak nagy részük van.

Előfizetés évi 12 pengő. — Könyokereskedésben 16 pengő.

A Minerva-Társaságra és a folyóiratra vonatkozó minden közlemény Pécs, Rákóczi-ut 80. (Központi Egyetem) címre küldendő.